

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

ÇEVRESEL GÜVENLİK VE KENTLEŞME

Doktora Tezi

Yasemin SARAÇOĞLU

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

ÇEVRESEL GÜVENLİK VE KENTLEŞME

Doktora Tezi

Yasemin SARAÇOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muharrem ÖZEN

Ankara, 2023

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

ÇEVRESEL GÜVENLİK VE KENTLEŞME

Doktora Tezi

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muharrem ÖZEN**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

	<u>Adı Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
1.	Prof. Dr. Muharrem ÖZEN	
2.	Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN	
3.	Prof. Dr. Nadi GÜNAL	
4.	Prof. Dr. Meryem BULUT	
5.	Dr. Öğr. Üyesi. A. Aslı ŞİMŞEK	

Tez Savunması Tarihi: 15.09.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN danışmalığında hazırladığım “Çevresel Güvenlik ve Kentleşme (Ankara, 2023)” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

15.09.2023

Yasemin SARAÇOĞLU

TEŞEKKÜR

Bu tezi başarıyla tamamlamamda katkısı bulunan bir çok kişiye buradan teşekkür etmek istiyorum.

En başta Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Necdet Ünüvar'a, bu alanda doktora yapmam konusunda bana yol gösteren Sayın Prof. Dr. Can Hamamcı'ya, kendilerinden ders aldığım ve gelişimimde payı olan tüm hocalarıma, tez hocam olmayı kabul ederek bu yolda yürümem konusunda önümü açan ve bana emek veren Sayın Prof. Dr. Anıl Çeçen'e, daha sonra tez hocam olan ve bana yardımcı olmak adına elinden gelen her şeyi yapan Sayın Prof. Dr. Muharrem Özen'e, bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Meryem Bulut'a, ayrıca tez jürimde yer alan üyeler Sayın Prof. Dr. Nadi Günal'a ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi A. Aslı Şimşek'e tüm iyi niyetleri ve sundukları teknik uzmanlık için çok minnettarım.

En özel olarak bu çalışmanın bitimini göremeyen ama sürecin çoğunda yanımda olan, evlatları olmanın gerçekten bir ayrıcalık ve onur olduğunu düşündüğüm, sevgili annem Lütfiye Saraçoğlu'na ve babam Bekir Sıtkı Saraçoğlu'na çok teşekkür ediyorum. Her ikisine de bana kattıklarından dolayı şükran duyuyorum. Ayrıca sevgili ağabeyim Prof. Dr. Ömer Ferit Saraçoğlu'na sadece bu çalışmada değil, tüm desteği ile hayatım boyunca yanımda olduğu için çok teşekkür ediyorum. Yanı sıra ablam Yurdanur Geçgel'e ve sevgili yeğenlerim Tolga ve Didem Geçgel ile eniştem Dr. Abdullah Geçgel'e, Kıvanç ve Ayça Saraçoğlu ile yengem Prof. Dr. Nurdan Saraçoğlu'na, ayrıca sevgili dostum Prof. Dr. Figen Çilingir'e da varlıkları ve gülümseyen yüzleri için teşekkür ediyorum.

Yasemin SARAÇOĞLU

Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
TABLOLAR LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK, ÇEVRE VE ÇEVRESEL GÜVENLİK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. GÜVENLİK KAVRAMI.....	27
1.1.1. Güvenliğin Tanımı ve Kapsamı	27
1.1.2. Güvenliğin Tarihsel Süreci.....	29
1.1.3. Geleneksel Güvenlik ve Kapsamı	33
1.1.4. Güvenliğin Yeniden Düşünülmesi	40
1.1.4.1. Liberal Kurumsallaşma Taraftarları (Liberal Institutionalists)	40
1.1.4.2. Neo-Realistler (Neo-Realists).....	41
1.1.4.3. Yapısalcılar (Structuralists)	41
1.1.5. Güvenliğin Genişletilmesi.....	43
1.1.5.1. Kopenhag Okulu ve Güvenliğe Bakış Açısı.....	44
1.1.6. Genişleyen Güvenlik Çalışmalarının Sebep Olduğu Yenilikler	46
1.1.7. Geleneksel Güvenlikten Çevresel Güvenliğe Geçiş.....	47
1.1.7.1. Dışsal Faktörler	48
1.1.7.2. İçsel Faktörler	48
1.1.8. Çevresel Araştırmalar ve Güvenliğin Dönemleri.....	48
1.1.8.1. Birinci Dönem	49
1.1.8.2. İkinci Dönem	50
1.1.8.3. Üçüncü Dönem.....	51
1.1.9. İnsani Güvenlik ve Çevre.....	52
1.2. ÇEVRE KAVRAMI	53
1.2.1. Çevre Kavramının Tanımı ve Ekoloji	53
1.2.1.1. Ekoloji	54

1.2.2. Çevresel Akımlar ve Tarihçesi.....	55
1.2.3. Çevre Konularının Güvenlik Konularına Dahil Oluşu ve Tarihçesi.....	60
1.2.4. Çevre ve Doğal Kaynakların Yıpranması	61
1.2.5. Kaynakların Bozulması ve Şiddet İçerikli Çatışma	64
1.2.6. Çevresel Değişim ile Çatışma ve Savaş İlişkisi	66
1.2.6.1. Savaşların Farklı Süreçlerinin Çevresel Etkileri	69
1.2.6.2. Savaş Hazırlığı.....	70
1.2.6.3. Silahlı Çatışmaların Çevresel Etkileri	71
1.2.6.4. Çevre ve Kazalardan Kaynaklı Tehditler	74
1.2.6.5. Çevresel İşbirliği Yolu ile Barışı Teşvik Etmek.....	74
1.3. ÇEVRESEL GÜVENLİK.....	75
1.3.1. Çevresel Güvenlik Çalışmaları.....	76
1.3.2. Güvenlik Çalışmalarının Sınıflandırılması.....	77
1.3.2.1. Gelenekselciler (Traditionalists)	77
1.3.2.2. Genişlemeciler (Wideners)	78
1.3.2.3. Derinleşmeciler (Deepeners)	78
1.3.3. Çevresel Güvenlik İçinde İnsani Güvenlik	78
1.3.4. Çevresel Güvenlik ve Çatışma	81
1.3.4.1 Çatışma Nedir?	81
1.3.4.2. Yenilenebilir Kaynaklar ve Şiddet İçerikli Çatışmalar.....	83
1.3.4.3. Çevre Üzerinde Oluşmuş Askeri Zararların Önlenmesi ve Düzeltilmesi Mümkün müdür?	84
1.3.5. Çevresel Güvenliğe Yönelik Dünyadan Yaşanmış Örnekler	86
1.3.6. Çevresel Güvenlikte Riskler ve Öne Çıkan Başlıklar.....	97
1.3.7. Çevresel Güvenlik Sorunlarına Çözüm Arayışları.....	111
1.3.8. Çevresel Güvenliğe Eleştirel Bakışlar.....	114
1.3.8.1. Güvenlik Yönünden.....	114
1.3.8.2. Çevre Yönünden	115
1.3.9. Çevresel Güvenlik ve Yükselişi	116
1.3.9.1. Çevresel mi Ekolojik Güvenlik mi ?	119

İKİNCİ BÖLÜM

KENTLEŞME ÇEVRESEL GÜVENLİK

2.1. Kentleşme Kavramı	122
2.1.1. Kent: Tanımı ve Tarihçesi.....	122

2.1.2. Kentleşmenin Tanımı	125
2.1.3. Kentler ve Çevre.....	127
2.1.4. Dünyada Nüfus ve Kentleşme.....	140
2.1.5. Kentleşme ve Çevresel Riskler	143
2.1.6. Kentleşme ve Güvenlik	145
2.1.7. Kentleşme ve Alansal Yayılım.....	149
2.1.7.1. Kırsal Alan ve Çevre	149
2.1.8. Kaynak Kıtlığı Çevresel Güvenlik ve Kentleşme	149
2.1.9. Küreselleşme ve Küresel Kentler	153
2.1.10. Nüfus ve Kentleşme	161
2.1.11. Düzensiz Kentleşme: Kentsel Risk ve Güvensizliğin Değerlendirilmesi .	166
2.1.12. Plansız Kentleşme ve Sonuçları	167
2.1.13. Kentleşme Nasıl Sorunlara Sebep Olabilir?.....	168

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA ÇEVRESEL GÜVENLİK VE KENTLEŞME YÖNÜNDEN DURUM

3.1. KÜRESELLEŞME, KENTLEŞME VE BUGÜN	170
3.2. KENTLER VE KAYNAK GÜVENLİĞİ.....	172
3.3. KENTLER VE YOKSULLUK	173
3.4. GENİŞLEYEN KENTLER VE ÇEVRESEL ETKİLERİ.....	175
3.4.1. Kentlerin Yayılımı ve Güvenlik İlişkisi.....	176
3.5. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GIDA GÜVENLİĞİ.....	180
3.6. İKLİM GÖÇENLERİ	183
3.7. GIDA GÜVENLİĞİ.....	184
3.8. ÇEVRESEL ETKİLER VE SAĞLIK ETKİLERİ.....	184
3.9. KENTLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK.....	187
3.10. KENTLER VE ATIK İDARESİ.....	188
3.11. KENTLER VE ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	189
3.11.1. Yeşil Binalar.....	193
3.12. KENTLER VE SU GÜVENLİĞİ.....	194
3.13. DÜNYADA KIRILGANLIK VE KENTLER.....	201
3.13.1. Mumbai	201
3.13.2. Rio De Janeiro.....	202
3.13.3. Şangay	202
3.14. DOĞAL FELAKETLER	204

3.15. GELECEĞİN KENTLERİ.....	206
3.16. GÜNÜMÜZDE ÇEVRESEL GÜVENLİK VE KENTLEŞMENİN ELE ALINIŞI.....	209
3.16.1. İçinde Yaşadığımız Yüzyıla Özgü Zorluklar ve Çevresel Güvenlik.....	213
3.17. ÇEVRESEL GÜVENLİKTE BİR ÖRNEK: AFRIKA ÇEVRESEL GÜVENLİKTE BİR ÖRNEK: AFRIKA	218
3.17.1. Sahara Altı Afrikasında Kentleşme.....	221
3.17.2. Sosyo-ekonomik Sorunlar	221
3.17.3. Sahara Alt Afrika'sında Fırsatlar ve Kısıtlılıklar	222
3.17.4. Sahara Altı Afrika'sı için Neler Söylenebilir.....	224
SONUÇ	225
KAYNAKLAR.....	247
ÖZET	269
ABSTRACT	270

KISALTMALAR LİSTESİ

OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
STK	: Sivil Toplum Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
ECSP	: Çevresel ve Sosyal Taahhüt
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NASA	: Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
INTERPOL	: Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı
EDAM	: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
MIT	: Massachusetts Teknoloji Enstitüsü
REACH	: Kimyasalların Tescili, Değerlendirilmesi, Yetkilendirilmesi ve Kısıtlanması
UNFCCC	: Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Çerçeve Programı
UNCWW	: Birleşmiş Milletler Dünya Su Konseyi
IWR	: Dünya Kaynakları Enstitüsü

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Nüfus Büyüklüğü ve Kent sayıları.....	10
Tablo 2: Güvenlik ve Çevresel Çatışmaların Dönemleri.....	49
Tablo 2: Ülkeler Bazında Çevresel Bozulmalar ve Doğurduğu Çatışmalar.....	63
Tablo 3: Bireysel Korkular	70
Tablo 4: İnsani Güvenliğe Yönelik Tehditler	80
Tablo 5: Çatışmaların Türleri ve Sayısı.....	82
Tablo 6: Tarihsel Olarak Dünya Nüfusundaki Gelişmeler	98
Tablo 7: Yerel, Bölgesel, Küresel Ölçeklerde Çevresel Sorunların Özellikleri	134
Tablo 8: Dünyada ve Kıtalarda Kentleşme Oranları	141

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Dünyada Nüfus Artışı	11
Şekil 2:	Maslow İhtiyaçlar Piramidi	29
Şekil 3:	2000 ve 2018 Yılları Arasında Nüfusları Düşen Şehirler.....	99
Şekil 4:	Toronto'nun Farklı Sınırları	124
Şekil 5:	1950-2018 ve 2050 Yıllarında Kentlerde Yaşayan Nüfusun Yüzdesi.....	127
Şekil 6:	1950-2050 Arası Coğrafi bölgelere Göre Kentsel Nüfus Artışı Grafiği.....	142
Şekil 7:	1950-2050 Yılları Arası Kent ve Kır Nüfusu	143
Şekil 8:	1970.1990.2018 ve 2030 Yıllarında Dünyada Büyüklüğüne Göre Kentlerin Sayısı ve Nüfusu	160
Şekil 9:	2018-2030 Yıllarında Yerleşim Büyüklüklerine Göre Dünyanın Nüfusu...	162
Şekil 10:	2018-2030 Yılları Arasında Dünyada Megakentler.....	163
Şekil 11:	2018 ve 2030 Arasında Dünyada 10 Büyük Kentteki Değişimler	164
Şekil 12:	Dünyada Büyük Doğal Afetler ve Sebep Oldukları Kayıplar	205
Şekil 13:	Doğal Afetler Konusunda Farklı Büyüklükteki Kentlerin Riskleri	206
Şekil 14:	Küresel Risk Geleceği	215
Şekil 15:	En Önemli Küresel Yaşamsal Riskler	216
Şekil 16:	Etkilerine Göre En Önemli Küresel Riskler	217
Şekil 17:	Asya ve Afrika'da Dünyanın En Hızlı Büyüyen Şehirleri	218

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

“Nitel araştırmalar dünyanın sosyal yönü ile ilgilenir ve insanların olay ve olgular karşısında neden böyle davrandığını, tutum ve davranışların arkasında yatan nedenlerin neler olduğu, kişi ve toplumların gerek birbirlerinden gerekse çevrelerinde olup bitenden nasıl etkilendiği, kültürlerin neden ve nasıl oluştuğu ve geliştiği, sosyal grupların nasıl iletişim kurduğu gibi özellikli sorulara cevap arar.” (Baltacı, 2019, p. 382) Bu çerçevede nitel bir çalışma olarak kurgulanmış olan bu tez çalışması içinde güvenlik, çevre, kentleşme ve çevresel güvenlik olarak dört temel kavram yer almıştır. Her biri başlı başına çok büyük önem taşıyan ve geniş kapsamı olan bu konuların birbirleri ile bağlantıları ve kesişme noktaları, bu çalışmayı şekillendiren yapıtaşları olarak yer almaktadırlar.

Bu çalışmada amaç çevresel güvenlik kavramının var oluş dinamiklerine ve anlamına yönelirken aynı şekilde kentleşme konusunun da sosyal gerçekliğinin farklı yönlerinin anlaşılmasını sağlamak, birbiri ile bağlantılarını anlamaya çalışarak, kentleşmenin çevresel güvenlik sorunlarını tetikler bir yapı taşıyıp taşımadığına dair cevaplara ulaşmaktır.

Bu kapsamda, tezde araştırma problemi oluşturulmadan önce tarih sürecinde ve günlük hayatta yaşanan durumlar ele alınarak, geçmiş araştırmalar fikir edinmek yönünden incelenmiştir. Bu kapsamda bir araştırma probleminin nasıl olması gerektiği sorusunun da cevabı araştırılmıştır. Sonuç olarak bir araştırma probleminin dört ölçütü karşılaması gerektiği görülmüştür. Bunlardan ilki araştırılarak çözülebilir bir problem olmasıdır. İkinci olarak problemin, çalışmanın konusu olan alanda ve toplumda önemi olmasıdır. Üçüncü olarak mümkün olduğunca yeni bir problemin ele alınması ve dördüncü olarak araştırılabilecek nitelikte bir problem olması gerekir. (Karasar, 2012, pp.

56-57) İçerik açısından ele alındığında ise “ *Araştırma problemi, araştırmacının somut olarak farkına vardığı ve uygulamada yaşanan bu sorunun çözümlenmesini gerekli gördüğü bir olgu veya olay olabilir. Bunun yanında belirli bir literatür taraması yapılarak veya araştırmacının geçmiş deneyimlerinden hareketle de sorun tespit edilebilir.*” (Sandelowsky, 1986)

Belirlenen bu çerçeve içinde araştırma sorusunun ortaya koyulması amacıyla yapıtaşları olarak adlandırdığımız dört kavram tek tek ele alınmış, araştırma sorusu ve buna bağlı olarak araştırma konusunun sınırları bu yönde oluşturulmaya başlanmıştır.

Abraham H. Maslow tarafından geliştirilmiş olan ihtiyaçlar hiyerarşisinde dahi önemine vurgu yapılan ‘güvenlik’ kavramı (Kula, Sedat; Çakar, Bekir, 2015), öncelikli olarak ele alınmıştır. Tarih içinde kullanımı ve içeriği değişiklikler yaşamış olsa da, bu kavrama duyulan ihtiyaç ön planda yer almıştır en fazla kaybedildiğinde değeri anlaşılan bir konu olan güvenlik barış, savaş, risk ve tehditler gibi kavramların çoğunlukla temelinde de tanımlanmıştır. Güvenlik Soğuk Savaş döneminde baskın realist geleneğin etkisi kapsamında ele alınmıştır. “Soğuk Savaş’ın son dönemi ve hemen sonrasında ise güvenlik konusu ciddi biçimde tartışmaya açılmış ve realist paradigma pek çok açıdan eleştirilmeye başlanmıştır. İki kutuplu statik yapı sona ermiş, artık belirsizlik, risk ve tehdit noktasında hemen her alanda çeşitlenmelerin söz konusu olduğu yeni bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu geçiş sürecinde baskın kuramsal yapı olan realizmin gerekli olan açıklamaları yapamaması ve değişimi açıklayamaması güvenlik çalışmalarında da realizmin eksikliklerinin ve hatalı yaklaşımlarının sorgulanması ve eleştirilmesine kapı aralamıştır.” (Çıtak, et al., 2014, p. 111)

II. Dünya Savaşı, sonrasında, yepyeni bir dünya düzeni ve bu düzen içinde yeniden konumlanan ilişkiler ile yepyeni ve küreselleşmiş bir dünya meydana getirmiştir. Soğuk Savaş’ın kendilerini devamlı korumak durumunda hisseden iki kutuplu yapısından kaynaklanan stratejik, ideolojik ve ekonomik ortam ile iki alanda çok belirgin ve önemli

etkiler oluşturmuştur. Bu alanlardan ilki stratejik ve askeri yapı, ikincisi ise ekonomik ve politik yapıdır. Her iki başlığın da ana konular olması, dünyanın da temelinden dönüşmesini sağlamıştır. Tüm bu nedenler ve küreselleşme kavramının dünyaya yayılması ile birlikte, Soğuk Savaş'ın sonlanması ve güvenlik kavramını da tek bir devletin  zebileceği bir sorun olmaktan çıkarmış, çok uluslu, karmaşık bir yapı kazandırmıştır. Bu sistemin içinde yer alan, kimi zaman küresel boyutlar taşıyan terörizm, iç savaşlar, kitle imha silahları, salgın ve bulaşıcı hastalıklar, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi güvenlik tehditleri konunun tek bir devlet üzerinden üzümünü imkansız hale getirmiş, güvenlik kavramına  z m  daha zor sorunlarla, daha farklı algılanan üst ölçekli bir yapı kazandırmıştır.

Tarih boyunca tıpkı güvenlik gibi  evre konusu da insanlığın yaşamasında ve gelişiminde çok önem taşımıştır. Aslında doğada tüm canlıların kaçınılmaz yaşam alanı olan ve adına  evre dediğimiz kavram başlangıçtan bu yana hep önemli olmuştur. İnsanlık doğanın cömertçe sunduğu mallar ve hizmetlerle bir yaşam sürdürmesine karşın, doğayı tüketme ve olumsuz yönde değiştirme konusunda son derece başarılı olmuştur. Sanayileşmenin hızlandırdığı ancak daha görünür kıldığı çevresel bozulmalar kirlenmeden, kaynakların tükenmesine kadar farklı konularda negatif gelişmeleri içermektedir.  evre kavramı ve bu konuda yaşanan sorunlar çok eski dönemlerden bu yana insanlığın peşini bırakmayan başlıklar olmuştur. Plato'nun M. . 4. YY'da Attica'da toprak erozyonunu konu alan şikayetleri bu noktada  evre ile bağlantılı sorunları ortaya koyan en önemli örneklerden birisidir. (Wall, 1994) İkinci dünya savaşı sonrası ortada kalan yıkım tablosu ile savaşmak adına ekonomik ve teknoloji tüm olanakları seferber eden insanlık sonunda çevreye verdikleri zararı da görmeye başlamışlardır. 1960'larda artık bu konuda ciddi bir farkındalık artışı ortaya çıkmış, 68 kuşağının kapitalizm ve tüketim toplumunu eleştiren söylemleri de bu farkındalığın artmasını desteklemiştir.

1970’lerde çevresel akımların ABD ve Avrupa’da belirginleştığı; 1980’lerde ise bu akımların siyasallaştıklarını söylemek mümkündür.

Tüm bu güvenlikte oluşan dönüşüm ve çevre konusunda ortaya çıkan farkındalık sonucunda ortaya çıkan çevresel güvenlik 1970’lerin ortalarında doğmuş disiplinler arası akademik bir alandır. Uzun yıllar boyunca çevresel dönüşümler ile insan arasındaki ilişkinin niteliği ve bu anlamda ortaya çıkabilecek bir değişimin insan güvenliği üzerinde olumsuz etkilerini anlamaya çalışan arayışlar konuyu çevresel güvenlik başlığı altında bir araya getirmiştir.

Potansiyel bir güvenlik sorunu olarak çevreye olan ilgi, 1990’lı yıllarda doruk noktasına ulaşmıştır. Bu süreç içinde dünya üzerinde birçok bölgede yaşanan çevresel kırılganlıklar, siyasi veya jeopolitik çeşitli istikrarsızlıklar, çatışmalar ve şiddet arasındaki karmaşık neden sonuç ilişkilerini çözümlemeye çalışılmasını bir ihtiyaç haline getirmiştir.

Yıllar geçtikçe farklı tanımlar ve yorumlar kazanan çevresel güvenlik konusunu genel olarak iklimsel anormallikler, çevresel bozulmalar, kaynak azalması, bazen ise kaynak fazlalığı gibi çevre ile ilintili olayların, dünyanın bir ülkesi, bölgesi ya da tümü ölçeğinde güvenlikte üzerinde istikrar bozucu etkileri ile ortaya çıkan bir durum olarak yorumlayabiliriz. Çevre kavramının geldiği nokta, kazandığı önem, yanı sıra güvenlik kavramı ile yan yana geliş elbette önemli gelişmeleri içeren bir süreci kapsamaktadır.

Akademik çalışmaların yanında, 1990’lı yıllar boyunca, dış politika ve güvenlik politikaları açısından uygulamada da yer edinmeye başlamış olan çevresel güvenlik başlıkları, 11 Eylül 2001 tarihindeki ‘İkiz Kuleler Saldırısı’ ile bambaşka bir yapı kazanmış ve özellikle ABD’de politikacıların arasında ‘terör kaynaklı savaş’ başlığının öne çıkmasıyla, 90’larda ki öncelikli pozisyonunu ve ivmesini önemli ölçüde kaybetmiştir. (Renner, 2006) Fakat zaman içinde, yaşanan çevresel bozulmalar, kaynak krizleri, iklimsel sorunlar bir noktada çevresel güvenlik ve çevresel çatışma kavramlarını

insanlığın karşısına çözüme gereksinim duyan bir problem olarak çıkarmıştır. Bu durumun ortaya çıkması, çevresel güvenlik ve çatışma kavramlarının nerelerde kesiştiğinin belirlenmesi yanında konuyu üst boyutlara taşınmasına yardımcı olmuştur.

Aslında tüm çalışmalara, tartışmalara karşın çevre ve insan arasında yer alan ilişkinin güçlü bağları ve burada yer alan bağımlılık ilişkisi dünyanın ekosisteminin insanlık için önemini ortaya koymaktadır. Ekosistemden gelen tüm mallar ve hizmetler, gıda ve temiz su sağlanması toplum sağlığı ve iklim düzenlenmesi gibi hizmetler, üretim ve toprak oluşumu başka hiçbir yerden sağlanması mümkün olmayan ve insanlığın yaşamsal ihtiyaçlarıdır. Daha ikincil düzeyde ele alınaabilecek manevi tatmin ve estetik zevkler gibi alanlarda çevre ile yaşanan bağımlılık ilişkisi de bir o kadar önem taşımaktadır. Böyle bir bağımlılık ilişkisi içinde çevresel bozulmalar yaşamsal önem taşıyan konularda bozulmayı getirir ve bunun da insanların refahını ve güvenliğini etkileyeceği kaçınılmaz bir gerçektir. Tarih bu konuda örneklerle doludur. Bazı örneklerle tarih kitaplarında dahi yer verildiği bilinmektedir. Örneğin Edward Gibbon'ın 1768-1776 yılları arasında yayınladığı Roma'nın çöküş sebeplerini irdelemenin yanında temel olarak tarihten ciddi dersler çıkarılmasını amaçladığı 6 ciltlik kitabı 'Roma'nın Gerileyiş ve Çöküş Tarihi' (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire) adlı eserinde Roma'nın nasıl kendi kendini yok ettiği anlatılmaktadır. Bu kapsamda ağır metallerin meydana getirdiği kirliliğin ciddi sağlık etkileri ile Roma'nın düşüşe geçmesinde bir faktör olduğunu iddia edilmektedir. (Tietenberg, 1988, p. 1) Bu hiç şüphesiz çevresel kaynaklı bir yıkımı anlatmaktadır. Bu örnekte doğrudan tek etkin faktör olmasa da çöküşün yapı taşlarından birini oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu bilgi çerçevesinde, kaynakların azlığından veya dönüşmesinden doğan çevresel bozulmaların sebep olabilecekleri sosyal ve ekonomik etkiler arttıkça bunun yaratacağı sosyal baskıların da güvenliği etkileyecek boyutta sonuçlar taşıyabilecekleri açıktır. Benzer şekilde kaynakların fazlalığı da şiddet yaratabilecek potansiyele sahiptir. Bu kaynaklara sahip

olunmasından kaynaklı mülkiyet üstünlüğü bir tarafa, kaynakla ilgili karlılık oranları, kaynağın devamlılığı ve adaletsiz dağılım da şiddete vesile olabilir. Bu kaynaklar bazen petrol, bazen maden, bazen su olabilir ancak oluşturduğu risk her koşulda vardır. Devam eden silahlı çatışmaların yanısıra her ülkenin sahip olduğu ve genellikle yatırımlarda en büyük payı alan askeri güçlerin varlığı, devamlılığı ve savaşa her an hazır olabilmek için ortaya koydukları çabaları da dahil olmak üzere olumsuz çevresel etkisi olan başlıklardır. Bir savaşın veya çatışmanın sonrasında oluşan çevresel etkiler gibi bir birliğin yer değiştirmesinin dahi farklı ölçeklerde çevresel sonuçları bulunmaktadır. Aslında bu aktivitelerin kendisi bile çevresel güvenlik açısından şiddet riski taşımaktadırlar. Çevrenin ve kaynakların korunmasına yönelik ortaya koyulan çabalar da, tıpkı oluşturulmuş bir barış hali gibi çevresel güvenlik açıklarının minimize edilmesi için önemli konulardır. (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006)

Ancak yine de çevresel güvenlik konusu ele alındığında, çevresel değişimlerin çatışmaların ve diğer güvenlik sorunlarının tek sebebi ya da her durumda doğrudan tetikleyicisi olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Aslında dünyada çatışmaların tek bir sebepten doğduğunu düşünmek ve konuyu bu bakış açısı ile ele almak da doğru değildir. Bu nedenle çevresel başlıkların da bazen sosyal bazen ekonomik, bazı durumlarda insani birçok faktörle bağlantıda olduğunu görmek zorunludur. Çevresel bozulmaların da arka planında farklı sosyal adaletsizlikler, değişik etnik ya da toplumsal çatışmalar, bazı politik dinamikler yer alabilir. Örnekler temelinde bakıldığında çok farklı kavramların ortaya çıktığını ve her bir örneğin kendine özel durumları bulunduğunu kabul etmek gerekir ancak açlık, yoksulluk, adaletsiz gelir dağılımı, eşit olmayan toprak dağılımı, işsizlik, iş güvenliği yoksunluğu, nüfus artışı, halk sağlığı problemleri ve çevresel bozulmalar gibi sosyal baskıya neden olabilecek tüm unsurların ülkelerde halkalar arasında ayrışmalara, farklı temellerde kutuplaşmalara ve genel anlamda

hoşnutsuzluklara sebep olacağı kabul edilmesi gereken durumlardır. Bu tarz durumların farklı anlamda şiddetler doğurabileceği gibi çevresel anlamda da şiddete konu olabilecekleri açıktır.

Çevresel güvenlik günümüzde dünya genelinde kabul gören bir kavramdır. Bu nedenle tüm savuma ve güvenlik politikalarında yer almalıdır. Bu konuda sorulabilecek en stratejik soruların başında, ” çevre müdahale gerektirecek ölçüde çatışma kaynağı olabilir mi? sorusudur. Bu sorunun yanıtları ise Irak’ta yıllar boyunca devam eden çatışmalarda iklim değişikliğinin de etkisiyle yaşanan su kirliliklerinden 100.000 ‘den fazla insanın hastanelik olması, konuyu protesto eden halkla en sert şekilde karşılık veren askerlerin oluşturdukları yangınlarda yok olan ormanlarda; çevresel bozulma ve doğal kaynak krizlerinin ağır şekilde yaşandığı Çad Gölü çevresinde; İsrail ve Filistin topraklarında yaşanan çatışmalar nedeniyle bozulan çevresel değerler ve kaynaklarda ve daha da çoğaltılabilecek örneklerde bulmak mümkündür. (Amnesty International Public Statement, 2018, p. 1)

Bunların herbiri bir başka ülkenin yaşamından parçalar gibi görülse de aslında çevre konusunun sınır tanımaz yönü ile hepimizi ilgilendiren ‘çevresel güvenlik’ konularıdır. Elbette bu gün yaşadığımız dünyada karalar, denizler, hava ve uzaydan sonra siber uzay da güvenliğin telaffuz edildiği alan haline gelmiştir. Günümüzde değişen güvenlik tehditleriyle, alışlagelmiş geleneksel savaşlarda yerlerini daha çok iç çatışmalara bırakmıştır. Ancak bu dönüşüm dünyayı daha barışçıl bir gezegen yapmadığı gibi, güvenlik konularını daha komplike ve içinden çıkılması güç bir noktaya taşımaktadır.

Geçmişte kimi zaman ekonomik, kimi zaman diplomatik müdahaleler veya geleneksel askeri müdahalelerle atlatılan sorunlardan, günümüzde çözümü çok daha zor, boyutları ve etki alanları çok daha büyük sorunlarla yüz yüze kalınmaktadır. Çevresel bozulma ve sosyal çatışmalar etkileri ve ciddiyetleri arttıkça birbirini tetikler bir yapıya

gelmektedir. Bu nedenle çevresel güvenlik konusu tek tek ulusların olduğu kadar, uluslararası platformlarında gündeminde üst sıralarda yer almaktadır. Sonuç itibarı ile en önemli sorunlar arasında yer alan çevre konusunda geldiğimiz nokta oldukça düşündürücüdür.

Dünya küreselleşirken, küreselleşmenin getirdiği olumlu yönlerinin yanında birçok olumsuz sonuç da yaşanmak durumunda kalınmıştır. En belirgin farklılıklardan olan nüfus artışı ile bağlantılı olarak, dünyada gıda talebi son derece artmıştır ve daha da artacaktır. Ayrıca dünya bunların dışında birçok farklı çevresel sorunla boğuşmaktadır. Bunların başında her anlamda sarsıcı sonuçlar doğurma potansiyeli çok büyük olan küresel iklim değişikliği gelmektedir. Küresel iklim değişikliği her türlü kırsal ve kentsel alanda yaşam şartlarını zorlanmaktadır. Bu değişimle sayısı ve sıklığı artan doğal afetlerin yıkıcılığı da artmaktadır. Öngörüler her anlamda daha da artacağını ortaya koymaktadır. Yanı sıra tüm yaşamsal süreçler için kaçınılmaz ihtiyaç olan su kaynaklarının azalması ve mevcutların zarar görmesi, birçok yenilenebilir veya yenilenemez kaynağın azalması ve olumsuz şekilde değişmesi, toprak kaybı, çölleşme gibi konular, ormansızlaşma, ekolojik bozulma, biyoçeşitlilikte azalma gibi başlıkların tümü çevresel anlamda insanlığın güvenliği ile yakından ilgilidir. Örneğin “20. YY' da Afrika'daki Klimanjero dağı buzul kütlelerinin yaklaşık $\frac{3}{4}$ ünü kaybetmiştir. Kafkaslardaki buzulların kütlesi yarıya inmiştir. Çin-Rus sınırında Tiyen-Şan dağlarındaki buzullar son 40 yılda %20 küçülmüştür. Yeni Zelanda' daki buzullar 20 yılda kütlelerinin $\frac{1}{4}$ ünü yitirmişlerdir. İspanyada 1980'de 27 olan buzul sayısı bugün 13 e düşmüştür. Peru'da Ant dağlarında Kori kalıs buzulu 1963–1978 yıllarında yılda 4m. kadar geri çekilirken 1995 te bu geri çekilme hızı 30 m'ye ulaşmıştır.” (Aksay, Ketenoğlu, & Kurt, 2005)

Tüm bu dönüşümler ve bozulmalar yaşanırken, konunun çevresel güvenlik boyutu ile ele alınması da çözüm yollarına adım atabilmek yönünden büyük önem taşımaktadır.

“Çevre ve güvenlik ilişkisini çevre sorunları ve toplumsal sorunlar bağlamında en iyi tanımlayan kavram ise ‘çevresel güvenlik’ kavramıdır.” (Vural, 2018, pp. 20-38)

Dünyada yaşanan dönüşümlerin en kolay izlenebileceği yerlerin başında kentler gelmektedir. Çünkü aratan nüfus nedeniyle dünyamız kentleşmekte olan bir gezegendir. Kentleşme kavramını en basit şekilde tanımlamak istersek, toplam nüfusun kentlerde yaşayan bölümünün artması olarak tanımlanabilir. Bu basit tek cümlelik tanım arkasında çok önemli ve çok farklı başlıkları saklamaktadır. Bu başlıkların en önde geleni tanımın içinde de yer alan nüfustur. Kentleşme daha çok nüfusla ifade edilse de sosyal, kültüre, ekonomik boyutları da içeren bir kavramdır.

Bir çok ülkede sanayileşme ve kentsel gelişme arasında ortaya çıkan stratejik tutarsızlıklar her koşulda çevresel sonuçlara sahiptir. Bu anlamdaki sorunlar bazen sanayileşmeye feda edilen çevresel kaynaklar, bazen kentlerin yayılımıyla yok olan topraklar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak her zaman ve her durumda zarar gören çevre olmaktadır. Kentleşmenin olumlu yanlarından birisi olan çevresel bozulmaların düzeltilmesine olanak sağlamasıdır ancak açıktır ki bozulma olmasa düzeltme ihtiyacının doğmayacaktır. Dengede sürdürülemeyen sanayileşme ve kentleşme kentin ekonomik ve mekansal olarak yapısına karşılayamayacağı yükler bindirmektedir ve bunların tüm ekonomik ve mekansal yansımaları gecekondulaşma, istihdam sağlayacak sağlam bir ekonomik tabanın olmamasından kaynaklı marjinal sektörlerin ortaya çıkışı gibi sorunlar boy göstermektedirler.

Hızlı ve plansız büyüme kentleşmenin çevresel etkilerini de yanında getirmektedir. Günümüzde bu açıdan geldiğimiz noktanın geçmişten çok farklı olduğunu belirtmek gerekir. Dünya ve insanlığın, en ağır sınav sürecini kentleşme ile vermekte olduğu kabul edilebilir. Günümüzde yaşadığımız ve gelecek için öngörülen rakamlara baktığımızda, kentleşmenin günümüzün en önemli sosyal sorunlarının başında geldiği

kabul edilebilir. Tüm projeksiyonlar bu sınavın ağırlaşarak devam edeceğini göstermektedir.

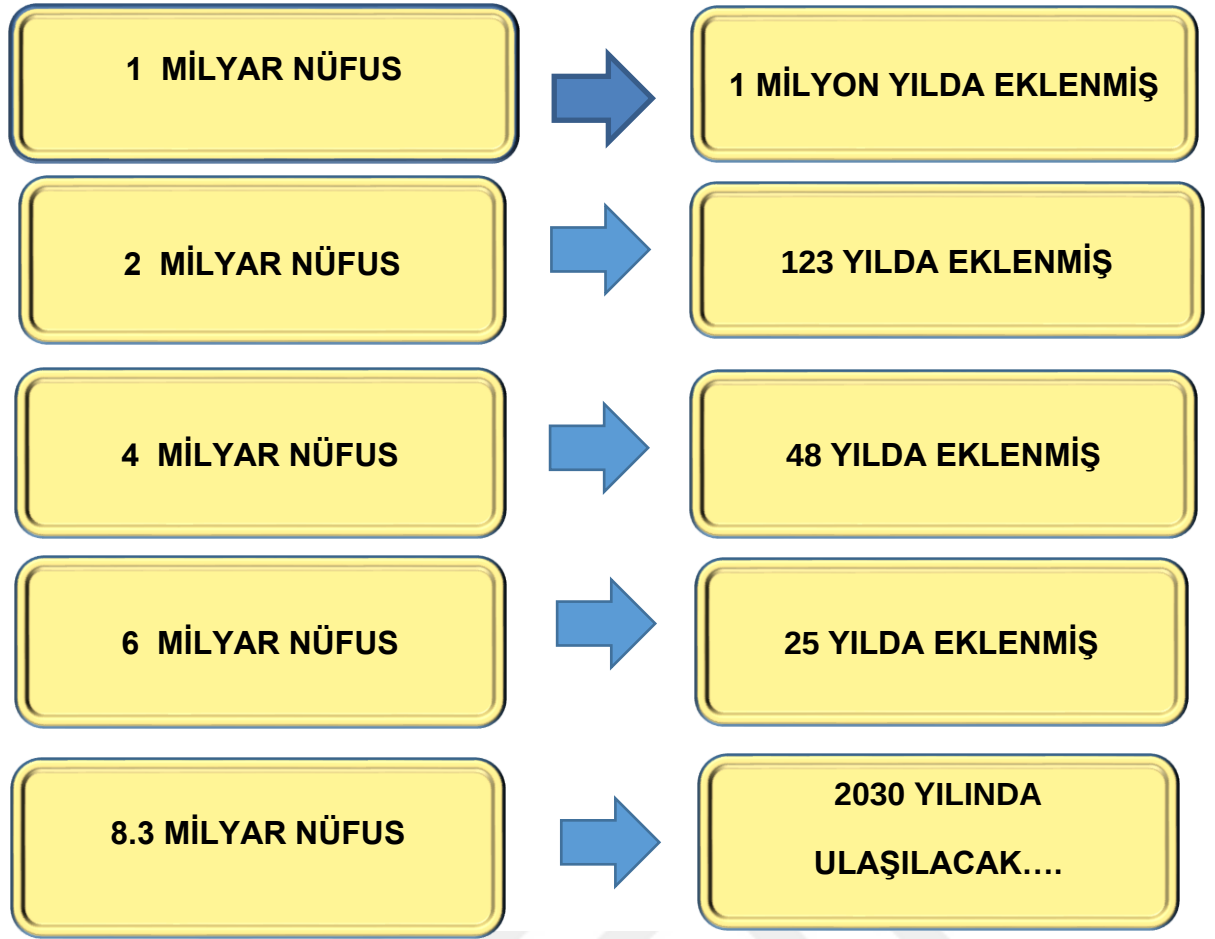
“2000 yılı sonlarında dünyada nüfusu 1 milyonun üzerinde 371 kent varken, Tablo 1 de belirtildiği gibi, 2018’de bu sayı 548’e ulaşmıştır, 2030 yılında ise 706 ya varacağı tahmin edilmektedir. Megakent olarak değerlendirdiğimiz, nüfusu 10 milyonun üzerindeki kent sayısı 2018 ‘de 33 adettir, 2030 ‘da 43 adet olması beklenmektedir. Burada çok önemli bir başka gösterge de nüfusu 5-10 milyon olan kentlerdir. 2018 yılında 48 adet olan bu ölçekteki kentlerden, 10 tanesinin nüfusu 10 milyonu aşacağı için 2030 yılında bu ölçüdeki kentlerden megakent ölçeğindeki kentlere 10 tane kent eklenecektir. Daha alt ölçeklerden gelen 28 yeni kent ise 5 milyon nüfusu aşarak 5-10 milyonluk kentlere eklenecek ve bu standartta 66 kent olmasını sağlayacaktır. Bu arada dikkat çekilmesi gereken en önemli konulardan biri de 5 milyon sınırını geçen 28 kentten 13 tanesinin Asya ve Afrika’da yer alıyor olmasıdır.” (The World's Cities in 2018-Data Booklet, 2019)

Tablo 1: Nüfus Büyüklüğü ve Kent sayıları

	2018	2030
10 MİLYON VE ÜSTÜ	33 Adet	43 Adet
5-10 MİLYON	48 Adet	66 Adet
1 MİLYON	548 Adet	706 Adet

Kaynak: (The World's Cities in 2018-Data Booklet, 2019)

Son 200 yılda dünyanın kentsel nüfusu %2 den %50 ye çıkmıştır. 1975 yılında dünyada sadece 4 tane mega kent bulunurken, 2030 yılında bu rakamın 43’e çıkmasının beklenmesi, dünyanın kentleşme konusunda nasıl bir kontrolsüz atış içinde bulunduğunu da göstermektedir. Dünyadaki nüfus değişimini daha iyi gözden geçirmek adına aşağıda yer alan Şekil 1’i incelersek, içinde bulunduğumuz zamanların hem nüfus artışı, hem kentleşme hızı ile dünyaya nasıl bir ekolojik yük bindirdiğimizi detayda görebiliriz.

Şekil 1: Dünyada Nüfus Artışı

Kaynak: (Vural, Hindistan Örneğinde İklim Değişikliği Politikalarının Çevresel Güvenlik Bağlamında Değerlendirilmesi, 2017)

Yukarıda görüldüğü gibi dünyanın nüfus artış hızı artmıştır. Artık 1 milyon yılda oluşmuş 1 milyar nüfustan çok başka bir noktada, başka bir ivmede yer almaktayız. Bu konuda en önemli şey, dünyayı bu noktaya taşıyan olgulardır. 2050' lere gelindiğinde toplam nüfusun %70'inin kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir. (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019) Bu verilerden yola çıkarak, kentleşmeye de bu olguların başında yer vermek uygun olacaktır. Hızla artan bir nüfus yanında hızlı kentleşme, yani hızla artan kentsel nüfus elbette çok büyük bir çevresel baskıyı da yanında getirecektir.

Kentleşme açısından baktığımızda, 21. yüzyıl süresince kentlerin, sosyal, politik ekonomik ve çevresel anlamda tüm ölçeklerde önemli gelişmelerle şekillenmiş olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde kentsel süreçler, yerel bölgesel ve ülkesel ölçekte birçok

Çevresel sonuca sebep olmuştur. Yerel ölçekli su veya hava kirlilikleri yanında bölgesel olarak kendi hinterlandını, yani etki alanını aşar şekilde enerji, su, orman ve tarım ürünleri, balık rezervleri gibi doğal kaynakları etkileyen kullanımlar da söz konusudur. Hiç şüphesiz ki, bu durum öncelikli olarak doğduğu alanı yani kentleri ve içinde yaşayan nüfusu etkilemektedir. Şehirlerin ekosistemleri üzerindeki yükleri kendi etki alanlarını (hinterland) da kilometrelerce aşabilmektedir. Global iklim değışikliği de kentler üzerine ekstra zorluklar ve çevresel etkiler yaratmakta, kıyı alanlarında artan taşkın riskleri özellikle topografik anlamda düşük seviyelerde yerleşmiş şehirleri etkilemenin yanında, kentsel ısı adası etkilerini arttırarak şiddetlendirmekte ve artan ısı dalgası kaynaklı ölümleri arttırmaktadır.

Günümüzde kentlerin güvenlik kavramının birçok başlığı açısından geldiği nokta geçmişteki durumundan çok farklıdır. Artan kentleşme, hızı ve ölçeği yanında taşıdığı çevresel riskler ve tehditlerle bir arada ele alındığında, bunun güvenlik politikasına ihtiyaç duyan bir tartışma konusu olduğu açıktır. Çevresel güvenlik kavramının doğası gereği, uygulanması gereken politikalar bazen iç güvenlikle, bazen de dış güvenlikle ilgili olabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, kentleşme kavramının çevresel güvenlik alanında keşiştiği birçok konu başlığı bulunmaktadır. Örneğin en başta sürdürülebilir kalkınma olmak üzere, gıda güvenliği, enerji güvenliği, su kullanımı ve rezervi, küresel iklim değışikliği, halk sağlığı ve hastalıklar, afet planlama veya bunların daha komplike başlıkları, göç savaşı, terörizm, biyolojik savaş, silahlanma, uluslararası sorunlar, uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı gibi devletlerin kırılgan olduğu başlıklar, ekonomilerinin küresel ticarete yerleriyle ilgili, hatta geleneklerin belirleyici olduğu konular gibi bir çok konu kentleşme kavramıyla ve bu kavramdaki belirleyici faktörlerin başında gelen kentsel nüfusla keşişmektedir.

Bu alanda kentleşme ve güvenlik konusunun bağlantısı bu derece açıkken, kentsel büyüme ve güvenlik ilişkisinde yer alan gelişmeleri inceleyen yeterli ve detaylı çalışmalar henüz oldukça sınırlıdır.

Gerçekten de kentleşme hızı insanlık tarihinin yaşadığı en üst noktadadır ve küresel iklim değişikliği, petrol ve su kaynaklarının kullanımı, salgın hastalıklar, global ve bölgesel göç yapıları, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, uluslararası organize suç ve suç örgütleri, terör gibi başlıklar ve bunların çevresel sonuçları, zengin fakir ayrımı olmaksızın tüm dünyayı ve insanlığı tehdit eder durumdadır.

Çok daha iyi yaşam beklentileri ile kırsal alandan kentsel alana göçen nüfus, kentleşmenin diğer boyutları, sanayileşme ve sürecin doğru yönetilmemesi ile bir araya gelince, bu ciddi çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Kentte yaşayan insanlar hem çevresel bozulmalara neden olmakta, hem de ondan etkilenen nüfusu oluşturmaktadır. Çevre üzerinde olumsuz etkiler taşıyan kentleşme özelliklerini trafik ve buna bağlı kirlilik, artan nüfusa bağlı enerji tüketimi artışı, kentlerde üretilen atıklar, tarım topraklarının yok oluşu ve buna bağlı olarak gıda kıtlığı, betonlaşma sonucu yok olan doğal yaşam alanları ve habitatlar, kırdan kente göç sonrasında kırsal toplulukların dağılımı ve kültürün ortadan kalkması, sanayileşmenin etkileri, fosil yakıtların kullanımı, sera gazlarının artışı ve küresel ısınmayı arttırışı gibi başlıklar ile sıralamak mümkündür.(Doğru, et al., 2020)

Ayrıca kentlerin ve global kentleşmenin, uzun dönemde, bünyesinde barındırdığı avantajları ile doğal çevre ve insanlık için, olumsuz yönlerinin yanında, çok olumlu yönleri de bulunan bir olgu olduğunu söylemek mümkündür. Mekânsal olarak dünyanın politik kurumlarına, üniversitelerine, iş ve üretim dünyasına ev sahipliği yapmanın yanında ekonomik büyümenin motor gücü, dinamik yapısıyla bilim ve inovasyonun, sosyal ve politik yaşamın merkezi tüm dünyada, zengin veya fakir ülkelerde hep kentlerdir. Kentler içinde yaşayanlara daha güvenli, daha hoş, daha çeşitlenmiş, iyi

yönetildiğinde çevresel olarak daha sürdürülebilir, daha temiz, mekan duygusu daha yüksek yaşam alanları ve standartları sunar. Örneğin temel sağlık hizmetleri gibi sosyal hizmet sunumları yerleşim alanları ve servislerin fiziksel yakınlıkları nedeniyle çok daha ulaşılabilir ve ucuz olarak yer alır, ya da eğitim olanakları kentsel alanlarda daha geniş, ulaşılabilirliği ve çeşitlenmesi daha fazladır. Tüm bu içerik ve iyi yönetimle yan yana gelen kentlerde, kaynak kullanımı daha akılcı, kirletici üretimi daha az, buna karşın ilginç, çeşitli ve dinamik sosyal yapısı ile içeriğindeki tüm avantajlar bir aradadır ve dolayısıyla yeni yatırımlar ve işgücü için çok büyük bir çekim odağıdır.

Ancak negatif koşullar da söz konusudur. Zengin bir şehir hayatı tüketim kalıplarını etkileyerek, enerji kullanımını, atık miktarını, araba kullanımı gibi yoğun çevresel etkisi olan konuları arttırıp, hatta lüks tüketimini tetikleyerek kent ve ekoloji dengesinde, ekoloji zararına bozulan bir yapı kazanmaya başlar. Bu konuda, çok basit şeyler bile büyük sonuçlar doğurabilir. Örneğin toplumda tercih edilen beslenme ya da diyet seçimi gıda üretimini etkileyebilir, bu da çevreyi etkiler. Bazı gıda türlerinin enerji üretimi ve tüketimi arasında da ilişki vardır. Örneğin sığır eti üretiminde kullanılan büyük baş hayvanların üretimi hem enerji yoğun bir üretimdir, hem de hava kirliliği vb. gibi konularda ayrıca etkindir.

“Küresel olarak, toplam karasal alanın yalnızca %3’ü civarını işgal eden kentler” (Grimm, Nancy B.; Faeth, Stanley H.; Golubiewski, Nancy E.; Redman, Charles L.; Wu, Jianguo; Bai, Xuemei; Briggs, John M., 2008), yalnızca kaynak girdisi ve atık çıktısı ile değil aynı zamanda ekolojik olarak önem taşıyan arazi kullanım etkilerine de sahiptirler. Dünya üzerinde nüfusun büyük bir yüzdesini küçük bir alanda yoğunlaştıran küresel kentleşme, aslında doğru yaklaşımla olumlu sonuçlarda getirebilir. Ancak küreselleşmenin hem olumlu hem de olumsuz yönleri sahip olması nedeniyle, küreselleşmenin kendisinin bile çevresel sorunları tetikleyip çatışmalara sebep olacak potansiyeli taşıdığını kabul etmek gerekir.

“Dünya kentleri dünya enerji tüketiminin üçte ikisinden sorumludur.” (International Energy Agency, 2008) Uluslararası Enerji Ajansı *“2030 yılında %73’e ulaşacağını tahmin etmektedir.”* (International Energy Agency, 2008) Global kentsel enerji talebindeki artışının en önemli sebebi gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmedir. Uluslararası Enerji Ajansının tahminlerine göre *“2030 yılındaki Uluslararası Enerji Ajansı kentsel global enerji tüketiminin toplam büyümesinin %81’inden gelişmekte olan dünya kentleri sorumlu olacaktır.”* (International Energy Agency, 2008)

Bir çok yönden hayatı etkileyen çevresel sorunlar insanları açlık ve yoksulluğa mahkum edebildiği gibi, evlerinden, yurtlarından da ayrılmalarına sebep olabilir. Örneğin 2022 yılında yoğun yağışlardan dolayı Nijerya’da *“Beş ayda 600 kişi öldü, 200 bin ev yok oldu, 1,3 milyon kişi evsiz kaldı.”* (<https://www.bbc.com/>, n.d.) Bu duruma benzer şekilde, kırılgan bölgelerde yer alan birçok ülkede, iklim değişikliği kaynaklı kuraklığın sebep olduğu çölleşme insanların kendi ülkelerinde farklı ülkelere göç etmeleri konusunda tetikleyici sebebi oluşturmaktadır. Örneğin *“çevresel güvenlik sorunları nedeniyle toplumların yaşam alanlarının zarara uğraması sonucu varlıklarını sürdürmede sıkıntı yaşayan grupların da zorunlu göç durumuyla karşı karşıya kaldıklarını görebilmekteyiz.”* (trguvenlikportali.com, 2021)

Kentler birçok konuda olduğu gibi temiz su tüketimi konusunda da en başta gelen tüketim alanlarıdır. Her bir hane halkı dolaylı ve dolaysız kullanımla, su stokunun tüketiminden sorumludur. *“Dünya’da mevcut su miktarı yaklaşık 1 400 milyon km³tür. Bu suyun büyük bir kısmı olan % 97.5’i okyanus ve denizlerde bulunan tuzlu sudur. Geriye kalan % 2.5 oranındaki tatlı suyun tamamına yakını Antarktika ve Grönland gibi kutup bölgelerinde buz örtüsü halinde ve yeraltı sularında depolanmıştır. Ulaşılması en kolay tatlı su kaynakları yüzeysel sulardır. Bu kaynaklarda depolanmış tatlı su toplamın yalnızca % 0.26’sını oluşturmaktadır.”* (webdosya.csb.gov.tr, 2023) *“Uluslararası bir araştırma kuruluşu raporunda; “2025 yılına kadar, dünyanın üçte birinin su kıtlığından*

etkileneyeceği; 20 yıldan yakın bir sürede de Afrika'da yeterli ve temiz su bulamayan insan sayısının 600 milyona ulaşabileceği" belirtilmektedir. Su varlığına göre ülkeler sınıflandırıldığında; yılda kişi başına düşen ortalama kullanılabilir su miktarı 1.000 m³'ten az olan ülkeler "su fakiri", 2.000 m³ 'den az olan ülkeler "su azlığı", 8.000 - 10.000 m³'ten fazla olan ülkeler ise "su zengini" olarak kabul edilmektedir.” (webdosya.csb.gov.tr, 2023)

“2050 yılında su sıkıntısı çeken ülkelerin sayısı 54'e, bu şartlarda yaşamak zorunda kalan insanların sayısı 3,76 milyara yükselecektir. Bu durum 2050 de 9,4 milyar olması beklenen dünya nüfusunun % 40'ının su sıkıntısı çekeceği anlamına gelecektir.” (webdosya.csb.gov.tr, 2023) Çin ve Hindistan gibi dünyada en fazla temiz su geri çekilmesi yaşayan ülkeler de bu konuda sorun yaşayan diğer ülke örneklerinde olduğu gibi su sorunu yaşamaktadırlar, ekonomilerini yurtdışına açarken kendi nüfuslarının da zorunlu yer değiştirmesine sebebiyet vermektedirler. Bu durum çoğunlukla zaten yoksullukla boğuşmakta olan yerli nüfusla çatışmak anlamına gelmektedir. Böyle sorunların doğasından gelen orantısız ekonomik ve askeri güç kullanımı şiddet içeren yerel çatışmaların da tetiklenmesiyle sonuçlanabilir.

Çevresel problemlere dayalı olarak, insanların yerlerini terk etmelerini çok farklı gerekçeleri de olabilmektedir. Örneğin “Denizlerin Yükselmesi 20. yy'da denizler 10-25 cm yükselmiş ve her yıl 2 mm yükselmektedir. Ancak bunun 0.2 ile 0.6 mm'si okyanusların kendi ısıl genleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Geri kalan kısmının ise buzulların erimesinden kaynaklandığı hesaplanmaktadır.” (Aksay, Ketenoğlu, & Kurt, 2005) Denizlerde ortaya çıkan yükselme bir çeşit kelebek etkisi gibi bir başka yerde insanların doğup büyüdüğü ülkelerini yok edebilmektedir.

“National Geographic'te yayımlanan bir çalışma , küresel ısınmanın etkisiyle tüm buzullar eridiğinde suların yutacağı ülke ve şehirleri belirledi....İlk yok olacak ülkenin Hollanda olduğu belirtiliyor.” (nationalgeographic.com, 2013) Pasifik Okyanusunda

Kiribati, Marshall Adaları ve Tuvalu'nun, Hint Okyanusu'nda ise Maldivler ve Seychelle adalarının önümüzdeki 50 yıl içinde batma tehlikesi ile karşı karşıya gelecekleri düşünülmektedir. *“Yapılan hesaplara göre 3-4°C'lik bir sıcaklık artışı 2050 yılında denizlerde 35 cm'ye kadar yükselme meydana gelecektir. Bu ise kıyı şeritlerinin değişmesine ve kıyı ülkelerinin toprak kaybetmesine sebep olacaktır. Örneğin; 2100 yılında doğru deniz seviyesinde 60 cm'lik bir yükselme ABD' de toprak kaybının 25.000 km'ye ulaşacağı, büyük bir bölümü alçak deltalardan oluşan Bangladeş topraklarının % 10' unu yitireceği belirtilmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesi toprak kaybının yanında ayrıca kıyıya yakın temiz su kaynaklarının denizle birleşmesine neden olacaktır.”* (Aksay, Ketenoglu, & Kurt, 2005) Birçok kıyı bölgesinde büyük nüfus artışı olduğu, bu bölgelerin daha çok insan barındırdığı olduğu bilinmektedir ve bu bölgelerde deniz seviyesinin yükselmesi daha fazla insanın risk altında kalmasına neden olmaktadır. Buradan da görüldüğü gibi gelecekte kıyılarda yerleşmiş olan kentler için ciddi bir risk söz konusudur. Deniz seviyesinin yükselmesi her yerde aynı yıkıcı etkiye sahip olmasa bile, denizlerde oluşacak taşkınlar mevcut kaynaklarının bozulmasına sebep olabilecek güçtedir.

Güvenlik kavramının devamlılığı için koruma sorumluluğu, çevreyi de içine aldığı durumda bunun bir başlığını da afetlere ayırmak gerekmektedir. *“Avrupa Çevre Ajansı'nın raporuna göre, iklim değişikliğinin Avrupa'daki etkileri şöyle:*

1980'li yıllarda yaşanan felaketler sel, fırtına, sıcak dalgası ve kuraklık iken,

1990'lı yıllarda iklim bağlantılı afetlerin sayısı ikiye katlandı.

2003'te ekolojik felaketlerin ekonomik kaybı 11 milyar dolara yükseldi.”

(Aksay, Ketenoglu, & Kurt, 2005)

Çevresel bozulma ve dönüşümlerin sayısını, şiddetini ve yoğunluğunu artırarak tetiklediği seller, taşkınlar, fırtınalar, kasırgalar, hortumlar, doğal ve insan kaynaklı afetleri de çevre kaynaklı bir güvenlik sorunu olarak algılayıp buna göre güvenliği

koruyucu tedbirlerin geliştirilmesinin yanında, doğaya karşı dayanıklılık stratejileri de oluşturmak gerekmektedir.

Yukarıda güvenlik, çevre, kentleşme ve çevresel güvenlik kavramları ve bu kavramların birbirleri ile bağlantıları ele alınmış, örneklerle konuların boyutları ve gerçeklikleri vurgulanmıştır. Çevresel güvenlik sorunları konusunda kentlerin gelecekte bu gün olduğundan daha büyük önem taşıyacakları kabulünden yola çıkarak, kentlerde bu gün oluşan sorunların gelecekteki kentleşme hızlarıyla bir araya geldiğinde özellikle sıcak noktalarda, çok ciddi çatışma potansiyelleri taşır hale gelecekleri düşünülmektedir.

Burada ele alınan gerekçelerle, bu çalışmada araştırma sorusu:

“Çevresel güvenlik konusunda yaşanabilecek problemlerde kentleşme bir tetikleyici faktör olabilir mi? şeklinde geliştirilmiştir.

Araştırma sorusunu destekleye alt sorular ise :

Kentleşmenin hangi yönleri daha büyük güvensizlik yaratmaktadır?

Kentleşmenin sosyal yönü mü yoksa mekânsal yönü mü daha büyük güvensizlik yaratır?

Kentleşme tetikleyen bir noktada mıdır yoksa destekleyen bir yapıda mıdır?

Kentleşme çevresel anlamda güvensizliği tetikliyorsa nasıl politikalarla bu sorun azaltılabilir?

Gelecekte nasıl bir durum beklenebilir?

KAPSAM VE TEMEL VARSAYIMLAR

Kapsam

Çalışma, Giriş ve Sonuç bölümler hariç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, araştırma sorusu, araştırma yöntemi, sınırlılıkları, temel varsayımlar belirtilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü, üç ayrı başlığın her birinin yer aldığı üç alt bölümden meydana gelmektedir. Bunlar güvenlik, çevre ve çevresel güvenliktir. İlk alt başlıkta yer alan güvenlik kavramı tanımlanmış, tarihsel gelişimi irdelenerek, geleneksel güvenlik anlayışından çevresel güvenlik başlığına varılana kadar, süregelen gelişmeler detaylı olarak ele alınmıştır.

İkinci alt başlıkta yer alan çevre kavramı tanımlanmış, gelişim süreci ekoloji gibi alt başlıklarla ele alınmış, popüler bir konu olmasının yanı sıra çevresel güvenlik başlığına ulaşıncaya dek gelişim süreci detaylarıyla irdelenmiştir. Tez içinde insani güvenlikten çevresel güvenliğe süreç farklı yönleri ile tartışılmıştır.

Üçüncü alt başlıkta çevresel güvenlik ele alınmış, tanımları ve tarihsel süreçleri yanında akademik alanda ki gelişimi incelenmiş, çevre ve güvenlik bağlantısı kurularak çevresel konular çatışma ya da savaşa sebep olabilecek başlıklar olarak kabul edilmiştir.

İkinci bölümde kent ve kentleşme kavramları ele alınmıştır. Bir kenti tanımlarken kullanılan üç temel ayrım olan idari ve sayısal kriter, morfolojik ve yoğunlukla ilgili kriterler ki bu daha çok yapılaşma ve nüfus yoğunluğu olarak ele alınır ve işlevsel kriterleri yani ekonomik faaliyet alanları ve ulaşım ile ilgili özellikler vurgulanmış, ‘Metropoller’ ve ‘Mega Kentler’ açıklanmış, bunların nüfus büyüklüğü ve yayılım alanları tartışılmış, küreselleşme ile bağlantısı irdelenmiştir. Bu çerçevede kentleşme ve çevresel güvenlik ilişkisi detayları ile incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise kentleşme ve çevresel güvenlik konusunun dünyada yer alış biçimi, küreselleşme, kaynak güvenliği, yoksulluk, kentsel yayılma, iklim ve gıda güvenliği atık idaresi, enerji güvenliği su güvenliği gibi başlıklar ele alınmış, çeşitli örneklerle, görseller ve tablolarla anlatım desteklenmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın sonucunda oluşan görüş ve değerlendirmeler paylaşılmıştır.

Varsayımlar

1. Çevresel problemler tıpkı askeri tehditler kadar önem taşımaktadırlar. Ancak bunların çözüm yolları askeri müdahalelerden çok daha derin ve detaylı olmak durumundadır.
2. Çevresel bozulmalar, nadiren kendiliğinden oluşan durumlardır. Burada mutlaka insan elinin bir müdahalesi söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı çevresel güvenlik alanında da sorun var olduğunda ilk bakılması gereken yer insan müdahalesidir.
3. Çevresel güvenlik sorunları konusunda kentler gelecekte bu gün olduğundan daha büyük önem taşıyacaklardır. Kentlerde bu gün oluşan sorunlar gelecekteki kentleşme hızlarıyla bir araya geldiğinde çok ciddi çatışma potansiyelleri taşır hale geleceklerdir.
4. Küreselleşmenin kendi yapısından getirdiği özellikleri nedeniyle, çevresel güvenlik kavramı kapsamında önemli etkileri de bulunmaktadır.
5. Kentleşme nüfus artışı açısından sürdüğü sürece, kentlerin artan nüfusa konut iş yeri, yaşam alanları sağlanması için mekânsal olarak genişlemesi kaçınılmazdır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, insan ve toplumun yapısında oluşan bir değişikliği veya dönüşümü anlamakta kullanılan ve bu süreçte yer alan olgu ve olayları anlamayı kolaylaştıran nitel araştırma yöntemi ile ele alınmıştır. “Tarihsel olarak nitel araştırmaya, doğal olguları belirleme uğraşından hareketle ‘doğal araştırma’, probleme ilişkin araştırmacının öznel görüşlerini barındırması sebebiyle ‘yorumlayıcı araştırma’ ve bir konuyu belirli bir sosyal ortam içinde derinlemesine incelemesinden dolayı ‘alan araştırması’ gibi farklı isimler verilmiştir.” (Baltacı, 2017) Bir çok bilim dalında gelişmelere yoruma açık yönüyle farklı kapılar açabilen “Nitel araştırma, insanın kendi sırlarını çözmek ve kendi

çabasıyla biçimlendirdiği toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirdiği bilgi üretme yollarından birisidir. ” (Özdemir, 2010, p. 326) Bu özelliğinden de yola çıkarak “Nitel yöntemle tasarlanmış araştırmalarda ele alınan konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma çabası vardır.” (Karataş, 2015, p. 63) şeklinde ele alınabilir. “Nitel araştırmacılar olayların ve bağlamların dilini kullanır, olayları bağlamı içerisinde inceler. Çünkü sosyal olgular ve olaylar içinde geliştiği ortamlardan bağımsız olarak gerçekleşmezler ve sürekli değişim geçirirler.” (Yıldırım & Şimşek, 2008, p. 52) Belirtilen tüm özellikleri ile gerek komplike yapısı ile çevresel güvenliği ve farklı boyutları ile kentleşmeyi irdelemek konusunda en uygun yöntem olarak bu çalışmada ele alınmıştır.

“Nitel araştırmaların bir özelliği de keşfedici olmalarıdır. Keşfedici özelliğe sahip araştırmalar, üzerinde az çalışılmış konuları aydınlatmada oldukça kullanışlı ve yararlıdır.” (Neuman, 2012, p. 228) Yöntemin bu keşfedici yapısı farklı yazarlarca yorumlanmıştır. Örneğin Seale 1999 tarihli çalışmasında “Bir problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan nitel araştırma, daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir.” (Seale, 1999) şeklinde ele alınmıştır. Baltacı ise 2019 tarihli çalışmasında, “Nitel araştırma, insanın kendi potansiyelini anlaması, sırlarını çözmesi ve çabasıyla inşa ettiği sosyal yapı ve sistemlerin derinliklerini keşfetmek için geliştirdiği bilgi üretme biçimlerindendir.” (Baltacı, Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, 2019) olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda nitel araştırmanın üzerinde çalıştığı veri tiplerinden olan “Doğa ve çevreyi konu edinen veri setleri (araştırmanın yapıldığı evren, doğal çevre, sosyal yaşantı gibi demografik veya fiziki özellikler)” (Strauss & Corbin, 1990) bu çalışma da da en önemli verileri oluşturmaktadır.

Kentleşme ve çevresel güvenlik konusu ve özellikle kentleşmenin çevresel güvenlik açısından tetikleyici bir yapı taşıması, bu güne kadar çok az çalışma yapılan bir konudur. Yeni bir durumu ortaya koyabilecek yapısı nedeniyle tercih edilmiş olan “*Nitel araştırma yöntemi, araştırmanın tasarlanması ve gerçekleştirilmesinde araştırmacıya esneklik sağlamaktadır. Araştırmanın her aşamasında duruma göre yeni yöntem ve yaklaşımlar geliştirme, araştırmanın kurgusunda değişiklikler yapma nitel araştırmanın özünü oluşturmaktadır.*” (Neuman, 2012, p. 228)

Bu konuya benzer görüşte, “*Araştırma sürecinin her basamağında araştırmacıların yeni yöntem ve yaklaşımlar geliştirebilmesi ve araştırmanın etkisini arttıracak yeni düzenlemeler yapabilmesi olarak ifade edilen esneklik, nitel araştırmanın araştırmacıya sunduğu temel özelliklerindendir.*” (Guba & Lincoln, 1994) (Merriam, 1998) (Patton, 1990) şeklinde ortaya koyulmuştur.

Yöntemin çalışma süreci “*Araştırma yapılacak alanla ilgili literatür taraması yapılarak, uygulamada yaşanan sorunların neler olduğu tespit edilerek ve araştırmacının kendi deneyimleri göz önünde bulundurularak bir araştırma konusu yada sorunu tespit edilir.*”(Yıldırım & Şimşek, 2008, p. 85) biçiminde ortaya koyulmuştur. “*Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır.*” (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, & Yıldırım, 2010, p. 302)

Yöntemin “*Araştırılan konunun bütüncül olarak ele alınabilmesi için tek bir disiplini esas almak yerine disiplinlerarası yöntemin kullanılması anlamayı kolaylaştırmaktadır.*” (Dedeoğlu, 2002, p. 84) şeklinde olumlu yönleri vurgulanmıştır.

Bu çalışmada da konuların daha iyi anlaşılabilir olması adına güvenlik, çevre, kentleşme ve çevresel güvenlik ayrı ayrı ele alınarak, her birinin diğerleri ile etkileşim

içinde olduğu alanlar vurgulanmaya çalışılmıştır. *“Herhangi bir olguya ilişkin bütüncül anlayış ancak çoklu bakış açıları yoluyla elde edilebilir.”* (Yıldırım & Şimşek, 2008, p. 28) Çevresel güvenlik kavramında da, ortaya çıkış süreci, farklı disiplinlerin bakış açıları vurgulanmıştır. Kentleşme ve çevresel güvenlik üzerine kavramsal çerçeve oluşturmak istenmiş ve çeşitli hayattan örneklerle desteklenmiştir. Nitel araştırmayı, *“gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma”* olarak tanımlamak mümkündür.” (Yıldırım & Şimşek, 2008, p. 39) Bu çerçevede, çalışmanın sınırlarını çizen iki ana kavram çevresel güvenlik ve kentleşme olması nedeniyle ve her iki olgunun da çok boyutlu ve değişken yapısı nedeniyle veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. *“Araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini içeren doküman incelemesi, gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı araştırmalarda tek başına veri toplamak amacıyla, diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanıldığında ise verilerin çeşitlendirilmesini sağlamak ve araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla kullanılan bir tekniktir.”* (Yıldırım & Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 2008, pp. 188-189) *“Nitel araştırmalarda genellikle gözlem, yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış görüşme, odak grup görüşmesi, söylev ve metin analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte sinema filmi, çeşitli afişler, sanat eserleri, medya yayınları (radyo veya televizyon programları) ve sosyal medya kaynakları (bloglar, sosyal medya hesapları ve anlık mesaj panolar vb.) da veri toplama aracı olarak kullanılabilir.”* (Forrester & Sullivan, 2018) Tüm bu yaklaşımlardan yola çıkıldığında, nitel araştırma çalışmalarında, incelenecek yazılı dokümanlar arasında kitaplar, gazete ve dergiler, raporlar, kayıtlar, yazışmalar, yönergeler, tutanaklar yer alabileceği gibi, özellikle yaşam öyküsü ya da sözlü tarih çalışmaları kapsamında günlükler, hatıratlar, özel mektuplar da incelenebilir, hatta

görüşme, film, görüntü ve benzeri materyalin de içerik açısından analize tabi tutulabileceği görülmektedir.

Bu çerçevede, çalışmada literatür taraması kitap, makale, rapor, internet kaynaklarının taranması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, çalışmanın kapsamında yer alan tüm konulara yönelik mevzuat, sempozyum, kongre sunumları/belgeleri, çeşitli kuruluşlarca yayınlanmış istatistikler, konuşma notları, raporlar, online dersler ve web siteleri ile diğer online kaynaklarından yararlanılmıştır. Makale, kitap ve raporlarda çevresel güvenlik kavramının ortaya çıktığı 1970’ler ve sonrası özellikle taranmıştır. Güvenlik ve diğer konularda ise daha eski çalışmalara da özellikle gelişim süreçlerinin daha anlaşılır olabilmesi adına yer verilmiştir. Kentleşme ve çevresel güvenlik konusunda çok az çalışma olmasına karşın en olumlu konu, az sayıdaki çalışmanın çoğunlukla 2000 yılı sonrasında gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Bunlar tercih edilmiştir. Çalışmada daha çok yabancı literatür kullanılmıştır. Çevresel güvenlik ve kentleşme bağlantısı, örnek olaylar, bulgularla ele alınmış ve buradan bir sonuç ile yoruma ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, araştırmanın yöntem bölümünde veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin nasıl analiz edildiğinin ayrıntılı olarak açıklanması yolu ile çalışmanın dış güvenilirliğine katkı sağlanması amaçlanmış, ileride farklı araştırmacıların aynı verileri kullandıkları durumda benzer sonuçların ortaya koyulması durumu ise iç güvenilirliğini sağlayacağı düşünülmüştür.

Bulguların yorumlanması sırasında verilen örneklerle verilere anlam kazandırılması amaçlanmış, bulgular arasındaki ilişkiler vurgulanmaya çalışılmış, neden- sonuç ilişkileri ele alınmış, tüm bulgulardan ortaya çıkarılan yorum sonuç bölümünde anlatılmıştır.

Tüm bunların ardısıra “*Araştırmanın son aşaması olan raporlaştırma, farklı problemleri görünür kılabılır. Çünkü nitel araştırmanın amaçlarından biri de belirli problemlerin çözülmesi ve yeni problem durumlarının fark edilmelerinin*

kolaylaştırılmasıdır.” (Mallat, 2007) (Pope, Ziebland, & Mays, 2006) Bu şekilde ele alınan yazım sürecinde yeni bir bakış açısı ile çevresel güvenlik ve kentleşmenin bu anlamda oluşturduğu tetikleyici yapı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın tümünde genel bakış açısı “*Bilimsel sürecin en önemli özelliği bilim insanının herhangi bir sınırlama olmaksızın, kendi potansiyelini kullanma becerisini göstermesidir. Araştırmacıların takip edebileceği ya da takip etmesi gereken standart bir araştırma yöntemi olmasa da yaygın olarak kullanılan yöntemleri taklit ederek veya kendince yöntemler bularak farklı problemlere çözüm bulmak olanaklıdır. Birçok araştırmacı karşılaştığı problemi çözmek ya da bilinmeyen keşfetmek için farklı ve daha önce denenmemiş yöntemler kullanmıştır.*” (Baltacı, Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, 2019) yönündedir. Çünkü çevresel güvenlik ve kentleşme konuları bünyelerinde eşsiz özellikleri barındıran konulardır. Örneğin her bir kentin coğrafyası, iklimi, planlama dili, kalkınma düzeyi tamamen farklıdır. Aynı şekilde çevresel güvenlik sorunlarının altında yatan sebepler de çok farklı olaylar veya süreçler olabilirler. Sonuç itibarı ile, bir konuya vurgu yapmayı amaçlayan mütevazı bir yapı taşı olarak bu çalışmanın literatürde yer alması amaçlanmıştır.

ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmanın birçok sınırlılığı bulunmaktadır. Bunların başında çevre – güvenlik ve kentleşme konularının her birinin ayrı ayrı disiplinler arası konular olmaları, çok boyutlu ve çok katmalı konular olmaları gelmektedir.

Güvenlik konusu açısından ele alındığında, güvenliğin günümüzde çok fazla başlıkla ilişkilendirildiği ve teknolojik gelişmelerle ciddi dönüşümler yaşadığı açıktır. Bu nedenle, güvenlikle-çevre bağlantısı açısından çok fazla olmamakla birlikte bazı çalışmaların olmasına karşın, kentleşme konusunda, bir arada ele alındığı çalışmalar gerçekten çok sınırlıdır.

Çevre konusunda ele alındığında, etkin olarak kapsanabileceğinden çok fazla çevresel güvenlikle ilgili konu bulunmaktadır ve çevre ile ilgili olan tüm konular ülke güvenliği ile ilişkilendirilebilmektedirler. Ancak bu alandaki çalışma sayısının çokluğu, her çevresel güvenlik konusunun ülke güvenliğini etkileyebilecek ağırlıkta olduğu anlamına gelmemektedir. Nüfus problemleri, gıda problemleri, ekonomik problemler, enerji problemleri gibi bir çok başlık bir durumda çatışma konusu oluştururken, bir başka durumda hiçbir etkisi olmayabilir. Benzer şekilde bu anlamda, kentleşme ile direk bağlantılı olgular da sınırlıdır.

Kentleşme yönünden bakıldığında, kentleşme konusunun temelinde yer alan kentsel nüfustaki artış dünyada birçok kentte artarak yaşanmaktadır. Bu kentlerde teknolojik dönüşümlerle, yaşadığımız kentleri akıllı kentler haline getirmektedirler. Ancak kentlerde de gıda arzının yetersizliği, yoksulluk, toplu nüfus hareketleri, temiz suya ulaşamama, verimli tarım toprağının yayılan kentler dolayısıyla yapıları alanlara dönüşümü, yetersiz temizlik ve sağlık hizmetleri gibi birçok başlığa çözüm bulmak gittikçe zorlaşmaktadır. Fakat tüm bunlar çevresel güvenlikle bağlantılı olsa da henüz bu anlamda yeterli nitel ve nicel ölçümleri içeren çalışma bulunmamaktadır. Çevresel güvenlik ve kentleşme konusunda nitel çalışmalarda elde edilen sonuçları da genellemek, konjüktüre, yaşanan ülkeye, tarihi sürece ve daha birçok değişkene bağlı konulardır ve değişkenlik gösterdiği için bunlardan genele yönelik sonuçlara varmak çok zordur. Daha çok ve daha detaylı çalışmaları gerektiren bu alanda, bu açığın zamanla kapanması kaçınılmaz olacaktır ancak bu gün için bu durum bir sınırlılıktır.

Tüm bu sınırlılıkları bertaraf edebilmek için bu çalışmada, çevresel güvenlik ve kentleşme başlığı konularında çok yönlü bir yazın taraması yapılmış, bazı uzman görüşleri, medya haberleri de irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK, ÇEVRE VE ÇEVRESEL GÜVENLİK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. GÜVENLİK KAVRAMI

Bu çalışma içinde diğer bir çok çalışmada da olduğu gibi bir çok bilim dalı, bir çok kavram yer almıştır. Fakat en önemlisi hayatın içinde yer alış ağırlığı ve önemi nedeniyle ‘güvenlik’ kavramıdır. Bundan dolayı öncelikle güvenliğin anlamına ve gerçekte ne ifade ettiğine bakmak gerekmektedir.” *Güvenlik için söylenebilecek en temel nokta, herkesin ve herşeyin, her zaman ve her yerde ona ihtiyacının olduğudur. Bu nedenledir ki güvenliğin kapsamı her geçen gün genişlemekte ve derinleşmektedir. İnsan güvenliği, birey güvenliği, toplum güvenliği, devlet güvenliği, ulusal güvenlik, uluslararası güvenlik, psikolojik güvenlik, çevre güvenliği, bilgi güvenliği, cinsiyet güvenliği, ekonomik güvenlik gibi güvenliğin nesnesi ya da hedef alanı olma durumuna göre değişen pek çok güvenlik tanımlaması günümüz akademik camiasına hakim durumdadır.*” (Çıtak, et al., 2014, p. 1)

1.1.1. Güvenliğin Tanımı ve Kapsamı

Güvenlik Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet...*” (Türk Dil Kurumu Sözlüğü) olarak tanımlanmıştır.

Oxford Sözlüğüne göre ise güvenlik “*toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmeleri, güven içinde yaşam sürmeleri durumu.*” dur. (Oxford Languages and Google, 2022)

Aynı kelimeyi Google arama motorunda arattığımızda ise karşımıza çıkan açıklama “*Güvenlik (emniyet ve asayiş), toplumun, onu oluşturan bireylerin, onların kişilik hakları ve insanlık onurlarının, kamusal ve kişisel malların, her türlü tehlike ve kazalardan korunması anlamına gelmektedir. ... Amaç toplumun refah, huzur içerisinde varlığının korunması ve kamu düzeninin tesis edilmesidir.*” (<https://www.google.com.tr/search?>, n.d.) şeklindedir. Aslında hemen hemen tüm tanımlarda güvenlik bir ihtiyaçtır. Bu konuda yapılmış ve en bilinen çalışma olan ‘Temel İhtiyaçlar Piramiti’ ise Amerikalı araştırmacı Abraham H. Maslow tarafından yapılmıştır.

İnsan ihtiyaçları, istek ve beklentilerinden yola çıkarak bireylerin yaşam doyumlarını klinik gözlemlerle inceleyerek, etkileyen faktörleri hiyerarşik bir yapı olarak 1954 yılında tanımlayan Maslow, ihtiyaçlar piramidi veya hiyerarşisinin ikinci sırasında güvenlik konusunu ele almıştır. Maslow’un teorisine göre basamaklar halinde, en temel ihtiyaçtan başlayan hiyerarşide bir üst basamağa ancak bir öncekinde yer alan ihtiyaç karşılanabiliyorsa çıkılabilir. Maslow güvenlik ihtiyacına, ilk basamakta bulunan fizyolojik ihtiyaçların sonrasında yer vermiştir. (Kula, Sedat; Çakar, Bekir, 2015)

Maslow tarafından geliştirilen bakış açısı kapsamında, Şekil 2’ de ortaya koyulduğu gibi, yaşamda önem taşıyan şeyleri de bir hiyerarşi içinde ele almak gerekmektedir. Bunu “önceliklerin doğru idaresi ” olarak ele almak mümkündür. Yaşam güvencesi olmayan bir insan için sosyal ihtiyaçlar elbette öncelikli olmayacaktır. Benzer şekilde evinde çocuğu üşüyen bir insan, doğayı ve çevreyi korumayı ön plana alamayarak, ısınmak için gördüğü ilk ağacı kesecektir. Bu nedenle güvenlik kalibresinde bir kavramın birçok şeyden önce geleceği açıktır. Tarihte bu gerçeğin örnekleriyle doludur.

Şekil 2: Maslow İhtiyaçlar Piramidi

Kaynak: (Kula, Sedat; Çakar, Bekir, 2015)

1.1.2. Güvenliğin Tarihsel Süreci

Güvenlik aslında erken dönemlerden günümüze taşınmış, derin kökleri olan bir kavramdır. Tarih içinde kullanımı ve içeriği değişiklikler yaşarken, bu kavrama duyulan ihtiyaç ve verilen önem hep varlığını ön planda tutmuştur.

Thomas Hobbes ise güvenliği insanların bir araya getirip birlikte bir toplum oluşturmalarını sağlayan korkunun tam tersi olarak tanımlamıştır. (Hobbes, Leviathan (Çev. S.Lin), 2019)

Uluslararası ilişkiler disiplinin gelişim süreci içinde özel önem taşıyan bazı tanımlar da bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir. 1952 yılında Wolfers Güvenliği, *“Güvenlik nesnel olarak kazanılmış değerlere yöneltilen tehditleri ölçmektedir, özne olarak bu değere saldırılacağı yönünden korkuların olmasıdır.”* (Wolfers, 1952) (trguvenlikportalı.com, 2021) şeklinde tanımlamıştır. Farklı bir açıdan konuyu ele alan araştırmacı Ullmann ise konuya, *“Güvenlik için verilen ödünleri tartışırken güvenliği sadece amaç olarak değil, aynı zamanda bir sonuç olarak tanımlamamız gerekmektedir.*

Güvenliğin ne olduğunu veya ne kadar önemli olduğunu güvenli tanımladığımız unsurları kaybetme tehdidi altında olmadan anlayamayabiliriz. Bu yüzden güvenlik tehditler aracılığıyla tanımlanır ve önemi anlaşılır.” (Ullman, 1983) görüşü ile yaklaşmıştır. Dalby ise güvenli, 1993 yılında *“kısmen her yerde bulunan ve tehditten uzaklaşmak isteyen bir dizi yaygın isteği ifade etmektedir”* (Dalby S. , Security,Modernity, Ecology: The Dilemmas of Post Cold World War Security Discourse, 1992, p. 97) diye açıklamıştır. 2013 yılında Griffiths ise *“zarara karşı korunaklı durumda olmak”* (Griffiths, Steven, & O'Callaghan, 2013, p. 133) şeklinde tanımlamıştır.

Güvenlik temelleri çok eskiye dayanan ancak kullanımı ve içeriği bu süreçte birçok değişim geçirmiş, devingen yapıda bir kavramdır. Kavramın bu değişime açık yapısının özellikle üstünde duran Ardens’ e göre kavram en son haline üç farklı süreçten geçerek gelmiştir.

MÖ 5.YY başlarında Atina’nın liderliğindeki Yunan Kent Devletleri Pers’lerden ve oluşturduğu tehditten korunabilmek amacıyla Attik Delos Birliğini kurmuşlardır. Bir arada olmanın avantajı ile güçlenen birlik daha sonraki dönemlerde konfederasyon yapısı kazanmıştır. Önlenemez bir yükseliş yaşayan Atina, konfederasyonu da hegemonyası altına almış, güçlenerek imparatorluk haline gelme konusunda koşar adımlarla ilerlemiştir. Böylesi bir büyüme ve saldırgan bir güç haline dönüşüm elbette başka unsurlar için korku ve tehdit oluşturmuştur. Bunların başında Sparta ve diğer kent devletleri gelmektedir. Atina bu dönemde çok korkulan bir güç olmasının yanı sıra, kendisi de bu güce yönelen potansiyel riskleri farkında olması nedeniyle tüm politikasını güvenlik üzerine kurmuştur. Bu konudaki bilgileri çeşitli tarihçilerin yanı sıra özellikle Thukydides’in ‘Peloponness Savaşları’ adlı eserinde vurgulanmaktadır. (Thukydides, 2010)

Kavramın ikinci kullanımı Romalılar tarafından geliştirilmiştir. Bu dönemde halkın tüm sorunlarının çözümü ve güvenliğinin sağlanması Roma Barışına

dayandırılmıştır. Söz konusu barışın temelinde Pax Romana yer almaktadır. MÖ 27-MS180 arasındaki dönem için kullanılan bu Latince terim Roma Barışı anlamına gelmektedir. Roma’da Pax Romana’yı ortaya çıkaran lider Augustus Caesar’dır. Ancak kavramın bu kadar yerleşik bir hal alması o günün konjüktürel durumu ile ilgilidir. Germania’yı da Roma topraklarına katmış, bilinen en güçlü düşmanlarını alt etmiş, tüm savaşları bitirdiği inancında olup , günümüzde bile benzerleri kullanılan kanunlarla yönetilerek son ve en mükemmel haline ulaştığı düşünülen, etkileyici mimarisi, su iletim ağları , alfabesi ve üstün edebiyatçıları yetiştiren bir güç durumundaki Roma’da uzun soluklu barış döneminden, ki bu dönemde kavga eden liderler veya eyaletler bazen sert bir üslupla ve zorla barıştırılırken, Pax Romana ‘dan bahsetmek çok ta zor değildir. Pax Romana kavramının tam odak noktasında ise ilk defa Cicerone ve Lucretius tarafından kullanılan ‘securitas’ yer almaktadır. İçinde bulunulan dönemin stabil bir barış ortamı olması öngörüsü ile bazen kayıtsızlık ve kibir gibi kavramlara karşılık olarak kullanılsa da, Latince tercümesine bakıldığında Ardens, ‘securitas’ kelimesinin ‘endişeden uzak olmak, sükunet’ anlamına geldiğini vurgulamış ve “..eski Romalılarınca *“tehlikelerden uzak olma, emniyet ve güvenlik” olarak anlaşılmıştır. Bu temelin yokluğu durumundaysa, ” dikkatsizlik, gaflet ve ihmal anlamlarına gelmiştir.”* (Ardens, 2009, p. 5) diye açıklamıştır. Bu aşamada, Xullanım şeklinde dini vurguların, özellikle Hristiyan yazarların yaygın olarak güvenliği ‘inancın güvencesi’ olarak tanımlamalarından dolayı, ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Reform hareketlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması güvenlik kavramının dinle ilişkili algılanışını değiştirmiş, Orta Çağ’ın inançlarla ilişkili ve çelişkilerle dolu güvenlik kavramından, devletin siyasi temelleri ile bağlantılı bir güvenlik anlayışına dönüşmüştür. Bu süreç sonunda güvenliğin geldiği noktayı ve oluşturan unsurları Ardens şu şekilde gruplamıştır:

“ Bu çerçevede çağdaş “güvenlik” kavramı, şu üç unsurun birleşimi olarak ortaya çıkmıştır.:

a) eski dönem Atinalıların, imparatorluklarının yıkılmasını önleme amaçları,

b) securitas kavramını kullanan Romalıların dini vurguları,

c) Hobbesçi felsefenin iç savaşları önleme hedefi.” (Ardens, 2009, p. 4)

Güvenlik kavramının en yakın tarihe uzanan çağdaş kullanımı anda Hobbes tarafından geliştirilmiş olan şeklidir diyebiliriz. “ Hobbes rekabet, güvensizlik, şan ve şeref peşinde koşmanın, üç temel kavga nedeni olduğunu, devlet olmadıkça herkesin herkesle savaş halinde olacağını ve insanların hepsini birden korku halinde tutacak genel bir güç olmadığı zamanlarda savaş durumunun yaygın olacağını vurgulamıştır. Ayrıca Hobbes insan tabiatının kötü olması nedeniyle üst bir otoriteye ihtiyaç duyduğunu, insanların ancak ölüm korkusunu yenmek ve hayatlarını sürdürmek için gerekli şeyleri çalışarak kazanma arzusu için barışa sevk olunabileceğini ifade etmiştir.” (Çıtak, et al., 2014, p. 30) Hobbes siyaset felsefesi konusundaki çalışmalarında özellikle İngiltere’deki iç savaşlardan çok etkilenmiş bir yazardır. Yanı sıra, özellikle Thukydides’in ‘Peloponness Savaşları’ adlı eserinden ve anlatılan dönemde Atina ‘nın güvenlik anlayışından da etkilenerek bu dönemle bağlantı kurmuştur. Paris’e sürgün edilmeden önce 40’lı yaşlarında çevirisini bizzat kendisinin yaparak yayınladığı bu eserde Atinalılar için, savaşları bitirmenin ve emperyal yapılarının yıkımını engellemenin yolu olarak gördükleri güvenlik kavramı, Hobbes için derin etkisinde kaldığı İngiliz iç savaşlarını engellemenin bir yoludur. Hobbes aslında konuya kişisel yaşanmışlıklar ve bireysel derinlikler de katmıştır. Hobbes kendi otobiyografisini yazmış nadir yazlardan biridir. Yaşamından kesitler sunduğu kitabında annesinin bir işgal söylentisi nedeniyle hamilelik sürecinde yaşamış olduğu strese bağlı olarak erken doğum yaptığını ve bu doğumdaki gerilimin kendi yaşamına yansımaları olduğunu anlatmıştır. Hobbes’ a göre doğumu sırasında yaşadığı korku tüm yaşamını kaplayarak kendi ömrünce bundan çok

etkilendiğini belirtmiştir. Bu korkudan yola çıkan Hobbes, tüm insanları, bünyesinde ölüm korkusu taşıyan ve çıkarları için yaşayan varlıklar olarak görmüş ve güvenlik isteğini bu korkularla bağlantılı ele almıştır. Toplumdaki herkesin birbiriyle kaçınılmaz bir savaş durumu yaşadığı bu bakış açısı, Leviathan’ da da vurguladığı gibi güçlü bir birey veya devletin başa geçmesi ile güvenli hale gelecektir. (Vural, Çevresel Güvenliğin Gelişimi, 2018, p. 22) Hobbes’ın travmalarını temel almış görüşleri güvenlik kavramının köklerini oluşturmuştur ancak kendi döneminde Alman- İsveç kökenli Samuel von Pufendorf gibi çağdaş yazarların eleştirel yaklaşımlarına da konu olmuştur. Ancak Realist görüşün tüm eleştirilere karşın, tarihsel bir süreçten gelirken tecrübelerin her seferinde yeniden yoğurup güçlendirdiği, dönüştürse de varlığını ve gücünü sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

1.1.3. Geleneksel Güvenlik ve Kapsamı

Birçok araştırmacı ve yazarın risk, tehdit, savaş ve barış gibi farklı başlıklar ile ele alarak, çalışma konusu olarak belirlediği güvenlik, tarih boyunca tartışmalı yapısını koruması nedeniyle uyandırdığı ilgiyi hiç kaybetmemiştir. Ancak güvenliğin bir arada ele alındığı başlıklardan risk ve tehdit savaşa götüren faktörler olarak tartışılırken, en önemsenen konu savaş ve karşıtı olarak barıştır. Savaşın kaçınılabilirliği, barışın korunabilirliği bunları bu kadar önemli hale getiren özellikleri olmuştur. Savaş konusunda bir tarafta, dünyanın kaçınılmaz bir şekilde, şiddet ağırlıklı eğilimde olduğunu düşünen Hobbes’un olumsuz bakış açısına dayanan ‘Realizm’; diğer tarafta ise dünyada barış içinde yaşamının mümkün ve şiddetin aşılabilir olduğunu düşünen Kant’ın bakış açısına dayanan ‘İdealizm’ öne çıkan görüşlerdir. Ancak Realist düşünce uygulamada dünyada uzun süre hakim görüş olmuştur. “*Realist paradigmanın uzun süre kabul görmesinde Soğuk Savaş’ın çatışmacı dilinin yanısıra o dönemdeki toplumsal önkabullerin ve liberal perspektifle geliştirilen çözümlerin II. Dünya Savaşını*

engelliyememesi ile liberal enternasyonalistlerin, savaşların önlenmesi adına büyük umutlar vaat etmesinde yatmaktadır.” (Çıtak, et al., 2014)

Barış açısından baktığımızda barışın da oldukça gerilerden gelen bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Ortaçağ’da dünyevi ortamda ancak geçici bir barış (Pax Temporalis) var olabileceğini ortaya koyan Thomas Augustine’ de dahil olmak üzere, daha çok bir iç savaş karşıtı durum olarak ele alınmıştır. “ Bu bağlamda, barış kavramı ya mevcut düzeni ve politikaları meşrulaştırmak için kullanılmış, yani belirli bir güç merkezine dayanan düzeni göstermek için (Pax Romana) ya da savaşlar arasında bir boşluktan /ateşkesten ibaret olarak dar anlamda kullanıla gelmiştir.” (Çıtak, et al., 2014, p. 83) Hobbes ve ünlü çalışması Leviathan’ın ardından barış kavramı bir iç huzur, kamu güvenliği çizgisinden öte uluslararası bir nitelik kazanmıştır. “ *Böylece barış devletlerarası savaşın/şiddetin yokluğu olarak dar biçimde tanımlanmaya başlandı. Bu bağlamda ‘barışı istiyorsan savaşa hazır ol’ sloganı barış ve güvenlikle ilgili düşünmenin parolası haline gelecektir.*” (Çıtak, et al., 2014, p. 83) Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası barış daha ön plana çıkan kavram olmuştur. Devletleri hem iç hem de dış tehditlerden koruma hedefi ise barış ve güvenlik arasındaki ilişkiye hiyerarşik bir yapı kazandırmıştır.

Zaman içinde güvenlikle birlikte anılmaya başlanan barış modern toplumların da bir göstergesi haline gelmiştir. Barış kavramının algılanmasında ki bu dönüşümün akademik çalışmalarla da yakından ilgisi bulunmaktadır. Barış çalışmaları akademik bir alan olarak, 1950’lerde yani Soğuk Savaşın ilk yıllarında başlamıştır. Burada nükleer silah yarışının ve bundan doğan nükleer savaş riskinin payı büyüktür.

Realist düşüncenin merkezinde her an ortaya çıkabilecek bir çatışmanın tek çözüm sağlayıcı aktörü devlettir. Bunu güç kullanımı yoluyla, yani elindeki askeri ve stratejik araçlarla sağlar. Uluslararası alanı da her ölçekten çatışmaya sebebiyet verebilecek bir tehlike bölgesi olarak gören Realist bakış açısına göre askeri konular güvenlik için en önemli ve öncelikli konulardır geri kalan çokta öncelikli bir önem taşımaz. Bunu içinde

uyguladığı yüksek ve düşük politika ayrımıyla da destekler. Baldwin'ın 1997 tarihli çalışmasında askerin merkezde yer aldığı konulara atfettiği büyük kıymeti açıklamak adına ortaya koyduğu “...eğer bir sorun askeri kuvvetle ilgiliyse güvenlik sorunu (yüksek politika) olarak sayılmış, eğer sorun askeri kuvvetle ilişkili değilse düşük politika konusu sayılmıştır.” (Baldwin, 1997, p. 23) hayatın içinde de çoğunlukla karşılık bulur biçimde ele alınmıştır.

Geleneksel güvenlik kavramı güvenlik tarihi içinde tartışmalara konu olmayı sürdürürken, genellikle savaş ve barış karşıtlığına odaklanmıştır. Temel amaç şiddet, çatışma ve savaşları azaltmak, hatta yok etmek ve barış halini yakalamak olmuştur. Hatta bu anlamda kurumsal yapılanmalar da zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Wilson'ın, I.Dünya Savaşı sonrasında, politik bir uzlaşa ile uluslararası barışı yakalamak için geliştirdiği prensipler doğrultusunda kuruluşuna önyak olduğu Milletler Cemiyeti bu kurumsal yapılanmaların en önemli örneklerinden biri olmuştur. Sonuç itibarıyla başarılı olmasa da bir kurum olarak önemli bir yapılanmadır. Wilson'ın idealizm kökenli prensipleri temelinde yükselse de kolektif bir çaba ortaya koymak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti, barış ortamı için gereken inisiyatifini ortaya koyamamış ve tersine İkinci

Dünya savaşı yaşanmış, amaçlanan barış ortamına ulaşamamıştır.

“Her şeyden önce Amerikan halkı Wilson'ın savunduğu uluslararası misyonu yerine getirecek bilinç ve oryantasyondan uzaktı. Wilson'ın fikirleri halk ve politikacılar tarafından Amerika hiç gereği ve ihtiyacı yokken elini taşın altına sokuyor ve ülke karmaşık dünya sorunlarının içine sürükleniyor diye algılandı.” (Gürbüz, 2002, p. 98)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya iki kutuplu bir hal almış ve bir Soğuk Savaş adı verilen, devletlerin dünyaya yaşattığı bir çeşit uluslararası stres ortamı süregelmiştir. Dünyanın iki kutuplu hali korunma ve güvenlik ihtiyacını daha da arttırmıştır. Tüm bu durumun etkileri güvenlik kavramına da yansımış, devleti odağa yerleştiren, ulusal

güvenliğin devamlılığını amaç edinen, askeri gücü ise tüm bunların aracı olarak gören bir yaklaşım, Soğuk Savaş'ın son dönemlerine dek genel yapıyı belirlemiştir. Güvenlik konusu bakıldığında tehdit ve şiddet kullanımı ile derinden bağlantılı bir kavramdır. Bu nedenle askeri güç ve araçlar merkezde yer almaktadırlar. Bu çerçevede bir kavram, iki ülke arasında sınır güvenliğinin sağlanması veya toprak bütünlüğünün devamlılığı gibi hedeflerde üniformalı askerlerin de bu devamlılığı sağlamak adına dahil olduğu durumlarda geçerli olsa da, günümüzde bu tarz çatışmalar istisna durumundadır.

Soğuk savaşın son dönemlerinde yaşanan yumuşama güvenlik konusunu da etkilemiş, liberal görüşler bu alanda da etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde realist yaklaşım ortaya çıkan değişimleri, bu yeni süreçteki çeşitlenmeleri açıklamakta eksik kalmıştır. O güne dek baskın olan kuramın özellikle de devlet /asker merkezli odağı ve bu noktadaki katı yapısalcı bakış nedeniyle eleştirilere konu olmuştur. “Realizm en fazla devlet merkezli bakış açısı ve katı yapısalcı tutumuyla eleştirildiği için yeni yaklaşımlar bu eleştiriler üzerinden kendini konumlandırmaya başlamıştır. Güvenlik meselesi yeni sorularla genişletilmiştir: “kim için, ne için, nerede, nereye kadar ve nasıl güvenlik?” bu sorular üzerinden tartışmalar yürütülmüş özellikle eleştirel, post-modern , feminist ve inşacı kuramsal yaklaşımlar kendi perspektiflerini kurgulamaya başlamıştır. Ayrıca çalışma alanı yalnızca güvenlik çalışmaları olan Kopenhag Okulu ve Aberystwyth Okulu gibi ekoller de tartışmalara dahil olmuştur. Bu yoğunlaşma güvenliğe bakışı klasik algıdan oldukça ileriye taşımış ve yeni tartışmalara kapı aralamıştır.” (Çıtak, et al., 2014)

Güvenlik çalışmalarında en sık karşılaştığımız ve bu nedenle çoğunlukla geleneksel yaklaşım olarak gördüğümüz ‘Realizm’ daha çok kendine yeten bağımsız devletlerin arasında olabilecek potansiyel savaş sebepleri ile barış ve güvenliğin devamlılık şartlarına odaklanır. Özetle burada güvenlik, her bir kendi yararlarına davranışta bulunan ülkelerin birbirine karşı kendilerini koruma çabaları olarak düşünülebilir. Bu noktada kendini korumanın en öncelikli ve herkes tarafından bilinen

yolu askeri olarak hazırlıklı olmaktır. Bunun yanı sıra güvenliği veya kendini korumayı sağlamak için bir başka platformda yapılan savaşta ‘diplomasi’ olarak adlandırılabilir. Devleti hem amaç, hem de araç halinde tutan bu yaklaşımda güç tehdit ve askeri güç gibi birçok başka faktörü içeren çok kıymetli bir özelliktir.

Uluslararası sistemde en geçerli akçe olan güç zaman zaman devletlere global ve bölgesel ikilemlerde yaşatabilir. Realist yaklaşıma göre uluslararası sistemde istikrarın yakalanması bir çeşit güç dengesi konusudur.

Soğuk savaşın sona ermesi ise yalnızca dünya uluslararası sisteminde değil aynı zamanda tüm güvenlik yaklaşımı ve çalışmalarında da derin ve köklü bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur

II. Dünya Savaşı sonrasında yepyeni bir dünya düzeni ve bu düzen içinde yeni rollerle silbaştan pozisyonlanan bir dünya meydana getirmiştir. Soğuk Savaş kendi doğası içinde yarattığı stratejik, ideolojik ve ekonomik ortam ile iki alanda çok derin ve somut etkiler doğurmuştur. Bu alanlardan ilki stratejik ve askeri yapı, ikincisi ise ekonomik ve politik yapıdır. II. Dünya Savaşından güçlü ülke olarak çıkan Amerika Birleşik Devletleri o güne dek uluslararası politikanın merkezine oturmuş ve bir tür belirleyici olarak konumlanmış Avrupa' nın yerini alarak kendisini farklı bir güç veya kutup noktasına taşımıştır. Böylece askeri güç anlamında tek rakibi pozisyonunda olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile stratejik bir uzlaşma dengesi yakalayarak, iki kutuplu dünya düzenini oluşturmuştur. Bu noktada o güne dek yalnızca Amerika'nın tekelinde olan nükleer silah varlığının, 1949 yılında (SSCB) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin eline (aa.gov.tr, 2022) geçmesiyle iki kutupluluk en keskin netliğine kavuşmuş, stratejik güvenlik güvenlik çalışmalarının da artmasına gerekçe oluşturmuştur.

Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde, güvenlik konusunda ağırlıklı ve belirleyici bir noktaya oturan realist görüş, konjüktürel açıdan da önemli bir kilometre taşı pozisyonuna kavuşmuştur. Çünkü güvenlik konusu üzerine akademik ve

sistematik ilginin yoğunlaşması bu döneme denk gelmektedir. Soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünyası, devletlerin kendilerini koruma güdüsüyle hareket ettiği, bu durumun devamı için gerekli argümanları bünyesinde taşıyan bir yapıdadır. Bu dönemin kendine özgü iki kutuplu yapısı, temelde güvenlik ile ekonomik ihtiyaçlardan doğan zorunluluklar temelinde kendine özgü ittifaklar oluşturmuştur. Bu dönemin en belirgin özelliği olarak, bu yapının orta yerinde konumlanan nükleer tehdit Demokles'in kılıcı gibi dünyanın üzerinde yer almasının yanısıra güvenlik konusunda da etkili bir dinamik olma konumundadır.

Soğuk Savaş'ın sonlanması ve küreselleşme kavramının doğuşu, güvenlik kavramını da tek bir devletin çözebileceği bir sorun olmaktan çıkarmış, çok uluslu, kompleks bir yapı kazandırmıştır. Sisteme dahil olan, zaman zaman küresel boyutlar taşıyan terörizm, iç savaşlar, kitle imha silahları, günümüzde dahi en ağır şekilde yaşadığımız pandemiler, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi güvenlik tehditleri konunun tek bir devlet üzerinden çözümünü imkansızlaştırmış, güvenlik kavramının ölçeğini değiştirip algılanışını da dönüştürmüştür. Yeni unsurların önem kazanması sonucu yaşanan dönüşüm, akademik çalışmalarda 'güvenlik kavramının genişlemesi' olarak adlandırılıp ele alınmıştır. *“Güvenliğin kapsamının genişlemesini sadece Soğuk Savaş rekabetinin sona ermesiyle ilişkilendirmenin doğru olmayacağını belirtmek önemlidir. Terörizm, ulus-aşırı suçlar ve çevresel bozulma gibi tehditler küreselleşme nedeniyle yoğunluk kazanmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle güvenlik kavramının genişlemesi, güvenlik tanımı ve güvenlik arayışının savaş alanlarında değil, geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine karşı geleneksel olmayan alanlarda olacağı anlamına gelmektedir.”* (Cha, 2000) (Ağır, 2015)

Bu dar bakış açısı Soğuk Savaş'ın bitimiyle farklılaştı. Birçok çok uluslu kuruluş, STK'ların, akademik çevrelerin katılımıyla ve sosyal, ekonomik, çevresel ve daha bir çok farklı boyutların dahil olmasıyla yeniden tanımlanan bir güvenlik kavramı doğmuştur.

1994 yılındaki ilk İnsani Kalkınma Raporunda güvenlik yedi farklı kategoride ele alınmıştır. Bunlar:

- “1. Ekonomik güvenlik(*temel gelir*)
2. Gıda güvenliği(*gıdaya ulaşım*)
3. Sağlık güvenliği
4. Çevresel güvenlik(*temiz suya ulaşım, temiz hava, bozulmamış alanlar vb.*)
5. Kişisel güvenlik(*fiziksel*)
6. Toplumsal güvenlik(*etnik anlamda*)
7. Politik güvenlik(*temel insan hakları, özgürlükler vb.*)” (UNDP, Human Development Report , 1994, p. 24)

Bu kadar tartışılan bir kavram başka soruları da gündeme taşımıştır. Güvenlik her zaman bir seçim midir? Gerçekten seçilebilir mi ve amacı nedir, kimi korunmalıdır? Koruması gereken kimdir yani güvenliği kim sağlamalıdır? Risk ve tehdit nedir ne zaman bir konu gerçekten tehdit oluşturur? Barış halinin devamlılığı neleri gerektirir? Bu konuda yaygınlaşan görüşler, ulusal güvenlik konusunda Ortodoks varsayımlara meydan okurken, ulusal güvenlikten küresel güvenliğe yönelerek yukarı doğru, sınır güvenliğinden devletler, hükümetler birey ve insan güvenliğine yönelerek aşağı doğru genişlemiştir. Sosyal refah, çevresel bütünlük güvenliğin zorunlu başlıkları olarak algılanır hale gelmiştir. Temelde çevre, güvenlik ve kalkınma bağlantısına yönelik farkındalık bu dönemde özellikle artmıştır. Geline nokta:

“ 1. Silahlar mutlak güvenliği sağlamaz, hatta bazı durumlarda sıkıntıyı arttırabilir. Bu silahlı ordular arasında olan en yıkıcı savaş için olduğu kadar, iç savaş gibi sivillerin de dahil olduğu durumlarda da geçerlidir.

2. Küreselleşen dünyada gerçek güvenlik ulusal temelde veya çok taraflı olarak yapılacak antlaşmalarla sağlanamaz. Çünkü bu konuda, özellikle sınır aşan sorunlarla başa çıkmak için çok taraflı hatta global uzlaşmalara ihtiyaç vardır.

3. *Devletin veya rejimin ya da toplam nüfusun güvenliği tek başına yeterli değildir. Bireylerin ve toplumların güvenliği sağlanmadığı durumda devletlerin güvenliği yetersiz ve kırılgan olabilir. Bu noktada güvenliği sağlamak için demokratik bir yönetim ve güçlü bir sivil toplum yapısı bazen bir ordudan daha önemli bir gereksinimdir.*

4. *Güvenlik ve istikrarın oluşumunda askeri olmayan boyutların büyük etkisi vardır. Dünya üzerinde özellikle zayıf uluslar bu konuda daha yoğun baskı altında yaşarlar. Gelişmiş ve güçlü ülkelere göre, bunlar, kaynak rekabetinden, çevresel bozulmalardan, bulaşıcı hastalıklardan, yoksulluk ve artan servet eşitsizliğinden, demografik baskılardan, işsizlik ve güvensizlikten kaynaklı çok daha fazla sorun yaşarlar.”* (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, p. 4) önplana çıkmıştır.

Aslında temel sorun her zaman neyin daha öncelikli olduğunun belirlenmesi ile yakından ilgilidir.

1.1.4. Güvenliğin Yeniden Düşünülmesi

Dünya üzerinde güvenliğe bu anlamda odaklanmış bu kadar çok ulusun olması aslında başlı başına bir güvenlik tehdidi de oluşturmaktadır. (Wallerstein, 1974) 70’ler ve 80’li yıllarda realist yaklaşıma yönelik eleştiriler artmıştır. Bu eleştirel yaklaşımları sınıfladığımızda ağırlıklı olarak karşımıza aşağıda yer alan gruplar çıkmaktadır.

1.1.4.1. Liberal Kurumsallaşma Taraftarları (Liberal Institutionalists)

Bu grup genel teorik pozisyon üzerinden farklılaşmaktadır. “*Eşitlik, özgürlük ve özel mülkiyet kavramlarına dayanan liberal gelenek uluslararası güvenlik bakımından ortak çıkarların, uluslararası normların ve Uluslararası Hukuk’un temel alınması gerektiğini ileri sürmüştür.*” (trguvenlikportali.com, 2021) Liberal Kurumsallaşma Taraftarları temelde konuyu uluslararası ilişkiler çerçevesinde çalışıyor olsalar da, uygulanan tek taraflı güvenlik politikaları mantığı yönünden çelişmektedirler. Askeri,

ekonomik ve ekolojik kavramların da içinde yer aldığı genişletilmiş bir güvenlik anlayışını tartışan liberal kurumsallaşma taraftarları, global güvenlik anlayışına çok boyutlu bir meydan okuma için konuya çok taraflı bir çerçeveden bakmışlardır.

1.1.4.2. Neo-Realistler (Neo-Realists)

Neorealizm ana aktörü devlet ve sendikalar olarak belirlemiş, hedefi ise ulusal çıkarların korunması devletin ve uluslararası ilişkilerde edinilmiş statükonun korunmasıdır. Bu hedeflere ulaşmanın yolunun güç ve ittifaktan geldiği düşünülmektedir. Bu grup bir devlete yönelik çok boyutlu tehditleri referans alarak ulusal güvenlik alanında çalışmışlardır. Bu tehditler klasik askeri tehditlerin yanında, çevresel bozulma, temel ihtiyaçların karşılanamaması veya doğal felaketler gibi geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Devletlere temel referans nesnesi olarak odaklanırken, aynı zamanda devletleri güvenlik sağlayıcı yönleriyle de görmüşlerdir. Yani bütün bakış açısında devlet yer almaktadır.

1.1.4.3. Yapısalcılar (Structuralists)

Yapısalcıların yaklaşımı diğerlerinden farklı olarak yalnız devletçi varoluşa dayalı değildir. Buna karşın, bakış açısı küresel kapitalizm gibi yapısal süreçlerinden de beslenmektedir. Aynı zamanda birçok yapısalcı için güvensizlik devletlerin ve bölgelerin, tarihlerinin de bir sonucudur. *“Yapısalcılar yapısal süreç ve şartlara odaklıdır. Örneğin ırk, sınıf, cinsiyet birey veya grupların çektikleri acı ve bu konuda tehdit oluşturan, çoğunlukla askeri yapı ile güvenliğin sağlandığı güçlü olarak adlandırılan devletlerin varlığı ile ilintilidir. Burada geleneksel güvenliğin içeriğinin yeniden tanımlanması ve yanı sıra değişen öznenin de ele alınması söz konusudur. Yani konu askerden askere yönelik olmanın dışına çıkmaktadır.* (Swatuk, 2004) Wallerstein ‘ın 1974 yılında çalışmasında, devletleri merkez, yarı perifer ve perifer olarak bölünebileceği görüşünü ortaya koymuştur. (Wallerstein, 1974) Benzer şekilde Hettne 1997 tarihli çalışmasında bu bölünmeyi değerli çekirdek bölgeler, orta düzey bölgeler ve perifer bölgeler yani

çevresel bölgeler olarak sınıflamıştır. Bu bakış açısında 20. ve 21.YY süreçlerinde yaşanan küreselleşmenin payı büyüktür. (Hettne B. , 1997, pp. 95-96)

Hettne yine aynı çalışmasında, güvelik yönünden Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya merkezli Doğu Asya'yı, ekonomik olarak daha gelişmiş, normal büyüme gösteren, her zaman çok demokratik olmasa da iç ve dış çekişmelerden uzak duran rejimler olarak, kıymetli çekirdek bölgeler diye tanımlamıştır. Yazara göre orta düzey olarak adlandırılan bölgeler de bu alanların idari rehberliğine sahip alanlardır. Ancak perifer alanlar olarak adlandırılan bölgelerde politik çalkantıların ve ekonomik durağanlıkların yaşanmakta olduğu, iç huzursuzluklar ve savaş ortamlarının, az gelişmişlikle bir arada, açlık ve savaş bölgesi haline getirdiği alanlar olarak belirlemiştir. (Hettne B. , 1997, pp. 95-96)

Sonuç itibarı ile yapısalcılar yapısal süreç ve şartlara odaklıdır. Örneğin ırk, sınıf, cinsiyet birey veya grupların çektikleri acı ve bu konuda tehdit oluşturan, çoğunlukla askeri yapı ile güvenliğin sağlandığı güçlü olarak adlandırılan devletlerin varlığı ile ilintilidir. Burada geleneksel güvenliğin içeriğinin yeniden tanımlanması ve yanı sıra değişen öznenin de ele alınması söz konusudur. Yani konu askerden askere yönelik olmanın dışına çıkmaktadır. Geleneksel güvenlik yaklaşımı birçok global eşitsizlikleri gözardı ederek sosyal, politik ve ekonomik güvensizlik ortamının temelini oluşturmaktadır. Geleneksel güvenlik çalışmaları aslında bir noktada dünyanın güçlü olarak adlandırılan ülkelerinin çıkarları ile sık bağlar taşımaktadır. Burada bir kısım devletler geleneksel bakış açısından fayda sağlarken, birçoğu da bu bakış açısından kaynaklı tehlike yaşarlar. Bu noktada post modern yapısalcı eleştirilere diğer başlıkların yanı sıra feminizm, çevresel politikalar, kalkınma çalışmaları, politik ekoloji zar zor da olsa dahil olmuştur. Çevresel bozulma, kaynakların tükenmesi, türlerin kaybı gibi çevre içerikli başlıklar eleştirel teoristlere göre, çağdaş toplumsal bir krizin sembolik parçaları

olarak ele alınmaktadır. Varılan noktada iki temel konunun ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bunlar:

- a. Milli güvenliği temel alan devlet yapısı halen modern çağın da birincil kurumsal yapısıdır.
- b. Ortaya çıkan sonuçlar, bilimsel olarak fakir bir anlayışı temel alan politikaların kazara ortaya çıkan rastlantısal sonuçları değildir. Tam aksine pozitif bilimsel metodolojilerle oluşturulan çalışmaları ortaya koyduğu çalışmalardır.

Sonuç olarak süregelen akademik tartışmanın insanlar, mekanlar ve diğer tüm şeyler üzerine etkileri olduğu açıktır. (Swatuk, 2004)

1.1.5. Güvenliğin Genişletilmesi

Dünyanın yaşadığı dönüşüm, ihtiyaçları değiştirmiş, var olan güvenlik algısını da yetersiz ve eleştirilere açık bir konuma getirmiştir. SSCB'nin yıkılmasının ardından oluşan küreselleşme, oluşan karşılıklı bağımlılıkları, yeni siyasi sorunları beraberinde taşımış, güvenlikte terör örgütleri gibi yeni aktörler belirmeye başlamıştır. Bu durumun yanı sıra 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizinin gözler önüne serdiği kaynak kıtlığı, atmosferde yer alan ozon tabakasındaki delinme ve sera gazlarının artışı gibi çevresel konularda önem kazanmıştır. Tüm bunlar kaçınılmaz olarak güvenlik kavramını da değiştirmiştir. Bu noktada yapılan çalışmalarda Kopenhag Okulu önemli bir yer tutmaktadır. Kopenhag Okulu'nun oluşumunun temelinde geleneksel güvenliği eleştirmesi yer almaktadır. Bu konuda yapılan eleştirinin temel dayanağı güvenlik başlığında devlete tek aktör olarak rol verilmesi ve ancak askerlerin dahil olduğu durumların güvenlik tehdidi olarak değerlendirilir olmasıdır.

1.1.5.1. Kopenhag Okulu ve Güvenliğe Bakış Açısı

Kopenhag Okulu geleneksel güvenliğı eleştirirken, güvenliğin alanını da genişletmiştir. Bu noktada ortaya çıkan neler gerçekten güvenliğin konusudur sorusuna yanıt aramak için iki temel ve yeni kavram geliştirilmiştir. Bunlar güvenlikleştirme ve sektör analizidir.

“Başvuru nesnesi (Referent Object) : Varoluşsal olarak tehdit altında olduğu sezilen ve hayatta kalmak için yapılacakları meşrulaştıracak şeylerdir.

Güvenlikleştirici aktörler (Securitizing Actors) : Sorunları güvenlikleştiren aktörlerdir. Bunu başvuru nesnesinin, varoluşsal olarak tehdit edildiğini ilan ederek gerçekleştirirler.

Okula göre güvenlik var olmakla, mevcudiyetle ilgili bir durumdur. Dolayısıyla başvuru nesnesinin var oluşuna, yani mevcudiyetine yönelik bir tehdit meydana geldiğinde, bu güvenlik sorunu olur. Sorunla birlikte başvuru nesnesine zarar gelmemesi amacıyla, önlem alma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu önlemleri almanın meşruluğu ise söz konusu tehditlerin başarılı bir şekilde sunulması ve kabul görmesiyle sağlanmaktadır. Böylece güvenlikleştirme süreci gerçekleşmiş olur.

Bir konunun güvenlik meselesi olarak sunulması ve kabul edilmesi ise bireylerin tek başına verdikleri bir karar olmamaktadır. Güvenlikleştirme sürecinde konuşmacı ve izleyiciler bulunmaktadır. Konuşmacı güvenlikleştirici aktör konumundadır. İzleyiciler ise sorunu, güvenlik meselesi olarak algılayan ve kabul eden kitle konumunda bulunmaktadırlar. Başarılı bir güvenlikleştirme, sadece konuşmacı yani güvenlikleştirici aktörün problemi sunmasıyla kararlaştırılmamaktadır. Süreci tamamlamak ve sorunu güvenlik meselesi olarak kabul ettirebilmek için; izleyicinin varoluşsal bir tehdit bulunduğunu kabul etmesi gerekmektedir. ” (Baldwin, 1997, pp. 24-25)

Kopenhag Okulu analizlerinde devletlere ve toplumlara odaklanmış, ancak güvenliğı sektör analizleri ile incelemiştir. Bu çerçevede Kopenhag Okulu, beş tane sektör tanımlamıştır. Bunlar:

Askeri Güvenlik: Ülkelerin gücünü ortaya koyan, askeri kapasiteleri ile saldırı ve savunma kapasiteleri ve ülkelerin niyetlerini içermektedir.

Siyasi Güvenlik: devletlerin kendi içlerinde yönetimleri, sistem ve ideolojilerini içermektedir.

Ekonomik Güvenlik: Devletin finansal gücü, refah seviyesi ile piyasalara ve kaynaklara erişim kapasitesini içermektedir.

Toplumsal Güvenlik: Toplumlara kimlikleri, dilleri, dinleri, kültürler, geçmişten taşıdıkları tüm özelliklerini içermektedir.

Çevresel Güvenlik: Çevresel güvenliğin kaynak kıtlığından, iklim değişikliğine, her türlü lokal ve küresel etkiye sahip çevresel felaket, sorun ve dönüşümü içerir. (Baldwin, 1997, pp. 24-25)

Kopenhag okulunun temelinde yer alan kavram ve yaklaşımları ilk ortaya koyan akademisyenlerden biri Barry Buzan' dır. Bu konuda çok önemli kilometre taşı olan 1983 ve 1991 yıllarında yayınladığı çalışmaları güvenlikleştirme kavramına temel oluşturmuştur. Daha sonra 1998 yılında Ole Waever ve Jaap De Wilde'ın yayınladıkları “*Security: A New Framework For Analysis*” (Weaver, Ole; DeWilde, Jaap; 1998) isimli çalışmalarıyla desteklenip netleşen kavram güvenlik teorilerine gelen yeni bakış açısı içerisinde yerini almıştır. Tüm bu çalışmalar ekolü netleştirmiş geliştirerek döneme uyarlanmasını kolaylaştırmıştır.

Kopenhag okulunun güvenlik konusuna dahil ettiği bir diğer kavram ise genişletilmiş güvenlik anlayışıdır. Barry Buzan'ın 1983 yılındaki ilk makalesinde güvenliği, “*askeri, siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlardan oluşan*” beş sektör olarak ele almıştır. (Buzan, 1983) Bu çerçevede tanımladığı güvenlik kavramını, geçmişteki ele alınışına göre oldukça genişletmiştir. Bu kapsamda güvensizliğin sebebi olan tek konu askeri tehditler değildir ayrıca her konu kendi başına hem de askeri tehdit olsun veya olmasın güvensizliğe başlangıç noktasını oluşturabilir.

1.1.6. Genişleyen Güvenlik Çalışmalarının Sebep Olduğu Yenilikler

Soğuk savaşın sona ermesi ile değişen dünya düzeni güvenlik kavramında değiştirip dönüştürmüştür. Bu nedenle güvenlik alanındaki çalışmalarda giderek artan bir gündeme sahip olmuştur. Öznesi farklı güvenlik kavramları ortaya çıksa da, bazı kavramların daha yüksek önem taşıdığı açıktır. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde en ilgi gören iki başlığın ‘uluslararası ekonomi politik ’ ve ‘güvenlik çalışmaları’ olduğunu söylemek de mümkündür. Güvenlik alanında yapılan çalışmalar uzun yıllar devletler arası çatışmalara, özellikle de askeri temelli olanlara odaklanmıştır. Bunun dışındaki güvenlik başlıklarına marjinal konular olarak yaklaşılmıştır.

1994 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsani Kalkınma Raporunda yer alan insani güvenlik kavramı da gerek konusunun paydaşları ve gerekse de akademik çalışmalarda önemini arttırarak yerini almıştır. Küresel ısınmanın sebep olduğu iklim değişikliği etkisiyle beraber başı çektiği çevresel problemler sonucu ortaya çıkan çevresel bozulmalar, kaynak azalması, artan doğal felaketler, uluslararası göç akımlarının oluşturduğu devletlerarası veya iç güvenlik sorunları da çevresel güvenlik kavramının insani güvenlik tanımı içinde yer bulmasına olanak vermiştir.

Bu anlamda dar ve geniş tanımlar olduğu kadar, insani güvenliğin nasıl ölçülebileceği gibi henüz netleşmemiş başlıklar da vardır. Bazı yaklaşımlarda insani güvenlik bir kalkınma sorunu olarak ele alınmaktadır.

Dünyada, İkinci Dünya Savaşı sonrasında doğmuş olan iki kutuplu sistemin oluşturduğu şartlar nedeniyle, tüm devletler için tam odakta, ulusal güvenlik konusu yer almaktadır. Ancak konuya bu perspektiften tek boyutta bakmanın doğuracağı risklerle her an karşılaşılması da mümkündür. Nitekim 1962’de Küba’da yaşanan füze krizi de bu yapıdaki riskin en somut örneği olarak ele alınabilir. (Sever, 1997) Dünya bu krizde neredeyse bir nükleer savaş riskini atlatmıştır. Bu dönemin sonrasındaki yumuşama girişimleri, silahsızlanma çabaları olsa da, ulusal güvenlik mücadelesi soğuk savaşın

bitimine kadar dünya siyasetinin merkezinde, en önemli ana başlık olarak yer almıştır.

Güvenliğin günümüzde geçerli özneleri, bu dönemde gündem oluşturmaya da, soğuk savaş döneminin neden olduğu güvenlik riskleri ve bu dönemde ve sonrasında yaşananlar, ‘askeri güç /ulusal güvenlik’ odaklı bakış açısına ekonomi, çevre, insan hakları gibi başlıkları kazandırmıştır. Ancak geline nokta en önemli hazırlayıcı gerekçelerden biri de uluslararası ilişkilerde ‘realizm’ ve ‘neo-realizm’ kavramlarının hakim olmasıdır. Realizm güvenliği devletin bekası ve ulusal çıkarları olarak ele alırken, ana aracı askeri güç olarak ortaya koymaktadır. Realist yaklaşım 1980 yıllara gelindiğinde yeni konular ve kavramlarla tanışmıştır. Bazı akademik çalışmalarda güvenliğin yeniden tanımlanmasına çalışılır.

1.1.7. Geleneksel Güvenlikten Çevresel Güvenliğe Geçiş

Çevresel konuların güvenlik konularına dahil oluşu bir süreç olarak ele alınırsa bu süreçte bazı çalışmalar kilometre taşı olarak adlandırılabilir. Gerçekten bu çalışmalar konuyu daha derinleştiren ve daha yoğun bir tartışma ortamına taşıyan kırılma noktalarıdır.

Rachel Carson’un 1962 yılında yayınlanan “*Sessiz Bahar*” “*Silent Spring*” (Carson, 1962) isimli eseri bu kırılma noktalarının ilki olmuştur. Bu çalışma bu günkü anlamıyla çevreci düşünce ve hareketim başlangıç noktasını oluşturmuştur. Çok ciddi şekilde dikkat çeken bu yayının ardından bir kaç yıl içinde çevre konusu bir çok çalışmanın başlığında yer almış, bir çok konferansın direk ana başlığı olmuştur. Seksenli yıllara kadar çevresel konularla güvenliğin bir arada ele alınışı netleşmeye de doksanlı yıllarda bu birliktelik daha belirginleşmiş ve daha büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir. Aslında yaşananlarla desteklendikçe bu iki konuyu birlikteliği daha önemsenerek ilgileri üzerine çekmiştir. Çevre sorunlarının daha görünür hale gelmesi ve bunların yıkıcı sonuçları konusunda farkındalığın artması, toplumların burden gelecek problemlere ve çözümlerine hazır olması adına, çevre ve güvenlik kavramları yan yana gelerek,

akademik, politik her platformda kabul görmek durumunda kalmıştır. Bu iki farklı konunun yan yana gelmesini sağlayan faktörler içsel ve dışsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.7.1. Dışsal Faktörler

En öncelikli dışsal faktör, hiç şüphesiz ki çevreyi korumanın bir gereklilik olduğu konusunda, her ölçekte devletlerin, kamunun ve bireylerin farkındalığının artmasıdır. Salt bu konuda çalışmak üzere Friends of Earth ya da Greenpeace gibi çeşitli sivil toplum örgütleri kurulmuş ve aktif olarak ozon tabakasının delinmesi, asit yağmurları gibi o günün ana başlıkları üzerinde aktif roller oynamışlardır. Tüm bu hareketli gündem içinde, çevresel konuları sivil güvenlik konusuna dahil hale getirense, süregelen çevre ve kaynaklarla ilgili bilimsel araştırmaların konunun önemini ortaya koyan sonuçlarıdır.

1.1.7.2. İçsel Faktörler

90 'lı yıllar içsel faktörlerin etkinlik kazanması sürecinde de en önemli tarihlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan yeni dünya düzeni ve değişen iki kutuplu yapı, güvenlik konusunun yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü önceki güvenlik kavramı için çok odakta yer alan askeri kontrol, sınırlı savaş nükleer caydırıcılık gibi konular günün ihtiyacını karşılamaz hale hatta geçersiz duruma gelmiştir. Bu dönemde çok önemsenmeyen, marjinal olarak ele alınan sivil savaş araştırmaları gibi konular güvenlik çalışmaları gündeminde, çevresel, sosyal, ekonomik ve sağlık alanındaki tehditler gibi konularla birlikte daha ön sıralara yerleşmişlerdir.

1.1.8. Çevresel Araştırmalar ve Güvenliğin Dönemleri

1997 tarihinde Journal of Peace Research dergisinde yayınlanan makalesinde Norveç' li Carsten F. Ronnfelt, çevresel başlıkların güvenlik konularına dahil olma

süreçlerini en iyi açıklayan yazarlardan biridir. (Ronnfelt, 1997) Bu makalede güvenlik ve çevresel çatışmaların birlikteliği üç dönemde ele alınmıştır.

Tablo 2: Güvenlik ve Çevresel Çatışmaların Dönemleri

	İLK DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM	ÜÇÜNCÜ DÖNEM
DÖNEM BAŞLANGICI	1980-....	1990-...	90ların ikinci yarısı
BİLİMSEL YAKLAŞIM	Kavramsal Tartışma	Süreç İzleme	Geniş spektrumlu sosyo bilimsel metodoloji
ANALİZİN ANA NESNESİ	Çevre ve Güvenlik	Yenilenebilir kaynaklar ve Çatışma	Çevre ve Güvenlik
ANALİZ DÜZEYİ	Global/Ulusal/Bireysel	Ulus/Alt-Ulus	Global/Bölgesel/Ulusal/Alt-Ulusal

Kaynak: (Ronnfelt, 1997)

1.1.8.1. Birinci Dönem

Bu dönemi çevre konularının güvelik çalışmalarına dahil olduğu dönem olarak adlandırmak mümkü-ndür. Aslında, çevresel konuları dahil ederek, yeni, sofistike güvenlik anlayışına yönelik ilk makale Lester Brown’ın 1997 tarihli “Redefining Natural Security ” adlı çalışmasıdır. (Brown, 1977) World Watch Institute adlı sivil toplum kuruluşunda yönetici düzeyde çalışan yazar, kendisi de bir çevre aktivisti olması nedeniyle güvenlik çalışan camia tarafından çok ta ciddiye alınmamıştır.

Ancak aslında bu makale daha sonra Richard Ullman tarafından 1983 yılında Journal of International Relations adlı dergide yayınlanacak olan “Redefining Security” adlı çalışmayla çok benzeşmektedir. Brown’ın çalışmasına karşın Ullman ‘ın çalışması çevresel güvenlik tarihçesi içinde çevre duyarlılığının güvenlik başlığında yer buluşu konusunda en önde gelen çalışma olarak vurgulanmaktadır. (Wais, 2003, p. 115)

Bu durum Ullman'ın makalesinin çağdaş güvenlik çalışmalarında, atıf olarak yoğun kullanımında aslında bir açıklamasıdır. Ullman'ın makalesinde ortaya koyduğu tartışma askeri olmayan yapıdaki bir tehditin içinde çevresel bir konu dahilse ulusal güvenliği geleneksel bir tehditten daha fazla bozabileceği yönündedir. Bu nedenle güvenlik politikalarının gündeminin yeniden ele alınması bir zorunluluktur. Çünkü bu bağlamda askeri olmayan konular daha zor idare edilebilir ve ihmal edilmesi sorunun devamlılığı yanında derinleşmesini de getirir. (Ullman, 1983)

Güvenlik çalışmalarının ilk döneminde ekonomik ve sosyal tartışmaların oluşturduğu baskı gündemi genişlemiş ve neredeyse tümüyle ulusal güvenliğin yeniden tanımlanmasına odaklı olarak gelişmiştir.

1.1.8.2. İkinci Dönem

İkinci dönemi karakterize eden iki önemli başlık yenilenemeyen kaynaklar ve zorunlu çatışmalar olmuştur. Doksanlarda başlayan bu dönem daha çok geçmiş yıllarda eksik bırakılmış olan empirik araştırmalara odaklı olarak gelişmiştir. Dönemin önde gelen araştırmacılarından biri olan Kanada Toronto Üniversitesinden Thomas Homer-Dixon bulunduğu şehrin adını alan, yani Toronto grubu olarak adlandırılmış, araştırmacılardan oluşan bir ekip kurmuştur. Bu grup tek bir konuyla sınırlandırılmıştır. Amaçları tezlerini, özel durumlara yönelik olarak, kaynak kıtlığı ve zorunlu çatışmalar arasındaki nedensellik ilişkisi konusunda test etmektir.

Bu dönemde yapılan çalışmalardan bazıları ilk dönemde yapılanlar çalışmalara benzerlik taşımaktaydı. Örneğin Kopenhag ekolü olarak adlandırılan grubun, 90'lı yılların başlarında, ortaya koyduğu bir çalışmada hala yeni güvenlik kavramı tartışılmaktadır.

İkinci dönem birinci dönemle kıyaslandığında, çevresel güvenlik açısından daha önemli gelişmelerin yer aldığını ve daha çok şey yapıldığını söylemek gerekir. İkinci dönemde özel durumlar ele alınmış, empirik çalışmalar yapılarak, konuya ilişkin bilgi

toplanmış, kalite yönünden süreç izleme gibi nispeten yeni metodolojiler kullanılmış, tüm bu çabalarla çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiye ve bağlantılara netlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Sonuç itibarı ile ikinci dönemde yapılan çalışmalarla kazanılan edininim, kavramsal tartışmalardan çok daha reel ve kıymetli sonuçlar doğurmuştur.

1.1.8.3. Üçüncü Dönem

Doksanların ikinci yarısında başlayan üçüncü dönemde, çevresel güvenlik başlığının gündeminin iyice genişlediği ve daha komplike bir yapı kazandığını söylemek mümkündür.

Ronnfeldt bu döneme ilişkin yeni eğilimleri göz önüne alarak ortaya çıkacak yeni gündem konusunda tahminlerde bulunmuştur. Buna göre, Ronnfeldt öngörülerine, yeni eğilimlerin ve konuda ortaya çıkan genişlemenin araştırma konularının spektrumunu zenginleştireceğini kabul ederek başlamıştır. (Ronnfeldt, 1997) Toronto grubunun konuyu dar bir çerçevede ele alışı ve bu noktada görülen sınırlamalar, daha kompleks bir anlayışın daha çok sayıda değişkenle bir arada ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Böylece ‘Ulus’ ve ‘Alt-Ulus’ düzeyindeki sınırlamalar bertaraf edilecek ve konu genişleyecek, global ölçekte küçük grupları hatta bireyleri dahil eden araştırmalar yapılabilecektir. Tümü Ronnfeldt’in öngörülerine dayalı olan bu yaklaşım ‘ global iklim değişikliği ’ ile gerçekleşmiş, konunun kompleks yapısı araştırmalara da daha farklı ve detaylı başlıklar kazandırmıştır. Ancak bu yeni başlıklar daha önceki dönemlerde ele alınan başlıkları ortadan kaldırmamış, çevresel güvenlik konusunun kavramsal tartışmalarda yerini ve sınırlarını netleştirmeye yetmemiştir. Bazen iklim değişikliği başlığı altında, bazen kaynak güvenliği başlığı altında, bazen ise direk kendisi başlık olarak konunun kavramsal tartışma boyutu araştırma ve makalelerde yer bulmayı sürdürmüştür.

1.1.9. İnsani Güvenlik ve Çevre

İnsani güvenlik kavramı birçok akademisyen tarafından gerektiği kadar odaklanılmadan eleştirilmiştir. Sosyal, ekonomik ve çevresel problemleri konuya dahil etmeleri sonucunda, önceliklerin belirlenmesi ve bu konuda özel politikalar geliştirilmesi yönünden kısıtlı kalınmıştır. Burada ana mesele güvenlik kaygısını oluşturan başlıklar ve önceliklerin belirlenmesi değildir. Bu konudaki göreceli bakış açıları zaten sonu gelmeyecek tartışmaları doğurma riski taşıyabilir. Fakat günümüzde de yaşandığı gibi bulaşıcı hastalıklar, iklim değişikliği, su kıtlığı, başka kaynakların eksikliği gibi konular belirli eşik değerler aşıldığında toplumların ve ulusların temel dokusunu etkileyebilir hale gelebildiği gibi, küresel ölçeklerde de sorun yaratabilir. Dolayısıyla her ölçekte güvenliği sorgulatan koşullar yaratabilir. Günümüzde insani güvenlik konusunda iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar:

1. “ *İnsanları şiddet ve şiddet tehdidinden koruyan, gerek haklarının, gerek yaşamlarının, özgürlük ve güvenliklerinin devamlılığını sağlayan yaklaşım.*” (Human Security Centre, 2006)

2. “ *İnsanları sadece şiddetten korumakla yetinmeyip, yanı sıra sosyal, ekonomik ve çevresel yönlerden korumaya odaklanmıştır.*” (Commission on Human Security , 2003)

“ *Çevre ikinci yaklaşımda yer alan başlıklardan birisidir. Ancak çevre ve güvenlik bağlantısı da kendi başına şiddete yol açabilir. Fakat bu kategoride yer alan çevre savaşlarında ölen ya da zarar gören insan sayısı açısından sınırlı ve lokalize olduklarını anlamak önemlidir.*” (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, p. 5)

Güvensizlik her zaman şiddet içeren çatışmalarla kendisini göstermez. Bazen toplumların geçim kaynakları, refah ve bütünlüğü tehlikeye girebilir. Bu şartlarda yaşanan güvensizlik durumudur. Bu yaşananlar her zaman silahlı çatışmalarla sonuçlanmasa dahi kitlesel acılara sebep olabilir ve istikrar bozucu sonuçlar getirebilir.

Çözümse farklı faktörler arasında ki dinamikleri ve etkileşimleri doğru kavramak ve bunları yeniden, istikrar sağlamaya yönelik olarak kurgulamaktır.

1.2. ÇEVRE KAVRAMI

1.2.1. Çevre Kavramının Tanımı ve Ekoloji

Çevre çok katmanlı bir kavramdır bu özelliğinden dolayı sınırlarının net biçimde tanımlanması oldukça çok zordur. 2872 Sayılı T.C. Çevre Kanunun 'da “Çevre: *Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı*” (mevzuat.gov.tr, n.d.) ifade eder.

Google arama motorunda tarattığımızda karşımıza ilk sıralarda çıkan tanım :

“Çevre; insanların ve diğer canlıların hayatları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır. Bir başka ifade ile yeryüzünde ilk canlı ile birlikte var olan çevre, bir organizmanın var olduğu ortam ya da şartlardır.” (google sözlük, n.d.) şeklindedir.

Çevre Mühendisler Odasına ait web sitesinde “ Çevre; insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır. (ÇMO, 2022) biçiminde tanımlanmaktadır.

Bu konuda gerçekten çok kıymetli yayınlardan bazılarını ortaya koymuş olan Sayın Can Hamamcı ve Ruşen Keleş çevreyi ve onu oluşturan öğeleri aşağıdaki biçimde tanımlamışlardır. “ Çevre toplumların ilgisini çektikçe, ekonomi ile ilişkileri yeniden gözden geçirilmiştir. Ekoloji ile ekonomi sorununun uzlaşması gündeme gelmiştir.” (Keleş & Hamamcı, Çevrebilim, 1997, p. 32)

Çevre kavramının geçirgen sınırları farklı kavramlarla zaman zaman iç içe geçmiş bir yapı ile gelişmiştir. Bazen ‘hak’ olarak tanımlanan çevre, bazen ‘bilim’ bazen ‘güvenlik’-, bazen ‘feminizm’ bazen ‘kalkınma’ ile temas ederek sınırlarını genişletmiştir.

1.2.1.1. Ekoloji

Ekoloji ilk olarak 1866 yılında Alman bir biyolog olan Earnst Haeckel tarafından bu günkü anlamına uygun şekilde kullanılmıştır. Ancak kelime olarak eski Yunanca “*Oikos*” (ev) ve “*Logos*” (bilim) kelimelerinin bir araya gelmesinden doğmuştur. Konut bilmi olarak yaptığı başlangıç zaman içinde içeriğinin zenginleşmesi ile canlı yaşam alanı olarak dönüşmüştür. Ancak gelişip değişen yaşamlar ekoloji kelimesinin belirlenmiş içeriğini de etkilemiş, özellikle son 30-40 yıl süresince özellikle tavan yapan küreselleşme ve sanayileşme kökenli sorunlar ekoloji kavramı üzerinde yeni bir bilinç ve güncel bir tanım oluşturmıştır.

“Ekoloji (ya da doğa bilimi), canlıların birbirleri ve çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bilimdir. Ekosistemse canlı ve cansız çevrenin tamamıdır. Kelime kökeni Eski Yunanca οἶκος (oikos), "ev, yakın çevre"; -λογία, (logia) "bilimi" kelimelerinin birleşiminden gelmektedir.” (Keleş & Hamamcı, Çevrebilim, 1997)

Uzun bir süre insanları dışarıda tutarak yalnızca bitki ve hayvanları konu alan ekoloji, bu canlıların yaşamında insan unsurunun önem ve etkisinin anlaşılması ile kaçınılmaz olarak insanı da kapsamına almıştır. Bu yönden özellikle 1970 lerde büyük mesafeler katedilmiş, UNESCO gibi çok uluslu kuruluşların çalışmalarına özellikle konu olmuştur. (Keleş & Hamamcı, Çevrebilim, 1997, p. 39) Birçok farklı canlı türünün birbirleri ve çevreleri ile kurdukları ilişkilerden dolayı ekoloji birçok bilim dalı ile birlikte çalışmakta, komplike doğası nedeniyle çok katmanlı bir görüntü sergilemektedir.

Ekoloji ve çevre bilimlerinde ortaya çıkan gelişmeler konuların derinleşmesine sebep olmuş bu da daha bütüncül olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. Böylece çevre

ve ekoloji ‘Çevre Bilmi ’ adı altında tek bir çatı altında toplanmıştır. Ekolojiden bahsederken en önemli konu ekolojide denge unsurunun yakalanması ve sürdürülebilir olarak korunmasıdır. Bu anlamda 2872 Sayılı T.C. Çevre Kanunun ’da “*Ekolojik denge: İnsan ve diğer canlıların varlık ve gelişmelerini doğal yapılarına uygun bir şekilde sürdürebilmeleri için gerekli olan şartların bütünü*,” (mevzuat.gov.tr, n.d.) olarak tanımlanmaktadır.

1.2.2. Çevresel Akımlar ve Tarihçesi

Tüm canlılar varlıklarını çevreleri ile etkileşim halinde sürdürürler. İnsan da bir canlı olarak çevresi ile aynı tür bir etkileşim içindedir. Ancak yerleşik yapıya geçip, tarım yapmaya başlayan insanın etkileşimi insanlığın içinde bulunduğu çevresini az ya da çok şekillendirmesi ile sonuçlanmıştır.

Sanayi devrimi ve sonrasında, özellikle 20.YY’ın ikinci yarısında ülkelerin yarış halinde ele aldıkları kalkınma hızları, bilimsel gelişmelere dayalı olarak ortaya çıkan yeni teknolojiler, bu teknolojilerden doğan yeni sanayi kolları ve artan kentleşme, nüfus artış hızları ve hareketlilikleri, çevresel bozulma ve kirlenmeleri artırmıştır. Ortaya çıkan bu negatif etkiler konuya ilişkin duyarlılıkları artırdığı kadar, akademik yönden konuya ilgiyi de artırmıştır.

Tarihsel olarak bu süreçte neler olmuştur diye bakarsak:

İkinci dünya savaşı sonrası yaygınlaşmış yoksulluk ve yaşanan yıkımla elinde var olan tüm ekonomik ve teknolojik araçla savaşılan dünya, bu savaşta kendi varlığına yönelik oluşturduğu riski, dünyanın nimetlerini fütursuzca kullanırken bu davranışın sonuçlarını geçte olsa anlamıştır. Bu bir farkındalıktır ve bu farkındalığın belirli kesimlerden çıkıp toplumun geneline ulaşması bu süreçte en önemli faktördür. 1960’larda artık bu konuda ciddi seviyede fiziki çevrenin korunması ve iyileştirilmesini öncelikli bulan bir farkındalık artışı, 68 kuşağının kapitalizm ve tüketim toplumunu eleştiren söylemlerinin yanında yeni bir başlık olarak ortaya çıkmıştır.

Toplumdaki bu duyarlılık diğer ülkelerde özellikle Avrupa ülkelerinde Batı Almanya 'da ortaya çıkan “Yurttaş İnsiyatifi Hareketi” veya “Alternatif Hareket” gibi hareketlenmelerle karşılık bulmuştur. (Ertürk, 1998; Kocatepe, 2018)

1970’lerde çevresel akımların ABD ve Avrupa’da belirginleştiği; 1980’lerde ise bu akımların siyasallaştıklarını söylemek mümkündür. Bu tarihsel gelişimi bir noktadan diğerine taşıyan ve çevreci akımların gelişimini sağlayıp, toplumda önemini hissettiren bazı önemli kilometre taşı görevini üstlenmiş çalışmalarda hemen hemen aynı yıllarda yapılmıştır.

Bunların en önemlilerinden biri Donella Meadows, Denis Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III tarafından yazılmış olan “Büyümenin Sınırları “ yani “ Limits To Growth “ raporudur. (Meadows, Meadows, Randers, & Behrens III, 1972) Raporda bilgisayar simülasyonu ile sınırlı kaynak arzı, ekonomik ve nüfussal eğilimler incelenmiştir. Çevre sorunlarının derinleşmesi ve çeşitlenmesi, bireysel ve toplumsal farkındalığın artması, bu anlamda ortaya çıkan tehditlerin çok daha fazla somutlaşarak görünürlüğünün artması, sanayici, iş adamı, yönetici, ekonomist gibi çeşitli kesimlerden uzmanlıklardan insanların Roma Klübü adı altında bir araya gelen insanların oluşturduğu bir yapıyı doğurmuştur. Bu rapor MIT (Massachusetts Institution of Technology) tarafından Roma Klübü’nün isteği doğrultusunda 1972 yılında hazırlanmıştır. Dünyanın mevcut durumu temelinde projeksiyonları içeren bir çalışmadır. Raporda mevcut veriler çerçevesinde sonlanacak yenilenemeyen kaynaklar, kalkınmanın etkileri gibi etkenler sonucunda dünyanın 150 yıl içinde sonlanacağı öngörülmüştür. Rapor bazı yönlerden de eleştirilmiştir.” *Büyümenin Sınırları adlı rapora yöneltilen eleştirilerin birincisi, dayandığı modelin çok az sayıda değişkenle kurulmuş olmasıdır. İkinci eleştiri, belli sorunların çözümü için bilimsel ve teknolojik ilerlemelere yeterince önem vermemiş olmasıdır. Üçüncüsü ise, henüz yeterince araştırılmamış alanlarda yer alan hammadde stoklarının bulunması olanaklarının, bu modelin varsaydığından çok daha büyük*

olmasıdır. Son olarak, yukarıda belirtildiği gibi modelin, kritik toplumsal etmenleri hiç dikkate almadan hazırlanmış olması, büyük eksikliklerinden biridir. Bütün bu itirazlar bir yana bırakılsa bile, büyümenin, yoksulluğu ortadan kaldırmanın en önemli yollarından bir olduğunu unutulamaz. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayanların da, çevrelerini kirletecek ölçüde sanayileşmek ayrıcalığına sahip olmaları gerekir.” (Keleş & Hamamcı, Çevrebilim, 1997, pp. 176-177)

Tüm bu eleştirilerle birlikte, çözüm senaryosu olarak geliştirilen sınırlanmış bir teknoloji ile ”sıfır büyüme” yaklaşımı toplumda ciddi bir şok etkisi yaratsa da, alternatif çözüm arayışlarına ve çevre başlığı altındaki birçok konunun ciddiyetinin algılanmasına önemli bir kapı açmıştır. 1976 yılında ikincisi yayınlanan raporun ortaya koyduğu görüşler içerik olarak ilkinden çok farklıda değildir. Buna göre ikinci raporda yer alan görüşler şöyle özetlenebilir:

- ☐ “ *Günümüz bunalımı geçici değildir,*
- ☐ *Bu bunalımın çözümü en iyi biçimde, küresel bir bağlam için de gerçekleştirilebilir.*
- ☐ *Bunalımın çözümüne geleneksel araçlarla ulaşmak olanağı yoktur,*
- ☐ *Bunları, çatışma yoluyla değil, işbirliği yoluyla giderebiliriz.”* (Keleş & Hamamcı, Çevrebilim, 1997, pp. 177-178)

Kilometre taşı görevi üstlenen ikinci çalışma ise İngiltere’de İngiliz toplumunun geleceğine yönelik alması gereken tedbirlerini, doğal kaynak ve enerji korumanın artırılmasını amaçlayan yöntem ve önerileri içeren Edward Goldsmith’in yazdığı ve basıldığı günden bu yana 750 bin den fazla satılmış olan “ *Ekolojistin Yaşam Şablonu* ”, orjinal adıyla “ *The Ecologist Blueprint for Survival* ” (Goldsmith, 1972) çalışmasıdır.

Çalışmada, hedeflenen amaçlara ulaşılabilmesi için insan ve doğa arasında temel bir uyumun gerekliliği özellikle vurgulanmıştır. Mevcut nüfusun yarıya indirilmesini de öngören çalışmada kitlesel çevre eğitime de yer verilmektedir. Yaşam kalitesini yükseltmeyi hedefleyen çalışma, bu hedefe ulaşmak için en önemli yol haritasının mega

kentler yerine insanların içinde yaşadığı çevrenin kıymetini daha iyi algılayabileceği küçük yerleşimler önerilmiştir.

Konuya ilişkin üçüncü çalışma E.F.Schumacher tarafından yazılmış, Türkçesi Varlık Yayınları tarafından basılmış “ *Küçük Güzeldir*” yan orjinal ismiyle “ *Small is Beautiful* “ (Schumacher, 1973) kitabıdır. Ekonomi penceresinden çevreye bakan yazar, kar maksimizasyonu ve kalkınma hedefli dev şirketlerin kapitalizme hizmet ederken çevrede sebep oldukları kirlenme, ekonomik verimsizlik ile çalışanlara sunulan mantık dışı sert çalışma koşullarını yani üretim tarzını irdelleyerek buradaki olumsuz durumu vurgulamıştır. Doğanın insanlığa sunduğu sermayenin hızla tüketilmemesi için açgözlülüktan uzaklaşmak gerektiğini ve bunun da yerel işgücü ile çalışan küçük ölçekli işletmelerle, kaynakların orta seviyede ‘ara’ teknolojilerle, kaynakların makul düzeyde kullanılması ile gerçekleşebileceğine dair çözüm önerileri getirmiştir.

Elbette yukarıda vurgulanan bu etkileyici çalışmaların yanında, bunları destekleyen farklı çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi olarak sayılabilecek, konuya yönelik uluslararası işbirliğinin başlangıç noktası olarak görülen ortak çaba BM tarafından 1972 yılında düzenlenen çevre konferansıdır, sonrasında Nairobi’de düzenlenen uluslararası toplantı ardından, Stockholm’den uzun yıllar sonra, Rio de Janerio ‘da, 1992’de “*Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansının*” ikincisi düzenlenmiştir. Uluslararası ölçekte sorunların giderilmesi amacıyla düzenlenen bu toplantıların arasında önemli adım niteliğinde çabalar da yer almıştır. Bunların en bilinen örneklerinden biri de “*Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu’nun*” 1987 yılında hazırlanmış olduğu “*Ortak Geleceğimiz* “ orjinal adı ile “ *Our Common Future* “ (World Commission on Environment and Development, 1987) raporudur. Bu rapora kurumun o yıllarda başkanı olan ve aynı zamanda Norveç başbakanı “*Gro Harlem Brundtland’in*” adıyla da anılabilmektedir. Bu rapor ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramını gündeme taşıırken, iki temel başlığa odaklanmıştır:

“ Birincisi oldukça karamsardır; küresel çevre sorunları artık yadsınamaz bir gerçektir ve tüm insanlığı tehdit etmektedir. İkincisi, birincisinin tersine, umut vericidir; çevre değerlerine dikkat etmek koşuluyla, tüm insanlık ekonomik ve toplumsal güvence içinde hem bu gün, hem de gelecekte varlığını sürdürebilir. İşte sürdürülebilir gelişme (sürdürülebilir kalkınma/sustainable development) kavramı, nitelikli ve tüm dünyayı kapsayan bir ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi anlatmaktadır. ” (Kaplan A. , 1997, p. 10)

Bu raporda aynı zamanda çevrenin bir insan hakkı olduğu ve yalnız bu günün değil geleceğin de mirası olarak ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

“...bu yazıda dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlar, ekosistem, nüfus ve beşeri kaynaklar, sanayileşme, barış ve güvenlik kavramları üzerinde durulmuştur. Raporda ön plana çıkan nokta çevreden bir “ insan hakkı “ olarak bahsedilmesi ve sağlıklı bir çevrede yaşamının herkesin hakkı olduğu anlayışıdır. Ayrıca devletlerin hem çevreyi hem de doğal kaynakları sadece içinde bulundukları nesil için değil, gelecek kuşaklar için de dikkatli ve özenli korumak zorunda oldukları düşüncesi de vurgulanmıştır.” (Kaplan R. D., 1994)

Bu raporun da olumlu etkisi ile 1992’de Rio de Janerio ‘da ikincisi yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı yalnızca devlet temsilcileri değil bilim adamları, sivil toplum örgütleri, gençlik ve kadın örgütleri, sendikalar gibi birçok paydaşı bir araya getirmiş, tüm katılımcılarla bir arada “*Gündem 21*” (Agenda 21) adı altında bir eylem politikası belgesi de oluşturulmuştur. Belgenin içeriği incelendiğinde dört ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Bunlar başlıklar halinde Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetimi, Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi ve Uygulama Mekanizmaları şeklindedir. Bu dokümanın hedefe yönelik bir yol haritası görevi üstlenmesi amaçlanmıştır. Bu başlıklar ve alt başlıkları ile her kesimin görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Yanısıra yasal bağlayıcılığı olmasa da bu konferans sonucunda imzalanan ikinci belge de “*Yeryüzü Şartı*” (Erdchatra) dır. Ayşegül Kaplan’ın “ ...olası sınır ötesi kirliliklerden etkilenecek ülkelerin hemen

uyarılmasını, uluslararası dayanışmayı, çevre ve gelişme konusunda devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini vurgulaması açısından önemli bir belgedir.” (Kaplan R. D., 1994) yorumu bu belgenin doğasını en iyi ortaya koyan yorumlardan birisidir.

Rio Konferansı sonunda ” Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” lardan oluşan beş temel belge imzalanmış ve çevre konusunda ulus devlet ve uluslararası örgütlerin yetki ve sorumlulukları yeniden tanımlanmış, çevrenin korunması ve geliştirilmesi yönünde global işbirliğinin önü açılmış, sürdürülebilir kalkınma kavramı ile çevreyle uyumlu teknolojiler ve politikalar gündeme girmiştir. Aslında, bir başka pencereden bakıldığında hem Stockholm hem de özellikle Rio Konferans’larının çevrenin korunması yoluyla, uluslararası barışın hedeflendiği, çevresel güvenlik içerikli boyutlar taşıyan belgelerin geliştirildiği, ortak düşünce ve politikaların oluşturulduğu toplantılardır.

1.2.3. Çevre Konularının Güvenlik Konularına Dahil Oluşu ve Tarihçesi

Gezeganimiz ve üzerinde yaşayan insanlık için çevresel bozulmaların negatif sonuçları olduğu ve bunun da fazla tüketimle derin bir bağlantı taşıdığı bir gerçektir. Bu konunun ele alınışı yaklaşık 80 yıl önceye dayanmaktadır. Bu konuya ilk değinen araştırmacılar mimari, ekoloji ve kentleşme bağlantılarını ön planda tutan bakış açısı ile 1934 yılında Mumford 1949 da çevre etiği konusunu ön plana çıkaran vurguları ile Leopold’dür. (Leopold, 1949) Güvenlik konusuna çevresel bozulmalar peceresinden bakış 60’ lardan sonra realizmin ve çeşitli yaşanan tarihi örneğin de desteği ile daha da güçlenerek gelişmiştir. Soğuk savaşın sonlanması sonrasında güvenliğin (Mumford, 1934) (Leopold, 1949) odaklandığı devlet merkezli yaklaşımlar çevresel bozulmaya sebep olması nedeniyle, olumsuz olarak bakılmaya başlanmıştır. Bu noktada Malthusian ve Neo Malthusian tartışması ön plana çıkmıştır. Soğuk savaşın bitimi, batılı karar verici devletleri için askeri güçlerinin önemli ölçüde rol kaybına sebep olmuştur. Bu bir çeşit tarihin sona ermesi gibidir. İnsanlığın global çevreye etkisi ile ilgili yaklaşım yerini

çevreye yönelik tehdit potansiyeli yer değiştirmiştir. 1990' lı yıllar boyunca ağırlık kazanan bu yapı çeşitli çabalarla güçlendirilmiştir. “ *Bu süreç içerisinde, çevresel yaklaşımlarının ve işbirliklerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Uluslararası ortamda çevreye yönelik hassasiyetlere yer verilmesi, uluslararası çevre hukuku normlarının, çevresel işbirliği ilişkilerinin ve sürdürülebilir siyasi ve ekonomi politikalarının oluşmasına vesile olmuştur. Bu sayede bizatihi çevre konusu, devletlerin anayasal ve hukuki metnlerinde özne olarak yer almaya başlamış, ekolojik temele dayalı etik hareketlere doğru kazanım sağlanmıştır.*” (Ak, Ulusal Güvenlik-Çevresel Güvenlik Ekseninde Silahlı Kuvvetler Çevre İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013, p. 8)

Yine 90'lı yıllarda çevresel güvenlik ana başlığı altında çevresel bozulma, kaynak kıtlığı, şiddetli çatışmalar ele alınmış, bu kapsamda birçok araştırma programı yürütülmüştür. Bu yoğun çalışma ortamı kayda değer bir birikim oluşturmuş, önemli ölçüde literatür gelişmesine neden olmuştur. Bu alanda en önemli çalışmalardan biri de bu alanda hazırlandığı dönem için nerdeyse bir rehber niteliği taşıyan yıllık “*Woodrow Wilson Center's Environmental Change and Security Project (ECSP)*” (Matthew, Richard A.; Gaulin, Ted; McDonald, Bryan;, 2003) raporudur. Matthew bu çalışmayı 2003 yılında, devlet ve olası akut çevresel olası çatışma sebepleri çerçevesinde yapılmış, bütüncül tarihsel ve eleştirel bir yaklaşımla yeniden incelemiştir. Bu tarz yayınlar konunun kurumsallaşmasına zemin hazırlamışlardır. Başka kurumlar ve STK'ların yaptıkları çalışmalar ve yayınlarla da bu konuda ciddi bir birikim oluşturulmuştur.

1.2.4. Çevre ve Doğal Kaynakların Yıpranması

Tarih boyunca mülkiyet gücün göstergelerinden olmuştur. Bu nedenle günümüzde güç önemli kaynaklara sahip olunması veya sahip olan ülkelere askeri vb. yollarla müdahale edilmesinden geçmektedir. Kaynak kıtlığı ve çatışma arasındaki bağlantı çok kesin hatlarla tanımlanmamış olmasına karşın kaynak zenginliği konusundaki mücadele insanlık tarihi boyunca gayet açık olmuştur. “ *Bu kapsamda kaynaklar için yapılan*

atışmaların şekli ve nedenlerinin her biri çevresel güvenlik boyutu içerisinde yer almaktadır.” (Ak, Ulusal Güvenlik-Çevresel Güvenlik Ekseninde Silahlı Kuvvetler Çevre İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013, p. 62) Kaynaklarla ilişkili sorunlar, özellikle yenilenemeyen kaynakların tükendiği durumlarda ekonomik sonuçlar da getireceğinden sosyal sorunların hızla artışı tetikleme ve toplumlarda istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahiptir. İstikrarsızlıkların ve toplumsal gerilimlerin çatışmaya dönmesi ise genellikle çok zor değildir.

90’lı yıllar süresince petrol, çeşitli metal ve mineraller, elmaslar, kauçuk, yanı sıra çeşitli tarımsal ürünler sivil çatışmalara gerekçe oluştururken, savaş bölgelerinde kaynak sömürsünden edinilen para silahlı grupların yeni silahlar satın alabilmelerine, çatışmaları şiddetlendirmelerine yol açmıştır. Silah tüccarları yozlaşmış hükümetler bu yollarla zenginleşirken yerel halklar bu çatışmaları kurbanları haline gelmişlerdir. Buralarda insan hakları ihlalleri, ekonomik ve insani felaketler, çevresel felaketler çoğunlukla yaşanan olgular olarak ülkelerin tarihlerinde kimi zaman yerlerini almış kimi zamansa hiç bilinmemişler, “ 1990’larda kaynakla ilgili çatışmalarda yaklaşık 5 milyon insan öldü, 6 milyona yakın komşu ülkelere kaçtı ve 11-15 milyon insan kendi ülkeleri içinde yerlerinden edildi.” (Renner, The Anatomy of Resource Wars, 2002)

Yönetimin demokratik olmadığı yerlerde ticari amaçlı kaynak çıkarılması veya barajlar gibi büyük ölçekli altyapı projeleri çatışma sebebi olabildikleri gibi yerel halkın birçok sağlık sosyal ve çevresel yükü omuzlamak durumunda kalmalarına sebep olmuştur.

Kaynak zenginliğinin çatışmalarda bir faktör olduğu durumlarda yenilenemeyen kaynaklar (petrol gibi yakıtlar ve mineraller vb.) stratejik öneme haizdirler. Kaynak kıtlığının bulunduğu durumlarda ise tarım arazileri, su kaynakları gibi ticareti yapılamayan kaynaklar daha büyük önem taşımaktadırlar. Kaynak zenginliğine sahip olmak tükenme, yoksun kalınma ve bozuma koşulları ya da riski ile bir arada

bulunmaktadır. Örneğin: Papua Yeni Gine, Bougainville adasında 1970-80’li yıllarda çıkarılan bakır, hayatını burada sürdüren sıradan halk için kirlenmiş nehlere, bozulmuş tarım toprağına, tahrip olmuş mahsule sebep olurken, buradan elen katma değeri merkezi hükümet ve yabancı yatırımcılara ekonomik fayda olarak dönmüştür. Ancak bu süreçten en büyük zararı ise bir araya gelerek yaptığı sabotaj girişimi madeni kapatan ve birkaç yıl süren bir gerilla savaşını devam ettiren yerel halkın görmüştür. Bu olanlara örnek vermek istersek **Tablo 3’ü** inceleyebiliriz.

Tablo 2: Ülkeler Bazında Çevresel Bozulmalar ve Doğurduğu Çatışmalar.

ÜLKE	ÇEVRESEL BOZULMA NEDENİ	ÇATIŞMA
Kolombiya	Petrol ve Kokain	Burada kaynaklar yağmalanırken başlayan çatışmaların devam etmesine izin verilmiştir.
Angola	Petrol ve Elmas	
Afganistan	Afyon ve Lapis Lazuli	
Kamboçya	Kereste	
Sierra Leone	Elmas	Hükümetler veya silahlı gruplar kaynakların kontrolü için çatışma başlatmışlardır.
Sudan	Petrol	
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Bazı Mineraller	
Nijerya	Nijer Deltasında çıkarılan Petrol	Ticari amaçlı kaynak çıkarılması veya alt yapı projeleri çatışma doğurmuş.
Endonezya	Petrol, Gaz , Altın, Kereste	
Papua Yeni Gine	Bougainville adasından çıkarılan Bakır	
Hindistan	Sulama amaçlı Baraj inşaatı	
Guatemala	Enerji üretimi amaçlı Baraj inşaatı	

Kaynak: (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, pp. 11-12)

Nijerya’da Nijer deltasında çıkarılan çok ciddi gelir sağlayan petrol bu tip konuların belirleyici gerçeği olarak karşımıza çıkan genel durum ile yerel halkın hiç bir ekonomik fayda görememesi ile sonuçlanmıştır. Ancak bu insanlar petrol çıkarılan süreçte ciddi sorunlar yaşamışlardır. Sızdıran petrol boruları nedeniyle tarlaları ve balıkçılık yaptıkları kıyı şeridi kirlenmiş, doğal gazın alev alması mevcut habitatı, insan sağlığı da dahil olmak üzere bozmuştur.

Tüm bunlar doğal kaynaklara bağlı olarak oluşan çevresel bozulmalar olmasına karşın, bu gibi konuların mutlaka sosyal boyutları da olmaktadır. *“Çevresel bozulmanın başlıca kurbanları, genellikle kendilerini sömürü ve suistimale karşı savunma veya kanundan koruma veya hesap verme sorumluluğu talep etme konusunda sınırlı yeteneğe sahip, yoksul ve marjinalleştirilmiş topluluklardandır. Çevresel güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma el ele gider, ancak çevrenin çatışma için bir risk faktörü, kurbanı ve çatışma sonrası işbirliği ve barış inşasının kritik bir bileşeni olarak rolü tanınmadan ikisi de mümkün değildir.”* (Amnesty International Public Statement, 2018)

1.2.5. Kaynakların Bozulması ve Şiddet İçerikli Çatışma

Çevresel değişimler güvenlik konusunda yapılmış en önemli sistematik araştırma çalışmalarının başında Thomas Homer Dixon ‘ın yönettiği çalışma gelir. ‘Nüfus, Çevre ve Güvenlik’ başlığını taşıyan proje bu konuda en bilinen çalışmaların başında gelmektedir.

Araştırma tarım alanları, su, orman, balıkçılık gibi başlıklar özelinde şiddetli çatışma ve yenilenebilir kaynaklardaki bozulma veya azalma arasındaki bağlantının sebep sonuç ilişkisi yönünde incelenmesidir. Çalışmada ozon tabakasının delinmesi ve bundan dolayı yaşanan global ısınma ile, bu tarz küresel ölçekte büyük önem taşıyan çevresel değişimlerin sosyal etkileri de tartışılmıştır. Bu çalışma sonucunda çevresel kıtlıkların özellikle gelişmekte olan ülkelerde şiddete sebep olup olmadığı, eğer oluyorsa, şiddeti nasıl süreçlerle yarattığı konusundaki sorulara cevaplar aranmıştır. (Homer-Dixon T. ,

1998, p. 279) Çalışmada çevresel değişimlerle çatışma bağlantısı yönünden üç temel hipotez kullanılmıştır.

1. Fiziksel olarak kontrol edilebilir su, tarım alanı gibi kaynakların arzının düşürülmesi ve bu yolla basit kıtlık temelli çatışmaların provake edilmesi;
2. Çevresel baskıların sebep olduğu toplu nüfus hareketlerinin doğurabileceği 'grup kimliği' çatışmaları;
3. Şiddetli çevresel kıtlıkların eş zamanlı biçimde ekonomik yoksulluğu arttırırken kilit sosyal kurumlarda bozulma oluşturmamasından doğacak yoksunluk çatışmaları... ” (Swatuk, 2004)

“Çalışmada, analizlerin tamamı “kıtlık” kavramına dayalı olarak geliştirilmiştir.

Thomas Homer Dixon ‘a göre kıtlık üç şekilde ortaya çıkmaktadır. “

1. Artmış talep dolayısıyla örneğin nüfus artışı gibi bir sebeple olabileceği gibi kişi başı tüketimin artmasından olabilir. Bu bazen müdahale yoluyla da yapılabilir.
2. Arzın düşmesi dolayısıyla örneğin ekilebilir tarım alanlarında ortaya çıkabilecek erozyon gibi
3. Kaynak dağılımında ortaya çıkabilecek adaletsizlik nedeni, yani kaynak ulaşılabilirliğinde adil bir yapının olmaması, belli bir grup insanın kaynağı elinde tutması ve diğerlerinin yoksunluk yaşamasına sebebiyet vermesi gibi.” (Homer-Dixon T. , 1998, p. 280)

Çevresel güvenlik konusunun odağındaki başlık devletler veya toplumlar arasında şiddet ve çatışmaya yol açan çevresel bozulmalar, kaynak kıtlıkları gibi çevresel problemlerdir. “ Bu fikirler temelde yeni olmamasına karşın uluslararası politik gündemde 1970 lerin başlarında ön plana çıkmıştır. ” (Gleditsch N. F., 1998) bu nedenle, konunun üzerinde çalışan farklı yönlerde odaklı, farklı bakış açısına sahip yazarlar bulunmaktadır. Örneğin Deudney’in 1990 yılındaki çalışması (Deudney, 1990) güvenlik çalışmaları ile çevresel problemlerin karşılıklı bağlantılarına odaklanırken; Simon Dalby 2002 yılında, ise çevresel kirlenme, ozon tabakasında oluşan delik gibi konuların yanında çevresel sonuçları olan hemen hemen her konuyu çevresel güvenlikle

bağlantılı olarak ele almış ve çevre konusunun politik öncelik açısından global güvenlikten ayrı düşünülemeyeceğini belirtmiştir. Dalby'ye göre uluslararası politik söylemlerin bir parçası olan çevresel güvenlik aynı zamanda politik girişimlerin de öncelikli konusudur. (Dalby S. , Environmental Security, 2002)

Yanı sıra, bir kısım yazarlar çevrede ortaya çıkan değişimlerin veya bozulmaları sosyal bir çatışmaya sebep olup olmayacağını, veya toplumların çevresel dönüşümler nedeniyle tehlikelere maruz kalıp kalmayacağını, bu kapsamda mevcut güvenlik politikalarının etkilenip etkileneceğini de tartışmışlardır. Sonuç olarak konunun tehditlere göre ele alınıp yeniden tanımlanması gerektiği görüşünü ortaya koymuşlardır. (Dabelko & Conca, 1998)

Soğuk savaşın sona ermesi bu konuda daha farklı yaklaşımlar ortaya koyulması açısından daha rahat ve esnek bir ortam sağlamıştır. Artan ilgi sonucu, 90'lı yıllarda ortaya iki ana yaklaşım çıkmıştır. Bunlardan ilki yine güvenliğin yeniden tanımlanması yönündedir.

Diğeri ise çevresel değişimlerin nasıl tehdit haline dönüştüğünün cevabına odaklıdır. Her iki yaklaşım, zaman içinde süregelen politik tartışmalardan dolayı konuda fikir birliğine ulaşılmadığı gibi, çevresel güvenlikle ilgili farklı görüşlerin pratikte yer alan uygulamalar da konuya ilişkin tartışmaları derinleştirmiştir.

1.2.6. Çevresel Değişim ile Çatışma ve Savaş İlişkisi

Çatışmaların, kaynak kıtlığı ve çevresel bozulmalar gibi çevresel sorunlardan kaynaklanabildiği görüşü her geçen gün daha fazla geçerlilik kazanmaktadır. Temiz su kaynaklarının tükenmesi ve bozulması, denizlerdeki balık stoklarının yanlış balıkçılık uygulamaları ile azalması, tarım alanlarının bozulması veya yanlış değerlendirilmesi, orman ve mera alanlarının yok edilmesi, mercan resiflerinin azalması ve bazı alanlarda yok olması, ekosisteme artan müdahaleler gibi olumsuz süreçlerin tümünün kaynağı insan kullanımıdır. Bununla da kalmaz, iklim değişikliğine bağlı olarak deniz seviyesinin

yükselmesi, bitki örtüsünde oluşan çeşitli değişiklikler, bağlantılı olarak azalan doğal yaşam alanları, etkilenen yağış rejimleri, daha sıklıkla yaşanan fırtına ve kasırgalar, seller ya da kuraklıklar gibi doğal afet sayılabilecek durumların ve bunların birinin diğeri ile arasındaki yakın ilişkinin de temel gerekçesi insanların dünyayı kullanım şeklidir.

Çatışmalar, daha çok temiz su, tarım alanları ormanlar ve balık stokları gibi yenilenebilir kaynakların fazla ve adaletsiz kullanımından doğabilir. Bu bazen arzda, çevresel bozulma ve dönüşümlerden kaynaklı olabileceği gibi, bazen de artan nüfusun baskısı, kişi başına tüketimin artması, ihracata bağlı ekonomi kaynaklı talep artışında, adaletsiz kaynak dağılımından veya bunların çeşitli şekilde yanyana gelmelerinden kaynaklı olarak ortaya çıkabilir.

Bu tarz çevresel sorunlardan özellikle ekonomisi tarımsal üretime ve doğal kaynak stoğunun sağlıklı ve adaletli kullanımına bağlı olan gelişmekte olan ülkeler daha fazla etkilenmektedirler. Bu tip durumlarda yaşayan insanların ve farklı muhalif gruplarında çıkarları uyumsuzdur ve potansiyel doğabilecek sorunların belirmesi için uygun ortam vardır. Bu durumu örneklerde de görmek mümkündür. Hindistan ve Bangladeş arasındaki su paylaşım sorunu, baraj inşaatı ve sulama konusunda Çin Üç Boğaz Projesi (Çin Yangtze Nehri üzerine dünyanın en büyük barajını inşaa etmiştir. Teknoloji harikası olarak kabul edilen barajda 40000 civarında işçi çalışmaktadır. Yani sadece mühendislik yönü ile değil yarattığı istihdam nedeniyle sosyal başarısı yönünden de muhteşem bir projedir. Ancak inşaat sırasında atarihi alanların sular altında kalmasına sebep olmuş, yanısıra 1.3 milyon kişinin göç etmek durumunda kalmasına neden olmuştur. Ayrıca bölgede ekolojik dengeyi bozmuş, toprak kayması riskini arttırmıştır. (Ponseti & López-Pujol, 2006)), Senegal ve Moritanya'nın da dahil olduğu Senegal nehri boyundaki baraj (Senegal nehri üzerinde yapılmış olan Manantali Barajından sağlanan elektrik iki ülke arasında paylaşılmaktadır.), Somali ve Etiyopya, Sudan, El Salvador ve

Honduras arasında toprak bozulması ve çölleşme, Kanada ve İspanya ve bazı ülkeleri içeren zarar verici fazla balık avcılığı yıllardır süregelen sorunlardır.

Çevresel güvenlik konusu ele alındığında, çevresel değişimlerin çatışmaları ve diğer güvenlik sorunlarının tek sebebinin ya da tetikleyicisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Aslında dünyada çatışmaların tek bir sebepten doğduğunu söylemek te mümkün değildir. Bu nedenle çevresel başlıkların da birçok faktörle bağlantıda olduğunu görmek gerekir. Çevresel bozulmaların da arka planında sosyal adaletsizlikler, etnik ya da toplumsal çatışmalar, politik dinamikler yer alabilir. Olgu bazında koşullar değişse de, yoksulluk, adaletsiz gelir dağılımı, eşit olmayan toprak dağılımı, işsizlik, iş güvenliği yoksunluğu, nüfus artışı, halk sağlığı problemleri ve çevresel bozulmalar tümü bir arada oluşturdukları sosyal baskı, hoşnutsuzluk ve kutuplaşma birçok ülkede bir mücadele ortamı oluşturmanın yanı sıra bazı durumlarda ciddi tahribatlara yola açan çatışmalarla da sonuçlanabilir.

Bu durumun en yakın örnekleri olarak Ruanda ve Meksika'nın güneydoğusunda yer alan Maya Uygarlığı kalıntılarına ev sahipliği yapan Chiapas verilebilir. Ruanda'da 1980'lerin ortalarında yaşanan toplu çatışmanın temelinde, büyük nüfus artışı, verimli toprakların kıtlığı ve adaletsiz dağılımı, arazinin bozulması, tarım dışı istihdam alanlarının bulunmayışı, kahve ve çay üretim sektöründe üretim ve ihracat krizi yaşanması ve bunlara yönelik uygulanan yapısal uyum programlarının oluşturduğu sıkıntının yer aldığının göz önünde bulundurulması gerekir. Ruanda'da sonuç itibarı ile sosyal sistem çökmüş, kabileler arasında bir çok insanın ölümüne sebep olan çatışmalar doğmuştur. Chiapas'ta ise yoksul yerli halkın oluşturduğu çiftçi grupları 1994 'te ayaklanmıştı. Eyalet nüfusunun %40'ını etkileyen Meksika'nın en yüksek kötü beslenme oranlarından muzdariptir. Eyaletin diğer sorunları Maras adı verilen çeteler, ABD 'ye gitmek amaçlı da olsa bölgedeki açlığı arttıran göçler bulunmaktadır. (<https://tr.wikipedia.org>, n.d.) (Grant, 2014) burada yaşanan ayaklanma Chiapas'ta yerli

nüfus ile hükümet arasındaki ilişkiyi temelden değiştirmiştir. Ayaklanma, şiddet içerikli olmaktan çok politik içeriklidir, 11 gün sürse bile taleplerinin ana başlıkları olan toprak, konut, gıda, sağlık, eğitim ve iş konularına ulaşma hedefleri içinde 45 kişi hayatını kaybetmiş 15 kişi de yaralanmıştır. Süre gelen doğal zenginliklerin adaletsiz kullanımı ve kıtlığı nedeniyle oluşan derin yoksulluk, tarım reformuna duyulan ihtiyaç nüfus baskısı, uygun olmayan yöntemlerle sürdürülen tarım, hızla artan ormansızlaşma, uygun olmayan ekonomi politikaları ve en önemlisi politikaların belli bir elit kesimin elinde adaletsizce kullanılması yaşanan süreci getirmiştir.

Enerji ve suyun varlığı, gıda güvenliği, bulaşıcı hastalıklar çevre güvenlik ve çatışma bağlantısında en önemli faktörlerdir. Her biri tek tek ele alınmayı gerektirecek kadar önemli başlıklardır.

1.2.6.1. Savaşların Farklı Süreçlerinin Çevresel Etkileri

Güvenlik başlığı yeni kavramlarla yanyana gelerek çevresel güvenlik gibi farklı başlıklar geliştirilse de temelde halen ulusal güvenlik ve bunun aracı olarak askeri güç birçok ülke için önemlidir. Çoğunlukla herhangi bir savaşın tarafı olmaksızın dahi bu askeri gücün her duruma hazırlıklı olması beklenir. Savaşlar, orduların bu savaşlara hazırlık süreçleri, her ölçekte çatışmalar çevresel açıdan riskler oluşturmakta ve bu anlamda yapılan her türlü aktivite de bir kısım çevresel maliyetlere konu olmaktadır. Savaş aslında belli amaçlar çerçevesinde iki veya daha fazla tarafın güç uygulamasıdır ve hedeflere ulaşmak için çoğunlukla bir araç olarak ele alınır. ABD’de yapılmış olan bir çalışmada 15900 kişiye uygulanan bir anketle en çok korktukları konular sorulmuş ve Tablo 4 deki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 3: Bireysel Korkular

KORKULAR	YÜZDELER
Organize Suçlar	%77
Nükleer Kazalar	%75
Terör	%74
Etnik Çatışma	%65
Kitle İmha Silahlarının Yayılması	%62
Salgın Hastalıklar	%57
Dünya Savaşı	%45
Konvansiyonel Savaş	%45
Nükleer Savaş	%44

Kaynak: (Karabulut, 2015)

1.2.6.2. Savaş Hazırlığı

Savaş hazırlığı veya askeri devamlılık, çeşitli üretim, yapılan testler ve konvansiyonel – kimyasal – nükleer silahların bakımı, askerlerin eğitimi ve çalıştırılması, askeri üslerin ve tesislerin bakım onarımı gibi süreçlerin tümü ciddi çaba ve enerji gerektiren alanlardır ve elbette ki çevresel sonuçları bulunmaktadır. “ *Örneğin 1990’larda, Amerika Birleşik Devletleri’nde silahlı kuvvetlerin her yıl yaklaşık yarım milyon ton zehirli atık (yakıtlardan, boyalardan, çözücülerden, iticilerden, patlayıcılardan vb.) ürettiği tahmin ediliyordu.*” (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, p. 13)

Askeri süreçlerde doğaya terk edilen atıklar bazen toksik atık olabildiği gibi, radyo aktif atıklar da bırakılabilmektedir. Bu durum elbette yapısına göre farklı kirlenmelere sebep olabilmektedir. Örneğin hava kirliliğine neden olabilir, küresel ısınmayı da arttırabilir, radyoaktif serpintiye de sebep olabilir. Etkilediği alan için ciddi çevresel zararlar doğuran bu konular en dirençli alanları dahi kırılgan bölgeler haline

getirebilir. Silah ve mühimmat depolarının da çevresel ve insan sağlığına yönelik maliyetleri vardır.

“Amerika Birleşik Devletleri'nde, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra 3.200'den fazla alanda, toprak ve yeralatı sularında radyoaktif kirlenme tanımlanmıştır. Bu atık ve kirlenme sorunları, eski Sovyetler Birliği'nde bulunanlarla eşleşmektedir.” (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, p. 13)

Dünyada her ülkede askeri alanlar bulunmaktadır. Silahlı kuvvetler kontrol ettikleri bu alanlarda askeri personel dışında girilmesini yasaklasalar da halkı çevreye bıraktıkları kirlilikten koruyamamaktadırlar. Özellikle tatbikatların bıraktığı kirlilikler doğal bitki örtüsünü yok ederken, üzerinde yer aldığı toprağı kirletir ve aşındırır. Bomba deneme sahaları ve atış poligonları kirlenmiş ve patlamamış mühimmatların atık olarak kaldığı alanlara dönüşmektedir. Askeriye zaman zaman değişen koşullar çerçevesinde, elindeki fazla stokları kullanımdan kaldırmak durumunda kalabilir. Geçmiş yıllarda bu silahlar uzun bir süre yakıldı, patlatıldı veya çevreye vereceği zarar hiç düşünülmeden, II. Dünya Savaşı sonrası konvansiyonel silahların ve kimyasal silahların denize atılması gibi, kendi kendine bertaraf olması için doğaya terk edildi. Soğuk Savaş sonrasında gündeme gelen silahsızlanma çabasının altında büyük ölçüde çevresel kaygılar da bulunmaktadır. Askeri alanların ve silah fabrikalarının kirleticilerden arındırılması, kimyasal ve nükleer silahların uygun şekilde taşınması ve depolanması büyük maliyetler getirecek olsa da, bunların dünyaya maliyeti çevre üzerinde yarattığı zararların maliyetinden çok daha ucuz olacağı açıktır.

1.2.6.3. Silahlı Çatışmaların Çevresel Etkileri

Son yıllarda UNEP çatışma alanlarındaki etkileri inceleme yönünde bir çaba başlatmıştır. Dünyanın çok ihtiyacı olan böyle bir çalışmayı sürdürmek adına UNEP Çatışma Sonrası Değerlendirme birimi oluşturulmuştur. Bu birim merkezde masa başın da çalışan bir grup olmasının yanında tüm çatışma alanlarında teknik ölçümler ve saha

araştırmaları ile konuya ışık tutmaktadırlar. Bu anlamda Afganistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan- Karadağ, Makedonya, Irak ve hatta Filistin için çalışmalar başlatılmıştır.

Çatışmalar sırasında bazı çevresel zararlar kasıtsız oluşsa da, bir kısmı özellikle kasıtlı olarak yapılmış olabilir. Düşman kuvvetlerinin yiyecek ve suya erişiminin engellenmesi, tarlaların ve ormanların imha edilmesi, yangınlar çıkarılması gibi yöntemler bilinçli olarak kullanılabilir. Bu konuda en vahşî örneklerin başında Vietnam savaşı gelmektedir. Bu savaşta ormanlık alana bitki örtüsünü yok edecek kimyasalların püskürtüldüğü, özel orman temizleme bıçakları ile donatılmış traktörlerin kullanımı, doygunluk bombası (saturation bomb) olarak adlandırılan yoğun bombalamaya maruz bırakmak gibi uygulamalara başvurulmuştur. Ayrıca bir zamanlar yaygın olarak kullanılan kara mayınları ve patlamadan kalmış mühimmat yalnızca çevre üzerine değil bölgede yaşayan kentleşme insanlar için de büyük sorunlar doğurmaktadır.

Sınır aşan sular da tıpkı doğal çevre ve yapıli çevre gibi askeri amaçlarla kullanılabilir, tatlı su kaynaklarına el konabilir ki, bu durumun birçok örneğı vardır. 1937-1945 arasında Çin- Japonya Savaşı'nda, II. Dünya Savaşı'nda, Kore Savaşı'nda bu yöntem kullanılmıştır. Bunların yanında, nükleer santrallerden radyoaktif maddelerin serbest bırakılması, sanayi kimyasallarının yayılması, bu tip uygulamalara örneklerdir.

1991 yılında Körfez Savaşı'nda Irak kuvvetleri birçok petrol kuyusunu ateşe vermişlerdir. Hatta bunlardan bazıları yaklaşık sekiz ay kadar bir süre uyanmaya devam etmişlerdir. Körfez sularına salınan petrolde yüzmeye çalışan petrole bulanmış ördeğın resmi bütün dünyada büyük üzüntü ve tepki yaratmıştır. Yine aynı savaşta zaten kırılğan olan çöl ekolojisi de önemli ölçüde tehlikeye maruz bırakılmıştır.

1999 yılında Kosova'da savaş sırasında ABD ve NATO güçleri rafineri ve petrokimya tesislerine saldırmış, büyük miktarda toksik kimyasalın salınımına sebep olmuşlardır.

Savaş sırasında düşük teknolojili, küçük ve yerel savaşların da çevresel etkileri yıkıcı olabilir. Gerçekte son dönemlerde yaşanan kaynaklarla ilgi birçok çatışmanın, bazılarının dünyanın biyoçeşitlilik açısından sıcak noktalarında ve diğerlerinin ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Endonezya, Kolombiya gibi çevresel değeri yüksek alanlarda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, p. 14)

Hatta bazı durumlarda bazı kaynaklar savaş sırasında bile çıkarılabilir. Savaş nedeniyle olabilecek en hızlı şekilde yapılmaya çalışılan bu tarz kaynak çıkarma işlemlerinde çevresel tahribatların muazzam seviyelere varabildiği bilinmektedir. Aslında savaş ortamında her türlü kaynak tehdit altındadır.

“Ormanlar, ormanlar ve sulak alanlar da bazen rakip güçler arasında devam eden savaşların ceryan ettiği ortamlardır. Ayrıca mülteci akını nedeniyle bu tür alanlara ek stres yüklenmektedir. Örneğin, 1990-94 Ruanda iç savaşında her iki tarafın da Virunga Ulusal Parkı bölgesinde askeri operasyonlar yürüttüğü sırada, savaşa bağlı kirlenme komşu Zaire’ye bu günkü adıyla Demokratik Kongo Cumhuriyeti’ne sıçramıştır. Ormandaki askeri varlık artmaya devam ederken, mayınlar atılmış, vahşi yaşamı yok edilmiş ve bitki örtüsü kesilmiştir.

Ruanda’da Temmuz 1994’te, soykırımının ardından, yaklaşık 2 milyon insan aniden ve toplu halde Ruanda’yı terk etmişlerdir; yarısı doğu Zaire’ye gitti ve çoğunlukla Virunga Parkı’nın kenarına ya da içine yerleşmiştir. Isınmak için çaresiz kalan mülteciler, yakacak odun olarak gördükleri ormanlık alanların, günde 1.000 ton kadar ağaç kesmeleri sonucunda ciddi ölçüde alanın ormansızlaşmasına neden olmuşlardır. 27 aylık bir süre boyunca bu durumdan toplam 113 kilometre karelik ormanlık alan etkilenmiş; bunun 75 kilometre karesi net bir şekilde kesilmiştir. Daha sonra yaşanan Kongol iç savaşlarında, Kongo’nun milli parklarına fazladan yükler bindirilerek, özellikle Kahuzi-Biega, Salonga, Virunga, Maiko, Garamba ve Okapi Yaban Hayatı Koruma

Alanlarında fil ve doğu ova goril popölasyonları neredeyse yok olma noktalarına taşınmıştır.” (Kalpers, 2001)

1.2.6.4. Çevre ve Kazalardan Kaynaklı Tehditler

Dünyanın her yerinde çeşitli ölçeklerde kazalar olmaktadır. Bazen Çernobil gibi bir olay kaza olarak adlandırılırken, bazen de maden göçüğü, petrol tesisi patlaması gibi kazalar toplu can alıp çevresel etkiler oluşturmakta, bazende bireysel kazalar olmaktadır. Çok geniş bir yelpazede dağılım gösteren kaza türlerinin bir kısmı gerçekten ciddi çevresel bozulmalara sebep olmaktadır. Örneğin kaza sonucu yanan bir orman alanı çok ciddi sonuçlar doğurabilir.

1.2.6.5. Çevresel İşbirliği Yolu ile Barışı Teşvik Etmek

Çevre konusu haritalarda yer alan siyasi sınırlardan çok daha önemli bir konudur. Olumlu ya da olumsuz, her ne olursa, bugün yapılan her türlü müdahalenin sonuçları yakın veya uzak gelecekte görünür olacaktır. Bu nedenle çevre konusu uzun dönemli bakış açısına ihtiyaç duyan bir kavramdır. İnsanları ve yaşamı bire bir ilgilendirdiği için sivil toplumun da katılımını gerektirir. Çevre konusunda işbirliği çatışmayı dönüştürüp, barışı inşaa etmek için gereken altyapıyı oluşturabilir. Karşılıklı güven ortamı oluşturup, işbirliğini alışkanlık haline getirmek barış çabaları için gereken dinamikleri geliştirebilir.

İnsanlar böylece paylaşılan kaynaklar ortak bölgesel yapılar, projeler, programlar oluşturabilirler. İlk bakışta çevre ve güvenlikle ilintili bu çabaların zorlayıcı bir yapıda olduğu düşünülse dahi, sosyal sorunların ve çatışmanın ortadan kaldırılabilir olması ve çevrenin bozulmaması her kesim için motive edici bir faktör olmaktadır. Böyle işbirliklerinin örnekleri, günümüzde birçok yerde gözlemlenmektedir. Uluslararası sınır aşan barış parkları paylaşılan nehirler, bölgesel deniz anlaşmaları ortak çevresel izleme programları gibi birçok çabayı sıralayabiliriz. Örneğin güney Kafkasya’da Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bölgede temelde sorunlar yaşansa bile çevre konusunda ortak

tavır alabilmektedirler. Çok açıktır ki çevresel sorunlar, tüm dünyada günlük politikaların ya da kaygıların üzerinde bir konum taşımaktadır ve sonuçta güvenliği sağlayıp çevreyi koruyacak olan da insandır. Bu nedenle, çevrenin korunması ve yeniden yapılandırılıp islah edilmesinin, karşıt gruplar arasında devam eden diyalogun sürdürülebileceği ve amaçlanan bir hedef olduğu düşünülebilir. Ancak, bu tür girişimlerin doğurabileceği fırsatları ve engelleri tam olarak anlamak, neler olduğunu görebilmek için çok daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Çevre konusunun kendisinin, konunun ciddiyetine vakıf insanlar için bir beyaz bayrak olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat bu durumun herkes için aynı şekilde anlaşılır olması gerçekten daha fazla çalışma ve zaman gerektirmektedir. Artan çevresel bozulmaların (fırtına, sel, kuraklık) doğal afetlere dönüşme potansiyeline karşı, çevrenin korunması tüm insanlığın ortak çıkarıdır. Doğal afetler de taşıdıkları büyük yıkımın gücü ile savaşları bile bitirebilecek güçtedirler. Tam karşıtı örnekler bulunsa da bu konuda en önemli örnek “ *Endonezya’da Aceh eyaletinde 2004 yılında ortaya çıkan tsunami sonrası 29 yıllık çatışmanın 2005 yılında sona ermesi*” (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006) dir. Çünkü tüm felaketler otomatik olarak işbirliğine dönüşmemektedirler. Aslında afetin doğurduğu kaotik ortam doğru ele alınmazsa afet sonrası dinamikler bir çatışmayı da tetikleyebilir. Kavgalar özellikle afet sonrası yardımların dağılımı, bireyler ya da gruplar için çok sorunlar yaratabilir. Bazı afet türleri de yapısı nedeniyle barış ortamına daha az elverişlidir. Örneğin yaşanan ani bir kuraklık gibi bir sorun ardından toprak, su, hatta gıda krizleri ile bağlantılanacağı için barışa çok ta ortam yaratmazlar.

1.3. ÇEVRESEL GÜVENLİK

Çevresel güvenlik 70’lerden sonra kendi başına bir başlık olarak gelişimini sürdürmüş olsa da uzun süre kaynak kıtlığı, çatışma, çevresel bozulma gibi istikrarsızlığı tetikleyen sorunlarla bağı nedeniyle geleneksel güvenliğin konusuna dahil olarak ele

alınmıştır. Ancak zaman içinde yapılan çalışmaların da farklı yönlerini ortaya koyması ile çevresel güvenliğin çok daha kompleks bir kavram olduğu ortaya çıkmıştır. “Çevre güvenliği, çatışmanın çevresel nedenleri ve itici güçleri, çatışmanın çevresel etkileri, çevresel iyileşme ve çatışma sonrası barış inşası dahil olmak üzere, çevrenin ve doğal kaynakların barış ve güvenlikte oynayabileceği rolü içeren bir dizi konu olarak tanımlanmıştır. Güvenlik ve güvensizliğin kapsamı hiçbir şekilde şiddetli çatışma veya yokluğu ile sınırlı değildir, ancak sürdürülebilir geçim kaynaklarının, sağlığın ve esenliğin köklerini içerir.” (Ratner, 2018, p. 3)

“Çevre güvenliği, küresel çevresel faydalara yapılan yatırımın gerekçesinin temelini oluşturur ve dünyanın su, yiyecek ve temiz hava üreten yaşamı destekleyen ekosistemlerini korumak için esastır. Çevresel güvenlik risklerinin azaltılması, temel olarak kaynak yönetiminin iyileştirilmesine ve doğal kaynak şoklarına ve streslerine karşı sosyal direncin iyileştirilmesine de bağlıdır. Çatışma olmadığında ve istikrarlı, etkili yönetişimin varlığında çevre daha iyi korunur.” (Ratner, 2018, p. 3)

1.3.1. Çevresel Güvenlik Çalışmaları

Çevresel güvenlik konusu 1960’ lardan bu yana kaçınılmaz şekilde güvenlik çalışmalarını işgal etmiştir. Bu alanda çevresel bozulmalar ve kaynak kontrolü, hatta bazen kaynak fazlası çatışmaları tetikleyici faktörlerdir. Ancak çatışmaların kendisi de kaynak kıtlığı, her çeşit çevresel bozulma oluşturma kapasitesine sahiptir.

Gleditsh 1998 yılında yaptığı çalışmasında, tarihi perspektif içinde çevresel bozulma, sınır savaşlarıyla bağlantılı kaynak kıtlığı ve şiddet, kıta sahanlığı ve adalar, ham madde, enerji ve gıda ile güvenlik bağlantısını ele almıştır. (Gleditsch, 1998) Geleneksel realistlerin çalışmalarında bir devletin gücü sınırları içindeki doğal kaynaklara ulaşımına bağlı olduğu görüşü ön plana çıkarken, zaman içinde bir ulusun gücünün kendi sınırları dışında yer alan kilit doğal kaynaklara ulaşım gücü olarak da görülmeye başlanmıştır. Aslında bu güne gelindiğinde, yenilenebilir veya yenilenemez

kaynakların, bir ulusun sınırları içinde veya dışında da olsa bunun ticari bir tüketim malı haline yani metaya dönüşümü en önemli güç göstergesi halindedir. Bu durumu Klare 2002 yılında doğal kaynaklar üzerinde rekabet ve kontrol gücünün, askeri güç kullanımı yanında 21.YY için temel ilke olduğunu vurgulamıştır. (Klare M. , 2002) Günümüzün sosyal medyası kadar olmasa da o dönemin medyası da bu konuların üzerine giderek bu konuların yalnızca araştırmacıların konusu olmaktan çıkıp politik döngüleri de daha yoğun etkileyecek yapı kazanmasını sağlamıştır.

Olayların özellikle güneyde yer alan fiziki yerleşimleri, savaş bağlantıları, insanları yaşadığı sefalet batı Afrika’da yaşanan çatışmalarla birleşince medyanın bu korkular üzerine gitmesi de kolaylaşmıştır. yılında ki makalesi de ‘The Coming Anarchy’ (Kaplan R. D., 1994) de bu gündemi içermekte, adıyla bile bu korkuyu tetiklemektedir.

1.3.2. Güvenlik Çalışmalarının Sınıflandırılması

İçeriğindeki fikir akımları yönünden güvenlik çalışmalarını üç kategoride ele almak mümkündür.

1.3.2.1. Gelenekselciler (Traditionalists)

Gelenekselci akımın odağında askeri ve devlet merkezci bir yaklaşım yer almaktadır. (Buzzan, Berry; Waeber, Ole; De Wilde, Jap;, 2005) Bu grubun en önde gelen temsilcileri J. Mearsheimer ve S. Walt’tır.(Wais, 2003, p. 24) Bu akımın gerçekten ciddiye alınır tehdit olarak gödüğü şeyler, ulusal güvenlik ve savunmayı etkileyecek, ulusun devamlılığına veya politik eğmenliğine yönelik tehditlerdir. Soğuk Savaş döneminin sonlanmasıyla ortaya çıkan yeni durumun güvenlik çalışmalarına getirdiği genişleme ve değişiklikleri bu akım kabullenememiştir.

1.3.2.2. Genişlemeciler (Wideners)

Genişlemeci akımın odağında güvenlik çalışmalarında muhafazakar bir reform destekleyerek ulusal güvenliği vurgulayan bir yaklaşım yer almaktadır ve bu akımın Wais’a göre ana temsilcileri “ *R. Schutz, R. Greenwood, P.Katzenstein, T. Risse-Kappen, E. Adler , M.Barnett’ dir.*” (Wais, 2003, p. 27) gibi araştırmacıların yanısıra Kopenhag Okuluna dahil bir çok araştırmacının çeşitli çalışmalarının da bu akımın temsilcileri arasında yer bulduğunu söylemek mümkündür.

1.3.2.3. Derinleşmeciler (Deepeners)

Bu akım güvenlikle ilgili konuları, tamamen reformist bir yaklaşımla ele almaktadır. Asker olmayan tehditlerin de geniş bir yelpaze oluşturduğu; devlet merkezci bir anlayışın bağlayıcı olduğunu ancak bunun yanısıra güvenlikteki temel amacın sadece devlet değil, yanısıra birey, ulus, aşiret, kabile, boy hatta aile, birey ve çevre ve zaman içinde güvenlik çalışmaları gündemine yeni çalışmalarla desteklenme sürecinde eklenen feminist başlıklar da olduğunu söylemek mümkündür. (Wais, 2003, p. 28)

1.3.3. Çevresel Güvenlik İçinde İnsani Güvenlik

Çevresel güvenlik sorunları dünyayı, devletleri ve en temelde de bireyleri etkilemektedir. Sıradan insanların günlük yaşamlarında risk ve tehdit oluşturan, güvenliğini zora sokan her şey insani güvenlikle ilgilidir. İnsanların sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama hakları bulunmaktadır. bu nedenle insani güvenlik çevresel güvenlik kapsamında yer almaktadır. Neethling, 2005 yılında insan güvenliğini “*insanın hayatta kalmasına yönelik tüm tehditlerin kapsamlı görünümü, yaşam ve haysiyet ve bu tür tehditlere cevap verme gereğini vurguluyor.*” (Neethling, 2005) olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık geleneksel ulusal güvenlik dış saldırılardan korunmaya odaklıdır. Yine de sıradan insanın günlük yaşamında ki güvenlik kaygıları neredeyse hiç ele alınmamıştır. İnsani güvenlik kavramının, ulusal güvenlik kavramının ortaya çıkışına bu eksik

yönünün neden olduğu düşünölebilir. Sıradan insan için güvenlik gündelik hayatla daha fazla ilgili bir kavramdır. Açlık, hastalık, işsizlik, sosyal çatışmalar, suçlar, politik sorunlar ve çevresel zararlar genellikle insanların güvenlikle ilgili başlıklarını oluştururken, insani güvenlik kavramı çok daha üst ölçekli güvenlik analizleri içinde dikkati devletten bireye kaydıran bir kavram olarak kabul edilebilir. İnsani güvenlik yapısı nedeniyle çok daha kompleks bir kavramdır. Eski ya da yeni tüm tehditlerle ilişkilidir. Yoksulluktan, etnik şiddete, insan kaçakçılığında, iklim değışikliğine, bulaşıcı hastalıklardan, uluslararası teröre, ekonomik ve finansal düşüşlere kadar çok geniş bir konular yelpazesi insani güvenlikle ilişkilidir. Ancak insani güvenlik geleneksel mekanizmalarla ele alınamaz. Bunun yerine sürdürölebilir kalkınma, insan hakları ve ulusal fikir birliktelikleri ve güvenliği bir arada kendi iç bağımlılıkları ile, hep birlikte ele alınmalıdır.

Güvenlik her zaman karşıtının yani güvensizlik durumunun da iyi anlaşılmasını gerekli kılan bir kavramdır. Bu nedenle insani güvenlik konusunda güvensizliği yaratabilecek gıda, sağlık, ekonomi, çevre, siyaset gibi alanlardan doğan tehditlerin çok iyi anlaşılması gerekir. Ulusal güvenlik ve insani güvenlik birçok konuda bir arada ve pekiştirici yapıda olsalar da, ulusal güvenliğin sağlanmış olması her zaman insani güvenliğinde sağlandığı anlamına gelmeyebilir.

İnsan güvenliği, yaşamın en önemli gereksinimi olan temel özgürlüklerin korunması anlamına gelir. İnsanları her türlü risk ve tehdit durumlarından korumak anlamına gelir. İnsanların birlikte hayatın içinde, geçim ve saygınlıklarının gerektirdiği temel politik, sosyal, çevresel, ekonomik, askeri ve kültürel gereksinimleri sağlamaya yönelik sistemler yaratmak anlamına geldiği de düşünölebilir.

Tablo 4: İnsani Güvenliğe Yönelik Tehditler

GÜVENLİĞİN TÜRÜ	TEHDİT ÖRNEĞİ
Ekonomik Güvenlik	Israrcı yoksulluk İşsizlik
Gıda Güvenliği	Açlık Kıtlık
Sağlık Güvenliği	Ölümcül Enfeksiyon Hastalıklar Güvensiz Gıdalar Yetersiz Beslenme Temel Sağlık Hizmetlerine Ulaşamama
Çevresel Güvenlik	Çevresel Bozulma Kaynakların Bozulması Doğal Afetler Çevresel Kirlilik
Kişisel Güvenlik	Fiziksel Şiddet Suç Terör Aile İçi Şiddet Çocuk İşçiler
Toplumsal Güvenlik	Etnik Dini Diğer Kimliğe İlişkin Sorunlar
Politik Güvenlik	Politik Baskılar İnsan Hakları İhlalleri

Kaynak: UNDP Human Development Report of 1994

İnsani güvenlikle ilgili tehditlerin genellikle birbiri ile bağlantılı olduğu görüşü yaygındır ve bu bağlantı iki şekilde kendini ortaya koymaktadır. İlki, domino etkisi şeklinde her tehdidin diğeri beslemesi ile birbiri ile bağlantılıdır. Diğeri ise bir ülke veya bölgenin daha geniş bir alana yayılımı ile ortaya çıkabilecek, bölgesel ya da ulusal negatif dışsallıklardır. Tek başına tehditlere karşı durmaya çalışmak yerine, ortak politikalar oluşturmak çözüme daha yakınlaştıracı olabilir. İnsani güvenlik de bu durumdan ayrı değildir. Bu tarz durumlarda ayrıntılı işbirliğine dayalı yanıtlar ve yaklaşımlar gerekir.

1.3.4. Çevresel Güvenlik ve Çatışma

Tüm bu analizler içinde en çok vurgulanan ‘çatışma’ ve ‘güvenlik’ kavramlarıdır. Bundan dolayı her ikisinin de daha açık şekilde ele alınması konuların gelişimi yönünden önemlidir.

1.3.4.1 Çatışma Nedir?

Çatışma kelimesi kendi içinde bir anlaşmazlığı vurgulamaktadır. Bu anlaşmazlıkları şiddet içeren ve şiddet içermeyen yollarla yürütülen anlaşmazlıklar olarak ayırmak mümkündür ancak yine de kesin sınırları yoktur. Çünkü şiddet içermeyen bir anlaşmazlık basit bir kıvılcımla şiddet içerir hale gelebilir. Elbette tam tersi de mümkündür. Hepimiz biliriz ki, bir prensin ölümü bir dünya savaşını başlatmak için yeterli olmuştur. Bu aslında bir tetikleme mekanizmasıdır ve her anlaşmazlık için kendi ölçeğinde geçerliliği vardır.

Tablo 5: Çatışmaların Türleri ve Sayısı

ÇATIŞMALARIN		SAYISI
Üst Düzeyde Silahlı Çatışmalar	►	24
Arasıra Şiddetlenen Çatışmalar	►	74
Açıkça İlan Edilmiş Çatışmalar	►	86
Gizli Çatışmalar	►	65
Dünyada Politik Toplam Çatışma Sayısı	►	249

Kaynak: (Heidelberg Institute for International Conflict Research, Conflict Barometer, 2005, p. 4)

Çatışmalara bu ele aldığımızda en belirleyici özelliklerinden birinin başlangıç ve bitiş noktalarının net tanımlanabilir olmamasıdır. Birkaç özel örnek dışında resmi savaş beyanı olmadığı gibi resmi barış anlaşmaları bile nadirdir. Başlangıç ve bitiş noktası belli olmayan bu çatışmalardan kaç tane olduğuna örnek vermek istersek 2005 yılı Almanya Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü açıklamaları Tablo 5’de yer almaktadır.

Bu çalışmada çatışmalar temel alınmış olsa da, barış araştırmaları içinde de daha dar kapsamda olmakla birlikte çatışma kavramı tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların ortak vardıkları nokta savaş ve silahlı çatışmaların doğasında aşağıda yer alan özelliklerin bulunmasının gerekliliğidir.

- ☐ Silahlı bir ordu ya da güç olmalı, basitçe silahlı kuvvet kullanımı olmalı,
- ☐ Çatışma örgütlü gruplar arasında gerçekleşmeli, en azından taraflardan biri hükümet olmalı,
- ☐ Can kaybı içeren çatışmalar olmalı (Ölüm sayısı çatışmanın ölçeğini belirlemede ne yazık ki bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Yıllık ölüm sayısının

bir eşik ölçüsü olarak alınması ve buna göre küçük, başlangıç düzeyi ve büyük çatışmalar tanımlanmaktadır.),

Şiddetin arasıra gerçekleşen çatışmadan öte, devamlılık gösteren bir yapısı olmalıdır. (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, p. 2) Yukarda yer alan bu ölçütler bir çatışma eğilimini bilimsel olarak irdelemek için gerekli olsa da uygulamada kendi doğası içinde farklı özelliklerle gerçekleşen çatışmalar da olabilmektedir.

Bu tip özellikler tartışılırken en kötü başlığın ölüm sayısı olduğu düşünülebilir. Ancak burada ki veri setine hangi oranda doğru ulaşıldığı da genellikle çok tartışmaya açıktır.

Ayrıca çatışmalarda alanda oluşan ölümler çok büyük kayıplar olsa da, yağmalardan doğan zararlar, altyapıda o savaşa bağlı oluşan tahribatlar, bozulan ekili alanlar, evlerinden ayrılmak zorunda bırakılan siviller, duran sağlık hizmetleri ve ekonomik faaliyetler de tartışmasız çok ağır sonuçlar doğurmaktadır. Ölü sayısı bir çatışmada rakamlarla ifade edilebilir olmasına karşın, bahsettiğimiz diğer etkilerin ölçülebilirliği için çoğunlukla güvenilir veriler bulunamamaktadır. Bu anlamda örneğin “ *Kongo da her bir savaşa bağlı ölümün yanında, 62 adet savaş dışı, ama savaşın sebep olduğu kötü beslenme ve çoğunlukla temizlik sorunlarından kaynaklı çeşitli hastalıklara bağlı ölüm yaşanmıştır. Bu kapsamda 1998 yılından bu yana tahminen 3.9 milyon kişi ölmüştür ve halen her ay 38000 sivil ölmektedir.*” (Renner, Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict, 2006, p. 6)

1.3.4.2. Yenilenebilir Kaynaklar ve Şiddet İçerikli Çatışmalar

Çevresel değişimler güvenlik konusunda yapılmış en önemli sistematik araştırma çalışmalarının başında Thomas Homer Dixon ‘ın yönettiği çalışma gelir. ‘Nüfus, Çevre ve Güvenlik’ başlığını taşıyan proje bu konuda en bilinen çalışmaların başında gelmektedir. Araştırma tarım alanları, su, orman, balıkçılık gibi başlıklar özelinde şiddetli

çatışma ve yenilenebilir kaynaklardaki bozulma veya azalma arasındaki bağlantının sebep sonuç ilişkisi yönünde incelenmesidir. Çalışmada ayrıca o gündemde ön sıralarda yer alan global ısınma, ozon tabakasının delinmesi gibi çevresel bozulma ve değişimler ile bunların sosyal etkileri de tartışılmıştır. Kendi ölçeğinde çok büyük bir adım olan bu proje dışında da çalışmalar konunun gelişimine katkı sağlamıştır. Aslında dünyada yaşanan Soğuk Savaş'ın sona ermesi, yeni teknolojiler ve iletişimin artması yönündeki gelişmeler bu konuda daha farklı yaklaşımların ortaya koyulması açısından daha rahat ve esnek bir ortam sağlamıştır. Artan ilgi sonucu, 90 lı yıllarda ortaya iki ana yaklaşım çıkmıştır. Bunlardan ilki yine güvenliğin yeniden tanımlanması yönündedir. Diğer ise çevresel değişimlerin nasıl tehdit haline dönüştüğünün cevabına odaklıdır. Her iki yaklaşım, zaman içinde süregelen politik tartışmalardan dolayı konuda fikir birliğine ulaşılmadığı gibi, çevresel güvenlikle ilgili farklı görüşlerin pratikte yer alan uygulamalar da konuya ilişkin tartışmaları derinleştirmiştir.

1.3.4.3. Çevre Üzerinde Oluşmuş Askeri Zararların Önlenmesi ve Düzeltilmesi Mümkün müdür?

Günümüzde çatışmalar, geçmişte alışıla geldiği şekilde uluslararası yapılan savaşlar olmaktan çıkmış daha iç çatışmalara dönmüştür. Ancak geleneksel savaşların azalması dünyayı daha barışçıl bir gezegen yapmamaktadır. Tam tersine 2014 Yılı Küresel Barış Endeksine göre (2014 Global Peace Index), 2008 den bu yana yeryüzünde barış azalmıştır. (visionofhumanity.org, 2014) Aynı kuruluşun 2021 raporunda risk havuzunda yer alan Brezilya, Güney Afrika, Meksika ve Dominik Cumhuriyeti gibi 142 ülkeden 49 tanesinde risk çok yüksektir. Ancak aynı raporda son yıllarda yaşanan Covid19 pandemisinin süregelen çatışma ve savaşlarda azalmaya neden olduğu belirtilmiştir. (Global Peace Index 2021, 2023) Aynı şekilde 2014 Kırılgan Ülkeler Endeksine (Fragile State Index 2014, 2014) baktığımızda, 178 ülkenin istikrarsızlaşmaya

yatkınlık gösterdiğini ve bunların 126 tanesinin uyarı kategorisinde yer aldığını görmekteyiz. (Fragile State Index 2014, 2014)

2014 yılında Çevresel Performans Endeksi konusunda çalışan Yale Üniversitesi, düşük derecelerde yer alan ülkelerin çok hızlı değişme eğilimindeki politik yapıları, bunların çoğunda yer alan şiddet taşıyan aşırılık ve mezhep çatışmaları nedeniyle istikrarsızlaşmaya yatkınlık gösteren kırılgan devletlerarasında yer aldıklarını göstermiştir. (visionofhumanity.org, 2014) bu nedenle güvenlik gündemini en üstü sırasında yer almaktadırlar.

“UNEP in tahminlerine göre son 60 yılda oluşan iç çatışmaların %40’ı doğal kaynaklarla ilgilidir. Ayrıca 20. YY’ın ortalarından bu yana büyük silahlı çatışmaları %90’ı biyolojik çeşitlilik açısından sıcak nokta olarak tanımlanan ülkelerde ve %80’i direk bu sıcak noktaların üzerinde gerçekleşmiştir. Elbette, bu noktalarda ortaya çıkan çatışmalar mevcutta yer alan ekosistemi etkilemiş, o bölgelerde yaşayan insanları etkilemenin yanında biyolojik çeşitliliği de farklı düzeylerde yok olma tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır.” (peacekeeping.un.org, n.d.)

Askeri harekâtlarda çevresel faktörlerin konuya dâhil edilmesi mücadele sürecinde ve çatışma sonrası operasyonlarda askerlerin sağlığı, güvenliği ve sonrasında diplomatik ilişkilerin geliştirilebilmesi, yerel halkın ve çevre komşu ülkelerin güvenliğinin istenilen seviyede tutulabilmesi açısından stratejik bir avantaj sağlamakta, başarı oranını artırmaktadır. Darfur ve Yemen arasında yaşanan sıkıntılı çatışma sürecinde su ve tarım alanlarının kıtlığı önemli bir rol üstlenmektedir. Bu tip kıtlıklar çatışmaları desteklemenin yanında daha uzamasından ve iyice çözümsüz hale gelmesinden sorumludur. Aynı zamanda barış sağlamayı hedefleyen çok uluslu çabaları engelleyerek de bu çözümsüzlüğü destekler sorunun devamına sebep olur. Aslında bu gibi durumlar bazen barış çabalarının oluşturduğu baskıdan dahi etkilenip istenmeyen yönlerle taşınabilir.

1.3.5. Çevresel Güvenliğe Yönelik Dünyadan Yaşanmış Örnekler

Geçmişte Yemen Cumhuriyeti ve Afganistan arasında yaşanan su kaynaklarının kıtlığı sorunu teröristlerin ise alınmasında ve uyuşturucu kaynağı bitkilerin ekiminde direk etkileyen faktör olmuştur. Fakat su ve ekilebilir tarım alanı kıtlığı bazı durumlarda da organize suç ve terörü zayıflatabilir. Yemen'deki su problemine bakıldığında, Orta Doğu'nun en fakir ülkelerinden biri olan, ancak UNESCO Dünya Mimari Miras listesinde yer alan başkent Sana'da bulunan yer altı suyunun ve şehrin üzerinde bulunduğu toprağın jeolojik yapısı ön plana çıkmaktadır. Söz konusu alan deniz seviyesinden 2200' le, 3200 metre yükseklerde yer alan bir havzadır ve en düz olduğu yerde başkent Sana'a kuruludur. Yer altındaki üç tane su geçirgen katman, alüvyon, volkanik birimler ve kumtaşından oluşmaktadır. Bu durum olarak isimlendirilen su depolayabilmenin yanında yeterince hızlı taşıyabilen geçirimli bir jeolojik birim anlamına gelmektedir ve ekonomik olarak ta bir değer taşımakta olan özel bir durumdur. Alanda bulunan Tawilah kumtaşı yağmur suları için hem tutan hem de geçirgen yapıdadır. Bu taşın farklı amaçlarla çıkarılması tüketimle yeraltı suyunun birikimi açısından bir fark oluşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle su kaynağının sürdürülebilirliği tehdit altındadır. Oysa bu suya, tarımdan, yerel kullanıma ve sanayi kullanımın kadar birçok konuda ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumun yaşanmasında su ile ilgili hakların yasal çerçevenin tanımlanmamış olması ve düzensiz su çıkarılması, verimsiz sulama teknolojilerinin kullanımı, yanı sıra tarım ürünlerinden elde edilen gelirin yüksekliği gibi birçok konu yer almaktadır. Fakat en sıkıntılı konu yeraltı suyunun yerel yönetim ve sanayi atıkları ile yeraltı suyunun kontamine hale getirilmesi yani kirletilmesidir. Sonuç itibarı ile, burada oluşan bir su kaynağı bozulması sadece bir başkenti kurutmamakta, bölgesel ve küresel etkileri de bulunmaktadır. Yaşanılan ortamın iklimini, tarımını birçok şeyin yanında güvenliğini de etkileyen zincirleme bir reaksiyona sebep olmaktadır. "Son sekiz yıl içinde kıtlığın eşğine itilen Yemende on binlerce insan ölmüştür." (www.evrensel.net, n.d.) Yaşana tüm bu süreç,

yaşanan iktidar mücadelelerinin ürettiği siyasi ve askeri dönüşümler yanında çevresel sonuçlara da sebep olmuştur. “Yapılan analizlere göre, Yemen’in umutsuz su durumu, Yemendeki çatışmaların tahminen %80’inin su üzerine olduğunu işaret etmektedir.” (Al-Hamdi, 1997)

Cenova Sözleşmesi’nin (Geneva Conventions) Protokol 1 olarak adlandırılan bölümünde doğal çevrenin korunmasına ilişkin bir bölüm olmasına karşın, ortada silahlı çatışma sırasında doğal çevrenin korunması için nasıl bir mekanizmanın kullanılacağı, şiddeti ve etkilerini izleyen devamlı bir uluslararası otorite ya da bir zarar durumunda sorumluluk ve tazminatların nasıl işletileceğini tanımlayan açıklayıcı bir yaklaşım sözkonusu değildir. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (“*the Rome Statue of International Criminal Court*”) Article 8(2)(b)(iv)ve (v) maddeleri savaş suçlarının çevresel etkilerine yöneliktir. Buna göre :

“iv) Tahmin edilen somut ve doğrudan askeri avantajlara kıyasla, aşırı Uluslararası Ceza Mahkemesi 65 olacak şekilde, sivillerin yaralanmasına veya ölmesine veya sivil nesnelerin zarar görmesine yol açacağı ve geniş çapta, uzun vadeli ve ağır bir biçimde doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması;

i) Savunmasız veya askeri hedef oluşturmayan kent, köy, yerleşim yeri veya binaların bombalanması veya bu yerlere herhangi bir araçla saldırılması;” (Ulusoy, 2008) her ikisi de savaş suçudur.

Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Roma Statüsü’ nün Gözden Geçirme Konferansı’nda (Review Conference) bazı zehirleri, zehirleyici silahları, boğulmaya sebebiyet veren zehirler, diğer gazlar, benzer etkilere sahip tüm sıvılar, materyal ve aletler, vücutta genişleyen veya düzleşen mermiler gibi bazı silah türlerinin uluslararası olmayan çatışmalarda kullanımı savaş suçu tanımına Article 8(paragraf 2, e) olarak eklenmiştir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi 2010 yılında bu tarz saldırganlık suçlarının tanımı konusunda ortak bir payda da buluşmuş ve aynı tarihte Mahkemenin bu tarz suçlardaki yetkileri de çerçeve olarak netleştirilmiştir.

2012 yılında INTERPOL Çevresel Suç Komitesini (Environmental Crime Committee) yeniden yapılandırarak adını Çevresel Uyum ve Uygulama Komitesi (Environmental Compliance and Enforcement Committee) olarak değiştirmiş ve bu kapsamda INTERPOL üyesi 190 ülkenin de dahil olduğu, vahşi hayata yönelik suçlar, kirletici suçlar ve balıkçılığa yönelik suçlar olarak üç çalışma grubu oluşturmuştur. Burada amaçlanan, tüm bu ülkelerinde dâhil olduğu kurumsal yapılanma ile, içinde yönetim erkine ve karar inisiyatifine sahip küresel bir desteği sağlamaktır. INTERPOL daha sonra ayrıca Radyolojik ve Nükleer Terör Önleme Birimi (Radiological and Nuclear Terrorism Prevention Unit) de kurmuştur. Bu birimin kurulmasıyla mevcut anti biyoterörizm çalışmalarının yanı sıra kimyasal, radyolojik, biyolojik ve nükleer tehditleri de içeren konuları da bünyesine almıştır. İlk bakışta bu tip olayların daha az görülebileceği düşünülse de, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı verilerine baktığımızda 1993 ile 2013 yılları arasında 2477 adet yasadışı kaçakçılık olayları ve izinsiz nükleer ve radyoaktif madde faaliyetleri raporlarda yer almaktadır. (Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 10)

Bir zamanlar Pelindaba adlı yerde kurulu Güney Afrika Nükleer Araştırma Merkezi tarafında Güney Afrika adına 1970'lerde atom bombası geliştirmesi ve üretilmesi nedeniyle doğan riskin ortadan kaldırılması amacıyla 1996 yılında imzalanıp, 15 Temmuz 2009 tarihinde yürürlüğe giren Pelindaba Antlaşması Afrika Nükleer Silahsız Bölge Antlaşması olarak bilinir ve nükleer silahları ve bu konuyla bağlantılı her türlü aktivitenin yasaklanmasını zorunlu kılmaktadır. Toplamda 52 ülkenin imzaladığı anlaşmada 36 ülke onamıştır. Bu çerçevede imzalanmış başka antlaşmalarda bulunmaktadır. Örneğin 1997 yılında yürürlüğe giren 10 ülke tarafından imzalanan

Güneydoğu Asya Nükleer Silahsız Bölge Antlaşması kısaca Bangkok Antlaşması olarak bilinmektedir, 1969 da yürürlüğe giren 33 ülkenin imzaladığı Latin Amerika ve Karayipler'deki Nükleer Silahsız Bölge Anlaşması, kısaca Tlatelolco Antlaşması, 1986 da yürürlüğe giren 17 ülkenin imzaladığı Rarotonga Güney Pasifik Nükleer Silahların Yasaklanması Anlaşması, kısaca Tlatelolco Antlaşması, 1961 de yürürlüğe giren 48 ülkenin imzaladığı Antarktika Antlaşması gibi antlaşmalar (EDAM (Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi), 2022) yanında dünyadaki nükleer gücün yaklaşık %90 kadarını ellerinde bulunduran ABD ve Rusya arasında da Stratejik Silah İndirme Antlaşması bulunmaktadır. (Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 10) Tüm bu çabalar aslında insanlığın nükleer silahlardan gördüğü zararın büyüklüğünü ne yazık ki yaşayarak fark etmesinden kaynaklanmaktadır.

Küresel ölçekte nükleer silahsızlanmayı amaçlayan BM Güvenlik Konseyi kararı, 'Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması' na uyulmaması durumunun IAEA yerine doğrudan güvenlik konseyine yönlendirilmesini şart koşturmaktadır. Çatışma sonrasında dünyada birçok alanda, artan ve geride bırakılan mühimmatlar ve çevresel bozulmalar özellikle çatışmanın geçtiği toprağı ve tatlı su kaynaklarını, bunun dışında diğer su yapılarını, okyanusları, mevcut ekosistemleri, buralarda insanların geçim kaynağı olan alanları kirleterek yalnızca bu günün değil geleceğe yönelikte sağlığını bozmaktadır.

Dünya silahsızlanma antlaşmaları imzalarsa, metinlere maddeler, tanımlar eklese de bazı şeyler kolay değişmemektedir. 2004 ile 2011 arasında Irak'ta Amerikan askerleri ve Amerikalıların yetiştirdiği Irak askerlerinin karşılaşmalarının birçoğunda yaralanmalar meydana gelmiştir. Ancak burada tespit edilen yaralanmalar Saddam Hüseyin döneminden kalan sinir gazı, hardal gazı gibi kimyasal silahlardan kaynaklanmaktadır. Konunun dramatik tarafı bu mühimmatın Amerika'da tasarlanıp, Avrupa'da üretilip, Irak'ta batılı bir firma tarafından da üretim hattının yani dolum tesisinin inşaa edilmiş

olmasıdır. Irak İslam Devletini tarafından 1980’lerde kullanılan Muthanna Devlet Kuruluşunun, 2014 yılının ortalarında kimyasal madde üretiminin merkezi olarak devralındığı bilinmektedir. (Florescu & Glenn, 2015, p. 10)

Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü raporlarına bakıldığında “*kimyasal silahların 3 kategoride ele alındığı ve bunlardan kategori 1 de yer alan silahların %81 inin, kategori 2 de yer alan silahların %52 sinin, kategori 3 de yer alan silahların tümünün imha edildiği görülmektedir Bunlara Şubat 2014 te Libya’nın elinde kalan kategori 1 silahlar ve aynı yılın Haziran ayında da Suriye’nin silah stoku eklenmiştir.*”

(Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons(OPCW), n.d.) Yanı sıra 2014 yılında Çin, Polonya, İtalya ve Panama kendi ülkelerinin sınırları içinde kimyasal silahları yasakladıklarını açıklamışlardır. Bunları tümü iyi gelişmelerdir. Ancak kimyasal silahlarla ilgili tutumun zorlayıcı mekanizması biyolojik silahlar konusunda görülmemektedir. Bu nedenle biyolojik hata veya terör riski veya tehdidi artarak varlığını sürdürmektedir. Sentetik biyolojide ve bilişsel bilimde ortaya çıkan yükseliş, nano-teknolojinin hayatımıza girişi, elektro manyetik atımlar ve birçok yeni teknoloji bilginin ulaşılabilirliği ve düşük maliyetli bileşenleriyle yan yana geldiğinde bu tip silah niteliği taşıyan malzemelerin üretimini kolaylaştırmakta, terörün ve sosyal huzursuzluk yaratmak isteyen grupların bu tip malzemelere ulaşma şanslarını artırmaktadır.

Teknolojinin gelişmesi, özellikle internet ve bilgisayar teknolojileri ve yazılımın geldiği nokta ve bunların bireylerin kullanımına açılması, bu güne dek tarih içinde yaşamadığımız güvenlik sorunlarını karşımıza çıkarmaktadır. Siber güvenlik siber-suç, siber-istihbarat, tanıma, siber kaldıraç gibi alt başlıklarıyla henüz yeni sayılabilecek bilgi savaşlarını içeren bir alandır. Bu kavramla hayatımıza istihbarat veya sabotaj hatta şantaj amacıyla gelen yeni kavramlar da söz konusudur. Siber saldırılardan devletler bile mustarip olabilmekte, hackerlarla hemen hemen her ölçekte kullanıcının yolu zamanın birinde kesişebilmektedir. Bireyler, özel veya kamu kurumları ve devletler

geçmişte tehdit edilen durumundayken zaman içinde tehdit bu durum da değişmiş, dönüşmüştür. Artık bireyler, devletler, kurumlar tümü tarafından kullanılmaya başlanan siber kavramlar veri madenciliğinden, arşivlemeye, veri toplamaktan, iletişime kadar birçok alanda kullanılmaktadır. İnternet ve internete bağlı her türlü yapının ve bilginin güvenliği artık fiziksel güvenlikle ilişkilidir. Birinden gelen zarar diğeri için de bağlayıcı olmaktadır. Tüm bu tehdit ortamına yönelik geliştirilen strateji ve tedbirlerin tümü de siber güvenliğin konusu durumundadır. Dar anlamda bakıldığında verilerin gizliliği, ulaşılabilirliği veya kullanılabilirliği olarak bakmak mümkünken, kapsayıcılığının çok daha geliş olması nedeniyle daha geniş çerçeveden bakılması gerekmektedir. Her ölçekte öneme haiz veri merkezleri ve cihazların hem siber hem de fiziksel anlamda hatta çalışması için gereken enerji açısından bile güvenlik açısından önemi bulunmaktadır. Bu nedenle insan ve teknoloji ön plana çıkmaktadır. Tehdit unsuru olarak çok büyük önem taşıyan siber güvenlik, devletlerin elinde bir araç olarak kullanıldığında da bireyleri ve karşı devletleri son derece açık ve hassas bir noktaya taşımaktadırlar.” *Halen ortaya çıkmış olması nedeniyle 2010 yılında Lizbon’da düzenlenen Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü (NATO) Zirvesi’nde “siber güvenlik” yeni bir askeri alan olarak tanımlanarak, siber dünya veya siber uzayın savunulması beşinci alan olarak kara, hava, deniz ve uzay güvenliği kavramlarına eklenmiştir. Bu eklenmenin ardından “siber güvenlik”, NATO’nun ortak savunma stratejilerinden biri haline gelmiştir.”* (trguvenlikportalı.com, 2021) Zaman içinde kazandığı önemin yanında kendi kavramlarını da geliştiren siber güvenlik günümüzde yaygın kullanılan bir dijital diplomasinin doğmasına sebep olmuştur. Günümüzde politika dahi dijital platformlardan sürdürülmekte, topluma veya rakiplere cevaplar twitter veya başka sosyal mecralardan verilmektedir. Oysaki bu mecraların 2-3 dakika için bile hacklenmesi savaş dahi çıkarabilir güçte bir güvenlik sorunu doğurabilir.

Tarihi sürece baktığımızda, siber güvenlik yönünden sonucu çok önemli olan birkaç tane saldırıyı önplanda görmekteyiz. Bunların başında 2007 yılında gerçekleştirilen Estonya Saldırısıdır. Hükümetin başta kaynağı belirleyemediği DDos saldırısı üç hafta süresince kamu kurumlarını ve verdikleri hizmetleri bloke etmiştir. 2008 yılında Rusya Gürcistan’la savaş sürdürürken Gürcistan kamu ve medya bağlantıları saldırıya uğramıştır. Yapılan saldırının niteliği açısından en önemli saldırılardan biri 2010 yılında İran’ yapılan Stuxnet adlı bilgisayar solucanı saldırısıdır. Virüs gibi sisteme girdikten sonra büyük tahribata yol açan ve çözümü çok zor olan bilgisayar solucanı siber bir silah olarak kabul edilirse İran’a özellikle de “*Natanz nükleer alanındaki uranyum zenginleştirme santrifüjlerine*” ciddi boyutta zarar vermiştir. Bir çok kişi tarafından Estonya ve Gürcistan’a yapılan saldırılarının Rusya veya bağlantılı kişilerce yapıldığı düşünülürken, İran saldırısının ABD ve İsrail kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede 2012 yılında, “*Cyber Fighters of Izz ad-Din Al Qassam*” adlı grubun ABD finans sektörünü hedef alan DDos saldırısı bir misilleme olarak siber güvenlik tarihindeki yerini almıştır. 2014 yılında Kırım’da meydana gelen çatışmalarla ilgili NATO web sitelerine DDos saldırısı yapılmıştır. Saldırıları sonrası saldıran kaynağın kesin belirlenmesi ve delillerle ispat edilmesi neredeyse imkansız olduğu için siber güvenliğin son derece karmaşık bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. NATO ardından da AB siber saldırıların güvenlik tehdidi olduğunu resmen kabul etmiştir. Ayrıca AB 2013 yılında yayınladığı, AB Siber Güvenlik Stratejisi Raporu ile öncelikli başlıkları belirlemiştir. Türkiye de de 2012 yılında TSK da Siber Güvenlik Komutanlığı özellikle elektronik istihbarat sağlamak amacıyla kurulmuş, “*Milli İstihbarat Teşkilatı*”, “*Türk Silahlı Kuvvetleri*”, “*Emniyet Genel Müdürlüğü*” gibi kurumların kendi içlerinde kurdukları birimler tarafından ve daha sonrasında ise “*Bilgi Teknolojileri Kurumu*” ile desteklenmiştir.

Devletler ve iş dünyası artık her gün hackerların, organize suçların diğer devletlerin ve rakiplerin istihbarat ve sabotaj amaçlı siber saldırılarının tehdidi altındadır. Bu nedenle AB bilgi paylaşımı ve adres saldırılarına karşı siber savunma birimi kurmuştur. ABD ulusal siber altyapısını korumak amaçlı bir plan geliştirmiştir buna göre dış bir ülkeden gelen siber bir saldırı askeri bir misilleme ile sonuçlanabilecek bir savaş eylemi olarak ele alınmaktadır. Elektronik istihbarat yönünden küresel güvenliğin sağlanmasını hedefleyen “Beş Göz” olarak ta bilinen ABD, İngiltere, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zellanda, 1946 yılında yürürlüğe giren UKUSA Antlaşmasıyla (South Security School, 2019) ciddi bir işbirliğine gitmişlerdir.

Dünya bir taraftan siber güvenlik ve yüksek teknolojinin riskleriyle uğraşırken, geçmişten getirdi bir kısım silahlar da hale dünyanın başına bela olarak birçok ülkede yalnızca insanlara yönelik değil tüm canlılar ve yaşam alanları için tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Bunlardan biri de msket bombalarıdır. *“Msket bombaları top veya roketlerle atılıyor ya da uçaklardan bırakılıyor ve havadayken açılıyor, içinden çıkan çok sayıdaki bombacık futbol sahası büyüklüğündeki bir alanı kaplıyor. Bombacıkların birçoğu ilk çarpmada patlamıyor ve geriye, temizlenip imha edilmedikçe kara mayınlarıyla aynı derecede tehlikeli artıklar bırakıyor. Msket Bombaları Sözleşmesi*

2008’de hazırlanıp imzaya açıldı ve 1 ağustos 2010’da yürürlüğe girdi. Sözleşme; msket bombalarını kapsamlı bir biçimde yasaklıyor ve stoklanmış olan bombaların sekiz yıl içinde imhasını, bomba kalıntılarıyla kontamine olmuş arazilerin 10 yıl içinde temizlenmesini ve bomba mağdurlarına yardım sağlanmasını şart koşuyor.”

(MayınsızBirTürkiyeGirişimi, n.d.) msket bombaları ile ilgili gelişmeler ve istatistikler Msket Bombası Monitörü adlı kurum tarafından izlemektedir.

“.....2018’de, saldırıdan kaynaklanan kayıtlı zayıatın tümü Suriye’de (65) yaşandı. Msket bombası kalıntılarından yaşanan kayıtlı zayıatta Yemen (31), Suriye (15) ve Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti’ndeki (21) yıllık zayıatı ilk kez geride bıraktı. Afganistan, Irak, Lübnan, Güney Sudan,

Ukrayna ve Dağlık Karabağ'da da eski çatışmalardan kalan artıklara bağlı zayıf kaydedildi.” (Mayınsız Bir Türkiye Girişimi, n.d.)

Bu konuda imzalanmış bu Antlaşmaya bağlı olarak, tüm msket bombalarının üretiminin, transferinin yasaklanması, mevcutların tümünün imhasının zorunlu olması yanında bu silahtan etkilenmiş topluluklar ve kirlenmiş alanların temizlenmesi, yani oluşturduğu çevresel tahribatın minimize edilmesi söz konusudur.

Çevresel faktörler yalnızca kıt kaynakların olduğu ülkeleri değil kaynakların bol olduğu ülkeleri de etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde gıda ve su güvenliği ile doğal felaketler güvenlik sorunu olarak ön plana çıkmaktadırlar. Burada insanlık en büyük çelişkilerden birini yaşamaktadır. Elinde bulunan akçal kaynakları geleneksel güvenliğe mi yoksa çevresel güvenliğe mi yönlendirmelidir? İki başlık arasında bir paylaştırmaya gidecek olsa dahi hangisi daha önceliklidir? 2010 yılında Pakistan'ın savunma bütçesi 5.2 milyar Doları yani %17 oranında artırılmıştır. Aynı dönemde ülkede yaşanan su baskını ve sel felaketi tüm ülkenin 20 milyon insanını ve beşte bir alanını etkilemiş, ölü sayısı 2000 e yaklaşmış, toplam ekonomik kayıp 43 milyar Dolar olmuştur. Çok açık ki, doğal bir felaketin sebep olduğu bu yıkımın büyüklüğü ile Taliban'ın yapabilecekleri ile kıyaslanabilir bile değildir. (Florescu & Glenn, 2015, p. 11)

BM Çölleşmeyle Mücadele Konvansiyonu çölleşmenin, toprağın bozulmasının ve kuraklığın sosyal, çevresel ve ekonomik sonuçlarına yönelik daha büyük bir politik farkındalık yaratmak amacıyla toprağı güvenlikleştirmek kavramının benimsenmesini önermiştir. (Florescu & Glenn, 2015, p. 11)

Avukatlar insan hakları savunucuları doğal kaynak yağmalamasına karşı kovuşturma açılması ve bunun bir savaş suçu olarak ele alınması konusunda çalışmalar yapmış ve değerlendirmeler geliştirmişlerdir. Bu tarz doğal kaynakların başında **Çatışma Bölgesi Madenleri** (conflict minerals) olarak adlandırılan, kimi zaman silahlı çatışmaları finanse etmek için veya zorla çalıştırma yoluyla çıkarılan kalay, tantal, tungsten ve altın

gibi gelmektedir Diğer adı 3TG olan bu madenler cep telefonları, otomobiller, mücevherat sektörü gibi hayatın çok içinde yer alan ürünlerde kullanılmaktadır. (Avrupa Birliğinin Çatışmalı Madenleri Kapsayan Düzenlemesi İle İlgili Soru/Cevaplar, n.d.) Bunları satın alırken bir ürünün nerde şiddete sebep olduğunu, ,insan hakları ihlalleri yaşattığını veya bir suçu finanse edip etmediğini bilmemiz mümkün değildir.

Çatışmadan etkilenmiş, yüksek riskli ülkeler dediğimiz zaman aslında kast ettiğimiz özellikle bu madenleri içeren ve doğal kaynakları her ölçekte talep gören, insan hakları ihlallerine uygun kırılğan bir yapı taşıyıp, iç savaş veya çatışma gibi sorunlu zeminler taşıyan ülkelerdir. Bu konuda en çok bilinen ülke Demokratik Kongo Cumhuriyeti'dir. Ancak Brezilya, Çin, Meksika, Hindistan gibi ülkelerin yanında Türkiye de ' izleme listesi ' içinde yer alan ülkelere dahildir. ABD'de 2011 de yürürlüğe giren Dodd-Frank Act (HR 4173) da yer alan bazı maddeler belli mineralleri alıp kullanan şirketlerin rapor etmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bu konuya yönelik çok daha detaylı bir düzenleme 1 Ocak 2021 AB' de yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme ile AB ithalatçılarına belli tedarik standartlarını sağlama zorunluluğu getirilmiş, aynı şekilde 3TG rafinerilerinin sorumlu tedarikte bulunması zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca madenlerin ve yerel halkın yasadışı sömürülmesinin ve suistimalin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. (Avrupa Birliğinin Çatışmalı Madenleri Kapsayan Düzenlemesi İle İlgili Soru/Cevaplar, n.d.)

ABD Savunma Bakanlığı dört yılda bir yayınladığı Quadrennial Defence Review'un 2010 yılında yayınlanan sayısında iklim değişikliğine değinilmiş, tek başına çatışma sebebi olamasa da istikrarsızlaşma ve çatışmalarda hızlandırıcı etkiye sahip olması nedeniyle bir sorumluluğu olduğundan bahsedilmiştir. Hatta 2014 yılında bu konuda daha da ileri giderek iklim değişikliklerinin Savunma Bakanlığının ulusun güvenliğini sağlama becerisini etkilediğini belirtmiş, iklim değişikliğinin etkilerinin sıklığının, ölçeğinin ve gelecekteki karmaşık misyonunun artacağını belirtmişlerdir.

(Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 11)İklim değışikliğ o kadar çok yönde etki taşıyan bir konudur ki, bu noktada ortaya çıkacak bir değışikliğin etkilerinin ve sonuçlarının, her ölçekte çok önemli olacağı açıktır. Çünkü oluşturduğu altyapı ile zayıf idarelere sahip ülkelerde uç ideolojiler ve şartları teşvik edecek altyapıyı oluşturmaktadır. 2014 yılında ABD Savunma Bakanlığı'nca oluşturulan İklim Değışikliği Adaptasyon Yol Haritası'nda askeriye'nin iklim değışikliğinden en çok etkilenebilecek güvenlik açığı taşıyan alanlara yönelik değeriendirme hazırladığı belirtilmiştir. Belirlenen yerlerden bir olan Virginia da bulunan Hampton Road bölgesi gibi konut yoğunluğunun çok yüksek olduğu ve tekrarlanan su baskınları yaşayan alanlar için gelecek 20 ile 50 yıl arasında deniz seviyesinin yerleşim alanine etkileyecek kadar yükselmesi öngörüsü ile planlar hazırlanmaktadır.

Yeni geliştirilmiş teknolojiler çevresel güvenlik konusunda avantajlar da getirmektedirler. Her türlü tespit, temizleme, izleme ve gözetim yapabilen teknolojinin yanı sıra Cenova Sözleşmesinin şartlarının bile programları içine yerleştirilebildiği akıllı savaş robotları, ilk NASA tarafından deneneni, kendi aralarında iletişim kurabileni özellikle uzay ve kontaminasyonla zarar görmüş alanlar için geliştirilen örümcek robotlar, çevresel değışimleri izleme becerileri teknolojik olarak inanılmaz ölçeklere çıkmış uydular tümü insanlığın hizmetine sunulmuştur. Ayrıca çok üst hassasiyetlere ulaşmış biyolojik ve ultra duyarlılıktaki kimyasalların taşınabildiği araçlar, hızlı, hassa tespitler gerçekleştirmek ve varolan sorunları izlemek bunları temizlemek konularında çok başarılı bir noktaya ulaşmış bulunmaktadır. Ancak mükemmel teknoloji sonuç itibarı ile yine de insanlar tarafından kullanılmaktadır. Yani denilebilir ki, hasarları tespit ve tedavi edebildikleri hassasiyette ve hızda çevre üzerinde oluşmuş askeri aktivitelerin izlerini ve yıkımlarını da yok edebilme kabiliyetindedirler.

1.3.6. Çevresel Güvenlikte Riskler ve Öne Çıkan Başlıklar

“ Dünyanın neredeyse yarısı sosyal, çevresel ve yönetimle bağlantılı faktörlerin birleşiminden doğan şiddete dayalı istikrarsızlık yaşama potansiyeli taşımaktadır.”

(Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 13) Benzer şekilde 2014 yılında ‘ABD Ulusal İstihbarat Stratejisi’ isimli yayında dünyada çatışma riskinin ve kitlesel gaddarlığın arttığı konusunda bir uyarıyı içermektedir. Burada bu tehdidi çoğaltıcı etkiye sahip, demografik değişimler, sosyal gerilimler ve politik istikrarsızlaşmalar oluşturan işimler, çevresel bozulmalar, yoksulluk, temel kaynaklarda ortaya çıkan kıtlıklar gibi faktörlerin bunları tanımlamanın ve izlemenin önemi belirtilerek, altı çizilmiştir. (Florescu & Glenn, 2015) Bu tip şartların toplumda ortaya çıkması ve gelişmesi, terörün ve terörist aktivitelerin önünü açmakta, şiddetin her türlü formu için alt yapı oluşturmaktadır.

BM İklim Değişiminin etkilerini tanımlamış ve bunları güvenlik etkileri açısından beşe ayırmıştır. Buna göre:

- a. Geçim kaynağı ve savunmasız insanlar üzerindeki etkiler,*
- b. Ekonomik kalkınma üzerindeki etkiler,*
- c. Nüfus, göç ve/veya kıt kaynaklar üzerindeki çatışmalar konusunda etkiler,*
- d. Deniz seviyesinin yükselmesi gibi bir sebepten bir toplumun yerleşim alanından olması ve sonuçta ülkesizleşmek konusunda etkiler,*
- e. Uluslararası paylaşılan kaynaklara ulaşım konusunda etkiler.”*

(Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 13)

Birçok projeksiyona göre 2015 te 7.2 milyar civarında olan dünya nüfusunun 2050 yılında yaklaşık 9.6 milyar olması beklenmektedir. Bu değer 2050 -2100 arasında 9.7 ile 10.4 milyar olarak öngörülmektedir. (turkiye.unfpa.org, n.d.) Böyle bir nüfusun aynı zamanda dünyaya tarihte eş görülmemiş bir baskı yaşatacağı çok açıktır. 9.6 milyar

insanın gıda ihtiyacı, temiz su, oksijen, gibi yaşamsal ihtiyaçlar yanında enerji, atık, iş ve geçim ihtiyacı gibi her bir başlığın ağırlığı çok büyük olacaktır.

Tablo 6: Tarihsel Olarak Dünya Nüfusundaki Gelişmeler

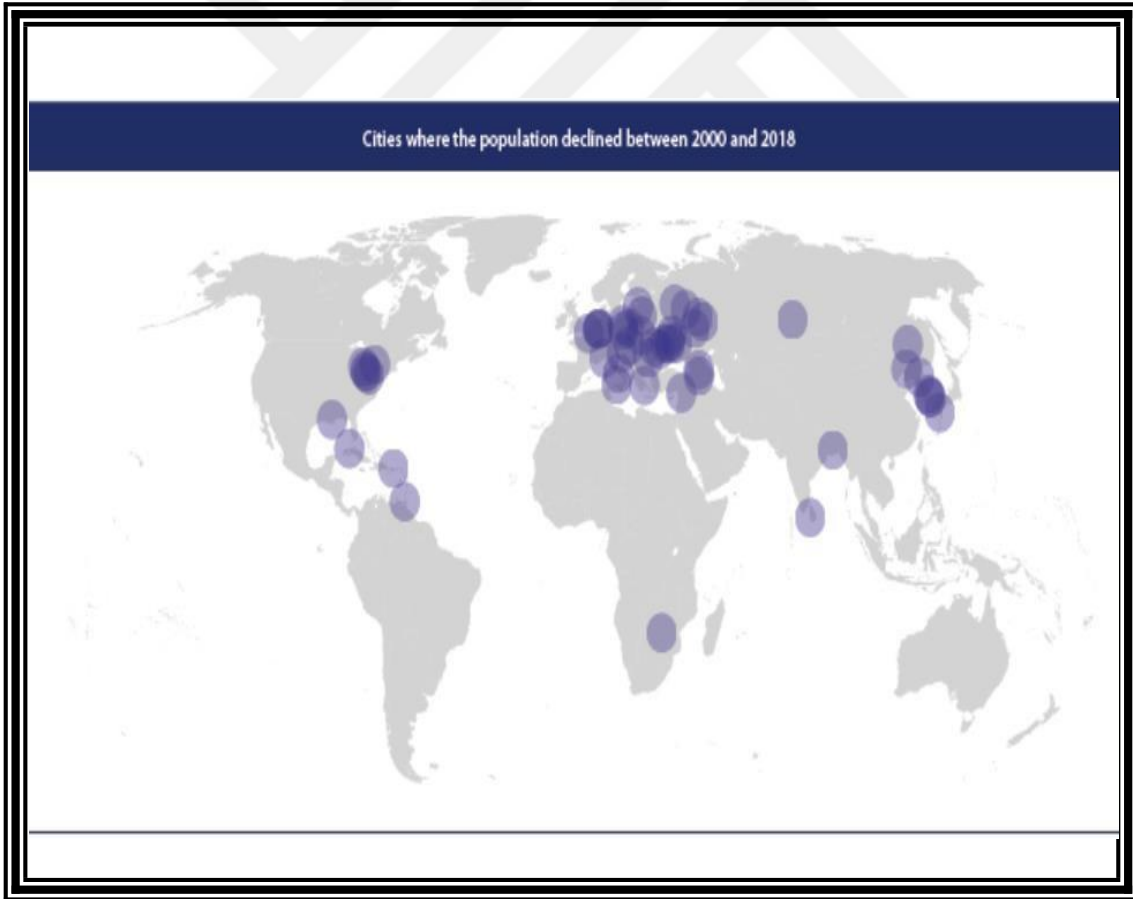
ZAMAN	DÜNYA NÜFUSU VE YILLIK ARTIŞI %	İKİYE KATLANMA SÜRESİ	YAKLAŞIK ORTALAMA ÖMÜR
MÖ 10.000	86 MİLYON		20 YIL
MİLAT	250 MİLYON	2000 YIL	
1650	500 MİLYON	1650 YIL	
1750	730 MİLYON	700 YIL	35 YIL
1800	900 MİLYON	400 YIL	
1850	1.1 MİLYAR	240 YIL	
1900	1.6 MİLYAR	140 YIL	45 YIL
1950	2.5 MİLYAR	70 YIL	55 YIL
2000	6 MİLYAR	41 YIL	65 YIL

Kaynak: (Çamurcu, 2005)

“Dünya da bir yılda kullandıklarımızı dünya bir yıl ve altı ayda yeniden oluşturabilmektedir.” (Global Footprinting Network, n.d.) “Demografi uzmanlarının tahminlerine göre 2030 da 3 milyar insan ekonomik olarak orta sınıftan, ekosisteme dahil olacaklardır.” (Florescu & Glenn, 2015, p. 13) Dünyanın bu anlamda sınırlarını ne kadar zorladığımızı 1970’lerden bu yana bilmemize karşın bu noktada çaresizliğimiz ciddi tedbirleri bu günden almayı, gereken hazırlığı yapmayı zorunlu kılmaktadır.

Okyanusya olarak adlandırılan “Avusturalya, Endonezya, Fiji, Kiribati, Marshall Adaları, Mikronezya, Nauru, Palau, Papua Yeni Gine, Samoa, Solomon Adaları, Tonga,

Tuvalu, Vanuatu ve Yeni Zelanda'dan “oluşan, 2018 yılında 41.570 842 nüfus barındıran 8.525.989 km2 bir alandır. Yine Asya ise 48 ülkeden oluşan 2018 yılında 4.560.667.108 nüfus barındıran 44.579.000 km2 bir alandır. Tek başına Asya veya Afrika Kıtaları bile dünya nüfusunun yaklaşık çok büyük oranını taşımaktadırlar. Okyanusya ve Asya birlikte dünyanın mega şehirlerinin yarısını barındırmaktadır. Ancak her iki bölge de ciddi bir nüfus ve yoksulluk vardır. Gecekondu ve çöküntü alanlarında yaşayan yoksul nüfus en kırılgan pozisyonda olan ve çevresel bozulmalarda özellikle de iklim değişikliklerinden en çok etkilenecek olan segmenttir. Bu nedenle bu bölgelerde ekolojik kentsel sistemlere hızla geçilmesi sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için çok hayati önem taşır. “2005 yılında Çin’in günde 573.000 ton olan katı atık miktarının 2025 yılında günde 1.500.000 tona artması beklenmektedir. (Florescu & Glenn, 2015, p. 13)

Şekil 3: 2000 ve 2018 Yılları Arasında Nüfusları Düşen Şehirler

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Projeksiyonlara göre “Afrika’nın nüfusunun 1 milyardan, 2060 yılında 2.7 milyara çıkması ve 2100 yılında 3.6 milyarı bulması beklenmektedir. Bu tahminlere göre 2050 yılında dünya üzerindeki 18 yaş altı gençlerin her üç tanesinden bir tanesi Afrika’lı olacaktır.” (Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 13) Dünyanın istikrarlı bir yer olarak kalabilmesi için bu gelen nüfusa geçim kaynağı, gıda ve su sağlanması zorunluluktur. Afrika Sosyal çatışmalar veri tabanına göre 1990-2009 yılları arasında 6300’ün üzerinde sosyal çatışma yaşanmıştır. Çatışmalarla iklim ilişkisinin bağlantısı incelendiğinde, normal yağışlı yıllara göre aşırı ıslak veya kuru geçen yıllar içinde daha büyük çaplı çatışmaların ortaya çıktığı belirlenmiştir. (Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 13)

Pasifik Enstitüsünün Su Kaynaklı Çatışmalardan oluşan 2014 yılı kronolojik listesine göre son 20 yılda 200 adet su ile ilişkili çatışma çıkmıştır. Mevcut eğilimlerin devam ettiği durumda, tropik iklimin etkisiyle dağların içinde yer alan buzulların erimesi sonucu Afrika’da yer alan Kilimanjaro, Kenya ve Rwenzori dağları 2030 yılında yok olacaktır. Benzer bir durum Pyrenees dağları için 2050 yılında olacaktır. (Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 13)

“Dünyada bulunan tatlı suyun % 70 e yakını buzulların içinde hapsedilmiş durumdadır. Bu nedenle buzullar ve devamlı karla kaplı alanlar bir kere kaybedilirse, bu insan ve suya ihtiyaç duyan diğer canlıların yaşamları için kritik ve bir nokta olacaktır. Küresel ölçekte suların geri çekilmesi son elli yılda üç kat artmıştır.” (Florescu & Glenn, 2015, p. 14) Sayısal değerlerin bize gösterdiği, 2030 yılına yönelik kestirimlerde belirlenen nüfus artışına bağlı olarak su talebi, bu günkü su arzından %40 daha fazla olacaktır. Bu alanda OECD gibi kurumlarda ve çeşitli akademik ortamlarda yapılan çalışmalar da bu durumu teyit ederek, 2030 yılında dünyada yaşam alanlarının yarısının şiddetli su baskısı altında kalacağı belirtilmektedir. MIT Su Kaynağı Sistemleri Simülasyonu ’ na göre Afrika ve Orta Doğu, özellikle de Basra Körfezi ülkeleri güvenlik

açığı oluşturacak düzeyde su sıkıntısı yaşayacak ülkeler arasında ele alınmaktadırlar. (Predicting the Future of Global Water Stress;, 2014) Dolayısıyla bu bölgelerde suyun kıt bir kaynak olarak ele alınması ve suyla ilişkili çatışmaların yaşanabilir olması şaşırtıcı bir durum değildir. Dünya Bankası'nın bu alanlara yönelik belirlemesi her yıl 30 milyon hektar tarım alanının ağır çevresel bozulma, sanayi kullanımına dönüştürülme veya kentleşme sonucu kaybedildiği yönündedir. Tüm bunlara ek, gıda ve suyun kıt ve sıkıntılı olduğu bölgede, gerçekleşen büyük ölçekli arazi edinimleri ve bu edinimlerin gıda üretmek amacıyla değil, daha çok tarımsal yakıt üretimini hedef alması nedeniyle, yoksulluk ve sosyal problemlerin artışı ve bunların yaygın istikrarsızlaşmaya taşınması yönünde ciddi endişelerde bulunmaktadır.

Dünyada gıda fiyatlarının kontrol altında tutulması istikrarın devamlılığı için önemlidir. Oysa dünyada gıda fiyatları 90'lar dan bu yana ikiye katlamıştır. En son yaşanan Covid 19 pandemisinin, gıda fiyatları üzerine etkisinin, henüz sayısal anlamda tespit edilmemiş olsa da, dünya ölçeğinde bundan daha ağır bir tablo yaratacağı düşünülebilir. Dünyada beklenen Genetik mühendisliğinin gelişmesi sonucu daha verimli ve farklı iklimlere göre dayanıklı, iklim değişikliğinin etkilerini minimize edebilen tohumlar geliştirilse ve bu sayede verim an itibarı ile artırılrsa da, uzmanların uyarısı, uzun dönemde bu durumun milyonlarca yıl içinde gelişen ve yaşam alanlarına adaptasyon geliştirip güçlenen, geleneksel tohumların ortadan kalkıp git gide kaybolduğu yönündedir. Bu tip tohumlar diğer etkilerinin yanında küçük çiftçilerin geçim kaynağını tehlikeye sokarak, pazardaki aktör yapısını dolayısıyla gıda fiyatlarını etkileyebilmektedir. Ayrıca yine genetik müdahaleler sonucu ortaya çıkan tek seferlik ekime izin veren tohumlar ya da ekildiği tarım toprağını bir daha ekilmez hale getirebilen tohumlar çevresel güvenlik ve insan güvenliği için büyük zararlar taşımaktadırlar. Çünkü bu tip tohumların tıpkı bir silah gibi kullanılabilir ve uzun dönemde, tüm insanlık için zararlıdır. Bu problemlerden mevcutta etkilenmiş alanlar bulunmaktadır. Örneğin Çin'de

24.000 köyün terkedilmesini tetikleyen sebep geçim kaynaklarını oluşturan çevrelerini saran tarım toprağının, bazılarının tümü bazılarının bir bölümünün bozulmuş olmasıdır. Benzer şekilde Afrika’da kuraklığın sebep olduğu çölleşme insanların kendi ülkelerinde farklı ülkelere özellikle de Avrupa ülkelerine göçmeleri konusunda tetikleyici sebebi oluşturmaktadır. (Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 14) Göç olgusu güvenlikle ilişkilendirilirken bu hareketliliğe sebep olan en önemli başlığın güvenlik olduğunu görmekteyiz ancak günümüzdeki büyük çaplı göçlerin büyük çoğunluğunun farklı ölçeklerdeki uluslararası veya iç savaşlar nedeniyle ortaya çıktığını görmekteyiz. Yakın komşumuz Suriye’ de, iç savaş sonrası ortaya çıkan farklı coğrafyalara göç etme eğilimleri bu durumun en önemli örneklerinden biri olarak ele alınabilir. Açıkça görülmektedir ki, çevresel güvenlik sorunlarının arttığı yerlerde de insanların yaşamları etkilenmektedir. Bazı durumlarda bulunduğu ortamda geçimini sağlayamaz hale gelebilmekte, bazı durumlarda ortamın yaşanabilirliği tamamen ortadan kalkmakta, bazı durumlarda, örneğin ada ülkelerinde günümüzde yaşanan risk gibi, insanların ülkeleri yok olmaktadır. Tüm bunlar insanları yaşadıkları yerden kalkıp başka bir yere gitmek için sebepleridir. *“Akademik incelemelerde göçün nedenleri sadece çatışma ortamları ile ilişkilendirilmemiş, farklı güvenlik sorunlarından dolayı meydana gelen göç olayları da güvenlik çalışmalarında yer bulmuştur. Örneğin çevresel güvenlik sorunları nedeniyle toplumların yaşam alanlarının zarara uğraması sonucu varlıklarını sürdürmede sıkıntı yaşayan grupların da zorunlu göç durumuyla karşı karşıya kaldıklarını görebilmekteyiz.”* (trguvenlikportalı.com, 2021)

Aslında politik ve ekonomik değişimler de arazi ve su kaynağı kapmak amaçlı olarak yeni göç dalgalarını tetikleyebilir güçtedir. Gıda ithalatçısı ülkeler artan bir şekilde diğer ülkelere mal alımına veya tarım alanlarını kiralama yoluna gitmektedirler. Bu tarım alanlarının bazen kendi halkını bile doyuracak güçte olmayabilir. Bu tarz eğilimlerin geleceğe yönelik yaşanabilecek potansiyel sorunların temelini atmaları

kaçınılmazdır. Çin ve Hindistan gibi dünyada en fazla temiz su geri çekilmesi yaşayan ülkeler, ekonomilerini yurtdışına açarken kendi nüfuslarının da zorunlu yer değiştirmesine sebebiyet vermektedirler. Bu durum çoğunlukla zaten yoksullukla boğuşmakta olan yerli nüfusla çatışmak anlamına gelmektedir. Böyle sorunların doğasından gelen orantısız ekonomik ve askeri güç kullanımı şiddet içeren yerel çatışmaların da tetiklenmesiyle sonuçlanabilir.

Afganistan gibi ülkeler gözlendiğinde su kıtlığının neden olduğu yoksullukluğa terörizmi artırarak beslediği açıkça görülebilmektedir. Mesela afyon üretiminde kullanılan haşhaş bitkisi temelde kuraklığa dirençli bir bitkidir. O nedenle susuz, kurak alanlarda yoksul çiftçilerin ekip biçmesi, yasa dışı eroin ticaretini bir ucundan desteklemesi ve yerli savaş lordlarının oyuncağı haline gelmeleri kimseyi çok şaşırtmamaktadır. Kesin olmayan bilgilere göre “*Afganistan’da afyon üretilen tarlaların %98i Taliban kontrolündedir.*” (Mercille, 2011) Aslında, gıda ve su konuları, 2011 yılında Arap Baharı’nın şiddetini artıran faktörlerdendir. Süregelen politik karmaşa bölgede yaşam standartlarını iyice etkiler olmuş, artan tansiyon, bölgede çatışmaya yatkın bir ortam oluşturmuştur. Bölgede çatışmanın kapsamı ve içeriği genişledikçe dünyaya enerji güvenliği yönünden yansımış, fiyatların bir anda artmasına sebep olmuştur. Bölgede oluşan istikrarsızlık üretimin güvenilirliğine gölge düşürdüğü için Kuzey Denizi gibi çevresel olarak duyarlı bir başka alandan çıkarılan petrole yönelik talep artmış, artan talep arzın artışını tetiklemiştir. Yani Arap Baharı çevresel güvenlik açısından ele alındığında, bir bölgede ortaya çıkan çatışma ve istikrarsızlığın, bambaşka bölgede çevresel sorunları tetikleyebileceği konusunda yaşanmış bir örnektir.

“*Mallakka Boğazı vasıtasıyla dünya ticaretinin %40’ının geçiş güzergahı olan Güney Çin Deniz’inde, Çin, Tayvan, Vietnam, Kamboçya, Filipinler, Malezya, Brunei hak iddia etmektedir.*” (Pekcan, 2016) Güney Çin Denizi ve Kuzey Kutup Bölgesi, her iki alanın da bünyesinde bulunan derin su petrolü nedeniyle bölgesel hak talebi iddiaları

konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle dünyada her iki bölge de potansiyel çatışma alanlarıdır. “Günümüzde teknolojinin önlenemez yükselişi yeni yapılanmaların yeni terminolojilerin doğmasına da sebep olmaktadır. “ Navigasyon Özgürlüğü ” kapsamında Güney Çin Denizi bölgesinde Viyetnam, Filipinler gibi devletlerin yanı sıra Çin’de benzeri görülmemiş büyüklükte bir ada inşaa etmektedir. Diğerlerinden farklı olarak askeri teçhizatla da donatılmış olan adanın yer seçimi, farklı alanlardaki deniz yatağında yeralan ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin keşfi ve potansiyel kullanım hakları ve nakliyesi konusunda stratejik kontrol sağlayabilecek bir noktadadır. Bu konuda açılmış bir tahkim davası olsa da konu henüz netleşmeyecek kadar bulanık görünmektedir. İnşaa edilen bu adalar zaman içinde birer ada kent veya kentler haline gelme ve belli bir nüfusu taşıma potansiyeli ile oluşturulmaktadırlar. Söz konusu doğal kaynaklarla bu mevcut sürtüşmeler yan yana geldiğinde bundan çatışma doğma potansiyeli yok denilmesi mümkün değildir.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) Benzer şekilde Kuzey Kutup’unda insan aktiviteleri özellikle doğal kaynaklara yönelik arama çalışmaları ve küresel iklim değişikliği sonucunda beklenenden daha hızlı ısınmaktadır. Yedinci Kuzey Kutup Konseyi’nin Bakanlar Toplantısında, 2011 yılında ilk defa yasal bağlayıcılığı olan bir metin ortaya koyulmuş ve bu bölgedeki arama ve diğer aktiviteler kurallara bağlanmıştır. Ancak Kuzey Kutup’unda ve Grönland’da ortaya çıkan buzul erime hızı göz önüne alındığında, farklı tahminlere göre 2100 yılında deniz seviyesinin en az 0.9 metre en çok 1.6m arasında çeşitli rakamlarda yükselmeyi öngören tahminler bulunmaktadır. Bu durumun tüm kıyı şeritlerini değiştirecek olmasının yanında tüm tarımsal yapıyı olumsuz yönde değiştirebileceği açıktır. Ne yazık ki yapılan çalışmalar son yirmi yılda buz kaybı hızının tahmin edilenden çok daha fazla arttığını göstermektedir. Aynı zamanda son 30 yılın Kuzey Kutup’unda 1400 yıldan bu yana yaşanan en ılık süreç olduğu da belirlenmiştir. Bu durum aslında dünyanın yaşadığı birikimin de bir göstergesi olarak düşünülebilir. Elbette bugüne getiren süreçler bir anda ortaya çıkmamıştır fakat tüm

süreçlerin hızlandığı ve sonuçlarının büyüdüğü de bir gerçektir. Mesela “1901 ile 2010 yılları arasında deniz seviyesi 19 cm yükselmiştir ve önümüzdeki 90 yılda beklenen yükselme ise 26-98 cm arasındadır.” (Florescu & Glenn, 2015, p. 15) Denizlerde ortaya çıkan yükselme bir çeşit kelebek etkisi gibi bir başka yerde insanları doğup büyüdüğü ülkelerini yok edebilmektedir. “Yapılan hesaplara göre 3-4°C'lik bir sıcaklık artışı 2050 yılında denizlerde 35 cm'ye kadar yükselme meydana gelecektir. Bu ise kıyı şeritlerinin değişmesine ve kıyı ülkelerinin toprak kaybetmesine sebep olacaktır. Örneğin; 2100 yılında doğru deniz seviyesinde 60 cm'lik bir yükselme ABD' de toprak kaybının 25.000 km'ye ulaşacağı, büyük bir bölümü alçak deltalardan oluşan Bangladeş topraklarının % 10' unu yitireceği belirtilmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesi toprak kaybının yanında ayrıca kıyıya yakın temiz su kaynaklarının denizle birleşmesine neden olacaktır.” (Aksay, Ketenoğlu, & Kurt, 2005) Pasifik Okyanusunda Kiribati, Marshall Adaları ve Tuvalu'nun, Hint Okyanusu'nda ise Maldives ve Seychelle adalarının önümüzdeki 50 yıl içinde batma tehlikesi ile karşı karşıya gelecekleri düşünülmektedir. (nationalgeographic.com, 2013) (bianet.org, 2021) (iha.com.tr, 2009)

“National Geographic'te yayımlanan bir çalışma , küresel ısınmanın etkisiyle tüm buzullar eridiğinde suların yutacağı ülke ve şehirleri belirledi....İlk yok olacak ülkenin Hollanda olduğu belirtiliyor.” (nationalgeographic.com, 2013) Aslında böyle bir bilginin olması bile orada yaşayan insanlar açısından geleceğini bilememe, güvenini yitirmeye sebep olabilecektir. Bu tarz ada ülkelerinde batma bir anda olan bir durum değildir, bozulmalarla kendini hissettirir, suların tuzlanması, tarım alanlarının tuzdan etkilenmesi ve içilebilir su kalmaması nedeniyle zaten yerli halkın yaşam alanlarını terk ederek göç etmeleri beklenen bir durumdur. Göçün farklı nedenleri olabilir, fakat bunun güvenlikle ilişkisi ele alındığında çok kuvvetli bir ilişki olduğu tartışmasız bir gerçektir. Ancak bireysel de olsa kitlesel de olsa göç yalnızca bir güvenlik meselesi olarak ele alınamayacak kadar insani bir konudur. Bu durum çevresel güvenlik gibi ‘kimsenin suçu olmayan ancak

herkesin suçu olan' bir konudan kaynaklandığında konunun insani boyutu çok daha büyükmektedir. Buna karşın göçün getireceği sorunlar varlıklarını sürdürmektedir. Göç eden insanlar toplu halde bir ulus olarak mı göçeceklerdir veya bireysel olarak dünya üzerine mi dağılacaklardır? Gittikleri yerde egemenlik hakları konusunda pozisyonları nasıl olacaktır? Göçtükleri ülke nüfusu ile entegre olabilecekler midir? Hiç bir suçları olmada terk etmek zorunda kaldıkları batan ülkelerindeki hakları nasıl ele alınacaktır? Örneğin mülkiyet hakları nasıl korunacaktır? *“Genellikle yoğun göç olaylarının alıcı ülkedeki toplumsal dokuyu değiştirme sonucunu doğurması veya bunun olabileceğinin algılanması halinde, devletler bu gelişmeyi toplumsal bütünlüklerine, dolayısıyla da kurumsal bütünlüklerini bir tehdit olarak tanımlayabilmektedirler. Özellikle büyük çaptaki göç olayları sonucunda ortaya çıkan ekonomik, barınma, sağlık alanlarındaki destek ihtiyacı ve sıkıntılar, devletlerin bu yeni yükü kaldırma kapasitesinin olmayışı ile birleştiğinde bütünlüğü bozucu etkide bulunabilmektedir.”* (trguvenlikportalı.com, 2021)

Göç kavramının tüm paydaşlar açısından son derece zorlu bir süreç olduğu açıkça görölmektedir. Aslında göç ada devleti olmayan birçok ülke için de yabancı bir kavram değildir. Geçmişte Bangladeş, Chat, Ruanda, Kenya, Papua Yeni Gine, Somali, Yemen, Etiyopya büyük nüfus hareketleri yaşamış, gelecekte de yaşama potansiyeli olan ülkelerdir. “İklim değişikliğinin 2050 yılında 140 milyon insanın göç olgusunu yaşamasına sebep olacağı tahmin edilmektedir.” (World Bank, 2023)

İklim değişikliklerine uyum sağlama, direnç geliştirmek çevresel koşullarda ortaya çıkacak şartlarla başa çıkabilme kapasitesini artırma konularında stratejiler oluşturmak potansiyel olarak yaşanabilecek terör riskini azaltacak, korsanlık, bölgesel istikrarsızlık ve siber saldırıları azaltacak tedbirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha az tehlike içerse de artma potansiyeli taşıyan, özellikle de su kullanımı yoğun sanayiler ve enerji tesislerine tepki duyan eko-terörizm ve eko-aktivizm hareketlerini de hesaba katmak gerekmektedir. Her ne kadar yoğun bir yıkıcılık içermese de Hindistan'da Coca Cola

üretim tesisine (Hindistan Jaipur’da yer alan Coca Cola şişeleme tesisinde kullanılan yer altı su kaynaklarının yok edilmesine kullanımı yakın çevrede yaeleşik 50 köyü etkilemiş, fabrika karşıtı gösteriler sürdüren Hint’liler örgütlenmiş, sokak protestoları yapmış, tutuklanmalar ve şiddet içeren çatışmalar gerçekleşmiştir ve 2008’de ABD Michigan Üniversitesinde yürütülen öğrenci kampanyası sonucu parasal bir ceza ödenmiştir. Coca Cola Şirketinin Hindistan’da 52 şişeleme fabrikası bulunmaktadır ve 2002-2003 yılları arasında 1.370.693 m³ su kullanılmıştır. Tesislerde dakikada 600 şişe üretilir.) (Çevre Adaleti Atlası, n.d.)), Arjantin’de kağıt hamuru değirmenine (2006 yılında Uruguay’da Uruguay Nehri boyunca iki adet iki hamur değirmenini ruhsatlandırdı. Uyguladıkları yöntemden kaynaklı kirlenme nedeniyle hem Arjantin’de hem de Uruguay’da arada yer alan köprünün uzun süre kapanmasına da sebep olacak düzeyde örgütlenme, sokak protestoları, tutuklanmalar ve şiddet içerikli çatışmalara sebep olmuştur (Çevre Adaleti Atlası, n.d.)), Kanada’da yağlı kum tesislerine yönelik hareketler(Alberta Kanada’da büyük petrol rezervleri bulunmaktadır. Petrol çıkarımında kullanılan bu yöntem büyük miktarda enerji ve tatlı su gerektirmektedir. Eyaletin katranlı kum rezervinin 2.0 trilyon m³ olduğu düşünülmektedir. (Koon, 2017)) gibi örneklerinde kamunun öfkesini somut biçimde yansıtmaktadırlar. Bunlara karşı devlet müdahalesi ve iş dünyasının çözüm taraftarı tutumlarıyla çözüme ulaşmak daha kolaydır.

Yasal çerçeveler ve güvenlik stratejileri her ikisi de, gerek teknolojiye oluşan gelişmeleri ve gerekse de yeni jeopolitik gelişmeleri takip etmek ve bu yeniliklere uygun şekilde altyapısını yeniden kurmak zorundadır. Bu anlamda gelişmeler çevresel güvenlik konusunun sürdürmek zorunda olduğu koruma, temizleme, düzenli izleme tekniklerini yönünden de günü yakalayarak devam edebilme, yükümlülükleri ve tazmin yollarını doğru belirleyebilmek açısından zorunludur. Bu anlamda yeni gelişmeler ve kullanılabilir araçlar herhangi bir güvensizliğe neden olmamak adına tüm kamuya doğru biçimde açıklanmalı ve yasal çerçevelere en hızlı şekilde yansıtılmalıdır. Aslında

Ülkelerin evre yönetim sistemleri konusunda kendi içlerinde farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Ancak konunun doğası gereği, küresel sürdürülebilirlik, küresel bilgi ağlarına dahil olmak zorunluluğu, çevresel finansal sistemi yakından takip edebilme ve benzeri global konuların ve işleyişin gerçekten içinde olabilmek adına, çevresel gündemlerini yönetmek için küresel politikaları organize eden uluslararası bir kuruma üyelik yoluyla bu sistemi sürdürmektedirler. Bu noktada en önde gelen kurumlarda bir de UN ve ye olan ülkelerde ofislerler bulunduğu ülkenin içinde bulunduğu durumu ve ihtiyaçlarını yakından izlemeyi sürdürmekte olan UNEP dir.

İnsanlık, geçmişi değiştirecek güce sahip olmasa da, yaşadığımız dünyanın bu günü ve geleceği için çok şey yapabileceğini fark etmiş durumdadır. evre tüm insanlığın ortak kaygısı ortak hareket noktası olmak zorundadır. Bu nedenle 2015 yılı verilerine göre evre konusunda 700 çok taraflı antlaşma imzalanmıştır. (Florescu & Glenn, 2015, p. 16) Bunlar mevcut bozulma ve sorunları tespit etme ve çözümlleme arayışlarında ortak politikaları izlemeyi amaçlamanın yanında potansiyel yeni riskleri belirleyip elimine etmeyi de amaçlamaktadırlar. Bu tip antlaşmalarla izlenilen ortak tutum, ortak yönetim bilincini geliştirmekte, ülkeleri kendi kendilerinin yanında birbirine karşı da sorumlu hale getirmekte, uluslararası, ulusal ve bölgesel ölçeklerde karar verme ve izleme süreçlerine dahil ederek, senkronize bir tutum oluşturup, başarı için ortak bir sinerji yaratmaktadır. Bu anlamda biyolojik çeşitlilikten, iklim değişimine, ıslak alanlardan, tarım alanlarına, genetik kaynaklardan lleşmeye kadar birçok farklı başlığı içeren uluslararası, çok taraflı antlaşmalar Basel, Rotterdam, Stockholm Konvansiyonları gibi tüm ülkeleri yan yana getiren yüksek katılımlı toplantılarda imzalanmıştır ve günümüzde de dünyanın ortak çıkarları adına imzalanmaktadır. Bazı durumlarda bölgesel anlamda birkaç ülkenin yan yana geldiği, ortak düzenlemeler içeren ve çerçeveler oluşturan antlaşmalar da imzalanmaktadır. Örneğin Japonya, Güney Kore ve Çin 2011 yılında kimyasal alandaki düzenlemelerini hep beraber AB ile uyumlandırırmak adına kısaca REACH Antlaşmasını

(EU Registrationi Evaluation, Autorization and Restriction of Chemicals)(Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzini ve Kısıtlanması) (Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü, 2009) imzalamışlardır. Böylece oluşturulan bu ortaklık çerçevesinde geleneksel olmayan tehditler, nükleer güvenlik, doğal felaket önleme, gıda enerji ve çevresel güvenlik konularında ortak tutum izleme konusunda davranış bütünlüğü geliştirilme şansı doğmuştur.

Çevre konusunda en önemli gelişmelerden biri de yaratılan izleme mekanizmalarıdır. Güçlü analitik araçlar ülkelerin çevresel durumlarını en gerçekçi şekilde tespit etmeyi sağlayabilmekte, hazırlanan ‘Index’ ler süreçlerin ölçümlemesini politikaların belirlenmesini ve önceliklerin doğru tespit edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu tip çalışmaları sürdüren ulusal kurumların yanında uluslararası kuruluşların da bu anlam çevreye yönelik şiddete karşı yasal hareketleri destekler birim ve çalışmaları bulunmaktadır.

Bütün bu çalışmalar aslında toplumda ortaya çıkan çevresel duyarlılık ve daha önemlisi, karar mekanizmalarında yer alma talebi ve çevresel demokrasi arayışı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu amaca yönelik birçok antlaşma ve protokol de imzalanmıştır. Örneğin Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun Espoo Konvansiyonu’nda oluşturduğu daha üst düzey, bütünleşmiş çevresel ve sağlık değerlendirmesine ulaşılmasını amaçlayan yasal çerçeveyi oluşturan Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü veya Lima Deklarasyonu’nda, yerel halkın öncesinde danışmanlığına başvurulmadan, yerel arazilerden maden çıkaran uluslararası şirketlerin haklarının iptali ve bu konuda sınırlamaların, ölçülerin yeniden belirlenmesi konusunda hükümetlere bir çağrı oluşturmıştır. Bu çağrıda Birleşmiş Milletler yerel halkı kendi sınırları içinde eski zamanlardan bu yana toprağın, yeraltının ve doğal kaynakların hak sahipleri olarak tanımlamış, bu konuda ulusal ve bölgesel gündemleri oluşturabileceklerini ve yasal süreçleri işletebileceklerini belirlemişlerdir.

Bolivya, Güney Amerika ülkelerinden biri olarak, uzun yıllar yıkıcı fakirliğin, sanayileşmenin ve iklim değişikliğinin getirdiği olumsuzlukların pençesindeyken 2005 yılında ilk yerli başkanı Evo Morales'i seçmiştir. Bunun sonrasında çevre konusunu farkında politikacıları ve taban örgütlenmelerinin işbirliği içinde BM 'e tıpkı insan hakları gibi haklar ve korumalar içeren , doğayı insan müdahalesinden korumayı amaçlayan Toprak Ananın Hakları için bir çağrıda bulunmuş ve bunun sonucunda “....doğayla insana eşit haklar ve korumalar tanıyacak tarihi bir “Toprak Ana Yasası” çıkartmaya koyuluyor. *La Ley de Derechos de la Madre Tierra* adındaki mevzuat, doğa korumacı yaklaşımlarda ve eylemlerde radikal bir değişimi, sanayi üzerinde yeni kontrol tedbirlerini ve çevresel yıkımın azaltılmasını amaçlıyor.” (network23, 2022) Konuya ilişkin 11 temel hak belirlenmiştir. “Yasa, doğal kaynakları bereket olarak yeniden tanımlarken, doğaya insanla aynı hakları tevcih ediyor; ki bunların içinde yaşama ve var olma hakkı, yaşamsal döngülerini ve süreçlerini insan tahrifatından özgürce sürdürme hakkı, saf su ve temiz hava hakkı, denge hakkı, kirletilmeme hakkı ve hücresel yapıların modifiye edilmemesi ve genetik olarak değiştirilmemesi hakkı var. Belki de en tartışmalı nokta, doğaya “ekosistemlerin dengesini ve bölge halkını etkileyen mega altyapı ve kalkınma projeleriyle bozulmama” hakkı tanınması. ” (network23, 2022) konularını içermiştir. Ekvador'da Bolivya'nın girişimine anayasalarına benzer başlıklar ekleyerek, destek vermiş, “Nikaragua, Venezuela, Saint Vincent ve Grenadinler ile Antigua ve Barbuda” ise ilerleyen zamanlardadestek veren ülkeler arasında yerlerini almışlardır.

Bolivia meclisi 2009' yılında, her yıl 22 Nisan' ı “Uluslararası Toprak Ana Günü” ilan etmiştir. Bunun ardından, Morales bir basın açıklaması yaparak, “İnsan soyunu güvence altına almak istiyorsak, gezegeni güvence altına almamız gerekiyor.” (network23, 2022) demiştir ve ayrıca bunun Birleşmiş Milletler'in bir sonraki başlıca görevi olduğunu da vurgulamıştır. Aynı yıl içinde Bolivya anayasasında bir değişiklik yapılmış, bu değişiklik tüm hukuk sisteminde radikal bir dönüşüme sebep olmuştur. Yerli

inanırları temelinde yükselen bu farklı bakış açısı, tüm olumlu ve olumsuz yanları ile dünyaya önemli bir öğreti oluşturmuştur. “

2011’de, Evo Morales Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde bir açıklama yaparak doğaya insanlarla eşit haklar verilmesini savundu; öneri, birçok ülke temsilcisi ve birçok kanaat önderi tarafından coşku ile karşılanmıştır. Haziran 2011’de Almanya’nın Bonn kentinde yapılan Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) toplantısında, Bolivya büyükelçisi Pablo Solon’un ısrarlı çabalarına rağmen üye ülkeler Bolivya’nın iklim değişimine karşı önerdiği güzergahı kabul etmeye yanaşmadılar. ” (network23, 2022) Aslında bu süreç bu anlamda dünya ülkelerinin yüzüne gerçekçi bir ayna da tutmuştur. Bazı ülkelerin de bu anlamda kendi çözümlerini geliştirmelerine de önayak olmuştur.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Ocak 2016 da yürürlüğe giren (turkiye.un.org), BM üyesi ülkelerin 2030 yılı sonuna kadar ulaşmayı hedefledikleri amaçlardan ve bu konudaki evrensel çağrıdan oluşmaktadır. Toplamda 17 tane amaç ve 169 tane göstergeyi içermektedir. Bunlardan bir kısmı iyi yönetilmeyen ülkeler için gerçekten ulaşılması zor hedeflerden oluştuğu için bazı platformlarda daha çok gelişmekte olan ülkeler için fikir olarak paylaşılıp ve savunulsa da uygulamada doğan sorumlulukların yerine getirilmesinde sıkıntılarla karşılaşılabilir olmaları nedeniyle eleştiriye de konu olmuşlardır.

1.3.7. Çevresel Güvenlik Sorunlarına .Çözüm Arayışları

Yeni güvenlik paradigması, doğası gereği, hem toplumun hem de ilgili kurum ve kuruluşların daha yenilikçi stratejiler geliştirerek konuyu ele almalarını gerekli kılmaktadır. Konunun yeniden ele alınması ve yeni yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir. Olası çatışma durumlarının daha toplumu temel alan programlar, belirtilen hedeflerle uyumlu güvenlik strateji ve yaklaşımlara ihtiyaç duyduğunu bilmek, çatışmaların kökenlerinin doğru belirlenmesi ve çözüme yönelik politikaların çözümü

zorlaştıracak noktalarından kaçınılması gerekmektedir. Küreselleşen dünyada, sürdürülebilir kalkınma ve güvenlik bir hedefse, sosyo-ekonomik adalet ve güvenliğin yanında hesap verebilirlik bu hedefe giden yolda kilometre taşlarıdır. Çevresel güvenlik, ikisi arasında yer alan derin bağlar nedeniyle hem sürdürülebilir kalkınma hem de güvenlik kavramı ile bir arada veya ayrı ayrı gündemin n sıralarında yer almalıdır. Yoğun evresel sorunların yaşandığı bölgelerde, kimi zaman insanların geçim kaynaklarını yitirmeleri çatışmaları tetiklemek için yeterlidir. Yalnızca ekonomik bir problem olmayan işsizlik bu tip alanlarda, sosyal, psikolojik ve politik yönlerini de öne çıkararak kişilerin içinde bulundukları ortama yabancılaşmalarına sebebiyet verebilir. Çevrenin bozulması ve çatışmalar birbirini tetikleyen unsurlar olmaları nedeniyle bir arada ele alınmadıkları durumda şiddeti artabilir. Ancak tüm bunlara karşın dünyada yapılan askeri harcamalar, akçal kalkınma yardımlarının 12 katından fazladır. (Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;, 2015, p. 16)

Orduların savaş alanları ve askerlere olduğu kadar sosyal ve çevresel koşulları da ciddiye ele almaları, önceliklerini belirlerken bu alanlara da yatırım yapmalarının gerekmektedir. Geleneksel olmayan güvenlik, güvenlik kavramının gündeminde her geçen gün daha çok önem kazansa da uygulamada henüz tam yerini bulamamıştır. Bu anlamda önleyici askeri hareketler ve tetikleyici faktörleri durdurabilmek için bu alanda çalışmakta olan diğer organizasyonlarla işbirliği yapmak gerekmektedir. Bu nedenle önce çevresel suç kavramı için ortak bir tanım geliştirilmeli bunlara yönelik koruma sorumluluğunun sınırları da netleştirilmelidir. Her çeşit silah ve bu silahlara yönelik finansman akışı şeffaf bir denetime tabi tutulmalı, zarar vericiliği gerçekten büyük olan biyolojik ve kimyasal silahlar üretimden, pazarlamaya hatta stoklarda dahil olmak üzere tüm etaplarıyla izlenmeli ve yok edilmeli, bunların olası çevresel zarar ve biyoterr etkilerine karşı koymak adına izleme merkezleri oluşturulmalıdır.

Güvenlik kavramının devamlılığı için koruma sorumluluğu çevreyi de içine aldığı durumda bunun bir başlığını da afetlere ayırmak gerekmektedir. Çevresel bozulma ve dönüşümlerin sayısını, şiddetini ve yoğunluğunu artırarak tetiklediği seller, taşkınlar, fırtınalar, kasırgalar, hortumlar, pandemiler, Fukushima nükleer krizi, Çernobil sorunu gibi doğal ve insan kaynaklı afetleri de çevre kaynaklı bir güvenlik sorunu olarak algılayıp buna göre güvenliği koruyucu tedbirlerin geliştirilmesinin yanında doğaya karşı dayanıklılık stratejileri de oluşturmak gerekmektedir. Tüm bunları gerçekleştirebilmek adına kamunun, özel sektörün, hükümetlerin ilgili tüm paydaşların yan yana gelerek atılacak adımları ve kime ne sorumluluk düştüğünü belirleyerek bir yol haritası oluşturmaları gerekmektedir. Bu anlamda veri toplanması ve değerlendirilmesi durumu olduğu gibi görebilmek için en önemli adımların başında gelmektedir. Bunun için gereken işlerin yapılabilmesi, lüzumlu teknik ve bilimsel altyapı ile uzman personelin oluşturulması, bu anlamda kapasite genişletilmesi, ortak bir standardın yakalanabilmesi adına ve tüm ülkelerin birbirini desteklemesi gerekmektedir.

Çevresel güvenlik konusunda farkındalığın, bu alanda çalışan bilim insanlarının dışında, halka da ulaşması gerekmektedir. Bu konuda gereken bilgilendirmenin yapılmasında medyaya da önemli görevler düşmektedir. Doğru bilgilendirilmiş vatandaşlar çevre ile ilgili tüm alanlarda olduğu gibi çevresel güvenlikle ilgili sorunların potansiyel sonuçları hakkında daha geniş bilgiye sahip olabilirler. Geliştirilen politikalara daha net kamu desteği kazandırabilir, yan ısıra yöneticilere veya karar mekanizmasında yer alan kişilere yasalar ve düzenlemeler oluşturulması ve küresel alınan kararlara uyum sağlanması konularında kamu baskısı oluşturabilirler. Tüm bunlara ek olarak çevresel güvenlik konusunun altında yatan çevresel bozulma ve iklim değişikliği gibi başlıkların ekonomik bir maliyete konu olduğunun da fark edilmesi gerekmektedir. Gerek ulusal ve uluslararası politikalar oluşturulması ve uygulanması, gerek herhangi bir önlem alınmadan güvenliği ortadan kaldırıcı faktörlerin yok farz edilmesi her ikisi de mali bir

boyut içerir ve bu maliyette vatandaşların üzerine ciddi yükler bindirir. Tüm bu sebepler nedeniyle çevresel güvenliğin tüm aktörlerce doğru algılanması ve zamanında müdahaleler yapılması çok önemlidir. Bu anlamda çevresel güvenliğin mevcut alt yapıyı bozma potansiyeli göz önüne alınarak tüm yerel ve ulusal güvenlik kuruluşları, idari organizasyonlar koruyucu tedbirlerde ortak girişimlerde bulunmalı, sigortacılık gibi sektörlerde bu konuları desteklemelilerdir. Çevresel güvenlik konusunun insanlığın geleceğini yakından ilgilendiren bir konu olarak insanlığın tüm bilgi ve bilgelik birikimine yani kolektif bir zekaya ihtiyaç duyduğunu söylemek mümkündür.

1.3.8. Çevresel Güvenliğe Eleştirel Bakışlar

1.3.8.1. Güvenlik Yönünden

Çevresel güvenlik kavramı, örneğin ekonomi gibi insanların günlük hayatlarında doğrudan yer alan bir konu olmadığı gibi, bir çok kişinin farkında olmadığı, belki kabul etmediği, konuyu belli ölçülerde bilenlerin dahi marjinal olarak ele aldığı ya da tamamaen gözardı ettiği bir kavramdır. Ancak bu konunun daha anlaşılır olması ve hakettiği yeri bulması için güvenlik çalışmaları içinde bu konuya yönelik eleştirel bakış açısının da ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Genellikle bireysel yazarların eleştirilerine maruz kalan çevresel güvenlik konusu tüm ilişkili fikirlerle bir arada ele alınmalıdır.

Kavrama yönelik ilk eleştiri çevresel güvenlik konusunun ‘ yetersiz genişlikte bir kavram’ olması yönündedir. Buna bağlı olarak kullanışsız analitik araçlara sahip olması da eleştirel bakışın destek argümanlarından biridir. (Martinovsky, Environmental Security and Clasical Typology of Security Studies, 2011, p. 7) Aslında bu çok şaşırtıcı bir bakış açısıdır. Çünkü çevre ve güvenlik tek başlarına başlıklar olarak bile bir çok alt başlığı ve geniş bir tartışma alanine kapsar. Ancak her iki başlık ta çevresel güvenliğin bağlantılı olarak bir arada ele alınması konusunda belirgin bir direnç göstermişlerdir. Çevresel güvenlik bazı durumlarda ulusal güvenlik tehdidi olarak ele alınmaktadır. Oysa

çevrenin korunmasının tartışmada eksik bırakılan yönü ordu, polis veya diğer geleneksel güvenlik birimlerinin burada yer alışı şekilleridir. (Wais, 2003) Wais'ın çalışmasında vurguladığı bu durum bir çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır.

Çevre ve güvenlik bağlantısını uygun görmeyen bir kesim araştırmacı konuyu, güvenliği anlamak için şiddetin ne olduğunu anlamak gerekliliği temelinde ele almışlardır. Floyd gibi bazı yazarlara göre çevresel bozulmaları engellemeye çalışan kurumsal yapılarla güvenliği sağlayarak, şiddeti engellemeye çalışan kurumsal yapı birbiriyle uyumsuzdur. (Floyd, Security and The Environment, 2010, p. 3) Bu bakış açısının arka planında çok geniş olan güvenlik gündeminin bu çalışmaların etkisini yok edeceği görüşü yer almaktadır.

Bir başka eleştirel bakış açısı da Kopenhag Okulunun yapısalcı metodolojisi temelinden doğmaktadır. Güvenlik politikalarını oluşturan gündemin yalnızca tehditlerin özelliklerinden doğmadığı, tam tersine özneler arası bir süreç olarak bir çok farklı aktörün dahil oluşunu gözlemliyeceğimiz bir durum olduğu yönündedir.

1.3.8.2. Çevre Yönünden

Eleştirel bakışın bir de çevreciler yönü bulunmaktadır. Çevreciler, çevre tartışmasının ana güvenlikleştirme aktörleri olarak kabul görmektedirler. Öncelikle çevre temelli çalışan bir çok STK, bazı çevresel tehditlerin toplumun çekmesini sağlamak adına çaba göstermektedirler. Bu çabalarla birlikte çevresel konulardaki güvenlikleştirme adımlarında bir toplumun tüm üyeleri tarafından kabul görmemektedir.

Bir başka çevreci bakış, çevre tartışmaları ve güvenlik kavramlarının birleştirilmesinin konuyu askerileştirmeye sebep olacağını öne sürmektedir. (Dabelko, Lonergan, & Matthew) Bu bakış açısı çerçevesinde bir çok çevreci, çevre korumanın şiddet içermeyen, geleneksel güvenlik aktörlerinin bu konuya dahil olmasının ise güvenlik kavramının önem ve etkisinden etkilenecek bir mücadele alanından bir başka cepheye taşınacağı görüşündedirler.

Soğuk Savaş sonrası modern ordular, çevrecilerin bakış açısıyla geleneksel tehditlerin ortadan kalkmasından ve buna bağlı ortaya çıkan çevresel sonuçlardan dolayı suçlanmaktadır. Çevreciler aynı zamanda çevresel bozulmaların katkıda bulunduğu silahlı çatışmalara yönelik araştırmalara da eleştirilerde bulunmuşlardır. Özellikle uluslararası çatışmalarda hammadde sömürüsü veya uygun olmayan çevresel bozulmalara sebebiyet veren kullanımları gözönünde bulundurmaktadır. (Dabelko, Lonergan, & Matthew)

Çevre ve güvenlik çalışmaları içinde ‘çevresel güvenlik’ , ‘çevresel tehdit’ gibi durum tanımlamaya yönelik farklı söz dizileri kullanılmaktadır. Fakat bu terminoloji ortak bir fikir birliğinden doğmamaktadır. Bu konudaki farklı bakış açıları her bir araştırmacıya göre değişmekte, farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar gelenekselci, genişlemeci ve derinleşmeci akımların çerçevelerinin de netleşmesini sağlamaktadırlar.

Çevresel güvenlik bir çok farklı başlığı bünyesinde toplayan bir kavram olmuştur. Bunun ana sebebi, daha önce de vurgulanan, çevre ve güvenlik başlıklarının net ve kesin olmayan sınırlarıdır. Bu durumu Floyd 2008 tarihli çalışmasının ilk sayfasında “çevresel güvenlik bir kavramdan ziyade bir tartışmadır.” (Floyd, Security and The Environment, 2010, p. 1) cümlesiyle açıklamıştır.

1.3.9. Çevresel Güvenlik ve Yükselişi

Çevresel güvenlik kavramının daha anlaşılır olması ve hakettiği yeri bulması için güvenlik çalışmalarının güncel politikalar ve yaşamsal başlıklar altında bu konuyu ele almak gerekmektedir.

Bu bağlamda bakıldığında en önemli dönüm noktalarından biri, Çin ve ABD arasında sera gazlarının düşürülmesi konusunda imzalanan ikili angajman ve işbirliği anlaşmasıdır ve aslında bundan da fazlasını ifade etmektedir. Çünkü çevresel diplomasının günümüzde artan rolü ve önemi açısından önemli bir sembolik değer taşımaktadır. Çevresel güvenlik ve ilişkili konular, uluslararası müzakerelerde, askeri ve politik

tartışmalarda önemli bir faktör haline gelmiştir. Ancak çevresel güvenlikle ilgili konular çok hızlı değişen karmaşık yapıda, yalnızca tek ulusu değil zaman zaman çok tarafı etkileyen doğada olması nedeniyle uzun dönemli ve gerçekleştirilebilir stratejiler oluşturmak çok kolay değildir. Askeri, politik, sosyal veya teknik stratejilerin hep birlikte ele alınmasını gerekli kılabilir. Uluslararası arenada devletlerarası savaşların ortadan kalkması veya azalması caydırıcı politikalara duyulan ihtiyacı da azaltmıştır. Ancak Çin ve Hindistan gibi ülkeler ordularına yepyeni ve yüksek teknoloji içeren yatırımlar yaparken, Güney Çin Denizi'nde yer alan enerji kaynaklarına yönelik uzun menzilli silahlara bağlı olarak, çok uluslu gerginliklerin sürmediğini düşünmek gerçekçi olmayabilir. Kuzey kutbunda yer alan petrol ve doğal gaz rezervi gibi enerji kaynaklarının da bu bölgeyi, özellikle de örtüşen yetki alanlarıyla, çok uluslu çatışmaların konusu haline getirme potansiyeli gözardı edilmemelidir.

Güvenlik paradigması değişmekte, çevresel bozulmalar, iklim değişikliklerinin her geçen gün derinleşen etkileri, doğal kaynakların sonlanması, tüm bunların yanı sıra nükleer, biyolojik ve kimyasal hatalardan kaynaklı sorunlarla baş etmeye çalışan dünyanın güvenlik açıkları küreselleşmeyle birlikte yeni bir seviyeye ulaşmaktadır. Tüm bu olumsuz tabloya gitgide kötüleşip artarak eklenen organize suçlar ve terörist gruplar, bireylerin doğaya artan müdahaleleri, her türlü direk ve dolaylı yönleriyle etkili olan teknolojik ve sosyal kaynaklar, güncellenememiş kurumsal yapılar yasal ve idari sistemlerde sorunu daha içinden çıkılmaz hale getirmektedir.

Yaşadığımız dünyada karalar, denizler, hava ve uzaydan sonra siber uzay da güvenliğin telaffuz edildiği alan haline gelmiştir. Hatta uluslararası anılsı beşinci savaş alanı (fifth battlespace) şeklindedir. (Florescu & Glenn, 2015, p. 7) Bilimsel gelişmelerle derinleşmiş sentetik biyoloji, gelecekte de etkinliği büyük olacak masa başı moleküler ve farmasötik üretim, yanı sıra nükleer materyallere erişim gibi konular büyük ölçekli

bireysel yıkıcılık tehdidini de artırmıştır. Son dönemde yaşanan Covid19 pandemisinin de bu bakış açısı ile tekrar ele alınması faydalı olabilir.

Çevresel güvenlik, odaklandığı geleneksel olmayan tehditlerle, güvenliğe eklediği yeni perspektifle global güvenlik kavramına yeni bir boyut eklemiştir. Bu yeni boyut kendi özellikleriyle örtüşen sosyal ve yasal düzenlemeleri gerektirmektedir. Aslında çevresel güvenliği küyerel (glocalised) bir kavram olarak ele almak, lokal müdahaleler veya hareketler için global çerçeveler oluşturmak gerekmektedir. Zaman zaman müdahalenin türü de çok önem taşımaktadır. Askeri yaklaşımlardan önce dinamik politik sistemlere başvuran politikalar tercih edilmelidir.

BM Güvenlik Konseyi de çevresel güvenlik başlığına odaklanmakta, özellikle kalkınma ile bağ kurulması ve iklim değişikliğinin büyük ölçüde öngörülebilir sonuçları dolayısıyla global bir güvenlik tehdidi olarak kabul edilmesi konularında birçok ülkeyi teşvik etmektedir. Bu nedenle BM Genel Sekreterinin 2009, 2011 yıllarında yayınladıkları “İklim Değişikliği ve Olası Güvenlik Etkileri” raporlarında çevresel koşulların çarpan etkisiyle büyüyerek oluşturduğu potansiyel tehditleri vurgulamıştır. Benzer şekilde NATO ‘da 2010 yılında, “ Kilit çevresel ve kaynak baskıları, sağlık risklerini de dâhil eden, iklim değişikliği, su kıtlığı ve artan enerji ihtiyacı NATO’yu ilgilendiren, plan ve operasyonlarını önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahip alanlarda gelecekteki güvenlik ortamını daha da şekillendirecekti.” (Florescu & Glenn, 2015, p. 7) Geleneksel olmayan bu yeni güvenlik algısının henüz, bir arada gelişmesi gereken yasal, askeri ve diplomatik sistemler açısından tam olarak istenilebilecek altyapıyı kurmuş olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu noktada, BM, NATO ve diğer güvenlikle ilgili kurum ve kuruluşlar, karar verici temel yapıtaşları olarak ulus devleti görmektedir. Bu da bazı konularda yetersiz kalınmasına sebep olmaktadır. Çevresel güvenliği gerçekten doğru şekilde destekleyebilmek, çevrenin korunmasından yönetimine, çevresel zararlar yönünden doğal kaynakların tüm sorumluluklarına sahip

ıkılması için, uluslararası yasal sistemin ve ilgili organizasyon ve kurumların günün gerekliliklerine adapte olması veya bu konudaki çabaların artması gerekmektedir. Çevresel zarar ve tehditlerin gerektiği gibi tanımlanması için artan belirleme ve izleme teknolojileri yanı sıra çevresel hukukla güçlendirilmiş bir yapı gerekmektedir. Ancak evresel güvenlik kavramının halen akademik, politik ve askeri terminoloji açısından üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır. Millennium Projesi (1998) evresel güvenliği üç alt başlıkla tanımlamaktadır. Bunlar:

- “ a. Askeriyenin evreye verdiği zararın önlenmesi ve tamir edilmesi,
- b. Çevresel sebepli çatışmaların önlenmesi ve tepki verilmesi,
- c. Özünde taşıdığı ahlaki değerlere bağlı olarak çevrenin korunması ” (Florescu & Glenn, 2015, p. 6) dır.

1.3.9.1. Çevresel mi Ekolojik Güvenlik mi ?

Çevresel güvenlik ve ekolojik güvenlik kavramları iki farklı yaklaşıma içermektedir. Ancak az sayıda da olsa, bazı ülkelerde, örneğin Çekoslavakya gibi, aynı anlamda kullanılmaktadırlar. Farklı iki durumu ifade etmekte kullanıldığı durumlarda söz konusudur. Bu durumda, çevresel güvenlik kavramındaki çevresel tehditin türü ve bundan etkilenen, bundan dolayı tehlike yaşayan bireyleri, devletleri ve diğer insani kurumları belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Tersine ekolojik güvenlik ise çevreyi esas tehdit eden insan aktiviteleri ve çevresel korumaya odaklıdır. Hiç şüphesiz ki, böyle bir ayrımın net sınırlar taşıması ve sorunsuz olması zordur. Çevresel tehditlerin en belirgin özelliği st düzey kompleks bir yapıda olmasıdır. Bu duruma örnek vermek gerekirse, çok büyük bir alanda meydana gelebilecek ormansızlaşma, ekolojik güvenliğin konusudur. Ancak bu durumun sonucundan doğabilecek lleşme, toprak yapısının bozulması, taşkınlar gibi sonuçlar çevresel güvenliğin konusudur.

Temelde her ikisinin de gündemi aynıdır. Her ikisi de insan toplumu ve doğanın yararına çevrenin korunmasını, yanısıra insan nüfusuna yönelik olumsuz etkilere karşı

savunmada olmayı anlatmaktadır. Kopenhag Okulu'nun da bir çok çevresel başlığı içeren geniş spekturumlu bir yaklaşımı bulunmaktadır. “ *Buna göre çevresel güvenlik kavramına dahil başlıklar:*

- *Ekosistem bozulması (iklim değişiklikleri, ormansızlaşma gibi)*
- *Enerji sorunları (kaynakların kötü kullanımı, kazalar vb.)*
- *Nüfus odaklı sorunlar (salgınlar, göçler vb.)*
- *Gıda sorunları (fakirlik, kıtlık, açlık vb.)*
- *Ekonomik sorunlar (sürdürülebilir olmayan kalkınma, servet dağılımında asimetri, gelir dağılımı adaletsizlikleri vb.)*
- *Sivil anlaşmazlıklar (eko-terörizm, savaş sırasında bir ülkede ortaya çıkan bozulmalar vb.)” (Buzzan, Berry; Waever, Ole; De Wilde, Jap;, 2005, p. 91)*

Ancak bu başlıkları hazırlayan yazarların da bu başlıklara eleştirileri bulunmaktadır. Buna göre listede yer alan başlıklar burada salt çevresel bakış açısı ile görülse de farklı sektörlerin gündemleri ile üst üste çakışmaktadır. Aynı zamanda tüm güvenlik problemleri çevresel boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu nedenlerden dolayı bu bakış açısı belli bir noktada savunulabilir olsa da, rasyonellikten uzak yönlerinin de bulunduğu söylenebilir.

Çevresel güvenlik Avusturalya’lı araştırmacı Jon Barnett tarafından da geniş kapsamlı bir kavram olarak ele alınmıştır.

“ Burada yedi başlık göze çarpmaktadır:

1. Güvenliğin yeniden tanımlanması : (Kavramın yeniden tanımlanması ile çevresel bozulmalarla çatışmaların ilişkisi)
2. Çevresel faktörleri şiddetli çatışma içinde görmek: (Artan nüfusla birlikte çevresel bozulmaların artması ve bundan doğan ihtilafların tetiklenmesi)
3. Toplumun çevresel güvenliğinin tanımlanması: (Toplumun güvenliğinin sağlanması devletin görevidir. Milli güvenlik yönünden en önemli

tehditlerden birisi çevresel güvenlidir ve toplumunda güvenliği için önlenmelidir.)

4. Silahlı kuvvetler ve çevre ilişkisi :(Silahlı kuvvetlerin varlığı ve aktiviteleri çevresel güvenliğe konudur. Ancak afet durumlarında çalışıp yardım eden askerler de konunun olumlu yönünü oluşturmaktadırlar.)
5. Ekolojik güvenlik :(İnsan ve barışı merkeze alarak insanların çevresel güvenliğinin sağlanması)
6. Bireylerin çevresel güvenliği : (Barış ve çevre kavramını kapsamına alan insanı odaklı çevresel güvenlik)
7. Güvenikleştirme konusu : (Çevresel güvenliğin politikalar içinde yer alışı)
(Barnett, 2001, p. 10)

İKİNCİ BÖLÜM

KENTLEŞME ÇEVRESEL GÜVENLİK

2.1. Kentleşme Kavramı

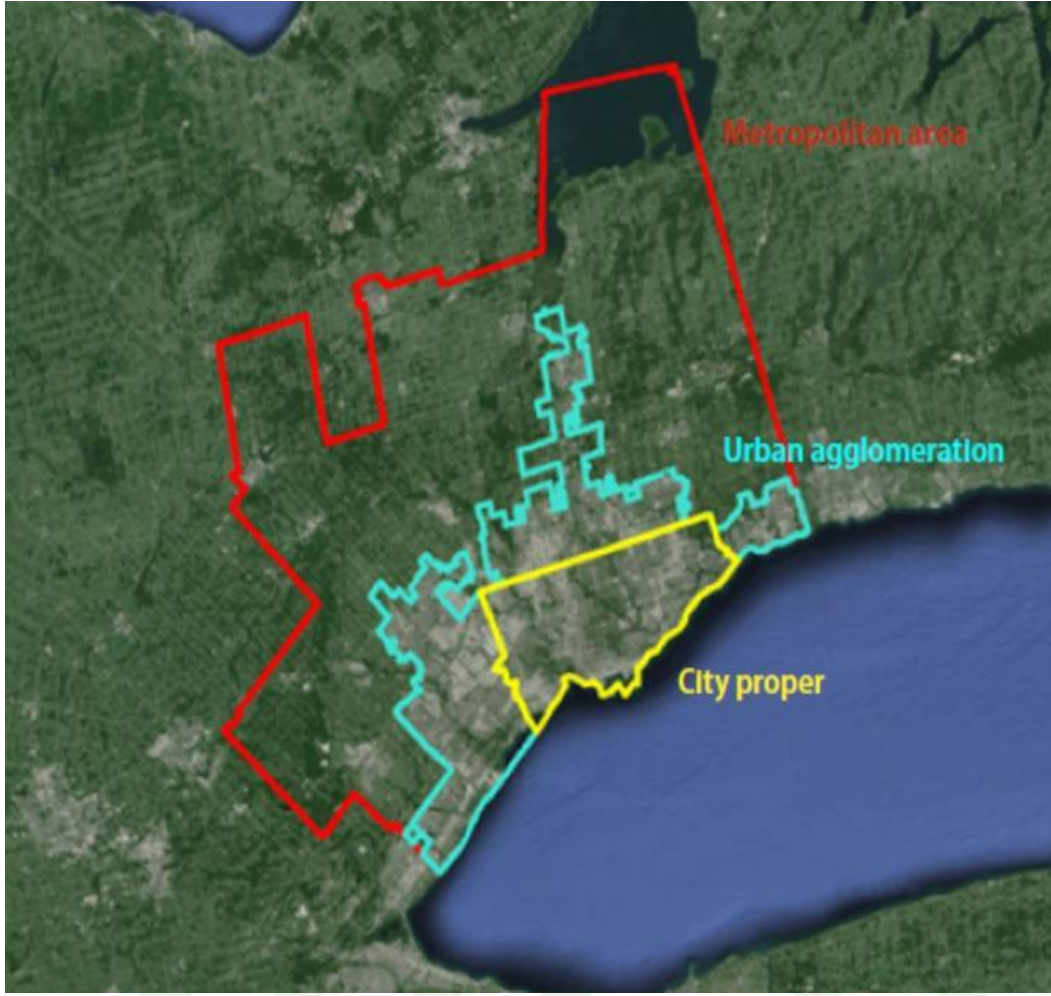
2.1.1. Kent: Tanımı ve Tarihçesi

Kentler tarih boyunca insanlığın ve teknolojik gelişmenin kalbi olarak konumlanmışlardır. Kentler yalnızca mekansal boyutları ile değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel boyutlar ile de insanlığın en kıymetli yaşam alanları olmuştur. Değişen ihtiyaçlara ve arz talep ilişkisine bağlı olarak ve planlama açısından da farklı yerlerde, farklı özelliklerde, farklı dönemlerde var olsalar da her birinin kendisine ait bir dili olduğu, genel anlamda kabul edilebilir.

“Kent, Latince ‘kent’ anlamına gelen ‘civitas’ kelimesinden türetilmiş olup uygarlık anlamına gelen ‘civilization’ ile özdeş sayılmaktadır.” (Doğru, et al., 2020) Günümüzde kullanılan anlamı ile “ *Kent, toplumsal siyasal, yönetsel ve ekonomik alanların bütün vatandaşlar için var olduğu yaşam alanıdır.*” (Doğru, et al., 2020) Tarihte farklı tanımları olsa da kentler günümüzde ekonomik yapı, istihdam, nüfus yoğunluğu, bünyesinde yer alan sektörler ve faaliyetleri gibi farklı özelliklere göre tanımlanmaktadır. Kentlerin varoluşları ve gelişim süreçleri üretim biçimleriyle yakından ilişkilidir. Ortaçağ döneminin feodal yapısı içinde, toplumsal yapının, tarımsal üretimle kıra olan bağımlılığı, kentleri daha az önemsene alanlar haline getirmiştir. 10 Y.Y. civarında tarım dışı alanlar da önem kazanmaya başlamış, ticaret gelişmiş, zanaat daha önem kazanmıştır. Değişen üretim biçimi ile önem kazanan kentler, yeni coğrafi keşiflerle de önemlerini artırmışlardır. Ancak kentler, bu günkü anlamı ve kıymetine, sanayi devrimi sonrasında kavuşmuşlardır. Kentleşme ve sanayileşmenin el ele yürümesi insanların daha iyi yaşam

beklentilerine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin artışı, teknolojinin gelişmesi, kentleşmenin hızlanmasını sağlamıştır. Üretim tesislerinde yığılan nüfus, elektrik kullanımı ve yeni teknolojilerle desteklenmesi karşısında büyüyen fabrikaların ve buna bağlı olarak istihdam olanaklarının artması ile sonuçlanmıştır. Ekonomide ve iş hayatında ortaya çıkan canlılık insanların kentlerde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Zaman içinde ekonomik canlılık ve sanayileşme kentlerin sayılarının da artmasına temel oluşturmuştur. Bu nedenledir ki birçok akademisyen kentleşme olgusunu açıklarken Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası diye bir ayrıma gitmektedirler. Ortaya çıkan bu yeni kentleşme olgusu, toplumsal yapıda da etkili olmuş, toplumda iş bölümü ve uzmanlaşmayı artırmış, insanların davranış ve ilişkilerine yansımış yeni örgütlenme yapıları doğurmuştur. Çağdaş kentlerin ortaya çıkışı toplumda birçok alanda anlamlı değişiklikler getirmiş olsa da çevre konusunda oldukça ağır bir yük getirmiştir.

19. ve 20. YY süresince gelişmiş ülkelerde, üretim, ticaret ve hizmet alanlarında kontrollü büyümeler ortaya koyarak, sanayide, teknolojiye tarımsal üretimde sürekli ama dengeli büyüyen bir yapı oluşturmuş, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde ise kentleşme olgusu farklı ekonomik, demografik ve toplumsal özellikler ortaya koymuştur. Gelişmiş ülkeler kentleşme ile paralel olarak kalkınırken, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde aynı paralellik söz konusu olmamıştır. Bir kentin birkaç birleşeni olduğunu biliyoruz. Bir şehrin üç farklı coğrafi sınırı olduğunu söylemek mümkündür. “Bir şehrin sınırlarının nasıl tanımlanacağını seçimi, nüfusunun büyüklüğünü değerlendirmek için önemlidir. Örneğin Kanada’nın Toronto kentinde, 2011 nüfus sayımına göre “şehir” içinde yaklaşık 2,6 milyon insan yaşamaktaydı, ancak çevredeki “kentsel yığılma” ya bakıldığında Toronto’nun nüfusu 5,1 milyon nüfusu bünyesinde taşımaktadır. Ayrıca 5,6 milyon kişiyi barındıran “metropol alanı” nüfusu ise daha da büyüktür. Ayrıca, nüfus artış oranları üç farklı sınır tanımı arasında da farklılık göstermiştir.” (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Şekil 4: Toronto'nun Farklı Sınırları

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

“Fiziki tanımda kentin sahip olduğu nüfus büyüklüğü dikkate alınmakta ve kentin oluşumunda farklı ülkelerin sosyal ve demografik gelişmişlik düzeylerine göre nüfus sınırı konulmaktadır. Örneğin Danimarka’da bir yerleşim yerinin kent olarak kabul edilebilmesi için en az 250 nüfusa sahip olması gerekirken bu sayı İzlanda’da 500 ve Yunanistan’da 10.000 olarak kabul edilmektedir. Nüfusun daha kalabalık olduğu ülkelerde ise kent olabilmek için daha yüksek nüfus miktarına ulaşılması gerekmektedir. Buna göre Pakistan’da 25.000 nüfuslu, Japonya’da 30.000 nüfuslu ve Hindistan’da ise 100.000 nüfuslu yerleşim yerleri kent olarak kabul edilmektedir.” (Karaca, 2019, p. 181)

2.1.2. Kentleşmenin Tanımı

Kentleşme kavramını en basit şekilde tanımlamak istersek, nüfusun kentlerde yaşayan bölümünün artması olarak tanımlayabilir. Bu basit tek cümlelik tanım aslında arkasında çok önemli ve çok farklı başlıkları saklamaktadır. Bu başlıkların en önde geleni tanımın içinde de yer alan nüfustur. Kentleşme daha çok nüfusla ifade edilse de sosyal , kültüre, ekonomik boyutları da içeren bir kavramdır. Kentleşme ile ilgili farklı tanımlar bulunmaktadır . Örneğin kentleşmeyi “ *Kırsal alanların kentsel alanlara dönüştürüldüğü ve göç ve doğal artışın birleşik etkileri yoluyla kentsel nüfusun büyümesini içeren bir süreçtir.* ” (Waugh, 1990) diye tanımlayan Waugh'un yanında, Otto 2008 yılında, “*İstihdam yapısında tarım ve küçük ev endüstrilerinden seri üretim ve hizmet endüstrilerine doğru bir değişiklik* ”(Otto, 2008) olarak tanımlamıştır. “Kentleşme olgusu tarihsel süreç içerisinde özellikle sanayi devriminden sonra hem nitelik hem nicelik olarak belirgin hale gelmiştir. Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artmasını ve günümüzdeki kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere has değişikliklere neden olan bir nüfus birikimi sürecidir”. (Keleş, Kentleşme Politikası, 2002, pp. 21-22) Kentleşme tanımlarında yer alan ortak özelliklere baktığımız zaman, “*Farklı tanımlar, kentleşmeyi karakterize eden perspektifler tutarlı özelliklere sahiptir, örneğin:*

- i) *demografik süreç,*
- ii) *ekonomik ve endüstriyel gelişmenin gerekli unsuru,*
- iii) *sosyal değişimin arkasındaki itici güç ve*
- iv) *evrensel fenomen.*

Sonuç olarak, kentsel fenomen, etkileşimli ve genellikle çatışan ekonomik, politik, yasal ve kültürel güçlerin karmaşık bir eklemlenme sürecinin dinamik sonucu olarak kabul edilir.” (Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O., 2019)

Fernandes ise 1998 yılında “*gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerde ve kırsal alanlarda kentleşmeyi, kapitalizmin değişen doğasını yeniden tanımlayan bir süreç olarak ve daha yakın zamanda ekonomik küreselleşme süreci*” olarak görmüştür.” (Fernandes, 1998) Tüm bu özelliklerde kentleşme sürecinin kompleks bir ilişkiler yumağından doğduğunu, yasal, politik, kültürel ekonomik alanlar birlikte, çok katmanlı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Kentleşmeye yönelik “*Sanayileşme, ekonomik gelişme ve kalkınma ile doğrudan ilişkisi olan kentleşme süreci meydana geldiği toplumun, ekonomik ve sosyo-kültürel alanında değişimler meydana getirmektedir.*” (Doğru, et al., 2020) yorumu ile kalkınma düzeyini önemi vurgulanırken, “*Son yüzyıllarda özellikle 19. ve 20. Yüzyılda meydana gelen kentleşme olgusu gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki kentleşme; üretimdeki, ticaretteki ve hizmetlerdeki sürekli büyümeyi gerçekleştiren teknolojik yeniliklere paralel olarak ortaya çıkmış ve sanayi devrimi ile birlikte tarımda başlayan yapısal değişim ve üretim artışı insan topluluklarının kentlerde toplanmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kentleşme olgusu demografik, ekonomik ve toplumsal karakteristiği açısından farklı özelliklere sahiptir. Bu ülkelerdeki kentleşme, sanayileşmeden daha hızlı bir tempo ile ilerlemektedir. Bunun yanı sıra üretim sanayisinden çok hizmet sektörüne dayalı bir ekonomik yapıya sahiptir. Gelişmekte olan ve kentler yalnız nüfus bakımından kentleşme tanımına uygun düşmektedir.*” (Doğru, et al., 2020) yaklaşımı ile gelişmişlik düzeylerinin önemi vurgulanmaktadır. Hızlı ve plansız ekonomik büyüme kentleşmenin çevresel etkilerini de beraberinde taşımaktadır. Tarih boyunca yaşam alanlarını değiştirerek varoluşunu sürdüren insanoğlu geldiğimiz noktada, çevre konusunda ilk defa bu kadar ağır bir sınav süreci içinde yer almaktadır. İnsanlığı bu duruma sürükleyen en önemli başlıklar sanayileşme ve yanı sıra gelen kontrolsüz kentleşmedir.

Şekil 5: 1950-2018 ve 2050 Yıllarında Kentlerde Yaşayan Nüfusun Yüzdesi

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

2.1.3. Kentler ve Çevre

Dünya tarihinde Sanayi Devrimi kentler açısından çok önemli bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Bu tarihten önce günümüz standartlarında çok küçük olarak düşünülebilecek boyutta az sayıda şehir bulunmaktadır. Bu küçük kentlerde birçok

kavram da bu ölçekle örtüşür şekilde küçük olmasına karşın, ulaşım ve üretim altyapısının yetersizliği maliyetleri yukarı çekmekte, buna bağlı olarak şehirler ihtiyaç duydukları doğal kaynaklarını görece olarak daha küçük olan hinterlandlarından yani etki alanlarından elde etmekteydiler. Bu durumun dışında kalan ve kendi hinterlandı dışında daha farklı alanlardan kaynak çeken az sayıda kent bulunmaktaydı. Örneğin Londra sanayi devrimi öncesinde de yönetimi altında yer alan Karayipler, Kuzey Amerika, Güney Asya gibi farklı bölgelerden de kaynak aktarımı yapmaktaydı. İngiltere bunu yalnızca büyük bir emperyal yapı olmasından değil, limanlardan, gemilere ve diğer tüm gerekleriyle birlikte iyi bir deniz yolları taşımacılığı altyapısına sahip olmasından da ele etmekteydi. Sanayi Devrimi bu durumu farklılaştırmış, kentleşmeye eşlik eden sanayileşme İngiltere, Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya gibi sırasıyla farklı alanlara yayılarak küresel bir etki doğurmuştur. Sanayileşmenin sonucunda kentsel alanlarda ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, bulunduğu alanda yeterli fırsatı bulamayan insanlar için bir çeşit 'itildiği' kırsal bölgelerden 'çekildiği' sanayi kentlerine göçü teşvik etmiş, birçok alanda kentleşme hız kazanmıştır. Fosil yakıtlar kullanan, buharlı gemi veya demir yolları ağırlıklı ulaşım teknolojileri bu süreci hızlandırmıştır. Kentler artan nüfuslarının artan ihtiyaçlarını karşılamak ve büyüyen ekonomilerine hız kazandırmak amacıyla bu teknolojileri ekosisteme ulaşmak ve doğal kaynak çekmekte, sonrasını düşünmeksizin, kullanmışlardır. Birçok kent için demir yolları, ticareti artırmak için limanlara ve deniz yollarına ulaşımı sağlayan araç olmuştur. Bu anlamda dönemin en önemli örneklerinin başında Chicago gelmektedir. Tarihi sürece bakıldığında, dışa açılımı sağlayan demir yolları bu kentin dönüşümünde çok büyük rol oynamış, kentin etki alanını kuzey, güney ve batı yönlerinde kilometrelerce genişletmiş, şehri ihtiyaç duyduğu kereste, orman ürünleri ile tahıl ve çiftlik hayvanları gibi hammadde ve ürünü sağlamak için Amerika'nın iç kesimlerine kadar ulaşan ticareti ile güçlendirmiştir. Bunu yaparken mekânı dönüştürmüş, ekosistemin karmaşık yapısını değiştirerek basitleştirmiş ve sonuç itibarı

ile yönetilebilir hale getirmiştir. Ancak Chicago gelişirken, şehirlerin insanın doğayla olan ilişkisinde ne kadar önemli, odak noktada yer alan bir pozisyonda bulunduğunu da ortaya koymaktadır. Yanısıra, şehirlerin sınırlarının çok ötesinde yer alabilen ekolojik süreçlerden de destek almaya ihtiyaç duyabildiklerini ortaya koymaktadır. Kentler içinde yaşayanların gereksinimlerini karşılamak adına, gıda enerji hammadde, su, çeşitli mallar ve nihai ürünlere yani ekonomik olarak girdi olarak adlandırılabilen şeylere ihtiyaç duyarlar. Bu süreçte atıklar kirlilikler şeklinde çıktılar da söz konusudur. Bu yoğunlukla şehir sınırları dışına atılması amaçlanan kirlilikleri oluşturmaktadır. Bu duruma ekolojik açıdan baktığımızda kentlerin ekolojik kaynaklardan ihtiyaçlarını çekerken atıklar ve kirlenme ile yük bırakmaktadırlar. Bu nedenle kentleşme çalışmalarında kentlerin ekolojik dönüşümleri, bunların tanımlanması ve ölçümlemesi bu kadar büyük önem taşımaktadır. Bu konuda en önemli çalışmalardan bir olan Abel Wolman'ın 1965 yılında yayınladığı çalışmasında kentleri kent metabolizması ve ekolojik ayak izleri ile tanımlamakta, bu konuda yepyeni bir ufuk oluşturmaktadır. Wolman'a göre metabolik bir sistem olarak kentler materyal ve enerji olarak kaynak girdisine ihtiyaç duyarken, kanalizasyon, kirlilik gibi atık çıktıları oluşturmaktadırlar. Bu çerçevede kentlerin ekolojik dönüşümlerini faydalı materyal ve enerji formlarının, ki bunları düşük entropi (kullanılmaz enerji miktarı) olarak adlandırmaktadır, daha az faydalı formlara (yani yüksek entropi) dönüşmesi olarak açıklamaktadır. Aslında birçok bilim insanı halen kentlerin materyal ve enerji akışı, bu akışın oluşturduğu gelişmenin mekanizması, akış verimliliğini artırma yollarını tanımlamak, bu süreçleri izlemek ve anlamak adına çalışmalar sürdürmektedirler. Kentlere yönelik materyal ve enerji akışının tanımlanması, yanında sayısal açıdan bir muhasebe ile ele alınması kentin yönelik girdi ve çıktıların yani kente olan akışın izlenmesini de gerektirmektedir. Bu anlamda en kritik konu, belki de, kentlerin kullandıkları doğal kaynaklara ve kendi sınırları dışında atıkları ve kirlilikleri için gider olarak kullandıkları, alan ve kaynaklara bağımlılıklarının azaltılmasıdır.

Ekolojik ayak izi konusu 1992 yılında, şehir plancısı William Rees ve öğrencisi Mathis Wackernagel tarafından kentsel ekonomilerin doğal kaynaklara yaklaşımına yönelik bir eleştiri olarak doğmuştur. Aslında bir çeşit ekolojik muhasebe ölçütü olan kavram bireyler için "Ekolojik Ayak İzi, insanların yaşayabilmeleri için gereken kaynakların üretimi ve atıkların yok edilebilmesi için kullandıkları biyolojik alanı gösteren bir ölçüdür." (Tosunoğlu, 2014) şeklinde tanımlanabilir. *"Bu ölçüt, mevcut teknoloji ve kaynak yönetimiyle, tüketilen kaynakların üretimi ve bu sırada yaratılan atığın bertarafı için gereken biyolojik olarak verimli toprak ve su alanını "küresel hektar" (kha) cinsinden ifade ediyor. Ekolojik Ayak İzi, altyapı ve atık karbondioksitin emilimini sağlayacak bitki örtüsü için gerekli alanları da içeriyor."* (Koru, 2012, p. 14) (Tosunoğlu, 2014) *"Ekosistemlerin geri dönüşüm ve yenilenebilirlik kapasitelerini ölçmede veya dünyanın insanlığa yetmeme durumunu hesaplamada kullanılan bir kavram olan Ekolojik Ayak İzi, insanın yeryüzü kaynaklarını tüketme hızı ile ilgili ekosistemin sağlıklı veya sağlıklı olma derecesi arasındaki sürdürülebilirlik ilişkisini araştırarak bu anlamda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çevre boyutunun önemini ortaya koymaktadır."* (Tosunoğlu, 2014) Bu çerçevede bakıldığında ülkelerin olduğu kadar, şehirlerin ekolojik ayak izi kavramı içindeki önemi açıktır. Nüfus artışı ve kentleşme ekolojik yıkımı hızlandıran konulardır. Rees şehirlerin kendi sınırlarını aşan çok daha büyük sanal alanları işgal ettiğini çalışmasında tartışmıştır. *"Aslında, "ekolojik mal ve hizmetlerin, ticaret ve doğal akışı yoluyla, tüm kentsel bölgeler, ekolojik veya jeopolitik olarak istikrarlı veya güvenli olmayabilecek bağımlılıklar yaratarak, uzak "başka yerlerin" taşıma kapasitesine el koyar."* (Rees, 1992) diye belirlerken aynı zamanda doğal sermaye için yaşanan rekabetin küresel dengesizliğine ve zengin ülkelerin dünyanın taşıma kapasitesi içinde adil bölüşüm içinde kendilerine daha fazlasını uygun gören yaklaşımlarını da vurgulamıştır. Ayak izi kavramı o kadar önem kazanmıştır ki günümüzde materyal ve enerji akışı içeren neredeyse her çeşit kavramın ayak izi

bulunmaktadır tıpkı suyun ayak izi, karbon ayak izi gibi ve farklı ölçeklerde ölçülüp değerlendirilmesi de söz konusudur. Örneğin ulusal ayak izi, bireysel ayak izi, kurumsal ayak izi gibi.

Kentleşme ve refah seviyesi yanında ekolojik ayak izi, ilişkisini inceleyen ve tanımlayan başka modellerde bulunmaktadır. Kentlerin zenginliğinin artışının oluşturduğu ekolojik yükü hafife alınmaması gereken bir konudur. Üç yoldan gerçekleşen yük, ilk olarak yani mekânsal olarak yerelden bölgeye ve küresel ölçeğe yayılmaktadır. İkinci olarak zaman açısından bugünde başlayıp geleceğe yayılma göstermekte ve üçüncü olarak yani ekolojik olarak insan sağlığına yönelik tehditlerden gezegenimizin tüm küresel ekosisteminin bağlı olduğu hayat destek sistemine kadar yük oluşturmakta bir etkiye, sorumluluğa sahip olmaktadır. Bu durum insanlığı kentsel ekolojiyi, ekonomik zenginlik yani refah açısından görmeye zorlarken, buna karşılık olarak ortaya çıkan etkilerin derinliğini fark edilmesini de kaçınılmaz hale getirir. Bu noktada farkındalığın en zor olduğu nokta herhangi bir müdahale için zamanın ne kadar kısıtlılığı olduğunu görmektir. Tıpkı Marmara denizinde yaşanan müsila sorunu gibi hem çok geç kalınmış hem de geri dönüşsüz olabilir. Bu nedenlerden dolayı, her konuda olduğu gibi bu alanda da önceliklerin doğru belirlenmesi hayati bir karardır. Kentleşme yönünden baktığımızda fakir kentlerde daha ağır yerel ekolojik problemlerin yaşandığı, hatta bunların insan sağlığını ve genel iyilik halini de etkileyecek ölçeklerde olabildiğini söylemek mümkündür. Bazen bu fakir kentlerde temel sağlık hizmetleri ve temizlik hizmetlerinde oluşan eksikler de yerel kirlilik yükünü bulaşıcı hastalıklar oluşturacak düzeye taşıyabilmektedir. Kentlerde zenginlik arttıkça bu tarz çevresel sorunlar azalmakta, altyapı ve hizmet yatırımlarının artması yoğun sağlık sonuçlarına sebep olabilecek kentsel yoksulluğu azaltarak refah seviyesini artırmaktadır. Modern planlanmış bir su altyapısı, kanalizasyon sistemi, filitrelenmiş içme suyu, atık arıtma tesisi gibi sistemler akçal kaynakların bu alanlara yönlendirilmesi ile gerçekleşir ancak

olumlu etkileri her ölçekte yerelden perifer alana dek izlenebilir. Tüm bu gerçekler çerçevesinde bakıldığında orta gelir düzeyindeki kentlerin fabrikalardan, bölgesel hava ve su kirliliği yaratan odaklardan daha fazla etkilenme deneyimi yaşamaya başladıklarını söyleyebiliriz. Bu noktada en temel çıkarım kentlerde zenginlik arttıkça kentin bölgesel çevre sorunlarının yerini daha küresel ölçekli sorunların aldığıdır. Bu tip şehirlerde yaşayan insanlar sorunları hem mekânsal olarak hem de küresel ekosisteme yönelik, uzak bir geleceğe konu olarak algılamaktadırlar. Zengin bir şehir hayatı tüketim kalıplarını etkileyerek enerji kullanımını, atık miktarını, araba kullanımı artırıp, hatta lüks tüketimi tetikleyerek kent ve ekoloji eşitliğinde ekoloji zararına bozulan bir yapı kazanmaya başlar. İfade edilmesi çok kolay olmasa da bu bağlamda, zengin kentlerin insanların küresel sera gazı miktarından, emisyonların yüksekliğinden, atıklar ve kirliliklerden aslında fakir kentlerin insanlarından çok daha fazla sorumlulukları oldukları söylenebilir. Örneğin hava kirliliği bu anlamda önemli bir göstergedir. Fakir şehirlerin fakir insanları iç mekanlarda sağlıklarını riske ederek zehirli gaz üreten pişirme yakıtları ve soba benzeri sistemleri kullanırken, gelir düzeyi ve zenginlik attıkça bu tip geri teknoloji sistemlere bağımlılık azalırken ve bu zenginleşmeyi sağlayan sanayinin kendisi yeni tip hava kirlilikleri doğurur ve insanlık için daha çözümü zor tehditler oluşturur. Bunun en önemli örneklerinden bir tanesi 1952 yılında Londra’da ve 1948 yılında Pensilvanya Donora’da ortaya çıkan havada gerçekleşen nadir görülen atmosferik olaylardır. (nationalgeographic.com, 2020) Burada her iki olayda da yerel olarak yaşanan, atmosferin alt tabakasında soğuk havayı hapseden atmosferik koşullar (air inversions: hava ters çevrimleri olarak adlandırılan durum) yoğun olarak kullanılan kömürden kaynaklı dumanın dağılmasını engellediği için yoğun hava kirliliğine sebep olmuş, bir çok insanın akciğer sorunları, farklı sağlık problemleri yaşamalarına sebep olmanın yanında Donora’da 20 kişinin, Londra’da da 5 Aralık ile 9 Aralık arasında sadece dört gün süren, görüşü ciddi şekilde azaltan, kapalı alanlara kadar nüfuz eden bu kömür

dumanı binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. “Sonraki haftalarda hükümetin açıkladığı tıbbi raporlar, 8 Aralık'a kadar, kirliliğin doğrudan bir sonucu olarak 4.000 kişinin öldüğünü ve kirliliğin insan solunum yolu üzerindeki etkilerinden dolayı 100.000 kişinin daha hastalandığını tahmin ediyor. Daha yakın tarihli araştırmalar, toplam ölüm sayısının önemli ölçüde daha fazla olabileceğini öne sürüyor; bir makale, olay sonucunda sonraki aylarda yaklaşık 6.000 kişinin daha öldüğünü öne sürüyor. (haberturk.com, 2022)

Londra, 13. yüzyıldan beri kötü hava kalitesine bağlı sorunlar yaşıyor ve bu 1600'lerde daha da kötüleşerek devam etti. Londra Öldüren Sis'inin Birleşik Krallık tarihindeki en kötü hava kirliliği olayı olduğu düşünülmektedir ve çevre araştırmaları, hükümet düzenlemeleri ve hava kalitesi ile sağlık arasındaki ilişki konusunda halkın farkındalığı üzerindeki etkileri açısından en önemli olaydır.

1956 yılında çıkarılmış olan Temiz Hava Yasası dahil olmak üzere kirliliğe yönelik uygulamalarda ve yönetmeliklerde çeşitli değişikliklere yol açtı.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Londra>, n.d.) (Sümer, 2014) Bu tarz yaşanan olaylardan bir çok anlamda ders alınsa da halen bu sorunlar insanlık için gündemdeki başlıklardır. Geçmişte Londra’da yaşanan kömür kullanımı kaynaklı bu dramatik olayın benzerleri özellikle Çin’de görülmektedir. En sarsıcı örneklerden birisi Ocak 2013 te Pekin’de (Beijing’te) benzer bir durum yaşanmıştır. “ *Geçen yıl bu uygulama sayesinde Pekin'deki hava kirliliğinin 400'lü rakamlara ulaştığını gördüm. Ancak 12 Ocak'ta rakam 750'leri geçti. Normalde 60'a kadar olan hava için temiz deniliyor. Şu satırları yazdığım sıra, hava kalitesi 457'ydi ve "hazardous" yani "tehlikeli" sözcüğüyle tanımlanıyordu. 750'leri bulduğu sıralarda ise tanım için" indeks ötesi" denilmişti. Bu akşam ya da yarın yeni bir " indeks ötesi" yle karşılaşmayacağımızın hiçbir garantisi yok. Şu an dışarıdaki hava da bunun habercisi...*”

(https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/01/130129_china_pollution, n.d.) (Mc

Grananhan, Gordon; Morcotullio, Peter; Bai, Xuemei; Balk, Deborah; Braga, Tania; Douglas, Ian; Elmqvist, Thomas; Rees, William; Satterhwaite, David; Songsore, Jacob; Zlotnik, Hania; "Urban Systems" in Hassan, Rashid; Scholes, Robert; Ash, Neville;, 2005)

Tablo 7: Yerel, Bölgesel, Küresel Ölçeklerde Çevresel Sorunların Özellikleri

	YEREL ÖLÇEK	BÖLGESEL ÖLÇEK	KÜRESEL ÖLÇEK
ANA PROBLEM	Sağlıksız/Nahoş Şartlar	Bitişik Ekosistemin Bozulması	Aşırı Çevresel Ayak İzi
PROBLEMİN YERİ	Düşük Gelir Grubu Mahalle, Bölge ve Şehirler	Büyük Şehirler, Sıklıkla Sanayi veya Orta Gelirli Şehirler	Zengin Şehirler, Sanayi Şehirleri
PROBLEMİN GÖSTERGELERİ	Güvenli Olmayan Su, Kötü Temizlik ve Hijyen Şartları, Kirli Yakıtlar, Konut için Yetersiz Alan	Yüksek Hava Kirliliği, Yeraltı Suyu Bozulması, Nehir Kirliliği, Kaynak Yağması, Arazi Kullanım Baskısı	Sera Gazları Emisyonu, Kaynak İthali ve Atık Yoğun Ürünler
PROBLEMİN İTİCİ GÜÇLERİ	Hızlı Nüfus artışı, Yoksulluk ve Eşitsizlik, Hastalıkların Ekolojisini Gözardı Eden Gelişmeler	Sanayileşme, Motorizasyon, Bölgesel Ekosistemi Gözardı Eden Gelişmeler	Zenginlik, Yüksek Miktarla Atık Oluşumu, Küresel Ekosistemi Gözardı Eden Gelişmeler
NEGATİF ETKİLER	Enfeksiyon Hastalıklar, İnsan Refahı ve Haysiyeti Açısından Düşük Şartlar	Ekosistem Servislerinin Kaybı, Kronik Hastalıklar, Tarımsal Ekosistem Üretkenliğinde Düşüş	Küresel Etkiler: İklim Değişikliği, Biyolojik Çeşitlilik Kaybı, Kıt Doğal Kaynakların Bozulması
TARİHE GEÇMİŞ YANITLAR	Temizlik Reformu Hareketi	Hava ve Su Kirlenmesi Kontrolleri	Sürdürülebilir Kentler Hareketi?

KAYNAK: (Mc Granahan, Gordon; Morcotullio, Peter; Bai, Xuemei; Balk, Deborah; Braga, Tania; Douglas, Ian; Elmqvist, Thomas; Rees, William; Satterhwaite, David; Songsore, Jacob; Zlotnik, Hania; "Urban Systems" in Hassan, Rashid; Scholes, Robert; Ash, Neville;, 2005)

Yatırım yaparak sorunu çözmeye şansları bulunan zengin ülkeler, bu olanakları sayesinde kirlilik ve kirleticilere karşı teknolojileri daha kolay kullanabilmektedirler. Ayrıca yakıt değiştirebilmekte, doğal gaz kullanımı gibi alternatifleri bir seçenek olarak kullanabilmekte, kömür dumanını bu tarz yollarla da bertaraf edebilmektedirler.

Benzer şekilde trafikte yer alan araçlardan kaynaklanan hava kirliliği için de zenginlik hibrit teknolojilerle elektrik ve su kullanan araçların yaygınlaşması ile alternatif çözümler sağlamaktadır. Aslında güneş ışığı ve petrol temelli duman olan egzoz gazının birleşimi özellikle bir araya geldiklerinde önemli kirleticilerdendir. İlk olarak Los Angeles'te 2. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan bu kirlenme biçimi artık tüm dünyada ve her yerde yaygındır. Ancak halen öldürücü olmasına karşın akut formda olmadığı için insanlar bunu farkında olmadan soluyup etkilerini ise uzun dönemde astım, KOAH veya zatürre gibi sağlık problemleri ile yaşamaktadırlar.

Bu kapsamda üç mekânsal ölçekte kentsel ekolojik sorunları ele alan McGranahan ve arkadaşlarının 2005 yılındaki çalışmasından (Mc Grananhan, Gordon; Morcotullio, Peter; Bai, Xuemei; Balk, Deborah; Braga, Tania; Douglas, Ian; Elmqvist, Thomas; Rees, William; Satterhwaite, David; Songsore, Jacob; Zlotnik, Hania; "Urban Systems" in Hassan, Rashid; Scholes, Robert; Ash, Neville;, 2005, p. 805) yola çıkarak Tablo 7 geliştirilmiştir.

Yapılan modellemeler aslında durumu çok basit bir şekilde ele almaktadır. Çünkü şehirlerin zenginlik ölçütlerinin oluşturulması ve kesin bir ölçü alınması aslında o kadar da kolay bir durum değildir. Fakir ya da zengin diye nitelendirilen kentlerin kendi içlerinde sınıflandırılması da söz konusu olabilir. Fakir ama orta gelir grubuna yakın zengin ama fakir gruba yaklaşan kentler de görülebilir. Aslında bu içinde yaşadığımız kentlerde de gözlemlenebilir bir olgudur. Gelişmekte olan dünyada bir çok mega kent olarak adlandırdığımız, ancak bu mega kentlerin de barındırdığı büyük yoksulluklar yaşayan nüfuslar olabilir. Temiz su kaynaklarına, sağlıklı ve temiz yaşam alanlarına

ulaşamayan hastalıklarla boğuşan nşfuslarda bu kentlerde yer almaktadır. Yani bu mega kentlerde zenginlik ve yoksulluk bir arada yer almaktadır. Zengin mahallelerde yaşayan nşfus tıpkı gelişmiş bir şlkede yaşıyormuşçasına kşresel tşketim kalıplarına entegre uzun mesafeli ticarete, kitlesel pazarlama ağlarına bağlı yaşamlar sşrerken, global ekosisteme rahatlıkla uzanabilen, en temiz suyu, eti, balığı, enerjiyi, orman şrşnlerini ve her tşrlş kaynağı kendilerine mal ederken yşksek entropili atıklarını yoksul alanlara ihraç etmekten geri durmazlar. şrneğin Amerikan kentleri için uzun yıllardır bir sorun olarak gşrşlen katı atık sorunu bir başka yer için sıradan bir şey veya Asya'da bazı şlkeler için tşketimin artışını gşsteren mutluluk verici bir durum olabilmektedir. şnkş belirlenmiş bir gerçeklik vardır ve kişi başına dşşen katı atık şretimi zengin şlkelerde fakirlere gşe daha yşksek olma eğilimindedir.

Gelişmekte olan dşnyada kentler bu tip paradigmalarla da yşzleşmek, bu sıkıntıları yaşamak durumundadır. Tşm bu farklar, konutlardaki farklı kombinasyonlar, sağlıkta, temizlikteki ikilemler, su kirliliği, katı atık ,enerji arz gibi sorunlu başlıkların tşmş zenginlik ve fakirliğin bir arada olmasının sonuçları olarak kentlilerin hayatlarına problem olarak yansımaktadırlar. Bu anlamda en şnemli şrneklerden biri Mexico City dir. Çok bşyşk bir mega şehir olmakla birlikte dşşşk gelir gruplarının oturduğu alanlar yetersiz konut, sağlık hizmeti, eksik donanımlar, yetersiz barınma koşullarıyla doludur. Bşyşk bir nşfusu baskısı altında yetersiz hale gelen tatlı su kaynakları, bozulmuş yer altı suları, toprak şkmesi, seller gibi doğal afetleri sıklıkla yaşayan, insan kaynaklı kirlilik ve sanayi atıklarından muzdariptir. Ağır sanayi ve toplu motorizasyonun oluşturduğu, dağlarla çevrili olmasından dolayı coğrafi anlamda da şanssızlığının desteklediği, hava kirliliği ile bilinen bir şehirdir. Kent nerdeyse Meksika nın tşm katı atıklarını dşrtte birinin şretildiği alan olarak dşzenli atık toplanıp, depolanmayan bir durumdadır. Bu sayılan faktşrlerin bir araya geldiklerinde gşller ve ormanlarla karakterize olmuş yerel ekosisteme neler yaptığı tahmin etmek mşmkşndşr. Ne yazık ki bu durumda bulunan tek

örnek Meksico City değildir. “Fakirlik çevrenin en büyük düşmanıdır” diyen Indra Ghandi’nin sözünün geçerliliğini teyit eden bu durum kentlerde yoksullukla zenginliğin iç içe geçmesine karşın yoksulluğun baskın gerçekliklerinden kaynaklanmaktadır.

“Küresel olarak kentler, toplam karasal alanın yalnızca %3 ü civarını işgal etmektedirler.” (Grimm, Nancy B.; Stanley, Faeth H.; Golubiewski, Nancy E.; Redmann, Charles I.; Wu, Jianguo; Bai, Xuemei; Briggs, John M., 2008) Kapladıkları alan az da görünse tüm bu kentler yalnızca kaynak girdisi ve atık çıktısı ile değil aynı zamanda ekolojik olarak önem taşıyan arazi kullanım etkilerine de sahiptirler. Dünya üzerinde nüfusun büyük bir yüzdesini küçük bir alanda yoğunlaştıran küresel kentleşme, aslında doğru yaklaşımla olumlu sonuçlarda getirebilir. Örneğin yoğun olarak tarımda kullanılarak bozulmuş alanların restorasyonu ile yeni bir peyzaja ulaşılması söz konusu olabilir.

Kentsel yoğunluk zamanla azalmak eğilimi göstermektedir. Bu eğilim aslında kent nüfusunun azalmasından değil, ancak kentlerin alansal olarak genişlemesinden meydana gelmektedir. Bu özellik günümüzde yüksek yoğunluklu Asya ve Afrika kentlerinin gelecekte düşük yoğunluk taşıyacağını ortaya koymakla beraber, kentlerin alansal yayılımı konusunda da büyük bir etki taşıyacaktır.

Bölgesel olarak baktığımızda kentsel büyümenin, hinterlandında yer alan yapılaşmamış kırsal, ormanlık alanlara doğru genişleme manasına geldiğini tahmin etmek zor değildir. Bu tarz genişlemeler, normal şartlar altında, genellikle düzensiz yapılaşmalarla karayolları veya diğer ulaşım hatları yönünde gerçekleşirler. Bu alanlarda yapılaşmış alanların yanısıra tarım alanları, orman alanları bulunur ve bu tarz planlara bakıldığında, şehrin yamalı bir görüntü taşıdığı görülür. Bu tarz parçalanmış görünümeler yüzlerce kilometre uzaklıklara kadar genişleyebilir.

Bu parçalanmış alanlar zaman içinde yeni kentsel yapılaşmalarla doldurulabilir. Mülkiyet yapısını da etkileyerek tarım ve orman alanlarını daha küçük parçalara bölerek mevcut bitki ve hayvan biyoçeşitliliğini etkiler. Yapılaşmış alanların artması çevre

üzerindeki toplam kirlilik yükünün artması, özellikle su kirliliğinin artması yanında toprak sıkışması ve sert yüzeylerden akan yağmur suyu ile erozyonun da artmasına katkıda bulunur. Bu tarz bir genişleme, uzun dönemde tarım alanlarını azalttığı gibi bu üretken tarım alanlarının yer aldığı kırsal alanların kent merkezine olan uzaklıklarını da artırır. Bu dönüşüm çok fazla arttığı durumda ulusal tarımı ve bağlantılı olarak tarım politikalarını etkileyebilir güçte olacaktır. Bu etkileri yalnızca yerel olarak algılamamak gerekmektedir. Çünkü bunların küresel etkileri de oldukça önem taşımaktadır.

Bu anlamda özellikle zengin, para dolaşımı yüksek şehirlerin başvurduğu çözüm yolu ‘sürdürülebilir kentler’ haline gelme çabalarıdır. Gerçekten de dünyada sürdürülebilirliği en yüksek şehirler özellikle kuzey ve orta Avrupa’da yer alan zengin şehirlerdir. Örneğin güçlü ekonomisiyle Almanya Freiburg kenti bu konuda başı çeken örneklerden biridir. (Avrupa'dan Örnek Projeler"Kentlerin Büyümesinde İtici bir Güç Olarak Yapı Kültürü", 2007) Kentin yerel yönetimi uzun zaman sürdürülebilir kent hareketine yatırım yaparak bu konuda haklı bir üne kavuşmuştur. Kentte yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük yatırım yapılmış, nerdeyse Almanya’nın tümünde yer alan güneş enerjisi panellerini ev sahipliği yapma noktasına ilerlemiştir. Enerji verimliliğini artırma çalışmalarına atıkların dönüşümü de eklendiğinde, yeşil olarak adlandırılan bina mimarileri uygulamalarının eklenmesi, alternatif ulaşım uygulamaları, artırılan kamusal yeşil alanlar ve diğer desteklerle birlikte bu alanda tartışmasız büyük ve başarılı bir model olmuştur. (ekohaber.com.tr, 2012) Tüm bu gelişmeler yalnızca sürdürülebilir kent değil aynı zamanda ekonomisi güçlü bir kent ortaya koymuştur.

Ancak bu sürdürülebilirlikte iyi örnekler sadece zengin kentler için değildir. Düşük ve orta gelirli ülkelerle, yeni zengin diye tanımlanabilir ülkelerden de gayet başarılı örnekler çıkabilmektedir. Bu anlamda Singapore inanılmaz büyük bir başarıya üst düzey ve detaylı bir planlama ile imza atmıştır. 1950’ ler ve 60’ lar sırasında, Asya’nın en ağır şekilde yoksulluk, gecekondulaşma, yüksek nüfus yoğunluğu, plansız gelişim, su kirliliği,

halk sağlığı sorunları ve temizlik problemleri ile boğuşan Singapur 60'ların ortasından başlayarak fiziksel altyapısında önemli bir dönüşüm yaşamış, Asya kıtasında birçok kenti kuşatan derin problemlerle başa çıkan bir duruma gelmiştir. Kent için hazırlanan yenileme planları, cömert devlet sübvansiyonlarıyla desteklendi. Bu planlar kentin koloni geçmişinden gelen kayıt dışı yerleşimleri temizledi, yasal olmayanı dönüştürüp, yasal altyapıyı kazandırdı. Mekânsal olarak da, yüksek katlı binalara kavuşan kent, daha gelişmiş ve modern bir çehre kazandı. Kentte oluşan sermaye birikimi ulaşımda araba alımını artıracakı için yerel yönetim araç alım vergisi ve lisans zorunluluğu getirdi bu olumsuz tabloyu ise kaliteli ve ileri teknoloji taşıyan alternatif kamu taşımacılığına yatırım yaparak açtı. Benzer biçimde şehir şebeke suyu ve kanalizasyon altyapısı da yenilendi. 80'li yıllara varıldığında sağlıklı şehir şebeke suyu tüm kente ulaşmaktaydı. Böylece halk sağlığını tehdit eden pislikten ve sağlıklı suya ulaşamamaktan kaynaklanan kolera gibi birçok hastalık yerini gelişmiş ölkelerin yaygınlıkla yaşadığı kalp krizi, kanser gibi hastalıklara bıraktı. Singapur bu deneyimle inanılmaz bir başarı ortaya koymuştur. (Batuman, 2022) Planlama aracı olarak elindeki tüm olanakları benzersiz şekilde kullanmış, mekandan ekonomiye, sağlıktan sürdürülebilirliğe büyük bir başarıya imza atmıştır. Bu örnek bir kentte doğru ekonomik yaklaşımla yoksullukla başa çıkılabildiği gibi sürdürülebilirlikte olabildiğince desteklenebilir. Singapur'da günümüzde de halen çevresel sürdürülebilirlik, kentin sınırlı su kaynağı, yetersiz gelişim alanı, olmayan fosil yakıt kaynakları gibi kısıtlayıcı doğal kaynakları konusunda farkındalıkla beraber yönetimin öncelikli başlıklarından biridir.

Singapur' dan farkı yönleri olmakla birlikte bir diğer örnek ise Brezilya kenti olan Curitiba'dır. Vancouver ve Friburg gibi kentlerle yarışabilir düzeyde başarılı olan kent 2010 yılında Siemens firmasının dünyada 120i kenti dahil ederek yaptığı (Busch, 2012) çalışmasına göre 17 büyük Latin Amerika kentleri arasında en yüksek sürdürülebilirlik endeksine sahip şehirdir. Curitiba'nın kentsel ekoloji ile yoğun mesaisi

sürdürülebilirlik kavramının gündeme geldiği yıllardan çok daha önce başlamıştır. Freiburg'dan nerdeyse on küsur yıl önce başlayan bu durum aslında birçok radikal değişiklik gibi ihtiyaçtan doğmuştur. Ulaşım, konut, hava kirliliği, atık ve taşkın yönetimi gibi sorunlarla boğuşan kent, hem çevresel sürdürülebilirliği hem sosyal kapsayıcılığı ön planda tutan düşük maliyetli bir yenileme planı uygulamıştır. Birçok alanda düşük maliyetli ve yüksek kaliteli çözümlerle verimliliği yakalayan bu kentte, en başarılı örneklerden biri kamu taşımacılığı alanında gelişmiş birçok ülkenin de uygulamayı tercih ettiği bir model haline gelmiştir.

2.1.4. Dünyada Nüfus ve Kentleşme

Kentleşme tarih sayfalarında farklı dönemlerde, üstlendikleri rollere bağlı olarak farklı önemler taşımışlardır. Feodal dönemde çok önem taşımaları da günümüzde konumları bambaşka noktalara evrilmiştir. Bu nedenledir ki “*Kentleşme..... dünyanın en önemli olgusudur.*” (Hoornweg, 2010) demektedir. Başta mega kentler olmak üzere, küresel ekonomide ve kendi ulusal iç ekonomilerinde de kentler ekonomik büyümenin ve inovasyonun merkezi olarak hayatın içindeki önemleriyle öne çıkarlar. Çünkü en azından istatistiksel rakamlar ve tahminlerin gösterdiği en önemli bulgu geleceğin kentlerde şekilleneceği yönündedir. Ancak her ölçekte, her şehrin sosyal ve iziksel özellikleri, farklı kırılganlıkları ve bunlardan kaynaklı farklı stresleri bulunabilir. Örneğin bir kıyı kenti için farklı iç kesimde yerleşik bir kent için farklı sorunlar olabilir. Mesela bir kıyı kenti için deniz taşımacılığı avantajlıyken, kıyı şerhinde yer almaktan kaynaklı şiddetli rüzgarlar, seller, kıyı erozyonu, deniz seviyesinde yükselmeler sorun teşkil edebilirler.

Aslında Dünya zaten hızlı bir kentleşme sürecinden geçmiştir.1950'li yıllarda dünyanın toplam nüfusunun %30'u kentlerde yaşarken, 2007 yılında ilk defa kent nüfusu, kırsal nüfusu aşmıştır. 2010 yılına gelindiğinde bu oran 3.3 milyarı aşmış ve oransal olarak % 50'yi geçmiştir. Geleceğe yönelik, mevcut eğilimlere dayalı olarak yapılan öngörülerde 2030 yılında 5 milyardan fazla kişi ile kentsel nüfusun %60' lara ulaşacağı,

2050 yılında ise bu oranın %70'e varacağı düşünülmektedir. (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019) İnsanlığın kentli bir tür olduğu açıktır.

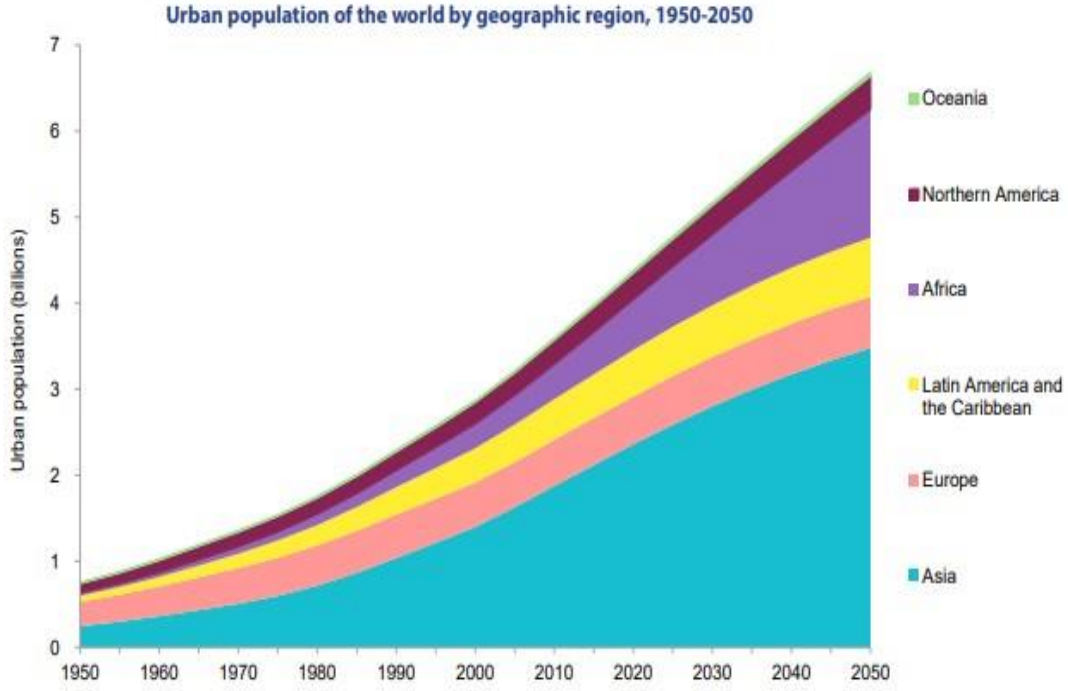
Tablo 8: Dünyada ve Kıtalarda Kentleşme Oranları

	1950	1975	2010	2030	2050
DÜNYA	%29	%37,2	%50,5	%59	%68,7
KUZEY AMERİKA	%63,9	%73,8	%82,1	%86,7	%90,1
GÜNEY AMERİKA	%42	%61,2	%79,6	%84,9	%88,8
AVRUPA	%50,5	%65,6	%72,8	%78,4	%84,3
OKYANUSYA	%62	%71,5	%70,2	%73,4	%74,8
AFRİKA	%14,7	%25,4	%40	%49,9	%61,6
ASYA	%16,8	%24	%42,2	%52,9	%64,6

Kaynak: Jacques Veron, “kentleşme” maddesi, Dictionnaire de demographie et des sciences de la population, Armand Collin, Paris, pp:489

Dünyanın kentleşme hızı oldukça yüksektir ancak her yerde sayısal olarak veya gelişme biçimi olarak aynı değildir.

Günümüzde ise kentsel nüfus arttıkça yoksul ülkeler kalkınma politikalarını tekrar tekrar düşünmek ve hem kırsal hem de kentsel alanlarda önceliklerini doğru tartıp değerlendirmek durumunda kalacaklardır.

Şekil 6: 1950-2050 Arası Coğrafi bölgelere Göre Kentsel Nüfus Artışı Grafiği

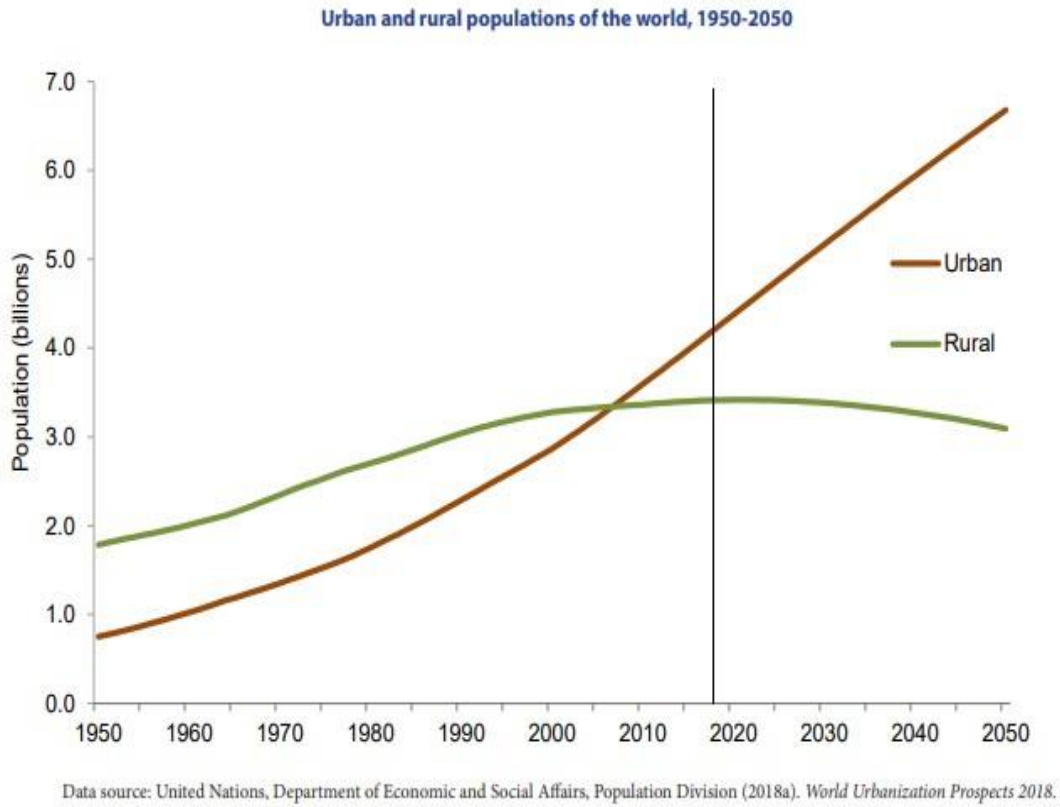
Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

2018 yılında BM verilerine göre dünya nüfusunun 4.22 milyarı yani %55'i kentlerde 3.41 milyarı, yani %45'i kırsal alanda yaşamaktadırlar. 2050 yılına gelindiğinde, mevcut koşullara dayalı projeksiyonlar kapsamında yer alan rakamlar kentleşmenin tüm kıtalarda artacağını belirtmekle birlikte, her birinde ayrı gelişmelere işaret etmektedir. Örneğin 1950 lerde %14.7 hızla kentleşen Afrika'nın 2050 yılına gelindiğinde %61.6 oranında kentleşmesi beklenmektedir. Buna karşın Kuzey Amerika'nın 1950 lerde %63.9 hızla kentleşen Afrika'nın 2050 yılına gelindiğinde %90.1 oranında kentleşmesi beklenmektedir. Burada hiç şüphesiz planlı gelişim ve sürdürülebilir kalkınma en önemli farklılıklar olarak öne çıkacaklardır. Ancak kıtalar haricinde, konuya dünya geneli olarak baktığımızda, aynı tarihler için iki katından fazla bir kentleşme hızının dünyaya çok ciddi çevresel yükler getireceği de açıktır. Kentleşmenin hem küresel hem de yerel olmak üzere her ölçekte çok büyük ve etkin çevresel sonuçları vardır. Bu konuda basit bir örnek ise “şehir sakinlerinin dünyadaki

sera gazı emisyonlarının % 70' ine kadarından sorumlu olduğudüşünüyor.” (Economist Intelligence Unit, London, 2012) yorumu ile ortaya çıkmaktadır.

2.1.5. Kentleşme ve Çevresel Riskler

" Şehirler geleceğin büyüme motorlarıdır ve nüfuslarına eğitim, istihdam ve refah için daha fazla fırsat sunarlar. Bununla birlikte, büyümelerinin olumsuz etkileri trafik sıkışıklığı, kayıt dışı yerleşimler, kentsel yayılma, çevre kirliliği, kaynakların sömürülmesi ve iklim değişikliğine önemli katkılarla da sonuçlanabilir. " (Economist Intelligence Unit, London, 2012)

Şekil 7: 1950-2050 Yılları Arası Kent ve Kır Nüfusu

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Birleşmiş Milletler'in Şekil 7'de de görülen rakamlarına göre, dünya nüfusunun yarısından fazlası şu anda şehirlerde yaşamaktadır ve bu rakam 2050 yılına kadar üçte ikisinden fazlasına yükselecektir. Kuzey ve Güney Amerika kentleşmenin en yüksek

olduğu bölgelerdir ve her iki kıtada yaşayanların %80' inden biraz fazlası şehirlerde yaşamaktadır. Asya ve Afrika'da ise iki kıta da kırsal kesimden şehirlere eşi görülmemiş bir göç gerçekleşmektedir. (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019) Örneğin Afrika'da, kent sakinlerinin sayısının bugün 412 milyonu aşarak 2035 yılına kadar iki katından fazla artarak 870 milyona çıkması beklenmektedir. (Economist Intelligence Unit, London, 2012)

Tüm bu değişen değerler nedeniyle, kabul etmek gerekir ki günümüzde, dünya ve insanlık, toplam nüfusun yüzde ellisi kentlerde yaşayan bir yapı kazanmış, bir başka deyişle kendi içinde tarihsel bir eşiği aşmıştır. Kentleşme hızı benzeri görülmemiş ölçeklerde artmış, özellikle Asya Afrika ve Orta Doğu'da tahminlerin çok ötesine geçmiştir. Dünyanın kentsel nüfusunun 2010- 2050 yılları arasında 3 milyar daha artması beklenmektedir. 3 milyar aslında hemen hemen 1950'lerde dünyanın toplam nüfusudur. (Goldstone, 2010) İnsanlığın her geçen gün biraz daha kentli bir tür olduğunu söylemek mümkündür.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda ve gelecekte kentler giderek sosyal, ekonomik, politik ve çevresel şartları tüm ölçeklerde şekillendireceklerdir. “ *Kentsel süreçler, yerel bölgesel ve küresel çevresel sonuçlar açısından, kritik itici güçtür ve geçmişte olduğu gibi gelecekte de birçok çevresel sonuca sebep olacaklardır* ”. (Hoornweg, 2010, p. 7) Kentler yerel ölçekte kendi içlerinde bulunan havanın ve suyun kirlenmesine sebep olurlar, bölgesel ölçekte baktığımızda her kent kendi etki alanı içinde yer alan enerji, su kaynaklarını, ormanları, tarımsal ürünleri, balık stokunu ve bunlar gibi doğal kaynakların tümünü etkileme gücüne sahiptir. Küresel ölçekte baktığımızda ise, kentlerin dünyada tüketilen enerjinin büyük kısmından (%60-80 civarı), atmosfere salınan CO²'in ise hemen hemen bir o kadarından sorumludurlar.

21. yüzyıl süresince kentler sosyal politik ekonomik ve çevresel anlamda tüm ölçeklerde önemli gelişmelerle şekillenmiştir. Bu dönemde kentsel süreçler yerel bölgesel

ve ülkesel ölçekte birçok çevresel sonuca sebep olmuştur. Yerel lekli su veya hava kirlilikleri yanında bölgesel olarak kendi hinterlandını aşar şekilde enerji, su, orman ve tarım ürünleri, balık rezervleri gibi doğal kaynakları etkileyen kullanımlar da söz konusudur. Dünyada kullanılan toplam enerji harcamasının önemli bir kısmı, kentsel alanlarda harcanırken, atmosfere salınan toplam karbondioksitin ve diğer sera gazlarının büyük miktarı da bu alanlarda yaratılmaktadır. Hiç şüphesiz ki, bu durum öncelikli olarak doğduğu alanı yani kentleri ve içinde yaşıyan nüfusu etkilemektedir. En önemli nüfus yükleri ağırlıklı olarak fakir şehirlerin, fakir yerleşim alanlarına düşerken, şehirlerin ekosistem üzerindeki yükleri kendi hinterlandlarını da kilometrelerce aşabilmektedir. Global iklim değişikliği de kentler üzerine ekstra zorluklar ve çevresel etkiler yaratmak da kıyı alanlarında artan taşkın riskleri özellikle topografik anlamda düşük seviyelerde yerleşim şehirleri etkilemenin yanında, kentsel ısı adası etkilerini arttırarak şiddetlendirmekte, artan ısı dalgası kaynaklı ölümleri arttırmaktadır.

2.1.6. Kentleşme ve Güvenlik

Günümüzde kentlerin güvenlik kavramının birçok başlığı açısından geldiği nokta geçmişteki durumundan çok farklı noktadadır. Artan kentleşme, hızı ve lği yanında taşıdığı çevresel riskler ve tehditlerle bir arada ele alındığında bunun güvenlik politikasına ihtiyaç duyan bir tartışma konusu olduğu açıktır. Çevresel güvenlik kavramının doğası gereği, uygulanması gereken politikalar bazen i güvenlikle, bazen de dış güvenlikle ilgili olabilir. Kentleşme kavramının bünyesinde taşıdığı özellikler ele alındığında, çevresel güvenlik alanında keşiştiği birçok konu başlığı bulunduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Örneğin en başta sürdürülebilir kalkınma olmak üzere, gıda güvenliği, enerji güvenliği, su kullanımı ve rezervi, küresel iklim değişikliği, halk sağlığı ve hastalıklar, afet planlama veya bunların daha komplike başlıkları, g savaşı, terörizm, biyolojik savaş, silahlanma, uluslararası sorunlar, uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı gibi devletlerin kırılgan olduğu ekonomilerinin küresel ticarete hatta

geleneklerin belirleyici olduğu başlıklar gibi bir çok konu kentleşme kavramıyla ve bu kavramdaki belirleyici faktörlerin başında gelen kentsel nüfusla kesişmektedir.

Bu alanda kentleşme ve güvenlik konusunun bağlantısı bu derece açıkken, kentsel büyüme ve güvenlik ilişkisinde ki gelişmeleri inceleyen yeterli ve detaylı çalışmalar henüz oldukça sınırlıdır. Özellikle halk sağlığı ve kentsel şiddet konularında bir kısım gelişmiş çalışma ve politika önerileri olsa da, bunların yeterince sistematik çalışmalar olduğunu söylemek çok kolay değildir. Çünkü sonuçları açısından, kentleşmeyle ve kalkınmayla bir arada ele alınabilir, küresel gerçekleri ortaya koyan ve güvenlik kavramı ile entegre edilebilir sonuçlara sahip olanlar neredeyse yok denecek kadar azdır.

“Gerçekten de kentleşme hızı insanlık tarihinin yaşadığı en üst noktadadır. Ancak bu konuda daha yoğun çalışılan uluslararası ilişkiler anlamında yani dış güvenlik politikası yönünden kentlere odaklanmak çok daha mümkün görünmektedir. Konuya bu çerçeveden bakıldığında gelişmiş ve gelişmekte olan tüm dünyayı kapsamak uygundur. Çünkü küresel iklim değişikliği, petrol ve su kaynaklarının kullanımı, salgın hastalıklar, global ve bölgesel göç yapıları, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, uluslararası organize suç ve suç örgütleri terör gibi başlıklar ve bunların çevresel sonuçları, zengin fakir ayrımı olmaksızın tüm dünyayı ve insanlığı tehdit eder durumdadır. “ Dünya küresel iklim değişiminin ortaya çıkardığı değişen ve felakete daha yakın hale gelen kentsel yapının, organize suça karşı artan savunmasızlığını her kesim farkındadır. Orta ve uzun dönemde iklim değişikliğinin arazi bozulması, kirlilik, kırdan kente göç, kasırga-taşkın gibi doğal felaketlerde artış, gıda kıtlığı gibi olgulara sebep olacağı düşünülebilir. Bunların da kentlerde informal yerleşimleri artıracığı, buralarda suç aktörlerinin sayısını ve gücünü destekleyerek, daha aktif hale getireceği, buna karşın suçun kontrolünü zorlaştıracığı, yerleşik nüfusun özellikle hassas, kırılğan kesiminin ihtiyaçlarının aşırı artmasına sebep olabileceği kabul edilebilir. Bu nedenledir ki kamu güvenliği hedeflerinde daha geniş sosyal, ekonomik konularla ilişkilendirmek için stratejiler geliştirilmesi uygun olabilir.” (Sampaio, 2018, p. 2)

Zengin ve fakir ülkelerin arasındaki tek fark bu sorunları yaşama ve ele alma biçimleridir. Düşük gelir düzeyindeki ülkelerde daha çok akut, konut, beslenme, işsizlik gibi alanlarda olumsuz yansımalarla ortaya çıkarken, dünyanın daha zengin ülkelerinde, zengin kentlerde sorunlar kitlesel yoksullukla fakirlerde olduğu kadar, iç içe geçmiş durumda olmadığı için, bu kentlerdeki problemler sanki daha azmış gibi görünebilir, dolaylı olarak bu kentler doğal kaynakları daha az tüketip zarar veriyor, daha az çöp çıkarıyor, dünyaya daha az CO² salınımı yapıyor veya düşük karbon ayak izleri ile yaşıyor gibi görünebilirler ve bu zengin bölgelerde sorun biraz daha farklılaşır ama asla daha az önemli olmaz. Çünkü bu problemler dünyayı etkiler ve doğaları gereği dünya ve insanlığın geleceğinin kaderini değiştirebilir. Sonuç itibariyle dünyanın zengin ve fakir kentlerinde yaşanan problemlerle başa çıkarken, problemin global önemi ve iç içe geçmiş yapısından dolayı hiçbir ölçekte, en marjinal olduğu düşünülen bir sorun dahi göz ardı edilemez. Örneğin fakir bir ülkenin bir şehrinde ortaya çıkan bir salgın büyük bir hızla dünyanın metropollerine yayılabilir ve dünyanın birçok farklı bölgesinde yaşayan nüfusu etkileyebilir ya da Çin veya Hindistan gibi ekonomisi büyüyen nüfusu fazla ülkelerin kentleşme hızı toplam arzı etkilerken, buna bağlı olarak gıda ve petrol gibi kritik küresel ürünlerde fiyatları etkileyebilmektir. Benzer şekilde, gelişmiş ülkelerde de, kentsel gelişim yapılarını sürdürüp, idare ederken, tıpkı iklim değişikliğinin küresel ekosistem üzerinde oluşturduğu yük gibi, küresel ürünlerin arz ve talep düzeyini etkileyerek bu tip sorunlar yaratabilirler.

Kentleşme ele alınırken, kentlerle ilgili bazı konuları öncelikle kabullenmek gereklidir. Bunların başında kentleşmenin kendi içinde bir mantık taşıyan, kalıcı ve geri dönülmez bir durum olduğu gelir. En kötü ekonomilerde bile kentler vardır ve mekânsal yakınlıktan kaynaklanan yığılmanın ortaya çıkardığı fayda nedeniyle gelişirler. Her ölçekte ve her ekonomik seviyede, iş yerleri kendilerine yakın işgücüne ihtiyaç duyarlar, ulaşım sistemine, arz talep yaratacak insana, kapital dolaşımına ihtiyaç duyarlar. Bu

durum bir ürünü üreten iş yeri ya da fabrika için geçerli olduğu kadar, bankacılık gibi bilgi ve zihinsel çalışmaya bağlı ürünler için de geçerlidir. Sonuç olarak, her türlü kentsel ekonomik süreçlerde yer alan tüm paydaşlar bir arada olmanın onlara sunduğu avantajları için orada yer alırlar. Dünya Bankası 2009 yılındaki raporunda “ Hiçbir ülke şehirleri büyümeden gelişmedi. ” (The World Bank, 2009) cümlesi ne yer vermiştir. Dünya Bankası geçmiş yıllarda daha çok kırsal gelişmeyle ilgilenmiş olsa da kentlerin ve kentleşmenin ulusal ve küresel kalkınma süreçlerinin odağında yer bulduğunu ve bir ülkenin refah seviyesi açısından oynadığı önemli rolü bu cümleyle ortaya koymuştur.

Ayrıca kentlerin ve global kentleşmenin, uzun dönemde, bünyesinde barındırdığı avantajları ile doğal çevre ve insanlık için, olumsuz yönlerinden çok olumlu yönleri ile öne çıkan bir olgu olduğu söylemek mümkündür. Mekânsal olarak dünyanın politik kurumlarına, üniversitelerine, iş ve üretim dünyasına ev sahipliği yapmanın yanında ekonomik büyümenin motor gücü, dinamik yapısıyla bilim ve innovasyonun, sosyal ve politik yaşamın merkezi tüm dünyada, zengin veya fakir ülkelerde hep kentlerdir. Kentler içinde yaşayanlara daha güvenli, daha hoş, daha çeşitlenmiş, iyi yönetildiğinde çevresel olarak daha sürdürülebilir, daha temiz, mekan duygusu daha yüksek yaşam alanları ve standartlar sunar. Örneğin temel sağlık hizmetleri gibi sosyal hizmet sunumları yerleşim alanları ve servisin fiziksel yakınlıkları nedeniyle çok daha ulaşılabilir ve ucuz olarak yer alır. Tüm bu içerik ve iyi yönetimle yan yana gelen kentlerde, kaynak kullanımı daha akılcı, kirlletici üretimi daha az, buna karşın ilginç, çeşitli ve dinamik sosyal yapısı ile içeriğindeki tüm avantajlar bir aradadır ve dolayısıyla yeni yatırımlar ve işgücü için çok büyük bir çekim odağıdır.

Günümüzde çevresel açıdan sürdürülebilir kentler olarak ele alınan yapılar, karbon dioksit emisyonu, enerji, su, ulaşım, atık politikası, hava kalitesi, yeşil alan oranı ve genel arazi kullanım politikası ve çevresel politikalar gibi bir çok gösterge açısından Yeşil Kent İndeksi kriterlerine göre ele alınmaktadır . (Işıldar, 2012)

2.1.7. Kentleşme ve Alansal Yayılım

2.1.7.1. Kırsal Alan ve Çevre

Birçok araştırmada kenti çevreleyen (perifer) alanla kırsal alanların kentler, için gıda, inşaat malzemesi, yakacak olarak odun, merkezde üretilen çöplerin depolama alanı olarak kullanılışı, farklı yaklaşımlar içinde ele alınmıştır. Bu anlamda su kaynaklarının bozulması, arazi kullanımında olumsuz dönüşümler, arazinin bozulması, tarım toprağının erozyona yenilmesi, yetersiz su kaynağı, kötü altyapı, hava kirliliği, atık yönetiminin hiç olmaması, enfeksiyonel bulaşıcı hastalıkların ve parazitlere dayalı sağlık sorunlarının yaygınlaşması kır/kent dönüşümünden kaynaklanan ana sorunlardır. Tüm bu yapının içinde “*Kırsal alanda halkı göçe zorlayan itici nedenler insanların içinde bulunduğu olumsuz koşullardan ileri gelmektedir.*” (Karaca, 2019)

2.1.8. Kaynak Kıtlığı Çevresel Güvenlik ve Kentleşme

Çevresel güvenlik yönünden, güvenlik faktörlerinin ulusal ve global güvenlik sonuçlarını nasıl etkilediği önemlidir. Konunun iç yüzünde aslında, değişen çevresel koşulların geleneksel güvenlik şartlarını nasıl etkilediği yer almaktadır. Çevrede olan değişimlerin, güvenliğe yönelik etkilerine sebep olacak iki yol vardır. Bunlardan ilki çevresel değişimlerin devlet ve devlet içindeki gruplar arasında çatışma ve şiddete neden olabileceği yönündedir. Burada temel mantık doğal kaynakların fosil yakıtlar, mineraller, taze su kaynakları gibi kıt olması veya bazen ise bol olması (ele geçirme isteği doğurmasından, pazar fiyatlarında belirleyici olmasından vb.) mantığından ortaya çıkmaktadır. Çünkü ekosistemin bozulması aslında aşırı tüketilmesine, ölçüsüz kirlenmesine ve iklim değişimi gibi radikal etkilerin olumsuz sonuçlarına bağlıdır. İkinci olarak da bu alandaki bazı çevresel değişimin karşılıklı olarak devletler arasında ve devletlerin kendi içlerinde yer alan gruplar arasında daha barışçıl işbirliklerine neden olabileceğini savunuyor. Buradaki temel fikirse, sınır aşan sulardaki iş birliği gibi

çevresel konularda ortaya çıkan işbirliğinin düşman devletlerarasında bile büyük bir güven ortamına sebep olması, sonuçta da geleneksel sert güvenlik kavramlarının aşılmasına sebebiyet vermesi ve barışı teşvik etmesidir.

Kaynakların kıtlığı, ya da bolluğu, ilişkileri stabilize edebilecek, devlet veya devlet içindeki gruplar arasında çelişki veya şiddete sebep olabilecek veya problemleri ortadan kaldıracabilecek güçtedir.

Çevresel güvenlik kavramlarının kökleri Soğuk Savaş döneminde, özellikle de 1970' ler ve 80' lerde ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda şekil alan kavram dünyadaki doğal kaynak stoğu ve ekosistem yapısına yönelen, artan ilgi nedeniyle ön plana çıkmıştır. Bu konudaki korkuların en önemli dayanağı çevresel kirlenme ve bunun sonuçları ile ilgilidir. Bu sonuçların en önemlileri de fazla nüfusu artışına bağlı olarak ortaya çıkan gıda kaynaklarının azalması iklimsel şoklar ve diğer doğal kaynaklarda ortaya çıkan azalma ve bozulmalardır. Bu konudaki yaklaşımların çoğu spekülative rakamlara dayalı, spekülative tahminlere dayalı olsa da, 1972 yılında Roma kulübünün ortaya koyduğu " Limits To Growth " raporu gibi son derece gerçek verilerde söz konusudur. Yine bu dönemlerde ortaya çıkan en reel problemlerden biri olan petrol şoku 1973 ve 1979 yılları arasında batı ekonomisinin çöküşüne ve petrolün jeostratejik bir ürün haline gelmesine sebep olmuştur. 80'lere gelindiğinde çevreyle ilgili kaygıların listesi çok daha genişlemiş, çok da farklı başlıklar taşımaya başlamıştır. Antartika'nın üzerindeki ozon tabakasının delinmesi iklim değişimi hipotezini desteklenmiş, aynı zamanda tropik ormanlarda azalma insanlığın en ciddi ekolojik problemleri haline gelmiştir. 1980 ve erken 90'lar döneminde çevresel güvenlik konusu kurumsallaşmıştır. 1987 yılında 'Brundland Komisyonu'nun' ürettiğini " Our Common Future " adlı çalışma sürdürülebilir kalkınma kavramıyla ilgili ilk verileri oluşturmuştur. (Brundland, 1987) Bu çalışmada diğer başlıkların yanı sıra, çevre konusu, insanlığın yaşadığı çelişkiler ve şiddet açısından da tartışmaya açılmıştır. Buna karşın rapor, savaş ve savaşa ortam

hazırlayan şartların çevresel bozulmayla bağlantısını vurguladı. Bu tartışmalar sürerken ve dünya bir dönüşümün eşiğinde yer alırken, Sovyetler Birliği başkanı Mihail Gorbaçov 1988 ve 1989 yıllarında ekolojik güvenliğin uluslararası ilişkilerin önceliği haline gelmesini teklif etmiştir. Gorbaçov'un isteği çevresel konuların Birleşmiş Milletler gündeminde de gündeminin en üst noktalarına taşınması ve bu anlamda ciddi bir şekilde kurumsallaşmasıdır. Gorbaçov'un bu konudaki düşünceleri konuya ilişkin çok radikal dönüşümler getirmese de, Soğuk Savaşın bitimi çevresel güvenlik konusunu daha ön plana taşımıştır. Konuya mantıklı bir çerçeve oluşturmaya çalışan Soğuk Savaş sonrası dünya içerisinde birçok akademisyen de bu konuda çalışmalar göstermiştir. Bunlardan bir tanesi de Thomas Homer Dixon' dır. Kendisi ve arkadaşları doğal kaynakların kıtlığını, bu duruma en önemli sebep olan faktörlerin başında geldiğini düşündükleri artan talep yanında düşen arz ile mevcut kaynaklara adaletsiz ulaşımın ve ulusal ve uluslararası güvenlik tehditlerinin gerekçesi olarak ele almışlardır. Doğal kaynakların kullanımının adaletsizliğinin ulusal veya uluslararası güvenlik açısından bir tehdit oluşturduğunu düşünmüşlerdir. (Homer-Dixon T. F., 1994)

Kaynakların aşırı kullanımının yorumlanmasının yanı sıra zannedilenin aksine, akademisyenler benzer bir tartışmayı çevresel bolluk üzerine de ortaya koymuşlardır. Özellikle kritik doğal kaynaklarla ilgili olarak ve bunların ortaya koyacağı bölgesel çelişkiler tartışılmıştır. Sonuç olarak da insanlığın dünyanın ekosistemin üzerinde oluşturduğu bozulma temelinde, daha kötü çevresel problemler tartışılmıştır. Bunlar özellikle kuraklık ve felaketlerdir. Bu konudaki en önemli örneğin iklim değişikliğinin direk ve dolaylı etkileri olduğunu söylemek mümkündür. İklim değişikliğine bağlı olarak dünyada temiz su rejimleri değişmekte, bu direk etkinin dolaylı bir sonucu olarak, tarımsal üretim üzerinde oluşan baskı nedeniyle de tarımsal üretim etkilenmektedir. İklim değişikliği doğal felaketlerin, doğal afetlerin daha çok artmasına, sıklaşmasına, çok güçlü fırtınaların ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi,

dünyada temiz su rejimlerini değiştirmekte, bağlantılı olarak tarımsal üretim üzerindeki baskının artmasına sebep olabilmektedir. “*Dünyada kişi başına su tüketimi yılda ortalama 800 m³ civarındadır. Dünya nüfusunun yaklaşık % 20'sine karşılık gelen 1,4 milyar insan yeterli içme suyundan yoksun olup, 2,3 milyar kişi sağlıklı suya hasrettir. Bazı tahminler, 2025 yılından itibaren 3 milyardan fazla insanın su kıtlığı ile yüz yüze geleceğini göstermektedir. FAO (Food and Agriculture Organization) ya göre, 1995 yılında su kıtlığı ve su stresi yaşayan nüfusun dünya nüfusuna oranı sırası ile %29 ve %12 iken, 2025 yılında bu oranlar %34 ve %15 e yükselecektir.*” (Aksay, Ketenoglu, & Kurt, 2005).”

Şüpheli yaklaşım içerisindeki bilim adamları çevreyle çatışma arasındaki nedensel ilişkilerin çözümündeki zorluğa dikkat çekmişlerdir. Çevresel güvenlik alanı kentleri çalışmalarının tam olarak dışında tutmamıştır. Ancak bunları kapsamlı bir çalışma alanından, kapsamlı bir eleştiri alanından daha uzak tutmuş bütünleşmemiştir. “*Küreselleşmenin hem küresel hem de yerel olmak üzere muazzam çevresel sonuçları vardır.*” (Economist Intelligence Unit, London, 2012) Bundan dolayı bu konudaki temel gerçek kentlerin çevresel güvenlik alanı içerisindeki sıradan ve basit bir merak konusu olmanın çok daha ötesinde olduğudur. Çünkü az anlaşılan önemleri nedeniyle varlıkları çevresel güvenlik konuları dolayısıyla tehdit altındadır. Bu göreceli ilgisizliğinin altında yatan temel kavram da çevre konusunun popüler kültürün bir parçası olarak ele alınması ve moda kavramı diye çalışılması veya çevreyle doğanın birbirine karıştırılması, eşanlamlı olarak kullanılması, hatta insan deneyimlerinin dışında ele alınmasıdır. Bu bakış açısıyla çevre, dünyanın doğal ekosisteminden ibarettir ki, bunları da nehirler ıslak alanlar, ormanlar, okyanuslar, atmosfer ve diğer hayatını devamlılığının bağımlı olduğu sistemler oluşturmaktadır.

Tüm bu paradigmanın içerisinde çevresel güvenliğin odaklanması gereken konu, çevresel bozulmaların sebebi olan hatta bu bozulmaların bumerang gibi geri dönerek

insanlığa bedeller ödettiği bir durumda insanlığın bu sisteme nasıl dahil olduğudur. Bu zihniyet ve bu bakış açısı içerisinde kentler tamamen insanların bir nihai ürünüdür ve doğanın alanı dışında bir konudur. Bağlantılı olarak da küresel güvenlik açısından da tamamen tartışma dışı bir pozisyonundadır. Bu bakış açısının mantıksal bir sonucu olarak çevresel güvenlik içerisindeki, bahsedilen insan kavramı, kırsal ve yerli nüfustur. Bunlar doğayla direk veya dolaylı bağlantılı, yaşamını balıkçılıktan ormancılıktan, meralardan, çiftliklerde sürdürdükleri yaşamlardan devam ettiren yapıdaki insanlardır.

2.1.9. Küreselleşme ve Küresel Kentler

Küreselleşme genel anlamı ile değişimi içeren, hızlı bir süreci anlatmaktadır. Dünyanın daha entegre hale geldiği, kültürel farklılıkların azaldığı, bilgi ve iletişim devriminin yanında, insan hakları, pazar ekonomisi gibi konuların önplana çıktığı bir dönemdir. Ancak küreselleşme olumsuz yönleri de olan bir kavramdır. Küreselleşme devletlerin yapısından işlevine kadar değiştirirken aynı zamanda ayrılıkçı hareketlerin, fanatizmin arttığı bir dönemi de getirmiştir. Bu konuya biraz daha detaylı bakmak istersek: Küreselleşme dünyada insanların birbirinden haberdar olmasını kolaylaştırmış, iletişimin maliyetini de düşürmüştür. İnsanların bilgi ve teknolojiye oluşan yeniliklere adaptasyonunu kolaylaştırmış, daha aktif bireyler olabilme olanağını sağlamıştır. Dünya ekonomisini bütünleşmesine ortam yaratmış, farklı ülkelere bilgi ve sermaye akışını kolaylaştırmıştır. Burdan doğan rekabet ortamı mal ve hizmetlerin fiyatlarına yansımış, daha kaliteli üretimin yolunu açmıştır. Sonuç itibarı ile insanların yaşam standardını arttırmıştır.

Ancak küreselleşmenin olumsuz yönleri de vardır. Büyük birkaç ülkenin teknoloji alanında, finasta, medya ve iletişim alanında ve kitlesel tahrip gücüne sahip silahlar konusunda fazlasıyla güç kazanmasına sebep olurken, özellikle azgelişmiş ülkelerde insan haklarına dayalı çatışmalara ortam yaratmıştır. Yerel kültürler açısından da küreselleşme aşındırıcı olmuştur. İnternet ve elektronikteki gelişmeler insanları, daha

çok küresel bir kültüre yönlendirmiştir. Küreselleşmenin teknolojik avantajlarından yalnızca normal insanlar değil terörist gruplar da faydalandıkları için yasadışı davranışlara ve çatışmalara ortam yaratmıştır. İnternet üzerinden aynı anda akan milyonlarca bilgi yeni güvenlik tehditlerini de doğurmuştur. Çok uluslu şirketlerin mobilizasyonunun artması, farklı ülkelerde yatırımlar oluşturmalarına, bir anlamda istihdam yaratırken bir başka anlamda gittiği ülkenin kaynaklarına müdahale etmesine neden olmuştur. Tüm bunlardan dolayı küreselleşmenin sonucunda güvenlik açısından çok fazla çeşitlenmiş tehditler doğmuştur. Bunların başında etnik kavgalar, çevresel atıklar, genel çevresel bozulmalar, kitli imha silahlar, terör ve çatışma ortamları sayılabilir. Hiç şüphe yoktur ki küreselleşme güvenlik başlığını çok etkilemiş bir kavramdır. Küreselleşmenin kentleri de etkilememesi mümkün değildir.

Kent nedir diye baktığımızda dünya genelinde ortak bir tanımlı olmadığını görmekteyiz. Ancak bir şehre şehir diyebilmek için her ülkenin eşik ölçü olarak aldığı bir nüfus büyüklüğü ve tanımsal sınıflamaları bulunmaktadır. Örneğin New York şehri derken, Tokyo Metropolitan Alanı gibi isimlendirme farklılıkları şehir, metropolitan alan, kentsel alan gibi terminolojileri de doğurmuştur. Aslında kentsel büyümenin büyük kısmı şehrin resmi belirlenmiş sınırlarının dışında gerçekleşmektedir.

Şehirlerin büyümelerinde en temel faktörlerin başında göç gelmektedir. Kırsal alandan kentsel alana göç başta ekonomik nedenler, şehirlerin avantajları, politik çekişmeler, daha iyi iş olanakları, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerine yakınlık, aile ve diğer sosyal bağlara yakınlık olmak üzere birçok sebepten gerçekleşebilmektedir. Ayrıca şehirlerin doğal nüfus artışı ve ölüm oranlarının düşmesi de kentsel büyümeyi etkileyen diğer faktörlerdir. Kırsal alandan kentlere göç edenlerde, doğurganlık oranında meydana gelen düşüş kentleşme ve nüfus çalışmaları için bilinen bir gerçek olsa da, kente göç eden aileler ve onların çocuklarının kent nüfusuna eklenişi de bir artıştır. Kentsel alanlarda sağlık hizmetleri, temizlik hizmetleri gibi bazı servislere ulaşımın kırsal alandan

daha kolay olması veya kontrolün daha yoğun olduğu kentsel alanda işgücünü sigortalı çalışıyor olması gibi etkenler ve bir kısım sosyal hizmetler kentsel ölüm oranını da etkiler ve düşürür. Aslında halk sağlığı konusunda ortaya çıkan bütüncül gelişmelerin bu konuda etkisi çok büyüktür. Çünkü bu gelişmeler öncesinde kentlerde yaşayan insanların yaşam sürelerinin, kırsal bölgede yaşayanlar daha düşük olduğu bilinmektedir. Ancak ne yazık ki kentin fakir bölgeleri için bu gerçek farklılaşmaktadır. Birçok fakir kentsel bölgede konum, gelir ve diğer faktörlere bağlı olarak ölüm oranı, neredeyse kırsal bölgelerle aynı veya daha yüksektir. O nedenle kentleri ele alırken ekonomik düzey, gelir dağılımı ve yoksulluk bir çok şeyi etkileyip tüm dengeleri değiştirecek etkinliktedir.

Günümüzde kentsel büyümenin geldiği nokta, gerçekten önemli dönüşümleri içinde barındırmaktadır. Bir taraftan yeryüzünde daha büyük alanlar kaplayan, bir taraftan nüfus olarak hızla büyüyen şehirler diğer taraftan teknolojiye de nasiplerini almakta ve akıllı kentler olarak 21. YY'a damgalarını vurmaktadırlar.

Halen yeryüzünde insanların %50 sinden fazlası kentlerde yaşamaktadır ve bu toplam 3.5 milyar insana karşılık gelmektedir. 1950'lerde dünya çapında nüfusu 1 milyondan büyük 75 tane kent nüfus bulunmaktayken, 2011 yılında bu sayı 447 ye yükselmiştir. 1950 lerde en büyük yüz kentin ortalama nüfus büyüklüğü 2 milyonken, 2011 de bu ortalama 7.6 milyona yükselmiştir. Küresel olarak beklenen 2030 yılında 5 milyar kişinin, 2050 yılında 6.4 milyar kişinin yani tahminen toplam nüfusu yaklaşık %70 inin kentsel alanlarda yaşayacağı yönündedir. (Hoornweg, 2010) (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Aslında kentleşme, bugünün eğilimlerinden farklı bir süreç izlese de, 19. ve 20. YY' larda da çok hız ve önem kazanmıştır. Bu konuda en önemli kırılma noktalarının başında Sanayi Devrimi gelmektedir. Sanayi Devrimi getirdiği birçok yeniliğin yanında, kentleşmeye büyük hız kazandırmıştır. 1800' lü yıllarda dünyada nüfusu en az 100.000 olan kent sayısı 90'dan azken, o tarihlerde dünyanın en büyük kenti olan Londra'nın bile

nüfusu yalnızca 1 milyondan azken sanayileşme ile birlikte, 19. YY süresince bu nüfus 5 milyona ulaşmış yani kentleşme bambaşka bir boyut kazanmıştır. (Jackson, 1998) Sanayileşmenin getirdiği kentleşme eğiliminde tüm dünya payını almış, Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya’da bu süreç 19. YY’da başlamış, 20. YY’da hemen hemen her yana yayılmıştır. 1930 yılında New York tüm bu kentler arasında nüfusu 10 milyona ulaşan ilk kenttir. Tokyo Metropolitan Alanı ise 20 YY sonlarında ulaştığı 30 milyon nüfus büyüklüğü ile inanılması zor bir büyüme performansı ortaya koymuştur. (Jackson, 1998) Ancak gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin tetiklediği kentleşme 1950’ lerde bir noktadan sonra hız kesmiş, bazı alanlarda ise tamamen durmuştur. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde, kentsel alanlardaki nüfus artışı hız kazanmıştır. 1950’lerde kentsel nüfus 700 milyondur ve bu nüfusun büyük çoğunluğu gelişmiş ülkelerdeki kentlerde yaşamaktadırlar. Ancak 2000’ li yılların başlangıcında bu sayı yani kentli nüfus 2.9 milyardır ve çoğunluğu gelişmekte olan kentlerde yaşamaktadırlar. (Hoonweg, 2010) Bu değerler kentleşme hızındaki artışın kalkınmayla bağlantılı olarak farklılaştığının sayısal göstergeleridir. Gelişmiş ve azgelişmiş farkı ise mutlak ve sınırları kesin çizilmiş bir konu değildir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde kentsel nüfus her yıl milyonlarca kişi artmaktadır. Kentleşme açısından dünyada en dinamik alan, en yüksek kentleşme oranına sahip olarak Afrika ve onu izleyen Asya bölgeleridir. Afrika’da hem doğurganlık oranı hem de kırsal alandan kentlere göç oranları yüksektir. Afrika’da kentleşme fiziksel olarak genellikle ülkenin başkenti ya da en büyük şehrinde ve çevresinde ciddi bir nüfus birikimi şeklinde süregelmektedir. Fakat Afrika ülkelerinin düşük ekonomik performansı, yüksek kentleşmenin yanında büyük bir yoksulluğun devam etme riskini de doğurmaktadır. Aslında Afrika’da yaşanan durum riskten ağır bir gerçekliğe dönüşmüştür ve yaşananı global bir kavram olarak kitlesel kentsel yoksulluk olarak isimlendirmek mümkündür. O nedenle Afrika’nın hızlı kentleşmesinin yakın gelecekte de Gecekondu oluşumları ile karakterize olacağını söylemek mümkündür. Bir kentin kimliği içinde gecekondu

oluşumlarının yer alması ne anlama gelir diye bakmak istersek burada öncelikle gecekonduunun ne olduğuna bakmak gerekir. Birçok gelişmiş ülkenin dillerinde yer alsa bile günlük lisanlarında nerdeyse hiç yer bulmayan gecekondu, sosyal, ekonomik, kentsel ve insani boyutlarıyla çok şeyi içerir. “ *Latin Amerika’da nüfusun %20 si gecekonducularda yaşamaktadır. Gecekondu kavramı ise dünya genelinde kötü barınma koşulları taşıyan, temel hizmetlerin sağlanmasında eksik kalan, kirlilik ve ekosistemsel bozulmanın gereken önemi taşımadığı alanlardır. Bu yaşam koşullarından doğan kaotik yapı metropollerini devamlı olarak terörize eden küçük felaketlerin doğmasına ortam yaratır. Bu tip alanlarda zehirli çöp birikintileri yer alabilir, çöplükler patlayabilir, sanayi kaynaklı kirlenmeler yaşanabilir ve elbette bunların sonuçları olur. Kısaca gecekondu bölgelerini bu kadar sağlıklı, çevresel olarak bozulmuş ve yaşamak için aşağılayıcı kılan bu özellikler bu alanları şiddete açılmasında yasadışı silahlı grupların buralarda yerleşmesini de kolaylıkla sağlar. Aynı koşul gecekondu alanlarını güvenlik açısından sağlıklı, çevresel olarak bozulmuş yerler haline getirmektedir. Uluslararası literatürde ‘disputed territories’ yani ‘tartışmalı bölgeler’ olarak isimlendirilen, ülkemizde 80’li yıllardan hatırimızda kalan ‘kurtarılmış bölgeler’ çetelerin veya grupların bölgesel kontrolü altındaki alanları tanımlar. Bu tarz tartışmalı alanlar kentte farklı ölçeklerde olabilirler. Bazen kentin tümünde de hakimiyet kurabilirler. Örneğin Brezilya’nın ikinci büyük şehri Rio’da 2016 Olimpiyat Oyunları sırasında ‘favellas’ olarak bilinen, kentte yamaçlarda yer alan gecekondu bölgesinin kontrolü için ‘Red Commands’adlı güçlü bir grupla bir diğeri çatışmıştır. Devletin bu alanda istikrar oluşturma çabaları da yine bu grupların saldırıları ve engellemeleri ile karşılaşmıştır. “ (Sampaio, 2018) Gecekondu kelimesi, farklı ülkelerde farklı içeriklerle kullanılsa da, 2003 yılında BM İnsan Yerleşimi Programına göre aşağıda yer alan özellikleri bünyesinde barındıran insan yerleşim alanlarıdır. Bunlar:*

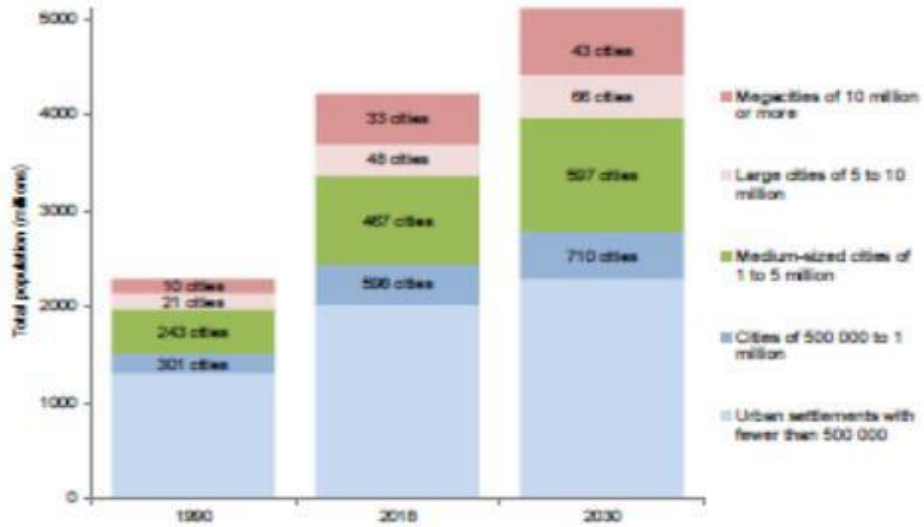
Güvenilir suya, sağlık hizmetlerine ve diğer kritik altyapıya, ulaşımında yetersiz kalan; konutlarda fakir yapısal kalite içeren; konutların içinde de dışında da aşırı kalabalığa maruz bırakan; yerleşim statüsü açısından güvenli olmayan, yani konutlarda yasal kullanım hakkının bulunmayan alanlardır. (The Challenges of Slums: Global Report on Human Settlements 2003, 2003) Gecekondu oluşumu yalnızca Afrika ülkeleri için değil hızlı ve plansız kentleşme sürdüren başka ülkeler içinde geçerlidir. Ancak Sub-Saharan Africa olarak tanımlanan Sahra çölünün güneyinde yer alan ve toplamda 48 ülkeden oluşan bölge dünyada kentlerde yaşayıp gecekondu alanlarında oturan en büyük nüfusu taşımaktadır. Bu gün aynı alanın taşıdığı toplam nüfus yaklaşık 1.06 milyardır ve dünya nüfusunun %14'ünü barındırırken, dünya gelirinin ise %2.07'sini oluşturmaktadır. (Eren, 2020) Bu rakam, verinin kaynağı olan Dünya Bankası için alarm seviyesidir.

Asya 'da içinde yer alan 51 ülke ile tıpkı Afrika gibi dünyanın nüfusunun önemli bir kısmını taşımaktadır. Mevcutta bazı bölgelerde doğurganlık oranının düşmesine karşın doğal nüfus artışı ve kırsal alandan kentsel alanlara süregelen göç olgusu bu alanı, potansiyel olarak gelecekte de kentsel nüfusu en yüksek alanlardan biri olmaya aday yapmaktadır. Çünkü Asya 1950 ile 2008 yılları arasında kentsel nüfusunu tam altıya katlamış, 234 milyondan 1.5 milyara çıkarmıştır. 1950 lerde nüfusu 100.000 veya üstü 91 şehir ve bu şehirlerde yaşayan 31.5 milyon kişi varken, 2007 yılında bu rakam 550 kente, nüfus ise 447 milyona yükselmiştir. Söz konusu 550 şehrin 56 tanesinde 1 milyondan fazla kişi yaşamaktadır ve 10 tanesi 5 milyon ve üzerinde nüfuslarıyla megaşehir ünvanını da taşımaktadırlar. (Heitzman, 2008) Bu büyüme oranlarının çok yüksek olduğu ve sıradışı kendi dinamikleri ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. (Heitzman, 2008) “Şehirleşme oranı düşüktür, nüfusun yalnızca yaklaşık % 32.5'i (449,945,237kişi) şehirlerde yaşamaktadır, nüfusun büyüklüğünden dolayı bu düşük orana rağmen 450 milyonluk dev bir kentli nüfusa sahiptir. Nüfusu 1

milyonu aşan 40, 100 bin ile 1 milyon arası olan 397, 10 bin ile 100 bin arası olan 2500 şehre sahip Hindistan'ın en büyük şehri; “Bombay / Mumbai'dir” nüfusu 12.691.836 kişidir ve ülkenin finans, eğlence ve ticaret merkezidir. (Üstün, 2019) (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mumbai> , n.d.) 1950 ile 2008 yılları arasında Mumbai %662 oranında büyümüştür. Aynı tarihlerde Dhaka'nın nüfusu %3.177 oranında büyümüştür. (Heitzman, 2008)Özellikle Asya içinde yer alan bazı ülkeler kendi özgün yapıları ile Asya'nın bu yapısını desteklemektedirler. Örneğin Çin 'i ele aldığımızda :

“ Dünyanın en kalabalık ülkesi Çin, tarihinde ilk kez kentli nüfusunun kırsal nüfusunu aştığını açıkladı. Ulusal İstatistik Bürosu 1,3 milyar Çinli 'nin yüzde 51'inden fazlasının kentlerde yaşadığını duyurdu. Bu geçen yıla göre kentli nüfusun yüzde 1'den fazla arttığını gösteriyor. Çin tarih boyu bir tarım toplumu olmuştur. Ancak ekonomisinin hızla büyüdüğü son 30 yılda, ülke çok hızlı bir kente göç süreci yaşadı. Uzmanlar bu büyük değişimin hem toplum hem de çevre dokusu açısından büyük bir baskı unsuru yarattığını söylüyor. ” (<https://www.google.com.tr/search?>, , n.d.) 1978'de şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oran ı %17.9 seviyelerindeyken 2013 sonlarına gelindiğinde bu oran %53.7 ye ulaşmıştır. (<https://www.dunya.com>, n.d.) Ancak 80'li yıllar sonrasında, değişen dinamikler olağanüstü bir yapıyı ortaya koymuş, 2010' lu yılların başlarında neredeyse 600 milyondan fazla insan kentlerde yaşamaktadır. Bu kentlerden 50 tanesinin nüfusu 1 milyonun üzerindedir. Artan kentli nüfus nedeniyle Çin 2003 yılında yani yalnızca bir yılda Amerika'daki toplam konut stoğunun sekizde birini üretmiştir. Motorlu taşıtların teşviki nedeniyle 30 yıl önce hiç olmayan otoyollar inşaa edilmiş, kentsel alanlar yüksek nüfus yoğunluğunu barındırmaya uygun kutu benzeri evlerle doldurulurken, kentleri daha fazla kent yapabilmek adına ağır yatırımlar yapılmıştır. Bunların hepsi elbette ki çok büyük bir dönüşümün parçalarıdır.

Figure III.2. Population and number of cities of the world, by size class of urban settlement, 1970, 1990, 2018 and 2030

Şekil 8: 1970.1990.2018 ve 2030 Yıllarında Dünyada Büyüklüğüne Göre Kentlerin Sayısı ve Nüfusu

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Benzer yapıda artış gösteren bir başka ülke ise Hindistan'dır. “ Hindistan büyük nüfusu, ve yoksullukla zenginliğin iç içe geçtiği kentleri ile kendi özgün yapısındadır. Bugünkü nüfusu ve kentleşme eğilimleri ile geleceğe yönelik bir öngörü yapıldığında 2050 yılında dünya nüfusunun üçte ikisinin şehirli olacağı, sadece Hindistan'da kent nüfusuna 416 milyon, Çin'de 255 milyon, Nijerya'da kent nüfusuna 189 milyon yeni nüfus ekleneceği, dünya ise toplamda 2050 'ye kadar 2.5 milyar kişinin kent nüfusuna ekleneceği öngörülmektedir. (aa.com.tr, 2018)

“Hindistan muazzam bir kentleşme süreci yaşamaktadır. 2030 yılına kadar Hindistan'daki şehirlerde 400 milyondan fazla insanın yaşayacağı tahmin edilmektedir. Coğrafi olarak tüm Hindistan'ın %3'ünü kaplayan şehirlerin, ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasına katkısı ise %60 'tır. Şehirlerin büyümesi, Hindistan'daki genel yoksulluğun azaltılması için faydalı olmuştur ve mevcut kentleşme, yoksulluktaki toplam düşüşün yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır. Elbette kentsel büyüme süreci bir çok zorluğu da bünyesinde barındırır. ” (<https://india.un.org/en/171267-poverty-and-urbanisation>, n.d.)

2011 yılı nüfus sayımı verileri, 2001'de 384 olan kentsel alanın 475'e çıktığını ortaya koyuyor. Her yıl 20 milyona yakın göçmenin kırsal alanlardan kentsel alanlara taşınmasıyla, kentsel alanlardaki içsel nüfus artışıyla birleştiğinde, Hindistan'ın çarpıcı kentsel büyümesinin devam etmesi bekleniyor. Hindistan nüfusunun kentsel payı 2011 nüfus sayımına göre yüzde 31 civarındaydı ve 2030 yılına kadar yüzde 40'ı geçmesi bekleniyor. Bu kadar hızlı kentleşme, bir dizi ekonomik fayda getirirken, beraberinde büyük zorluklar da getirdi; bunların çoğu, konut, altyapı ve hizmetlerdeki talep-arz boşlukları şeklinde fark edilebilir.” (<https://india.un.org/en/171267-poverty-and-urbanisation>, n.d.)

Bir kente yeni nüfusun eklenmesinin yeni yatırım ihtiyacının ortaya çıkması anlamına geldiği düşünüldüğünde, gelecekte yeni konut, altyapı, yapılı çevre, kaynak ve atık işleme alanları gibi konularda gerekli olacak yatırımın büyüklüğü, oluşturacağı kamu maliyetlerinin yanı sıra, dünyaya çevresel anlamda ekleyeceği yükü de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

2.1.10. Nüfus ve Kentleşme

“ Dünyanın kentsel nüfusu yaklaşık 3,2 milyar kişidir ve bu, 1960'taki dünyanın toplam nüfusundan daha fazladır. ” (Satterthwaite, Mc Granahan,G, & Tacoli, 2010)

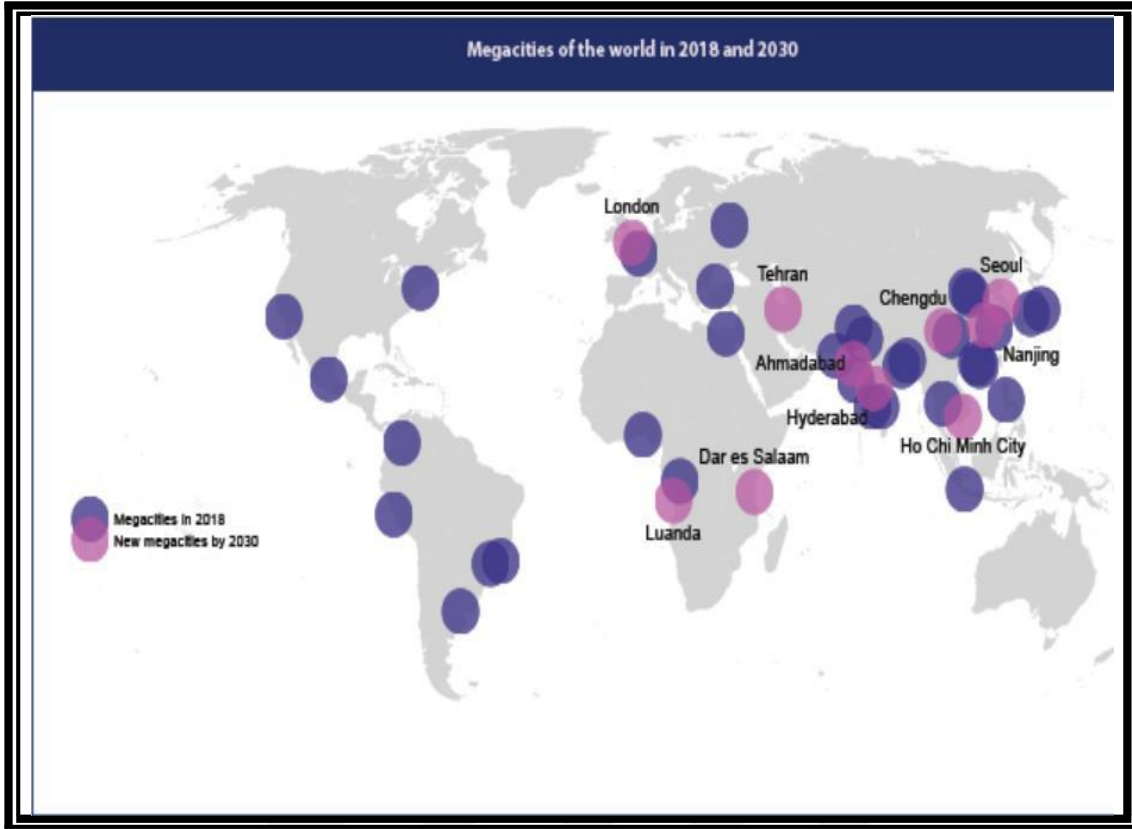
World's population by size class of settlement, 2018 and 2030						
Size class	2018			2030		
	Number of settlements	Population (millions)	Percentage of world population	Number of settlements	Population (millions)	Percentage of world population
Urban	-	4 220	55.3	-	5 167	60.4
10 million or more	33	529	6.9	43	752	8.8
5 to 10 million	48	325	4.3	66	448	5.2
1 to 5 million	467	926	12.1	597	1 183	13.8
500 000 to 1 million	598	415	5.4	710	494	5.8
Fewer than 500 000	-	2 025	26.5	-	2 291	26.8
Rural	-	3 413	44.7	-	3 384	39.6

Şekil 9: 2018-2030 Yıllarında Yerleşim Büyüklüklerine Göre Dünyanın Nüfusu

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

2000 yılı sona ererken, dünyada 1 milyondan fazla nüfusu olan 371 şehir bulunmaktaydı.

2018 yılına gelindiğinde 1 milyon nüfusu olan şehir sayısı 548'e çıkmıştır. 2030 yılı tahminlerine göre aynı ölçüler kapsamında bu rakam 706 kente çıkacaktır. Benzer şekilde megakent olarak ele alınan, nüfusu 10 milyonun üstündeki kent sayısı, 2018 yılında 33 dür. 2030 yılında ise 43 olması beklenmektedir. (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Şekil 10: 2018-2030 Yılları Arasında Dünyada Megakentler

Kaynak: (The World's Cities in 2018-Data Booklet, 2019)

Nüfusu 2018 yılında 5-10 milyon arasında olan 48 şehirden 2030 yılı projeksiyonlarına göre 10 tanesinin megakent olacağı, 28 yeni kentin ise 5 milyon sınırını geçeceği ve bu yeni kentlerden 13 tanesinin Asya ve Afrika kıtalarında yer alacağı belirtilmektedir. (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

The world's ten largest cities in 2018 and 2030				
City size rank	City	Population in 2018 (thousands)	City	Population 2030 (thousands)
1	Tokyo, Japan	37 468	Delhi, India	38 939
2	Delhi, India	28 514	Tokyo, Japan	36 574
3	Shanghai, China	25 582	Shanghai, China	32 869
4	São Paulo, Brazil	21 650	Dhaka, Bangladesh	28 076
5	Ciudad de México (Mexico City), Mexico	21 581	Al-Qahirah (Cairo), Egypt	25 517
6	Al-Qahirah (Cairo), Egypt	20 076	Mumbai (Bombay), India	24 572
7	Mumbai (Bombay), India	19 980	Beijing, China	24 282
8	Beijing, China	19 618	Ciudad de México (Mexico City), Mexico	24 111
9	Dhaka, Bangladesh	19 578	São Paulo, Brazil	23 824
10	Kinki M.M.A. (Osaka), Japan	19 281	Kinshasa, Democratic Republic of the Congo	21 914

Şekil 11: 2018 ve 2030 Arasında Dünyada 10 Büyük Kentteki Değişimler

Kaynak: (The World's Cities in 2018-Data Booklet, 2019)

Şekil 11 'de ortaya koyulduğu gibi, projeksiyonlara göre bazı kentlerin de, 2030 da, farklı süreçler yaşamaları beklenmektedir. Buna göre tüm kentler arasında nüfusu en yüksek olan Tokyo'nun nüfusu 2030 yılınca 900 000 kişi azalarak yerini nüfusunu 10 milyon civarında artıracak olan Delhi'ye bırakacaktır. Yine 2018 de dünyanın 10. En büyük kenti olan Osaka 'da yerini Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden Kinshasa'ya bırakacaktır. (The World's Cities in 2018-Data Booklet, 2019)

Kentleşme konusunda verilen bu rakamlar ve istatistikler durumu ortaya koysalar da, alt yapıda yer alan ekonomik, sosyal, politik süreçlere yeterince ışık tutamamaktadır. Hatta demografik değişimler bile, açık seçik gerekçeleri ile ele alınamamaktadır. Dünya ekonomisi içinde alınan yer, ekonomik aktiviteler açısından ya da sanayileşme, tarım, hizmetler, üretim, ticaret ya da istihdam gibi önemli belirleyiciliğe sahip hiçbir konuda

net değildir. Oysa kentleşmeyi hızlandıran faktörler açıktır. Gerek akademik düzeyde, gerek hayatı içinde çok uzun yıllardır belirlenmiştir.

“Sadece 200 yılda, dünyanın kentsel nüfusu tüm insanların yüzde 2'sinden yaklaşık yüzde 50' sine yükselmiştir. Dünyadaki şehirleşmenin en çarpıcı örnekleri, 10 milyon ve üzeri nüfusa sahip mega şehirlerdir. 1975' te sadece dört mega şehir vardı; 2000'de 18 tane vardı. Ve 2015'e kadar BM (2004) 22 tane olacağını tahmin ediyor. Ancak, gelecekteki büyümenin çoğu bu devasa yığılmalarda değil, dünyanın dört bir yanındaki küçük ve orta ölçekli şehirlerde olacaktır. “ (National Research Council, 2003) diye ortaya koyulan vurgu, şehirlerin ne kadar büyük bir cazibe merkezi olduğunu da göz önüne sermektedir. “ Şehirler daha iyi istihdam, eğitim, sağlık ve kültür cazibesini sunar; ve ulusal ekonomilere aşırı katkı sağlarlar. Bununla birlikte, hızlı, plansız ve sürdürülemez kentsel gelişim kalıpları, gelişmekte olan şehirleri ortaya çıkan birçok çevre ve sağlık tehlikesi için odak noktası haline getiriyor.” (Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O., 2019)

Büyük şehirler daha geniş istihdam, eğitim olanakları, sağlık hizmetleri ve kültürel faaliyetleri sunabilmektedirler. Tüm bu aktiviteler içinde dolaşımını daha hızlı ve daha çok olarak gerçekleştiren para aynı zamanda bulunduğu ülkenin ekonomisine de daha fazla akçal dönüş sağlar. Fakat bu şekilde aşırı plansız ve hızlı, sürdürülebilirlikten uzak kentleşme kalıpları başka alanlarda verecekleri zararlarla kendilerini ortaya koyacaklardır. Bu noktada, en önemli iki başlık çevre ve sağlık yönünden doğacak zararlardır. Düzensiz kentleşmenin en başta gelen gerekçelerinden olan kırsal alandan kentsel alanlara göç ile ortaya çıkan çöküntü alanları gelen nüfusun istihdam edilerek göç ettikleri kentte emilebilmeleri için ortaya çıkan veya güçlenen marjinal sektörler gibi sosyal ve ekonomik sorunlar konuyu bir kentin sorunu olmaktan çıkararak, bir ülkenin yönetimi ile ilgili plan ve politika sorunu haline getirebilmektedir.

Anthony J. McMichael. 2000 tarihli çalışmasında “*Büyük kasabalarda veya şehirlerde yaşayan dünya nüfusunun oranının son iki yüzyılda yaklaşık %5'ten %50'ye çıktığını gözlemledi. Nüfus bilimciler, 2030 yılına kadar tüm insanların yaklaşık üçte ikisinin büyük kasabalarda veya şehirlerde yaşayacağını tahmin ediyor. İnsan nüfusu böylece kentleşiyor.*” (McMichael, 2000) şeklinde dile getirerek kentleşmenin önemine dikkat çekmiştir.

2.1.11. Düzensiz Kentleşme: Kentsel Risk ve Güvensizliğin Değerlendirilmesi

Güvenlik içinde neleri barındırır diye baktığımızda, ekonomik ve politik yapı ile bütünleşmiş istikrar ve düzen ön plana çıkmaktadır. Böyle şartların olduğu bir ortamda insan merkezli kalkınma politikalarının uygulanma kapasitesi artacak, idari sorumluluklar daha düzgün ele alınarak, sosyal refah programlarının uygulanması ile kolaylaşacaktır. Düzensiz kentleşme bu etkilerin tümünü negatife çevirebilecek güçtedir. Nüfusun fazlalığından kaynaklanan suç, yüksek işsizlik ve yoksulluğun sebep olduğu mali ve sosyal krizler, bu şekilde düzensiz kentleşme deneyimlenen alanlarda, bu tip yaşama dair engelleri aşmaya yönelik çok fazla zaman enerji ve kaynak harcanır. Bu işleyiş, kentin temel işlevlerinin devamlılığı yönünden tehditler ve engeller oluşturan kriz koşullarına yol açmaktadır. Bu nedenle bu koşullarda yaşayan insanlar daha iyi ve kaliteli koşullara ulaşabilme konusunda kontrol sahibi olmalarını sağlayacak fırsatlardan dışlanırlar.

“*Kentsel gecekondu sakinlerinin yaşamlarını iyileştirmeye odaklanan (BKH) Görev Gücü'nün (2004) Ara Raporunda da belirtildiği gibi; Rapor, kentsel yoksulluğun çoğunun altyapı ve hizmetlere olan uzaklıktan değil, dışlanmadan kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıcalıklı bir azınlığın tekeli olmaya devam eden kentsel yaşamın niteliklerinden, güvenli kaliteli konut, güvenlik ve hukukun üstünlüğü, iyi eğitim, sağlık hizmetleri, insana yakışır ulaşım, yeterli gelir, mal ve hizmetlere erişim gibi kısacası,*

kentsel yaşamın sağlaması gereken niteliklerinden dışlanırlar.” (Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O., 2019)

Küreselleşme ve hızlı düzensiz kentleşmeden kaynaklı yoksullukta ekonomik bir sorun olarak görülmesinin yanında, düzensiz kentleşme kavramının da odağında yer almaktadır. *“Kentsel yoksulların kentsel yaşamın faydalarından dışlanması hoşnutsuzluğu ve siyasi huzursuzluğu teşvik eder .” (Mercado, 2007)*

Kentsel yoksulluk elbette yeni bir konu değildir. Ekonomi politikaları ve müdahalelerini işaret eder. Ayrıca sosyal, politik ve kültürel süreçler ve sonuçları yönünden sağlıkla yakından ilişkilidir. Daha geniş sağlık ve insani gelişme bağlamında, yoksulluğun ve kötü sağlığın hızlı kentleşme ile bir arada yeni bir insan güvenliği tehdidi olduğu da düşünülebilir.

Hızlı düzensiz kentleşmenin izlerini, kent merkezlerindeki sosyo-ekonomik belirleyiciler ve bunları yeniden şekillendiren ticaret, iş dünyası, turizm, sanayi, uluslararası seyahat gibi alanları ve bunların dönüşümlerini bilgi teknolojileri ve medyanın birbirine bağlılığı aracılığı ile küresel ve yerel etkileşimin iki gücüne dayandırabiliriz. Düzensiz kentleşmenin izlerini yukarıda saydığımız sosyo-ekonomik belirleyicilerde de aramak mümkündür. Yani sağlık, ulaşım, barınma, mülkiyet hakları, arazi kullanımı politikaları, istihdam, çalışma koşulları ve bunlarla bağlantılı yerel ve ulusal yönetim ve politikalarla bağlı yapılar, küresel ekonomik yeniden yapılanma ile baş edemeyerek kent yoksulluğunda bir neden olarak yerini alabilir. Kentlerdeki bu tarz eşitsizlikler ise biri öbürünün doğumuna sebep olarak kentsel yoksulluğa ve kötü sağlık koşullarının oluşmasına neden olur.

2.1.12. Plansız Kentleşme ve Sonuçları

Planlanmadan oluşan bir kentleşme, olumlu veya olumsuz kendi sonuçlarını doğuran bir süreçtir. Bu nedenle planlanarak sürdürülecek bir kentleşme politikası her zaman hedeflenen sonuçlara varmak için iyi ve olumlu bir yoldur. Bu konuya detaylı

baktığımızda, “*Düzensiz kentleşme ve bunun sonucunda ortaya çıkan nüfus artışı ile ilgili başlıca zorluklar şunları içerir:*

- *Gecekondu ve gecekonduların büyümesi*
- *Yetersiz barınma ve aşırı kalabalık*
- *Yetersiz sanitasyon, hava ve su kirliliği*
- *Ormansızlaşma, toprak erozyonu vb. Gibi çevresel bozulma.*
- *Suç ve hastalıklar, örneğin kol soygunu, adam kaçırma, HIV / AIDS vb.*
- *İklim değişikliği, gıda güvensizliği*
- *Su ve toprak için rekabet*
- *Daha yüksek kaza risklerine maruz kalma*
- *Yoksulluk ve yoksunluk ve doğal afetler” (Doğru, et al., 2020, p. 2) gibi bir çok soruna alt yapı hazırladığını görebiliriz.*

2.1.13. Kentleşme Nasıl Sorunlara Sebep Olabilir?

Sanayileşme sonrasında kentlerin davetkarlığı kırsal alandan kentlere ciddi bir göç olmasına sebep olmuştur. Elbette bu yer değişiklikleri uzun dönemde ciddi çevresel sorunlar da doğurmuştur. Kentlerde yoğunlaşan nüfus, beton yığını halinde, hava kirliliği içinde, gürültü, trafik sıkıntısı yaşatan, en güzel noktalarında inşa edilen gecekondu ve çöküntü alanları ile çirkinleştirilmiş, içme suyuna ulaşmanın bir dert olduğu, yeşilin ancak uzaktan ve çok az çevresel bozulmaların gözle bile görülebildiği hayatlara geçiş yapmışlardır. Çok daha iyi yaşam beklentileri ile kırsal alandan kentsel alana göçen nüfus, kentleşmenin diğer boyutları, sanayileşme ve sürecin doğru yönetilmemesi ile bir araya gelince, bu ciddi çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Kentte yaşayan insanlar hem çevresel bozulmalara neden olmakta, hem de ondan etkilenen nüfusu oluşturmaktadır. Çevre üzerinde olumsuz etkiler taşıyan kentleşme özelliklerini aşağıda ter aldığı gibi sıralamak mümkündür:

- “
- ☐ *Trafik yoğunluğundan dolayı artan kirlilik,*
 - ☐ *Yoğunlaşan nüfusun enerji tüketimini hızlandırması,*
 - ☐ *Ayrıca kentleşmenin kendisi enerji talebini arttırıcı ana faktörlerden birisidir.*
 - ☐ *Kentlerde toplanan insanların ürettiği atık ve çöp yığınları,*
 - ☐ *Tarım arazilerinin üzerine yapılaşmanın artması sonucu tarıma elverişli toprakların gıda üretimi dışında kalması,*
 - ☐ *Şehirler ve yollar inşa edildikçe doğal yaşam alanlarının kaybolması,*
 - ☐ *İnsanların kentsel bölgelerde yaşamak için ayrılmasıyla kırsal toplulukların ve kültürlerin dağılması.*
 - ☐ *Endüstrilerin gelişmesinin çevresel etkileri:*
 - ☐ *Yenilenebilir olmayan fosil yakıtların enerji amacıyla kullanımı,*
 - ☐ *Sera gazlarının salınımı küresel ısınmayı hızlandırması.*
 - ☐ *Dünya genelinde bugünün şehirlerindeki problemler çarpık kentleşme, gürültü*

ve çevre kirliliği, toplu taşıma ve ulaşım hizmetlerinin yetersizliği, yeşil alanların eksikliği, konutlardaki düşük kalite ve suç oranlarındaki artış.” (Doğru, et al., 2020) şeklinde sıralanabilir. Bu liste içinde yer alan her bir madde kentlerde yaşayan insanların hayat kalitelerini ve kent yaşamından beklentilerini düşürecek faktörleri oluştururlar. Tüm bunların en makul seviyede tutulması adına planlama araçları her ölçekte bilimsel yöntemler uygulanarak kullanılmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA ÇEVRESEL GÜVENLİK VE KENTLEŞME

YÖNÜNDEN DURUM

3.1. KÜRESELLEŞME, KENTLEŞME VE BUGÜN

Küreselleşme çok boyutlu bir kavramdır ve sebep olduğu karşılıklı bağımlılıklar her alanda artarken, bu gelişmeler ekonomik refah, barış, özgürlükler gibi kavramların yayılmasının önünü açmaktadır. Fakat aynı zamanda, toplumlarda parçalanmayı tetikleyecek güçler üretilip, kırılganlıklar yaratarak şiddet ve çatışma için de ortam oluşturmaktadırlar. Bu noktada, kısaca açmak gerekirse, küreselleşme olarak adlandırdığımız gelişmenin güvenlik kavramı kapsamında yer alan önemli etkileri de bulunmaktadır. Özellikle bilginin ve teknolojinin yayılımı ve insanların hareketliliği çok ciddi tehditler yaratmaktadır. Çünkü küreselleşme en mühim bilginin ve teknolojinin yayılımını da küreselleştirerek ölçek büyötmektedir. Bu nedenle tehditleri de büyötmektedir. Bu durumun en bilinen örneklerinden biri 11 Eylül ‘ İkiz Kuleler ’ saldırısıdır. Bu anlamda farklı başlıkları ele aldığımızda en önde gelenlerden biri sınır aşan tehditlerdir. Bunların bir kısmı diğerlerinden daha öne çıkabilirler ve müdahale edilirken nasıl stratejiler gerektirebileceğini ele aldığımızda, karşımızda sorunun büyüklüğü daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin tehlikeli silahların yayılımı yönünden ele aldığımızda, bilgi ve teknolojinin küreselleşmesi, devletlerin ve çeşitli grupların silah üretimini kolaylaştırıcı olmaktadır. Dünyada hala bulunan kitle imha silahlarının yanında, biyolojik silahlar da oldukça yaygındır. Bunlar için ortak çözüm yolları, ortak stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Diğer ulus ötesi tehditler açısından baktığımızda ise, bilim ve teknoloji sistemlerinin küreselleşmenin ana aracı olarak, yine

önemli rol üstendiklerini görmekteyiz. İletişim, enerji, su, bankacılık vb. birçok kritik sivil sistemin işleyişinde de bu vardır. Bu anlamda yapılabilecek siber saldırılar karşısındaki savunmasızlık en büyük sorun olarak görülmektedir. Çevresel bozulmalardan kaynaklı tehditlerin çoğu, sınır aşan tehditlerdir. Özellikle iklim değişikliği, gıda krizi gibi başlıkların tetiklediği yıkıcı kuraklıklar, seller gibi afetlerin de eşlik ettiği çevresel sorunlar en önemli tehditlerin başında gelir. Çünkü tehdit yerel görünse de, aslında dünyanın tümüne yöneliktir. Tıpkı dünyada bir yerde kullanılan (insectisit) tarımsal böcek ilacının, Kuzey Kutbunda buz ayılarının yağ dokusunda bulunması gibi, dünyanın lojistiği bizim beş duyumuzla algıladığımızda çok daha derin ve çok daha bütüncül sistemler taşıdığından bir yerde olan en ufak şeyin bile bütünde bir izi olmaktadır.

Sağlık alanında giderek artan ve form değiştiren ilaçlara dirençli virüs ve bakteriler, mega kentlerin yükselişi ile bağlantılı olarak, bu tür bulaşıcı hastalıkların küresel ölçekte ve hızla yayılmasına ortamı sağlamaktadır. Bunun dışında artan HIV/AIDS tüberküloz gibi hastalıklar da artış artışlarını sürdürmektedirler. Etnik ve dini nefret kaynaklı şiddet de, küreselleşme ile etkileşim içinde olup mültecilerin, çevre göçmenlerinin de etkileri ile devletlerin sınırlarının ötesine kolaylıkla geçmektedir.

Ulus ötesi tehditlerin altında yatan sebeplere baktığımızda, küreselleşmenin, ticaretin yaygınlaşmasına, yatırımların sınır ötesine taşınmasına, buralardan gelen ekonomik kazanca ulaşmayı kolaylaştırırken, bir başka yönde de sorunlu ekonomik etkiler de üretmektedir.

İşsizlik, ekonomik eşitsizlikler, finansal istikrarsızlıklar, bunlardan doğan kızgınlıkla, hükümetlerin baş edebileceği sorunlar olmaktan çıkarak, uluslararası suç faaliyetlerinin altında yatan nedenlere, çevresel güvenlik sorunlarına ve büyük ölçekli göç ve mülteci akınlarına neden olmaktadır. Bu durum nedenle, küreselleşmenin sorunlu ekonomik etkilerini irdelemek, yalnızca ekonomik bir sorunu ele almak değil aynı

zamanda yeni ve çok kapsamlı bir güvenlik başlığını ele almak anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin kendi bünyesinde taşıdığı, farklı yönlerinden kaynaklanan çok çeşitli ulus ötesi tehditler, göz ardı edilemeyecek kadar fazla ve önemli sonuçları olabilecek riskler oluşturmaktadır.

3.2. KENTLER VE KAYNAK GÜVENLİĞİ

1983 yılında Richard Ullman uluslararası güvenlik dergisinde yazdığı makalesinde uluslararası güvenlik ve kaynak güvenliği arasındaki ilişkinin klasik tanımı sağlanmıştır. Ullman 'a göre. "tarihteki en vahşi çelişkilerin kökeninde sınır ve Kaynak Savaşı yer almaktadır. " (Ullman, 1983) Daha sonraki dönemlerde yine aynı yazar kaynaklar üzerindeki çelişkinin yoğunlukla arz talep ilişkisinden ve bu konudaki istikrarsızlıktan ortaya çıktığını söylemektedir. Burada yine Richard Ullman, artan nüfusun temelde artan talepten suçlu olduğunu ve özellikleri de artan nüfusun gelişmekte olan dünyada yerleştiğini tartışmıştır. Nüfus artışı dünyada, ormanları kesen, yerel toprağa olumsuz bir şekilde kullanan ve lokal çevrelerini bozan yapıdaki " Üçüncü Dünya Köylüleri " kavramını ortaya atmıştır. Burada bahse konu olan bozulma dünya ölçeğinde, kırsal alandan kentsel alana göçe sebep olmuştur. (Ullman, 1983)

Ullman'ın çalışmalarında yer alan kırsal alanda yerleşik fakirler gerçekten de belirli ölçüde lokal çevrelerini bozacak şekilde kullanan, bunun sonucu da kırsal alandan kentsel alana göçen bir yapıdadırlar. Ancak kırsal alanda yaşayan bu dar gelirli insanlar elbette doğal kaynaklara yönelik artan global talebinin tekbaşlarına sebebi değillerdir. Bu konudaki bir diğer sorumlu bu kentlerde yaşayan ve paralarıyla kentlerde global talebi arttıran insanlardır buna örnek olarak, Chicago'nın 19. yüzyıldaki hali verilebilir. (Serter, 2013) Chicago'daki ortaya çıkan talep artışının ve kaynak kullanımının temel sebebi kentsel alanda yaşayan zenginlerdir ki bunlar fosil yakıtların yeraltından çıkarılmasına neden olmuşlardır. Doğal orman alanlarının yer değiştirmesine ve buralarda çok kültürlü yerleşim alanlarının oluşmasına sebep olmuşlardır. Mera alanlarının mısır tarlaları ile yer

değiştirmesine, kıyı şeridinin insan eliyle yapılmış balık çiftliklerine dönmesine sebep olmuşlardır. Sonuç itibariyle bu dönemde paranın, fakirlikten çok daha fazla global ekolojik transformasyondan sorumlu olduğunu söylemek mümkündür. Çevresel güvenlik uzun bir süre çelişki ve şiddetin çevresel kıtlıktan doğduğuna ve bunların daha çok kırsal fakirlerin yaşadıkları bölgelerde olduğuna yönelik bir bakış açısıyla ele almıştır. Bu bakış açısı başlangıç noktasında ele alma biçimi olarak anlaşılabilir bir bakışı açısı olsa da zaman içerisinde gelişmiş ve değiştirmiştir. Yapılan çalışmalar ve geliştirilen görüşler geçmişte sebeplere odaklanırken daha sonraki dönemlerde daha çok sonuçlara odaklı bir bakış açısı geliştirilmiştir. Çevresel bozulmalara yalnızca kırsal fakirlerin sebep olmadığı, onların belki de hayatlarında hiç görmedikleri dünyanın bir başka tarafında yaşayan insanların bu bozulmalarda sorumluluğu olduğu görülmektedir. Petrol, önemli mineraller gibi farklı grupların kontrol altında tutmak için savaştıkları doğal kaynaklarda bunlara örnektir. Bu noktada sebepleri daha bir irdeleyebilmek için kentlere daha derin bir bakış atmamız gerekmektedir.

3.3. KENTLER VE YOKSULLUK

Yaşadığımız yüzyılın demografik, ekonomik ve çevresel zorluklarının merkezinde Afrika Asya ve Latin Amerika gibi kentleşme hızının yüksek olduğu bölgeler yer almaktadır. Kentleşme politikacılar veya belli kesimler için çeşitli zorlukların yanında önemli fırsatlar sunan demografik ve ekonomik bir gelişme olarak görünse bile, en önem taşıması gereken yönü, hem göçmeyi planlayan kırsal nüfus, hem de içinde yaşayan mevcut kentli nüfus için sosyal ve yaşam kalitesi yönünden ilerleme umudu olmasıdır. Milyonlarca insanın refah umudunu içinde taşıyan kentler ne yazık ki yoksulluğu ve çevresel bozulmayı bünyesinde taşır. Bundan dolayı kentsel alanlarda uygulanan planlama politikaları ve her ölçekte ortaya koyulan yönetim kalitesi, yerel ve küresel ölçeklerde önem taşırlar. Çünkü temelde önemli olan şey gelişmişlik seviyesi her ne olursa olsun, kentleşme hızını kontrol altında tutmaktan öte faydalı ve planlı bir kentleşme

hızı ve modelini yakalayabilmektir. Bu şekilde, kentleşme içindeki faydalar yoksula da, zengine de adil şekilde ulaşabilmelidir.

Konular bu şekilde rasyonel ve sistematik ele alınmadığında, kentsel alanda yoksulluğun yoğunlaşması, gecekondu veya çöküntü alanlarının genişlemesi, çevresel sorunlar, sağlık ve hijyen sorunları, genişleyen marjinal sektör ve başka bir kısım sosyal sorunlarla yüzleşilmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır. Kentlerin gelecek senaryoları içinde aldıkları roller düşünüldüğünde, kentleşme ekonomik büyüme yoksulluğun azalması. İstikrarlı nüfus artışı gibi başlıkların tümü uzun dönemli sürdürülebilirlik adına çok önemlidir. Yaşadığımız dünyada gelişmek için yalnızca kırsal kalkınma planları yapmak ve bunları desteklemek ekonomik büyüme adına çok anlam taşımamaktadır. Çünkü her ölçekte ekonomik faaliyetler zaten kentsel alanlarda gerçekleşmektedir. Bunu ana sebebi kentlerde bir arada olmanın avantajını yüksek olması yanında, ham madde, tüketicilere, pazara vb konulara yakınlık ve yoğunlaşmadır. Kentleşme aynı zamanda fikirler, değerler üzerindeki pozitif etkisiyle kültürel değişimin de itici gücü pozisyonundadır.

Tüm bular kentleşmenin doğasını açıklarken, yoksulluk ve kentleşme arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu söylemek mümkündür. Düşük ve orta gelirli ülkelerde kentler çoğunlukla büyük yoksul nüfus ve yerleşim içerirler. Bunlar çoğunlukla bir kentte hızlı kentsel büyüme ile, kırılganlıkları artıran faktörler haline gelirler. Ancak bilinen bir gerçek, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü yetersiz beslenebilmekte, düşük gelirler elde etmekte, sınırlı ve düşük kalitede yaşamlar sürdürmektedirler. Kentsel yoksulluk ciddi ele alınması gereken bir konu olsa da savaşılmaması zor bir konudur. Bu tarz durumlarda kentler kırsal alanda göç aldıkları için, kentsel alanda yoksulluk sayısal olarak artarken , kırsal alanda tam tersine düşme eğilimi içindedir..sayılarının yüksek olmasına karşın , politika yapıcıların çoğunlukla görmeme eğiliminde oldukları bu yoksul kesimler çoğunlukla kent hayatının marjinal ve geçici bileşeni olarak görünürler. Bu

nedenle bu insanların ihtiyaçları da kolaylıkla ihmal edilebilir.İyi barınma koşullarından uzak, temiz sudan, sanitasyondan uzak, temel bir çok hizmete ulaşamayarak yaşayan bu nüfus ogunlukla gayri resmi iş alanlarında yani kayıt dışı ekonomide yer almaktadırlar. Aslında fark edilmesi gereken şey bu kayıt dışı ekonominin gelişmekte olan ülkelerin ekonomiler içindeki önemidir.çünkü bu sektör kritik öneme sahiptir. Bazen kentsel istihdamın büyük bölümünü oluşturabilir. Özellikle yoksul kadın ve ocuk nüfus için istihdam ve gelir kaynağıdır.

Kentli yoksul kesim aynı zamanda kentleşmeden doğan nüfus ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasından doğanevresel baskıların ve bunların sonucunda ortaya çıkan bozulmaların da en yakın şahitliğini yapmaktadırlar.

Bu konuda en önemli nokta kentsel yoksulluğun büyük ölçüde kentleşme politikaları ve kalkınma stratejileri ile bağlantılı olmasıdır.

3.4. GENİŞLEYEN KENTLER VE ÇEVRESEL ETKİLERİ

Hızlı kentleşme ve bunun çevresel etkilerinden bahsedebilmek için öncelikle kentleşmenin ne anlama geldiğini hatırlamak gerekir. Kentler bünyesinde bir çok farklı dinamiği barındıran, yaşayan alanlardır. Bir kenti oluşturan bileşenler nelerdir diye baktığımızda:

1. Bir çok insanın yaşam alanı olarak kentler demografik bileşeni,
2. Bir çok ekonomik aktiviteyi içeren, birçok insanın geçim kaynağını oluşturan ve kenti kırsaldan daha farklılaştırıp en çok kent yapan, ekonomik kentleşme bileşeni
3. Toprağı veya alanları tarım ve diğerk ekosistem özelliklerinden çıkarıp kente dönüştüren arazi bileşeni olarak sıralayabiliriz.

Tüm projeksiyonlar kentsel alanlarda nüfusun çok yüksek seviyelere varacağını öngörmektedirler. Aslında kentleşme tek başına ele alındığında olumsuz bir sonuç olarak görmek gerekmez. Sanayisi gelişmeden, kentsel alt yapısı hazır olmadan ve sosyal

problemlere temel olacak şekilde ortaya çıkan kontrolsüz bir kentleşme ise ciddi sorunların habercisi olabilmektedir. Ancak hızlı ve planlanmamış kentleşme büyük çevresel zorluklara da temel olmaktadır. Kentsel yerleşim alanları yayılırken bazı özellikler içinde bu yayılımı göstermektedirler.

3.4.1. Kentlerin Yayılımı ve Güvenlik İlişkisi

Kentsel arazi örtüsünde gerçekleşen değişiklikler biyolojik çeşitlilik için önemli bir tehdittir. Yaşanan değişim, mevcut habitatı biokütle ve karbon depolama kaybı ile ekosistem verimliliğini olumsuz yönde etkiler. *“Gelecekteki konumlar, büyüklükler ve kentsel genişleme oranları hakkında çok az şey bilinmektedir. Burada, küresel kentsel arazi örtüsü değişiminin mekansal olarak açık olasılıksal tahminlerini geliştiriyor ve biyoçeşitlilik noktaları ve tropikal karbon biyokütlesi üzerindeki doğrudan etkileri araştırıyoruz. Nüfus yoğunluğundaki mevcut eğilimler devam ederse ve kentsel genişleme olasılığı yüksek olan tüm alanlar değişime uğrarsa, 2030 yılına kadar kentsel arazi örtüsü 1,2 milyon km artacaktır.22000 dolaylarında küresel kentsel arazi alanını neredeyse üçe katlayarak.”* (Seto, Karen; Güneralp , Burak; Hutya, Lucy, R., 2012) Daha önce de çalışmanın birçok yerinde de değinildiği gibi 2030 yılına kadar 8.5 milyara, 2050 yılına kadar ise yaklaşık 9.7 milyara, 2100 yılında 10.4 milyara çıkması öngörülen dünya nüfusu, (turkiye.unfpa.org, n.d.) kentleşme oranı da göz önünde bulundurulduğunda, neredeyse % 70 oranında kentlerde yaşayacaklardır. Nüfusun kentlere yerleşeceği ve dünyamız her geçen gün biraz daha kentleşeceği bilginin yanında, kentlerde neler değişecek, konumlar, büyüklükler açısından nasıl farklılıklar yaşanacak, kentlerin yerleri değişecek mi, her bir kentin genişleme potansiyelleri ne kadar tam olarak bilmek mümkün değildir.

“ Nüfus yoğunluğunda kişi mevcut eğilimlerin devam ettiğini düşünürsek kentsel genişleme olasılığı yüksek olan tüm alanlar değişime uğrarsa 2030 yılına kadar kentsel arazi örtüsü 1.2 milyon km² artacaktır. Buradaki artış, yaygın kentsel genişleme,

2001'den 2013'e kadar Çin'de toplam 33.080 km² tarım arazisi kaybına neden oldu. Bölgesel ölçekte, yüksek düzeyde tarım arazisi kaybı doğu bölgesinde yoğunlaşmıştır.” (Shi, et al., 2016) “Kentleşmeye bağlı önemli tarım arazisi kaybının, bazı gelişmiş bölgelerde tahıl üretimindeki düşüşle pozitif bir korelasyonu olduğundan, Çin'in kentleşmeye bağlı tarım arazisi kaybını hafifletmesi konusunda acil bir ihtiyaç vardır.” (Shi, et al., 2016) “özellikle kilit noktalarda, kilit biyolojik çeşitlilikler yok olması için ortam yaratmaktadır. “ 1998 yılından bu yana Çin'deki kentsel alan iki kattan fazla büyüdü. Çin'deki asfalt ve betonla örtülü alanlar 2014 yılında 50 bin km²'ye ulaştı.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) bu şekilde ve bu kadar hızlı betonlaşan kentler elbette mevcut ekolojik yapı üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Yukarıda öngörülen genişleme özellikle sorunlu bölge diye ele alabileceğimiz sıcak noktalarda olmak üzere, önemli bir habitat kaybı oluşturacaktır. Kentleşme yoğunlukla belli bir ülkeye ait bir problem olarak algılansa da küresel anlamda etkisi hiç şüphesiz ki bir kelebeğin kanat çırpışından fazla olacaktır. Geçmişte özellikle Sanayi Devrimi sonrası şehirler nüfus olarak daha hızlı büyürken fiziksel yayılımları daha düşük hızda ilerlemiştir. O nedenledir ki “kentler dünyanın karasal alanının sadece % 3 gibi bir oranını kaplamaktadır.” (Grimm, Nancy B.; Faeth, Stanley H.; Golubiewski, Nancy E.; Redman, Charles L.; Wu, Jianguo; Bai, Xuemei; Briggs, John M., 2008) 1980'li yıllardan bu yana kentlerin yayılımı hız kazanmıştır. “Bugün, dünyadaki kentsel alanlar nüfuslarından ortalama iki kat daha hızlı genişliyor. Kentsel arazi örtüsü, toplam dünya yüzeyinin nispeten küçük bir kısmı olmasına rağmen, kentsel alanlar küresel çevresel değişimi yönlendirmektedir.” (Seto, Karen; Güneralp, Burak; Hutya, Lucy, R., 2012) Matematik modellemeler ve uydu fotoğrafları ile yapılan bir kısım çalışmalarda göre gelecekte beklenen kentsel genişlemenin belli bölgelerde daha yoğun olması beklenmektedir. Kentlerin yayılımını karakterize etmeye çalışan bu tarz çalışmalar net sonuçlara vardıracak gelişmeleri henüz sağlayamamışlardır. Ancak uydu görüntüleri,

Cografi Bilgi Sistemleri gibi sofistike analitik araçlar kullanılmasına karşın, bu anlamdaki gelişmenin yaklaşık yarısının Asya’da gerçekleşmesi beklenirken bunu Çin ve Hindistan izlemektedir. Bunların yanısıra Afrika, Mısır’da Nil nehri çevresi, Gine körfezinde Batı Afrika kıyıları, Kenya ve Uganda’da ki Victoria gölünün kuzey kıyıları, Ruanda ve Burundi, Kuzey Nijerya’da Kano bölgesi, Addis Ababa Etiyopya gibi alanların takip edeceği öngörülebilir. Buna karşın bazı ülkelerin, bu genişlemeyi çok marjinal seviyede yaşamaları beklenmektedir. Bu ülkelerin başında Meksika ve Türkiye gelmektedir. Bu örnekler de olmasına karşın genişleyecek kentlerin etkileri biyolojik çeşitlilik açısından, karbon havuzlarının doğrudan etkilenmesi nedeniyle bu durumdan etkilenen orman alanlarının yok olması nedeniyle büyük sonuçları olacağı öngörülmektedir. *“Kentleşmenin dünya sisteminin işleyişini ve küresel çevreyi nasıl etkileyeceğini anlamak için, demografik boyutun ötesine geçen mekansal olarak açık küresel kentsel genişleme tahminleri geliştirmeye başlamamız gerekiyor.”* (Seto, Karen; Güneralp , Burak; Hutyra, Lucy, R., 2012) Ancak bu sayede geleceğe yönelik isabetli politikalar oluşturmak mümkün olabilecektir.

“Kentsel genişleme kapsamındaki öngörülen büyüme, yol yapımı, su ve sanitasyon, enerji ve ulaşımda ve arazi örtüsünü ve şehirleri dönüştürecek binalarda muazzam bir altyapı patlamasıyla birlikte olacak.” (Seto, Karen; Güneralp , Burak; Hutyra, Lucy, R., 2012)

Kentsel genişlemenin yüksek olacağı tahmin edilen bölgelerde olumsuz sonuçları hafifletmek adına planlama araçlarına başvurulması, önleyici arazi ve çevre koruma stratejilerine başvurulması bir nebze sorunu hafifletebilecektir. Ancak kentsel genişleme yalnızca bir kenti değil, kendisinden uzak yerleri de etkileyecektir. Burada ki dolaylı etkinin ölçümü ise çok zordur. Tüm bu durum göstermektedir ki, kentleşmenin kendisi ekosistem üzerine büyük yükler bindirmektedir. İnsanlar yaşamak için kentlileşirken, betonlaşan her bir alan içinde yaşayan habitatların yaşam alanlarını ortadan kaldırarak

gelişmekte, beslenme şanslarını, yaşamlarını yok etmektedir. Yok olan alanlar, ormansızlaşan bölgeler, su arz talep ilişkisinde oluşan değişiklikler, gıdaya ulaşım sorunları gibi konuların tümü genişleyen kentlerin oluşturduğu çevresel bozulmalardır. Doğrudan olmasa da kentlerin genişlemesi de kendi başına çatışma sebepleri doğuracak potansiyeller taşımaktadır ve çevresel güvenlik konusuyla bir çok bağlantılı noktası bulunmaktadır.

“Kentsel genişlemenin çevresel etkilerini tam olarak hesaba katmak için hem doğrudan hem de dolaylı bileşenlerin dikkate alınması gerekir. *“Kentleşme genellikle yerel bir sorun olarak kabul edilir. Bununla birlikte, analizimiz gelecekteki kentsel genişlemenin küresel biyoçeşitlilik noktaları ve karbon havuzları üzerindeki doğrudan etkilerinin önemli olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, tüm çevresel etkiler kentsel sınırlarla sınırlı kalmayacak ve büyük ölçüde başka yerlerde hissedilecektir”* (Seto, Karen; Güneralp , Burak; Hutya, Lucy, R.;, 2012)

Çevresel güvenlik ve kentleşme tartışması, çevre ve insan güvenliğine yönelik negative etkilere dayalıdır. Kentleşirken tarım arazilerini ve değerli tarım toprağını yitirmek, ormanları ve hayvancılık için kıymetli mera arazilerini başka kimliklere dönüştürmek, biyolojik çeşitliliği kaybetmek, su kaynaklarının değişip bozulmasına göz yummak, bu tartışmaların temel varlık sebebidir. Kentleşme ve bağlantılı olarak ortaya çıkan arazi kullanım değişiklikleri yalnızca olumlu-olumsuz veya siyah- beyaz diye tanımlanamaz bunlar hiç şüphesiz ki çok katmanlı hatta çok boyutlu kavramlardır. Dünyada Korona Pandemisi öncesinde beklenen nüfus değişimi ile, üç milyar insanın kentsel alanlarda yaşaması beklenmekteydi. Kentleşmenin enerji, sağlık, eğitim gibi bazı önemli başlıklarda olumlu sonuçlar getireceği de düşünülmekteydi. Kentleşme hızının yüksek olması aslında burada vurgulandığı gibi bir çok olumlu sonucu da beraberinde getirir. Örneğin gelir seviyesi yükselir veya daha düşük yenidoğan ölümleri gerçekleşir. Ancak bu pozitif etkiler hızlı kentleşmenin negative etkileri ve destabilization nedeniyle

özellikle çatışmalardan etkilenmiş alanlarda risk altındadır. Dünyada mevcutta gerçekten iyi yönetilen, iyi şehircilik örneği kentler olmakla birlikte bunun tam tersi durumların yaşandığı şehirler de bulunmaktadır. Londra, New York, Shanghai ya da Tokyo gibi iyi planlanmış ve ekonomik olarak gelişmiş kentler yalnızca iyi yönetim değil aynı zamanda silahlı çatışmaları azalma eğiliminde olduğu kentlerdir. Ayrıca şiddet içerikli geçmişe sahip olup, düzelmekte olan veya düzelmiş kentler de vardır. Bunun önemli örneklerinden biri Kolumbiya’da Medellin kentidir. Kent gerillaların ayrılması ve kriminal suçların azalması ile kendini ciddi seviyelerde rehabilite etmiştir. Yine iyi yönetimin ve güven ortamının artması ile Abu Dhabi ve Cezayir gibi ülkelerde de bu tip örnekler mevcuttur.

Bu anlamda, Afrika’da bazı ülkelerde, Orta Doğu ve Güney Asya’da tümüyle tersi örneklere de rastlanmaktadır. Kanun dışı her türlü, uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı vb. aktivitelerin silahlı aktörleri kaçınılmaz olarak bir araya getirdiği kentler de bulunmaktadır. Bu tip alanlarda iyi yönetimle, devletlerin, uluslararası örgütlerin hatta sivil toplumun konuyu ciddiyetle ele alması gerekmektedir.

Bu noktada, sürdürülebilir kentselme ilkelerinin gerçekleştirilebilmesinin, şehir ve bölge planlama disiplini için, teoriden pratiğe, gerçek bir meydan okuma olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kentler, içinde yaşanırken farkedilmese de, insanlığın elindeki en kıymetli sosyal ve ekonomik araçtır. Burada uluslararası toplumun ihtiyacı olan gerek politik, gerek stratejik, gerek çevresel, gerek fiziksel ve en önemlisi insani ve açıdan iyi planlanmış kentsel kalkınmadır. Bu çerçevede politika oluşturucuların, global kalkınmayı hedefledikleri durumda, şehirleri ve kentleşmeyi ele alırken, oluşabilecek çatışma ve riskleri önlemek amaçlı olarak stabiliteyi çok önemseyerek ele almaları gerekmektedir.

3.5. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GIDA GÜVENLİĞİ

İklim değişikliği birçok konunun yanında, en çok gıda güvenliğini, geçim kaynaklarını etkilemektedir. “İklim değişikliği, iklimin ortalama durumunda veya

değişkenliğinde, 30 yıllık uzun bir süre boyunca devam eden istatistiksel olarak anlamlı bir değişimi ifade eder. Bu, doğal ekosistem, tarım ve sağlık için insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli küresel çevresel zorluklardan biri olarak kabul edilmiştir”(Senapati, 2009) *“Geçtiğimiz yüzyılda yeryüzü sıcaklığının yaklaşık 0.5 °C artmasıyla doğal denge bozulmuş ve küresel felaketler baş göstermeye başlamıştır. Bilim adamları zararlı gaz emisyonlarının artmasıyla sıcaklıkların giderek daha fazla yükseleceği ve ölüm oranlarını artıracak iklim değişimlerinin yaşanabileceğikonusunda ciddi endişeler duymaktadır.”* (Karaca, 2019) Küresel ısınmaya sebep olan küresel iklim değişiminin insana bağlı sebeplerinin başında sanayi devriminden itibaren atmosfere yoğun olarak bırakılan sera gazları, tarım ve kentleşme gibi arazi kullanım modellerinde ortaya çıkan radikal değişiklikler ve bazen ise doğal sebeplerle vuku bulmaktadır. Bunların başında güneşten dünyaya ulaşan enerji miktarı veya güneş yüzeyinde ortaya çıkan patlamalar en çok kamuoyu tarafından bilinen başlıklardır. Tüm bunların sonucunda şu çok açıktır ki küresel iklim değişiklikleri dünyada olağan üstü felaketlere yol açabilecek bir kavramdı ve hiç şüphesiz ki, çevresel güvenlik kavramıyla da yakından bağlantılıdır. Dünyadaki sıcaklıkta meydana gelen değişiklikler her ölçekte etkiler oluşturmaktadır. Örneğin *“Küresel ısınma 2050'ye kadar bitki ve hayvan türlerinin dörtte birini ya da 1 milyondan fazlasını yok edecek..”* (Aksay, Ketenoğlu, & Kurt, 2005) İklimsel olarak ortaya çıkan değişiklikler küresel olarak yansımalar bulup, bölgesel sonuçlar doğurmaktadır. Tüm ölçeklerde, büyük veya küçük olsa dahi, ortaya çıkan değişikliklerin sonucunda insanın da dahil olduğu pek çok ekolojik sistemi etkilemesi ve bir güvenlik sorunu olarak karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Tüm sebepler ortalama olarak biliniyor olsa da yine de bir sürü belirsizlik taşımaktadır. Örneğin toplumları sera gazı salınımlarını değiştirmek yönünde taahhütleri olsa dahi bunları gelecekte hangi ölçüde gerçekleştirebilecekleri belli değildir. Tüm bu belirsizliklerin uluslararası, farklı uluslar için siyasi, ekonomik, sosyal, toplumsal ve yaşanan, içinde bulundukları çevreye yönelik yansımalarının neler getireceği de belli

değildir. Bu çerçevede birçok çalışma bilimsel anlamda yapılmakta, kongreler, çalıştaylar, seminerlerle de desteklenmektedir.

İklim değişikliğinin kısa ve uzun dönemde etkilediği konuların yanında, görünür ve görünmez olan etkileri de bulunmaktadır. Örneğin pazarları etkileyebilir, sermaye eksikliği, maliyetlerin artması gibi sonuçlar doğurabilir, kaynak kıtlığını hızlandırabilir ya da tetikleyebilir, devletin gelirlerini azaltabilir, ekonomik üretkenliği azaltabilir, yoksulluk ve geçim zorlukları yaratıp, halkları hükümetlerle karşı karşıya getirebilir.

Sonuç olarak ülkeleri istikrarsızlaşmaya ve çatışmaya daha yatkın, kırılgan hale getirebilir. Birçok Afrika ülkesi ısıya duyarlı tarımsal üretim yaptığı için ekonomileri iklimde doğrudan etkilenebilir. Bu anlamda örneğin Nijerya tarıma dayalı üretimi olan ve iklimsel koşullar nedeniyle sıkıntı yaşayan ülkelerden biridir. Çünkü bu bölgelerde yağmurla beslenen tarımsal üretim için iklimsel dalgalanmalar çok stratejiktir. O ülkeyi hem gıdasız hem de savunmasız bırakabilir. İklim değişikliğinin örneğin Afrika özelinde üç ana etkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kaynak kıtlığı kişi başına ifade edildiğinde konunun ne kadar önemli olduğu çok daha iyi anlaşılır. İkinci olarak iklime dayalı doğal felaketler gelmektedir ki, bunların da nüfus üzerinde önemli etkileri olduğu bir gerçektir. Üçüncü olarak, deniz seviyesinde ortaya çıkan yükselmeler, kıyı şeridinde geçmiş yıllarda da olduğu gibi kriz tetikleyen süreçlere sebep olabilir. Bu anlamda, geçmiş 40 yıl içinde, özellikle kıyı şeridinde yer alan ülkelerde önemli toprak kayıpları yaşanmıştır.

Kentleşme birçok etkiyi yanında getirmektedir. Bunların da başında göçmenlerin de katılması ile artan kentsel nüfus ve tüketim kalıplarında oluşan değişimlere bağlı olarak tarımsal üretime yönelik talep değişiklikleri oluşabilmektedir. Talepte oluşan bu değişiklik arzı da etkilemekte, küçük, bireysel üretim yapan çiftçilerin artık karşılayamadığı artan talebi kırsal tarım çalışanlarından çok büyük çiftlik sahipleri, firmalar, şirketler karşılamakta, yerel ve ulusal ekonomilerin hesaplarına kar olarak işlenmektedir. Bu durum kent/kır ikilisi içinde gıda güvenliğini etkileyebilecek güçtedir.

Bölgede iklim değişikliğine bağlı başka dönüşümlerde gerçekleşmektedir. Örneğin tatlı su kaynaklarının yönetiminde sorunlar doğurmakta, yanısıra artan sıcaklık, oluşan kuraklık ve çölleşme, oluşan su ihtiyacını ve eyaletler arası anlaşmazlıkları tetikleyebilmektedir.

Gıda güvenliği denildiğinde küresel gıda güvenliğini ele almak her zaman doğru olmayabilir. Özellikle yoksul ülkeler için küresel anlamda gıdanın bulunabilir olması, hanehalkı için gıda güvenliği olduğu anlamına gelmeyebilir. Kabul edilmesi gereken şey, iklim değişikliğinin gıda güvenliğini her yönüyle etkilediği bir olgu olduğudur. Yiyeceğin var olması gıda güvenliği anlamına gelmeyebilir. Çünkü gıdanın ulaşılabilir olması ve kişinin satın alma gücünün de olması gerekmektedir.

3.6. İKLİM GÖÇENLERİ

Çevresel bozulma bazı durumlarda o kadar yıkıcı etkiler taşıyabilir ki insanlar yaşam alanlarından kopup bazen yeni yaşamlar, yeni şehirler, bazense yeni ülkeler oluşturmak zorunda kalabilirler. Temiz su kaynaklarının azalması, erozyonla kaybedilen topraklar, tuzlaşma ve çölleşme süreci yaşayan alanlar, ormansızlaşma, diğer çevresel problemler insanların kök saldıkları topraklardan ayrılıp başka yerlerde çoğu zaman kalitesiz yaşamlar sürdürerek ucuz işgücünden başka bir şey olmayacakları hayatlara çevre mültecileri adı altında göçmelerine sebep olmaktadır. “*Örneğin Sub-Sahara Afrika’sında çölleşmeden kaynaklı 13.5 milyon insan bu riskle karşı karşıya olmayı sürdürmektedir.*” (Environment News Services, 2004) Aynı kaynaktan belirlendiği şekilde, “*Uluslararası İklim Panelinde 2050 yılında iklim değişikliği kaynaklı 150 milyon çevre mültecisi olacağı öngörülmektedir.*” (Environment News Services, 2004)

... Nüfusun bu şekilde mekan değişimi yeni gittikleri yerlerde gerek kırsal gerek kentsel alanlarda mevcut nüfusa eklenirken geçim kaynağı bulmakta zorlanabilir, var olan insanların ekmeğini bölme çabaları nedeniyle ev sahibi topluluklarla çatışabilirler. Göç ettikleri alana da arazi, konut, iş, ticaret, olanaklar, sosyal servisler gibi konularda

yarattıkları rekabetle ciddi bir yük getirebilirler. Özellikle ev sahibi ülkenin ekonomisinin durgun veya kırılgan olduğu durumlarda yeni gelen mülteciler istenmeyen rakipler olarak görülür ve mevcut yerel kültürü bozmakla suçlanırlar. Bu topluluklar siyasi olarak da politikacılar için kullanılmaya açık kalabalıkları oluştururlar. Kimi zaman oy deposu kimi zaman ise yeni gelenlere kızgınlığın provakasyonu olarak ele alınabilirler.

3.7. GIDA GÜVENLİĞİ

Nüfus artışı çevresel sonuçları olan sosyal ve ekonomik sorunlar için temel oluşturmaktadır. Bu alanda en tartışmalı başlıklardan bir tanesi gıda kıtlığıdır. Elbette her durumda tek başına nüfusla ilgili olmayabilir. Ancak her birey için yeterli gıdanın ve hatta suyun bulunması insani güvenlik açısından en temel belirleyicilerin başında gelir. Yoksulluk, su güvenliği, çevresel bozulma gibi konuların kesişim noktasında yer alan gıda güvenliği, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, alt kültürlerdeki aşınma ve fabrikalarda gerçekleşen tarımla yakından ilgilidir.

Yaşanılan süreç ve şartlara bağlı olarak gıda güvensizliği bazı durumlarda çatışma gerekçesi olabilmektedir. Bu konuda Sahra Altı Afrika bölgesi önemli örneklerden birisidir. Alanda çölleşmenin artması zaten az olan verimli toprak için bir yarışma doğurmakta, buradan da çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Çatışmalar içeren benzer sorunları Nijerya'nın kuzey bölgesi, Kenya ve Sudan'ın Darfur bölgesi gibi alanlarda da zaman zaman izlemek mümkündür. Buralarda gerçekleşen çatışmalar genellikle etnik ve dini çatışma olarak adlandırılrsa da altında yatan sebeplerin başında gıda azlığı, toprakların bölüşümü, meraların kullanımı, su kaynak kıtlığı geldiği çok açıktır. (Arpa, 2011)

3.8. ÇEVRESEL ETKİLER VE SAĞLIK ETKİLERİ

Gezeganimiz son dönemlerde kaybolduğu veya çok azaldığı düşünülen bazı hastalıkların yeniden canlanması tehlikesi ile karşı karşıyadır. Coğrafi olarak çok bilinen 20 den fazla hastalığın yeniden doğmasının yanında, birçok yeni hastalıkta tespit

edilmiştir. Kendini yenileme yeteneğindeki virüsler ise başlı başına ayrı bir sorun oluşturmaktadır. 2019 un sonlarında dünyaya bir karabulut gibi çöken Kovid 19 bilinen bir virüs olmasına karşın güncellenmiş halleriyle tüm dünyayı kasıp kavurmuş, sağlığın ne kadar paha biçilmez bir kavram olduğunu dünyaya yeniden öğretmiştir. Bunlar gibi tekrar yayılımı söz konusu olan çiçek, SARS, kuş gribi, Kırım Kongo kanamalı ateşi vb. birçok hastalık bulunmaktadır. Kovid 19 da bir patojenin yayılım sürecini tüm dünya üç boyutlu bir filmi seyredencesine izlemiştir. Patojenler neden bu kadar hızla yayılır diye bakmak gerekir. Değişen yaşam tarzı patojenler için de küreselleşmeyi kolaylaştırmıştır. Artan uluslararası seyahatler, ticaret, göç, savaş ve mülteci hareketleri, kaotik yaşam tarzları patojenlerin sınır tanımaz şekilde yayılmasına ortam yaratmaktadırlar.

Çevresel faktörler bir kişinin hastalıklara karşı bağışıklığı ve duyarlılığı konusunda önemli rol oynarlar. Taşımacılık, yol inşası, baraj inşaatları, iklim değişikliği gibi faktörler sıtma, humma, schistosomiasis gibi hastalıkların etkilenmemiş alanlara taşınmasına, yeni hastalıklarla insanların kaşı karşıya gelmelerine sebep olur.

Hastalıkların yayılması bazı durumlarda ekonomiyi olumsuz yönde etkileyebilecek, sosyal istikrarı bozacak güçte olabilir. Özellikle fakir ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun derinleşmesine sebep olabilir. Yoksulluk ise eşitsizliklerde artışın, yaşam beklentisinin azalmasının, kırılgan sağlık sistemlerinin iyice çökmesinin ve genel anlamda hayat kalitesinin düşüşünün kapısını açar. Bunlar yanyana geldiğinde ise yoksulluğun baskısını, ekonomi üzerinde iyice hissedilir kılar. Örneğin Güney Afrika'da sıtma ile bir arada yürüyen AIDS/HIV salgını özellikle genç erkek nüfusu etkileyerek, tarımsal işgücü üzerinde çok olumsuz bir etkiye neden olmakta, tarım üretimi ve gıda güvenliğinde doğrudan yıkıcı etki oluşturmaktadır.

Toplumlarda su, gıda ve sağlık alanlarındaki sorunlar başka problemlerle de birleştiğinde geçim kaynaklarını zayıflatarak, yaşanabilirliği azaltır, sosyal dokuyu ve bağları çözebilir, eşitsizlik hissiyle bir arada görüldüğünde çok güçlü sonuçlar doğurabilir.

Ancak bunlar şiddet içeren çatışmalara da sebep olabilir güçtedir. İnsanların kıt kaynaklar için örneğin Darfur'daki çiftçiler gibi çatışmasına ortam yaratabilir.

Ormansızlaşma, erozyon gibi sebeplerden doğan çevresel bozulmalar yalnız kırsal alanda değil aynı zamanda kentsel alanda da yaşam kalitesinin belirlenmesinde etkin bir faktördür. İçinde yaşanılan bölgeden kaynaklı bu tarz problemlerin yanısıra kentin de kendi bünyesinde taşıdığı yetersiz su, temizlik hizmetleri, çöp toplama ve bertarafındaki eksiklikler, sanayi ve üretim kaynaklı kirlenmeler gibi bu tip problemlerin insan sağlığına birçok açıdan yansımaları olabilir. Başta solunum yolu hastalıkları olmak üzere çeşitli solunum yolu ve parazitlere dayalı hastalıklar görülmektedir. Bunların yanında çeşitli vektörel hastalıklar, yani sinek böcek gibi hayvanlardan geçen hastalıklarda oldukça yaygın çevresel problemlerdendir.

Kentlerin çevrelerinde ayrıca çeşitli kimyasallarla zarar görmüş alanlar da bulunmaktadır. Bunların arasında yer alan ağır metaller hava kirliliği yoluyla bile insanlara taşınabilmekte, solunmaktadır. Kentsel alanda tüketen insan sayısı arttıkça ve onların bu anlamda beklentileri arttıkça sağlık riskleri de artmaktadır. Çünkü örneğin artan talep fosil yakıtlar gibi dünyanın tercih etmediği yakıt kaynaklarına yönelimi artırmaktadır. Ayrıca yer yer kentlilerin sağlığı üzerine doğrudan etkisi olan, kentsel ısı adaları da oluşturmaktadır. “1998 ile 1999 arasında Dünya Sağlık Örgütü uluslararası ölüm nedenlerini belirten kodları yenilemiştir. Buna göre sıcaklık artışı ile doğrudan bağlantılı ölümler, soğuk hava dolayısıyla gerçekleşen ölümlerden fazladır. Özellikle kardiyovasküler hastalıkların tetiklenmesine neden olan ısı bağlantılı ölümler özellikle 65 yaş üstünde çok daha yüksek gerçekleşmektedir. Buna göre ABD’de her yıl 1300 ‘ün üzerinde ölüme neden olmaktadır. Ayrıca 600 ölüme de altta yatan veya destekliyen sebep durumundadır. Bu konuda kentsel ısı adalarının da önemli etkisi bulunmaktadır.” (US Environmental Protection Agency, 2023) Kentsel ısı adası, insan faaliyetleri nedeniyle, çevresindeki kırsal alanlarda mevcut olan ısıdan önemli ölçüde daha sıcak olan

metropol alanları anlatmaktadır. Bu metropoliten alanlarla çevresindeki daha az yoğun bölgeler arasındaki sıcaklık farkı 5°C'ye kadar çıkabilir.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) “ *Kentsel ısı adasının ana nedenleri kentsel gelişimle birlikte değişen toprak yapısı, şehirleşme ile azalan yeşil alanlar ve binalarda kullanılan ısı tutucu malzemelerdir. Enerji kullanımından açığa çıkan ısı ikinci büyük sebeptir. Nüfus çoğaldıkça kullanılan alan artar ve bu ısıyı artırır. Artan sıcaklıkla birlikte hava kalitesi azalır.*” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023)

3.9. KENTLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

1987 yılında sürdürülebilirlik kavramının hayatımıza girmesini sağlayan Brundland Raporu'nda bu konu “ *Gelecek nesillerin kendi ihtiyacını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma...*” (Brundland, 1987) olarak açıklanmıştır. Bu tanımın üzerine ekonomi, ekoloji ve kültürel yapı sürdürülebilir kalkınmayı taşıyan sacayağı üç kavram olarak belirlemiştir.

Sürdürülebilir kalkınma içinde birşeyleri devam ettirmek adına başka bir şeyden vazgeçmeyi içeren bir kavramdır. Bu nedenledir ki sürdürülebilir kalkınma ciddi bir kar maliyet analizi gerektirir. Bu bakış açısından yükselen çevre muhasebesi kavramı çevreyi kullanma ve kirletme bedelinin net olarak ortaya koyulması ve akçal bir yapı kazandırılması adına ortaya çıkmıştır. İnsanların refahı için geliştirilmiş çevresel politikalara elbette ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuçta sürdürülebilirlik kavramı insani güvenlikten ulusal güvenliğe, geleneksel güvenlikten çevresel güvenliğe, güvenliğin bir çok alanıyla bağlantıdadır.

Ancak konuyu bu açıdan tartışırken insani ve ulusal güvenliğin bir arada yer aldığı ve birbirine bağlantılı olduğu noktalar unutulmamalıdır. İnsan güvenliği, ulus için de yaşamın güvencesidir. Sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğu azaltma, ekonomik büyüme ve refah seviyesini arttırmayı da, çatışma potansiyelini azaltmayı da anlatır. Buradan da anlaşılacağı gibi ulus güvenliği ve sürdürülebilir kalkınma için insani güvenlik ilkelerinin

bir arada ve başarılı olması gerekmektedir. İnsani güvenlikte, sürdürülebilir kalkınma ile iç içe geçmiş bir yapı ortaya koyduğundan, çevresel güvenlikle de doğrudan ilişkilidir.

Sanayileşme ve bunun getirileri 20 YY’ da insanları oldukça etkilemiş, çevre gibi kavramlar göz ardı edilmiş, bir noktadan sonra sanayileşme başka alanları tahrip eder bir hal almıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ve kentleşmeye bağlı nüfus artışı arz talep dengesini değiştirmiş, kitlesel üretime duyulan ihtiyaç kaynaklarında çok daha yoğun kullanımına sebep olmuştur. Değişen tüketim kalıplarının etkisiyle çevreye bırakılan atık miktarı da artmış çevreye verilen zarar çok yönlü bir hal almıştır. Tüm bu nedenler dolayısı ile kentleşmeyi yalnızca demografi ile tanımlamak çok eksik kalacaktır. Tüm sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümler ele alınmadan konunun önemini ortaya koymak mümkün olmayacaktır.

Günümüzde geline nokta, karşılaştığımız kitlesel büyüme şehir hayatını insanların yaşam kalitesini olduğu kadar, kentlerin ‘istihap haddi’ veya ‘taşıma kapasitesi’ olarak isimlendirdiğimiz başlıktan kaynaklı olarak sürdürülebilirliğini de etkilemektedirler. Taşıma kapasitesi gelip taşan bir kentin ekonomik anlamda başarılı olmasını ve sosyal açıdan istikrarlı bir yapı ortaya koymasını beklemek imkansızdır.

Örneğin Afrika’da kentleşmeye bağlı problemleri ele aldığımızda, bu problemlerin doğumuna sebep oldukları, her biri yeni ve ayrı problem olan, sonuçları da ele almak gerekir. Bu sonuçların başında, yaşanmakta olan mevcut sürecin, sürdürülebilir kalkınma açısından olumsuz yönlerinin ele alınması büyük resmin görülmesi yönünden daha etkin olacaktır.

3.10. KENTLER VE ATIK İDARESİ

Katı atık yönetimi tüm kentlerde yerel yönetimler tarafından sağlanması gereken bir hizmettir. Bunun maliyeti ve çevresel etkileri değişken olabilmektedir. Genel olarak ‘atık’ adı altında yer almakla birlikte birçok farklı atık türü bulunmaktadır. Gıda atığı, bahçe atığı, kağıt atığı, tek kullanımlık ürün atığı, metal atığı, plastik atıklar, cam atığı,

porselen vb. atığı, deri atığı gibi çoğu geri dönüşebilen atıkların yanı sıra hastane atığı, pil atığı, radyoaktif atıklar gibi geri dönüşümü çok uzun zamanlar alan, çeşitlenmesi çok fazla atıklar da bulunmaktadır. Atık olduğu yerde sisteme dahil olmalı ve bertaraf edilmelidir. Bertaraf etme sürecini her zaman yerel yönetimler gerçekleştiremeyebilirler. Çünkü, yalnızca Afrika’da bile çok ciddi sayıdaki kayıt dışı çöp toplayıcı bu işi onlardan almıştır. Uluslararası pazarla bağlantılı, global kapsamlı tedarik ve ulaşım ağına sahip iş kolu olarak bunu sürdürmektedirler. Atıkların toplanmaması ortamın ısisına, nem oranına vs. bağlı olarak çok kısa zaman içinde dahi sorun olabilir. Sağlık açısından solunum yolu hastalıkları, hava kirliliği, dengue humması ve diarreha gibi hastalıklara sebep olur. Özellikle e-atık olarak adlandırılan elektronik atıklar çeşitli asit indirgeme gibi ilkel yöntemlerle, kayıt dışı aile işletmelerinde yani evin önünde, alt katında, bahçede hatta yol kenarında bu işler sürdürülmektedir. (Topçu, 2018) Normalde gelişmiş bir ülkede çok ciddi bütçe payı ayrılan atık yönetimi konusunda hızlı kentleşme sorunu yaşayan kentlerde, oluşan nüfus baskısının altında ezilirken ciddi bütçeler ayrılması da nerdeyse imkansızdır. Zaten gecekondü bölgelerinin bu kadar yaygın olduğu alanlarda sağlığı tehdit eden bu soruna karşı, çok yeterli bir atık yönetimi hizmeti sunulduğunu düşünmek te zordur.

3.11. KENTLER VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerji konusu çevresel güvenlik içerisinde kendisini çeşitli şekillerde gösterebilen önemli bir başlıktır. Bu konuda en baskın kaynak olan petrol konunun merkezinde yer alır. Bu alandaki temel tartışmalara göre enerji ve güvenlik arasındaki bağlantı arz güvenliğine dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu konu, Çin ve Hindistan gibi hızlı gelişen ülkelerin artan talepleri ile ve Avrupa, Amerika ve Japonya gibi ithalata bağımlı ama doyumsuz büyük tüketicilerin oluşturduğu ekonomiye göre şekillenmektedir. Arz güvenliği 1960’lardan günümüze azalan petrol rezervlerinin fiziksel varlığı ve petrol zengini ülkelerin içinde bulundukları politik konjüktürle

yakından ilgilidir. Alan ve satan ülkelerin ekonomik güvenliği ve buradaki riskler ciddi fiyat dalgalanmaları oluşturabilecek potansiyeli taşımaktadır.

Güçlü ülkeler önemli kaynaklara kolay erişmek ve kontrol edebilmek için, kaynaklar açısından zengin ülkelere askeri ve başka yollarla müdahale edebilmektedirler. Bunun sonucu çoğunlukla mücadele edilen ülkede siyasi istikrarsızlık doğmasıdır. Ancak tüm bunlar petrole sahip olmanın getirdiği avantajı ve bundan doğan jeopolitik rekabeti ortadan kaldırmamaktadır.

Petrol geliri dünyada özellikle Orta Doğu gibi bazı bölgelerde silah ve ordu gibi askeri yatırımların gereğinden fazla yapılmasına ortam yaratmaktadır. Ayrıca Sudan, Nijerya, Angola, Irak, Kolombiya gibi petrol üreticisi ülkelerde de petrol kaynaklarının varlığı iç çatışmaları tetiklemekte, bu tarz mücadelelerin finansmanında kullanılmakta, insani güvenlikte ciddi aşınmalar oluşturup, birçok insan hakları ihlallerine zemin hazırlamaktadır.

Sonuç olarak petrol, doğalgaz, kömür gibi tüm enerji kaynakları yalnız çevre konusunda değil çevresel güvenlik alanında da merkezi bir rol oynamaktadır. Enerji başlığı kentleşmenin de en öncelikli başlıklarından birisidir. Çünkü “dünya kentleri dünya enerji tüketiminin üçte ikisinden sorumludur.” (International Energy Agency, 2008) Uluslararası Enerji Ajansı 2030 yılında %73’e ulaşacağını tahmin etmektedir. (International Energy Agency, 2008) Global kentsel enerji talebindeki artışının en önemli sebebi gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmedir. Uluslararası Enerji Ajansının tahminlerine göre 2030 yılındaki Uluslararası Enerji Ajansı kentsel global enerji tüketiminin toplam büyümesinin %81’inden gelişmekte olan dünya kentleri sorumlu olacaktır. (International Energy Agency, 2008) Artan bu eğilimin hızlı kentleşme ve beraberindeki zenginlik (kapital) birikiminin yeni var olan pazar ekonomilerinde ortaya çıkışı ile açıklanabileceği söylenebilir. Örneğin Çin’in kentsel yerleşim alanlarında şu anda Çin’in ulusal ortalamasıyla kıyaslandığı zaman iki katı daha fazla enerji harcandı

görülmektedir. Kentler enerjiyi çeşitli yollarla harcarlar. Öncelikli olarak kentlerde birçok firma, belediyeler, kamu kurumları, birçok yerleşim yer almaktadır ve bunların her biri direk ya da dolaylı yollarla enerji kullanır. Bu enerji, örneğin motorlu taşıtlarda kullanılan yakıtlar gibi bazen fosil yakıtlardan gelebilir. İkinci olarak da enerji dolaylı yollarla kullanım söz konusudur. Bu kullanılan enerjinin şehir sınırları dışından sağlanıyor olması anlamına gelir. Kentlerde kullanılan elektrik enerjisi genellikle kömürden petrol' den doğalgazdan, hidroelektrik veya nükleer santrallerden elde edilir ki, bunların çoğu enerjiyi kullanan şehrin dışında bir başka şehrin sınırları içinde üretilir. Üçüncü olarak şehirler somutlaştırılmış enerjileri içerirler. Bu kentte mevcut fiziksel çevrenin ve yerleşim alanlarının inşaa edilmesinde yani yaratılmasında kullanılan enerji anlamına gelmektedir. Bu yapıları alanlar ve altyapılar inşa edilirken beton, çelik, cam binalarda, caddelerde, altyapılarda, bazı ürünlerin üretilmesinde kullanılmaktadır. Bunların birçoğu enerjiye ihtiyaç duymaktadır yani somut enerji içermektedir. Tüm yukarıda bahsettiğimiz şeyler alıcı kent için taşınmalarında da yaratılmalarında da enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde kentsel yerleşim alanları kırsal yerleşimlere göre kişi başına enerji tüketiminin daha yüksek olduğu alanlardır. Dünyada hala kentsel servislerin çok düşük seviyede ulaştığı bazı kentler söz konusudur. Bunlar özellikle Afrika'da yer alan bazı kentlerdir. “*Buralarda kentsel yerleşim alanlarında elektrik kullanımı bile %51dir.*” (Giraud, Pierre- Noel; Bernard, Michael; Lefevre, Benoit; Renard, Vincent; Cochran, Ian; Restrepo Cadavit, Paula; Saujot, Mathieu;, 2010) ve bu durum tamamen yaşam şekliyle, tüketim kalıplarıyla bağlantılıdır. Bu kentlerde de zenginlik (kapital) ve kentleşme arttıkça tüketim de artacaktır. Her bir hane halkı zenginleştikçe araç kullanımı, daha geniş bir eve çıkmak isteği, tükettiği maddeler, ev işinde kullandığı araç gereçler vb. tüketim kalıbındaki değişimlerle direk ve dolaylı şekildeki somut enerji tüketimi artmaktadır. Bu durumunun kentleşmenin yarattığı tüketim ve yaşam tarzı değişimiyle yakın bağlantısı oldukça açıktır. Bu nedenle özellikle

gelişmekte olan ülkelerde kentleşme enerji talebi ve sera gazları emisyonundaki artış gibi olumsuzluklara kilit rol oynamaktadır. Tüm bunlara karşın akıllıca ele alınacak şehir plancılığı, enerji üretim ve tüketim verimliliğinin planlı artırılması yakıt değişimi kombinasyonlarının geliştirilmesi hayat tarzlarına yansiyarak ve olumlu dönüşümler sağlayarak, önemli bir değişikliğe imza atabilecek durumdadır. Fakat gelişmekte olan dünyada süregelen kentleşme eğilimleri, küresel enerji talebi ve artan sera gazları emisyonu kilit faktördür olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirini tetikler yapıda artan kentsel nüfus, kentsel enerji tüketiminin artışına, bu durum ise kentsel emisyonlarda önemli ölçüde artışa yol açacaktır. Tüm dünyada temiz enerji teknolojilerinin kullanımı teşvik edilmeli, sera gazı azaltma hedefleri oluşturarak, karbon fiyatlandırma mekanizmaları geliştirilerek bu konuda yoğun Ar-Ge çalışmaları sürdürülmelidir. Bir çok yönden enerji tüketimini en aza indirmek, sahip olunan ekilebilir araziye verimli yönde kullanmak, sürdürülebilir ve güvenli gıda üretimi ile ulaşım gibi sektörlerde çok ciddi, kilit stratejilere ihtiyaç vardır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içinde de yer alan bu kavramlar için en öncelikli yaklaşım sürdürülebilir tüketime geçişin yanında, adil geçim kaynaklarının geliştirilmesi, doğaya uyumlu üretim teknolojilerini geliştirmek ve hassasiyetlere, şoklara ve streslere dayanıklılık sağlamakla da ilgilidir.

Nüfusta beklenen bu artışın birçok olumsuzluğun yanında, kentsel enerji tüketiminde ve kentsel emisyonda önemli bir sıçramaya da sebep olması beklenmektedir. Oysa sürdürülebilir bir kent için enerji tüketiminin minimize edilmesi, arazilerin verimli kullanımı gıda üretimi ve ulaşım gibi önemli sektörler için sürdürülebilirliği hedefleyen stratejiler geliştirilmesi çok büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, kentsel alanlarda Sing ve Kenedy enerji tüketimi ile elektriğe dayalı CO² emisyonu ile ısınma ve ulaşım konularında tahmin oluşturmaya yönelik bir araç geliştirmişlerdir. Geliştirilen bu araç 3646 kentsel alanda uygulanmış, 2020 ve 2050 yıllarını hedef alan 3 projeksiyon kullanılmıştır. Orta ve yüksek projeksiyonlarda birim olarak alınan km² kare başına

düşen kişi sayısının yani kentsel yoğunluğun %1 ve %2 artacağı öngörülmüştür. Düşük projeksiyonda ise yoğunluk değiştirilmeden alınmıştır. Temel alınan 2000 yılı ve gelecek öngörülerinin yapıldığı 2020 ve 2050 yıllarına yönelik tahmini yıllık emisyon ve enerji kullanım değerlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu değerler çerçevesinde 2020 yılında elektrik kullanımı temelli CO² emisyonu yüksek projeksiyon için iki katına katlanmış, 2050 yılı için ise dört katından fazla bir artış meydana gelmiştir. Geliştirilen bu araca göre, 2050 yılı için ise dört katından fazla bir artış meydana gelmiştir. Yine bu araca göre ısınma sektörü temelli CO² emisyonu ve enerji kullanımı kentsel yoğunluktan etkilenmemektedir. Her durumda yavaşça artma eğilimine girmektedir. Öte yandan ulaşım temelli emisyon ve enerji tüketimi kentsel yoğunluk artışından ciddi ölçüde etkilenmekte ve çarpıcı şekilde yükselmektedir.

“Özetle, yukarıda yer alan yöntem gibi projeksiyon ve ölçümlere yönelik geliştirilen araçlardan gelecek verilerle zenginleştirilmiş, insani değerlere yönelik iyi tanımlanmış bir strateji üzerinde çalışan yaratıcı bölge ve şehir planlaması yaklaşımları, hızlı sanayileşme sırasında şehirlerin kontrolsüz büyümesinin yaratacağı kaosu önleyebilir. Özellikle yeni teknolojilerin gelecekteki şehir tasarımına sunacağı çok şey bulunmaktadır. Bu nedenle teknolojik uygulamalara açık olunmalı, kentlerin içinde yaşayan insanların tercihlerine, ihtiyaçlarına ve beklentilerine saygı gösterilerek hareket edilmelidir. Gelecekteki şehirler için tasarımlar esnek olmalı, gelişen teknolojilere ve kültürel değişimlere cevap vermelidir. Hızlı küresel kentleşme ile zorluklar çok büyüktür; ancak neyin işe yaradığını öğrenmek için yeni şehirler yeni tasarımlara göre inşa edilmelidir. Başarının, öğrenmemiz gereken ve öğrenmemiz gereken başarısızlıkla birlikte olacağını kabul etmeliyiz.” (Riffat, Powell, & Aydın, 2016)

3.11.1. Yeşil Binalar

Yeşil binalar içinde yaşayanlarının sağlıklı devamlılığı ve çalışabilmeleri için, daha az enerji ve su gibi kaynak kullanımı için tasarlanmış yapılardır. Bu anlamda

tasarlanırken ve inşaa edilirken hedeflenen maksimum sağlık minimum kaynak kullanımı bakış açısı ile birçok farklı faktörün birbiriyle bağlantısı detaylı olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda özellikle Amerika’da yapılan küçük değişikliklerin bile uzun dönemli enerji ve su tasarrufu sağladığı, CO² emisyonunu düşürdüğü, yenilenebilir enerji yatırımlarını artırdığı, insan sağlığı ve üretim getirileri ile işsizliği düşürme ve finansal tasarruf sağlama yönünde, olumlu dönüşler sağladığına dair yeterli delil sağlayan çalışmalar bulunmaktadır. (Kats, 2010)

3.12. KENTLER VE SU GÜVENLİĞİ

Su insanlık için vazgeçilmez kaynakların başında gelmektedir. O nedenle nitelik ve nicelik açısından, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olması çok önemlidir. Nil, Dicle, Fırat, Ganj ya da Brahma Putra gibi büyük su kaynağı olan nehirlerin ülkeler arasında çatışmalar doğurabilecek potansiyeli taşımaları hiç şaşırtıcı değildir. Yaşamın kaynağı olan su gezegenimizde aslında düşündüğümüz kadar sınırsız değildir. Dünyada var olan toplam su kütlesinin %2.5 ini tatlı su veya temiz su denecek haldedir. (Çakmak, n.d.) geriye kullanabileceğimiz sınırlı miktarda bir su kalır. Mevcuttaki tatlı su kaynakları da azalma eğilimindedir.

Küresel iklim değişikliğinin en ağır etkililerine maruz kalan kaynakların başında da su ve hidrolik döngüler gelmektedir. Bu o kadar önemli bir başlıktır ki iklim değişikliklerinin en çarpıcı sonuçlarını, en somut olarak ortaya koyduğu alanlardan bir tanesidir. Enerji, tarım, ulaşım gibi temel sektörler ve daha birçok alanda su üzerinde ortaya çıkan değişikliklerden etkilenmektedir. Ayrıca seller, kuraklıklar gibi doğal felaketler haline dönüşmüş birçok tehdidi de insanlık yaşamaktadır. Dünyada tüm iklim değişikliklerinin yanında ortaya çıkan başka faktörlerde bulunmaktadır. Bunlar iklim değişikliklerinin veya kendi bağımsız dönüşümlerinin de etkisiyle su kaynağı üzerinde ağır etkilere sahip faktörlerdir. Bu faktörlerin başında nüfus artışı, kalkınma, arazi kullanım kararlarında ortaya çıkan değişiklikler, hızlı kentleşme veya jeomorfolojik

değişimlerin ortaya çıkması gibi sebepler sayılabilir. Tüm bu faktörler ve iklim değişikliğinin kendisinden dolayı su arz- talep ilişkisinde artma veya düşme şeklinde ortaya çıkan marjinal değişiklikler bile, su kaynağı üzerinde dolaylı ya da dolaysız iklime bağlı olarak ciddi baskılar doğurmaktadır. İklim değişikliklerine bağlı olarak yağış rejimlerinde değişiklikler oluşmakta, kar ve buzun erime şekli ve süreleri değişmekte, dolayısıyla hidrolik sistemler ve su kaynaklarının nicel ve nitel yapısını olumsuz olarak etkilemektedir. Yine değişen yağış rejimleri su seviyelerini ve su hacimlerini değiştirmekte buna bağlı olarak çeşitli alanlarda kurumalar veya daralmalar yaşanabilmektedir. Bunun başında en önemli ve bilinen örneklerden bir tanesi Nijerya 'da bulunan Çat Gölüdür. Çat gölü çevresinde yaşayan topluluğun yaşamında gölün çok önemli bir yeri vardır. Gölü içme suyu olarak, temizlikte, tarımsal sulamada, balıkçılık yoluyla gıda sağlamada ve bazı başka faaliyetleri için kullanılmaktadırlar. Aslında o çevrede yerleşim sebepleri gölün avantajlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Gölde oluşabilecek daralma, orada yerleşik nüfusu direk etkilemektedir. İklim değişikliğine bağlı meydana gelebilecek problem bu bölgenin tümünü özellikle de insan temelli gelişimi etkileyecek kapasitede bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki su kıtlığı sağlık standartlarının düşmesini, gıdanın azalmasını, gıda güvenliğinin ortadan kalkmasını, yoksulluğun artmasını ve göç olgusunun ortaya çıkmasını tetikleyecek güçte bir sorun olacaktır. Bunun benzeri Viktoria gölü veya Nil nehri gibi doğal göl yatakları da iklim değişikliği nedeniyle etkilendiği bilinen alanlardır. “Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünyada halen 663 milyon insanın içilebilir suya erişimi bulunmuyor, yaklaşık 1,8 milyar insan da pis su kaynaklarını kullanıyor. Su sıkıntısı dünya nüfusunun yüzde 40'ını etkiliyor ve bu oranın gelecekte daha da artması bekleniyor.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) “Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre ise 2021 yılında yaklaşık 2 milyon kişi su kıtlığı çeken ülkelerde yaşamaktadır, 1.7 milyon kişinin içme suyu organik atıklarla kirlenmiş kontamine durumdaki sudur. İshal, dizanteri,

kolera, polio, akut solunum yetmezliği gibi hastalıklara sebep olan bu kirlenmiş sular dan her yıl yaklaşık 505 000 kişi diarrhoeal (ishal) sorunlardan ölmektedir.” (World Health Organization, 2023) “*Birleşmiş Milletler Dünya Su konseyi (UNCWW), Dünya Kaynakları Enstitüsü (IWR) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kuruluşlar 1950’lerde yalnızca birkaç ülkenin su sorunu bulunduğunu, 1990’larda 300 milyon insanın yaşadığı 26 ülkede susuzluk çekildiğini, 2050 yılında ise dünya nüfusunun 2/3’ünün yaşayacağı 66 ülkede, şiddetli su sıkıntısının görüleceğini belirterek küresel su krizinin işaretlerini vermektedirler.*” (Aksay, Ketenoglu, & Kurt, 2005)

Kentler birçok konuda olduğu gibi temiz su tüketimi konusunda da en başta gelen tüketim alanlarıdır. Her bir han ehalkı dolaylı ve dolaysız kullanımla su stokunun tüketiminden sorumludur. Her evde su içilir, yemek pişirilir, gıda yıkanır vb... bu nedenle şehirler ve temiz su ilişkisi kompleks bir yapıdadır ve şehirde yaşayan her bir birey günlük kullanımı için belli bir miktar kullanılabilir suya ihtiyaç duyar. Buradaki anahtar kelime şüphesiz ki kullanılabilir kelim esidir. Hane halkı için kullanılabilirlik içilebilirlik standardını gösterirken fabrikalar, şehirde süregelen kamu hizmetleri gibi aktiviteler daha düşük standartta su kullanabilirler.

Kentler ayrıca bazen arıtılarak deşarj edilen, bazen hiç arıtılmadan sisteme geri gönderilen atık suların da üretildiği alanlardır. Tüm bunlar bize şehirlerde, su konusunda süregelen, temiz su arzı, talebi, kalitesi ve farklı kullanıcıların, çatışan çıkarlarının olduğu bir etkileşim yapısının bulunduğunu göstermektedir.

Buradan da bakıldığında kentleşme dünyadaki temiz su denklemini iki noktada etkilemektedir. Enerji ve mal üretimi her zaman kentleşme kavramının en öncelikli eşlikçileridir. Bu ise işleyiş süreçlerinde su kullanan daha çok üretim tesisi, fabrika, sağlanan kamu hizmetleri anlamına gelir. Mesela enerji sektörü en yoğun su kullanan alanların başında gelir. ABD’de kömürle çalışan bir enerji üretim alanında üretilen her bir megawatt saat elektrik için yaklaşık yakındaki temiz su kaynağından 15000 galon su

tüketilmektedir. (Averyt, K.J. Fisher; Lee, Huber A; Lewis, A.; Macknick, j.; Madden, N.; Rogers, J.; Tellinghuisen, S.;, 2011)Bu yıllık tüketim açısında ele alındığında, fabrikanın kapasitesine göre çok yüksek rakamlara varabilmektedir. Nükleer enerji üretim sahalarında bu tüketim çok daha yüksek ölçeklerdedir. Küresel olarak incelendiğinde sanayi üretiminin tarımdan sonra en büyük su tüketme özelliği olan sektör olduğu açıkça görülebilir. Çin’de 2030 yılı için beklenen, sanayi için yıllık 300 milyar metre küp su harcamasıdır, bunun yanında termik santrallerin tüm Çin’in toplam su kullanımını üçte birine ihtiyaç duyacağı da belirlenmiştir. (World Business Council for Sustainable Development, 2005) Bu sektörlerdeki büyük ölçekli su kullanımı, bu sektörlerin iklimsel değişimlere, yüzey sularını azaltacak veya ısı dalgaları yaratacak veya direk kullanılan suda oluşabilecek ısı değişimi şekilde, klima da oluşan değişimlere ciddi zafiyeti vardır. Böyle bir durumun oluşması ve süregelmesi bir üretim tesisinin kapanmasına dahi vesile olabilir.

İkinci olarak, şehir halkı zenginleştikçe farklı sebepler için daha çok su harcarlar. Muslukların her açılışında akan su tuvalette veya duşta kullanılan suyun daha fazla olmasını sağlar. Benzer yapıda bulaşık ya da çamaşır makinesinde, araba yıkarken, bahçe sularken vb. işlerde daha fazla su kullanımı söz konusudur. Bunlar hane halkının doğrudan kullandığı sulardır. Bir de dolaylı kullanılan sular vardır. Bunlar genellikle zenginlik arttıkça, daha fazla ve çeşitte tüketim malzemelerinin eve girmesi ile ortaya çıkan tüketimdir. Fabrikalar da üretim sürecinde kullandıkları gibi bir de bulaşık deterjanı gibi ürünlerin üretilmesi ile ekstra su tüketen ürünler ortaya koyarak su tüketimini desteklemektedirler.

Zenginleşen yaşamlarda önemli bir değişim de yemek ve beslenme kültüründe oluşur. Zenginliği artışı et tüketimini artırır, bu ise dolaylı olarak su tüketiminin artması anlamını taşır. Çünkü FAO’nun (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) tahminlerine göre1 kg tahılın üretimde ihtiyaç duyulacak 1.5 metre küp su, kümes hayvanı üretimi

için 6 metre küpe, koyun üretimi için 10 metre küp, büyükbaş hayvan içinse 15 metre küpe yükselecektir. (World Water Assessment Programme, 2003, p. 17) Birleşmiş Milletler 2050 yılı için yaptığı projeksiyonlara göre, dünyayı beslemeye yetecek ölçekte bir tarım üretimi için %19 daha fazla suya ihtiyaç duyulacaktır. (World Water Assessment Programme, 2003, p. 451)

Tüm bu rakamların ortaya koyduğu kentleşme ve yanı sıra gelen zenginlik, kent sakinlerinin su tüketim kalıbını değiştirmekte, doğrudan ve dolaylı tüketimlerini artırmaktadır. Bu anlamda, söz konusu insanların hangi ülkenin vatandaşı olduğu, ülkenin yağış rejimi, nem oranı, küresel ticarete kahve, pamuk vb. gibi üretiminde yoğun su kullanımı gerektiren ürünler yetiştirilmesi gibi konunun yorumlanmasında zorluk yaşatabilecek tartışmaya açık değişkenlerin yanı sıra, ortaya çıkan en ciddi manzara sanayi ve evsel kullanım için oluşan su talebinin, tarım üretimi için ihtiyaç duyulandan fazla hale gelmesidir.

Zenginlikteki artış, ülkeler arasında da su tüketimini etkiler boyuttadır. Burada da sanayi ve evsel tüketim talebi tarımsal tüketimi aşma eğilimindedir. Şekil 2’de de görüldüğü gibi düşük ve orta gelirli ülkeler, su kullanımının %82 ile en büyük oranını tarıma harcarken, bunu %10 ile sanayi , %8 ile evsel kullanımlar takip etmektedir. Zengin ülkeler ele alındığında, toplam su harcamasının yalnızca %30’ unun tarımda, %59’ unun sanayide ve %11’ inin ise evsel kullanımda harcandığını görmekteyiz. Küresel ölçekte bu rakamlar irdelendiğinde kullanımların %70 tarım, % 22 sanayi ve %8 evsel tüketim olduğunu görmekteyiz. (World Water Assessment Programme, 2003, p. 19) Bu rakamlarda kentleşme sürecinin tetiklediği zenginleşmenin su tüketimi yönünden önemini ortaya koymaktadır.

Coğrafi olarak konuyu ele aldığımızda çoğunlukla mevcut durumda bile kentsel alanlarda ortaya çıkan talebi karşılama konusunda yetersiz kalabilir. Nehir gibi akan su yakınında yerleşik kentlerde yüzey suyu kullanma şansı olsa dahi, kentleşme sonucu artan

nüfusla birlikte fiziksel anlamda da oluşan hızlı büyüme mevcut kapasite talebi nadiren karşılayabilir miktardadır. Ayrıca yüzey suları mevsimsel dalgalanmalardan etkilenmeye çok açık oldukları için her zaman aynı kapasiteyi sağlayacaklarının garantisi yoktur. Bu tür durumlarda su kaynağı olarak ele alınan yer altı suları da kullanımında dikkat edilmesi gereken, izin verilen ölçüden fazla yüzeye kullanım amacıyla çekilmemesi gereken yapıdadır. Aslında yer altı suları aynı zamanda uzun vadede sürdürülebilirliği zor ve kirletilmeden kullanılması gereken kaynaklardır. Bazı durumlarda talep yer üstü veya altından sağlanan arzla karşılanamadığında daha uzak kaynaklardan su taşımak gerekebilir. Tarihte de bu anlamda en önemli örneklerden biri Roma'dır. Dışarıdan su taşımak için su kemerleri ile oluşturulmuş bir taşıma sistemi geliştirmişlerdir. Günümüzde su paylaşımı Roma dönemindeki kadar kolay gerçekleşmemekte, New York sistemlerini yenilerken, Los Angeles, San Francisco- California eyaletinde her ikisinin de uzağındaki bir kaynağın bölüşümü konusunda çevresel bir çatışma yaşamışlardır. Bezer şekilde Şanghay 'dan sonra Çin'in ikinci en büyük mega kenti olan ve muazzam bir sanayi üssü ile 2018 sayımlarına göre 21.54 milyon nüfusu barındıran Pekin de iç talebi karşılamak için dışardan su getirmek zorunda kalan kentlerden birdir. Çevresinde bulunan birkaç küçük su kaynak böyle bir kenti beslemek için yetersizdir. (<https://www.suhakki.org/2014/06/cinde-tarim-endustrisi-suyu-tuketiyor>, n.d.) Aslında bu örneğin de dışındaki Çin'deki su probleminin yalnızca kentsel alanlar değil aynı zamanda ülkenin tümü için de büyük bir sorun olduğunu vurgulamada geçmemek gerekmektedir. “Çin, dünyanın en büyük kendini yenileyebilir su kaynaklarına (nehirler ve şelaleler aracılığıyla) sahip fakat buna rağmen 1,3 milyar nüfus ile karşılaştırıldığında kişi başına düşen su miktarı dünya ortalamasının 3'te 1'i ediyor. Ülkede su kullanımı durumu muazzam farklılık gösteriyor. Kuzey'de yaşayanlar Güney'dekilere göre suyun yalnızca küçük bir bölümüne erişebiliyorlar. Ülkenin kuzeyindeki su arzı tüm Çin'in 5'te biri iken, tarım alanları için suyun 3'te 2'si harcanıyor.”

(<https://www.suhakki.org/2014/06/cinde-tarim-endustrisi-suyu-tuketiyor>, n.d.) Araştırmacılar, Çin'in su kaynaklarının büyük kısmını tüketen ve su kıtlığına neden olan tarımda sulama teknikleri kullanımı nedeniyle yaklaşık 300 milyon kişi içme suyuna erişemediğini belirtmektedirler. (<https://www.suhakki.org/2014/06/cinde-tarim-endustrisi-suyu-tuketiyor>, n.d.)

“ 2000 yılında Dünya Bankası küresel su pazarının yaklaşık 1 trilyon dolar olduğunu açıkladı ” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) CNN 'in 1 Temmuz 2018'de yayınladığı haberi İran'da Su Protestoları sırasında bir kişinin ölümü konusundadır. (Mazioumsaki, n.d.) Suyun küresel ticaret içinde yer alması konusundaki gelişmeler aslında insanlığı bekleyen su kaynaklı en büyük tehlikenin, su savaşlarından ziyade su üzerine küresel ticari politikalar alanında yaşananlar olacağını düşündürmektedir.

“Su paylaşımına yönelik anlaşmazlıkların en eskisi 4500 yıl öncesine dayanıyor. O dönemde, iki Sümer kent devleti Lagash ve Umma sulamada kullanılacak suların paylaşımında sorun yaşayarak bilinen ilk su savaşının tarafları oluyorlar. Ancak o günden bugüne, tarih “su savaşı”ndan çok su anlaşmalarına sahne oldu. Oregon Üniversitesi'nde Su Kaynakları Programı'ndan Prof. Aaron Wolf, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün 805 – 1984 tarihleri arasında uluslararası su kaynaklarıyla ilgili 3.600 anlaşma tespit ettiğini yazar.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) Bu konuda yakın tarihten örnekler de vardır. Örneğin: “ İsrail'in kuruluşundan bu yana su güvenlik alanı yaratmak için giriştiği askerî hareketler bunlara örnek olarak verilebilir. Örneğin, 1964 yılında Arap Birliği İsrail'in Galile Gölü'nü besleyen, Lübnan ve Suriye'den doğan bazı nehirlerin suyunu çevirme kararı almış ve İsrail ordusu 1965'te Suriye'deki çevirme çalışmalarının sürdürüldüğü bölgeye saldırmıştı. Çatışmalar sürmüş ve sonunda elbette farklı sebeplerin de etkisiyle Haziran 1967'de Altı Gün Savaşları başlamıştı. İsrail sadece altı gün süren savaş sonucunda topraklarını 3,5 katı büyüttü. Bu topraklar arasında Batı Şeria ve Golan Tepeleri gibi yüzey ve yer altı suyu kaynaklarına

sahip bölgeler de vardı. İsrail ayrıca 1982 yılında Güney Lübnan'ı işgal etti ve Litani Nehri sularını bir tünelle Hasbani koluna katarak yılda 500 milyon metreküplük suyu 2000 yılına kadar kendisine aktardı.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) Bu tarz örnekleri artırmak mümkündür. Geçmişte Kırgızistan-Tacikistan, Mısır-Etiyopya, Azerbaycan-Ermenistan arasında zaman zaman alevlenen düşük yoğunluklu kısa süreli çatışmalar da yaşanmıştır. Ancak gelecekte küresel iklim değişiminin de etkisiyle su rezervlerinin büyük sorunlara sebep olma potansiyelleri oldukça büyüktür.

3.13. DÜNYADA KIRILGANLIK VE KENTLER

Dünyada kentler ekonomik büyüme, inovasyon, kültürel etkinlikler gibi birçok pozitif şeyin odağında yer almalarına karşın, kırılganlıkların ortaya çıkması için de önemli alanlardır. Burada yoğunlaşan nüfus ve çözüm altyapısı oluşturulmamış kırılganlıklar çevresel güvenlik sorunları için ortam yaratırlar. Bu konuyu örnekler çerçevesinde ele almak istersek, dünyadan üç önemli örneği inceleyebiliriz.

3.13.1. Mumbai

Bombay son yıllarda artan nüfusu ve kentleşme oranı ile dikkat çeken şehirlerin başında gelmektedir. Son yıllarda Bombay'ın yaşadığı en önemli çevresel sorunların başında, 2005 yılı Temmuz ayında yaşanan, şiddetli selleri neden olan aşırı yağışlardır. Kentin düz ancak jeolojik olarak konsolide bir dolgu oluşturmeyen topografyası, şehrin bozuk ve yoğunlukla kural dışı uygulamaları içeren, özellikle de önceki sellerden zarar görmüş mevcut binaları ve inşaat koşulları kent için önemli bir kırılganlık başlığı oluşturmaktadır. Hem çevresel zararlar, hem de çevresel güvenlik açısından doğacak sosyal problemler gelecek için önemli çatışmalar konu olabilecek sorunlardır. Bombay için bir başka çevresel güvenlik konusu da kıyıda deniz seviyesinde ortaya çıkan yükselmelerdir. Aslında bu konudan doğabilecek afetler için mutlaka hazırlıklı olunması gerekirken, burada oluşabilecek sularla başa çıkmak için barajlar, farklı teknik çözümlere

gidilmesi gerekmektedir. Ancak bu konuda yönetim ve finansal eksiklikler herhangi bir tedbirin alınmasına olanak vermemekte ve bu tehditlerin devam etmesine sebep olmaktadır. Buradaki durum çevresel güvenlikle ilgili sorunlu bir ortamın doğabileceği ve hali hazırda şehrin, bu tarz sorunlarla başa çıkma kapasitesinin karşı karşıya olduğu çevresel tehlikeler ve nüfus büyüklüğü ve bundan kaynaklanabilecek zorlukları karşılayabilmek için oldukça yetersiz görünmektedir. (Rodriguez, et al., 2007)

3.13.2. Rio De Janeiro

Sarp dağlarla desteklenmiş dar bir kıyı şeridinde yerleşik olan Rio'nun topografyası nedeniyle maruz kaldığı erozyon, özellikle içme suyu arzını strese sokan kuraklığa varan ısı artışı, çok iyi olmayan su dağıtım altyapısı ve zaman zaman ön plana çıkan siyasi sorunlarla birleşerek en büyük kırılganlığını oluşturmaktadır. Kentin nüfusunun büyüklüğü, yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizlikleri, suç oranlarının yüksekliği, kanalizasyon sistemindeki kötü alt yapı, sanitasyon eksikliği gibi konular da bu kırılganlıkların daha da etkin hale gelmesinde pay sahibidirler. Bu duruma turizm sektörü ağırlıklı ekonomisi ile bir arada olunca bir de dar sahil şeridi ve deniz seviyesi yükselmeleri eklenince şehrin çok büyük sorunları olduğu açıktır içinde yaşayan halk için de derin kırılmalar söz konusudur. Bir yerde favellalarda ve su yollarında yaşayan savunmasız yoksul nüfus, diğer yanda su baskınlarından korunaklı evlerinde yaşayan üst gelir grubuna dahil nüfus ve bu sosyal ayrışma büyük bir kırılganlığa konudur. Sonuç olarak Rio De Janeiro 'da çevresel güvenlikle ilgili sorunlu bir ortamın doğabileceği bir potansiyele sahiptir ve hali hazırda şehrin, böyle bir sorunla başa çıkabilme kapasitesi bulunmamaktadır. (Rodriguez, et al., 2007)

3.13.3. Şangay

Şangay en büyük sınavını son yıllarda şiddetli seller karşısında vermiş bir kenttir. Yangtze havzasında 3000 kişi ölmüş, 16 milyon kişi göç etmek durumunda kalmıştır. Bu

konunun gerçekten büyük bir kırılganlık olduğunu fark eden yöneticiler sivil savunmanın güçlenmesi için programlar oluşturma yanında afet yönetim planları da hazırlamışlardır. Yanısıra ağaçlandırma da yapmışlardır.

Ancak tüm yapılanlar kenttin belli çevresel güvenlik sorunları konusunda sahip olduğu alt yapıyı tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Kentin üzerine yerleştiği topografyası yer altı suyunun çekilmesi nedeniyle çökmeye son derece müsait konsolide olmayan yapıdan bir dolğudur. Burada toprakta oluşan çökmeler, geniş sulak alanlar ve sürekli maruz kalınan seller nedeniyle, yapıları alanda kaymalar, toprak ve su bozulması, bozuk sanitasyon ve atık bertarafı ile birleşmiş durumdadır. Tüm bu sayılan faktörlerin hem bir stress ortamı yarattığı hem de çevresel bir güvenlik açığı yarattığı ortadadır.

Kentin artan nüfusu ve endüstriyel gelişimi şehirde su tüketimini artırarak, arazi çökmesini şiddetlendirmektedir. Bu tip tehditler bu tehditlerin daha az olduğu yerlerde nüfus yoğunluğunun artışına sebep olurlar. Deniz seviyesi artışı bu kent için de bir sorundur. Tüm bu kırılganlıklar ve stress yan yana geldiğinde ekonomik gerileme, büyük ölçekli salgın hastalıklar gibi riskleri doğurabilir. Ancak zengin bir kent olan Şangay, çözümler için harcayabilecek paraya ve problemleri çözebilecek yüksek teknolojiye de sahiptir. Fakat her ne olursa olsun, Şangay'da geleceğe yönelik çevresel anlamda güvenlik açıkları taşımakta olan bir kenttir.

Yukarıda farklı örneklerle desteklendiği gibi nüfusun hızlı artışı ve kentsel alanlarda yoğunlaşmasının, insanlık için uzun vadeli ve büyük etkileri bulunmaktadır. Bu özellikle, ekonomik, finansal veya sosyal krizlerin, kentsel alanların hızlı ve kontrolsüz büyümesiyle birlikte, mekansal ayrışma ve sosyal dışlanmanın iyice görünürleştiği, parçalanmış alanlar yarattığı yoksul ülkelerde geçerlidir. Bu tarz sorunlar ayrıca, kentsel alanlar ile küresel çevresel değişim arasındaki etkileşimlerde, bağlantılı olarak doğal

felaketlerde, sosyal ve kentsel kırılganlıklarda çok önemli bir rol üstlenmektedirler. (Rodriguez, et al., 2007)

3.14. DOĞAL FELAKETLER

Çevresel bozulmalardan kaynaklanan gelir kaynaklarını ve yaşanabilirliğin azalması daha derin sorunlara ortam yaratarak doğal afetlere zemin hazırlayabilir. Ormanlarda, ormanlardaki su havzalarında, sulak alanlarda, mercan resiflerinde ve diğer ekosistemlerin bozulması, insanların aşırı hava olayları veya iklim felaketlerine karşı daha az korunaklı olmalarına sebebiyet vermektedir.

Felaketlere göz attığımızda :

Avrupa Çevre Ajansı'nın raporuna göre, iklim değişikliğinin Avrupa'daki etkileri şöyle:

1980'li yıllarda yaşanan felaketler sel, fırtına, sıcak dalgası ve kuraklık iken,

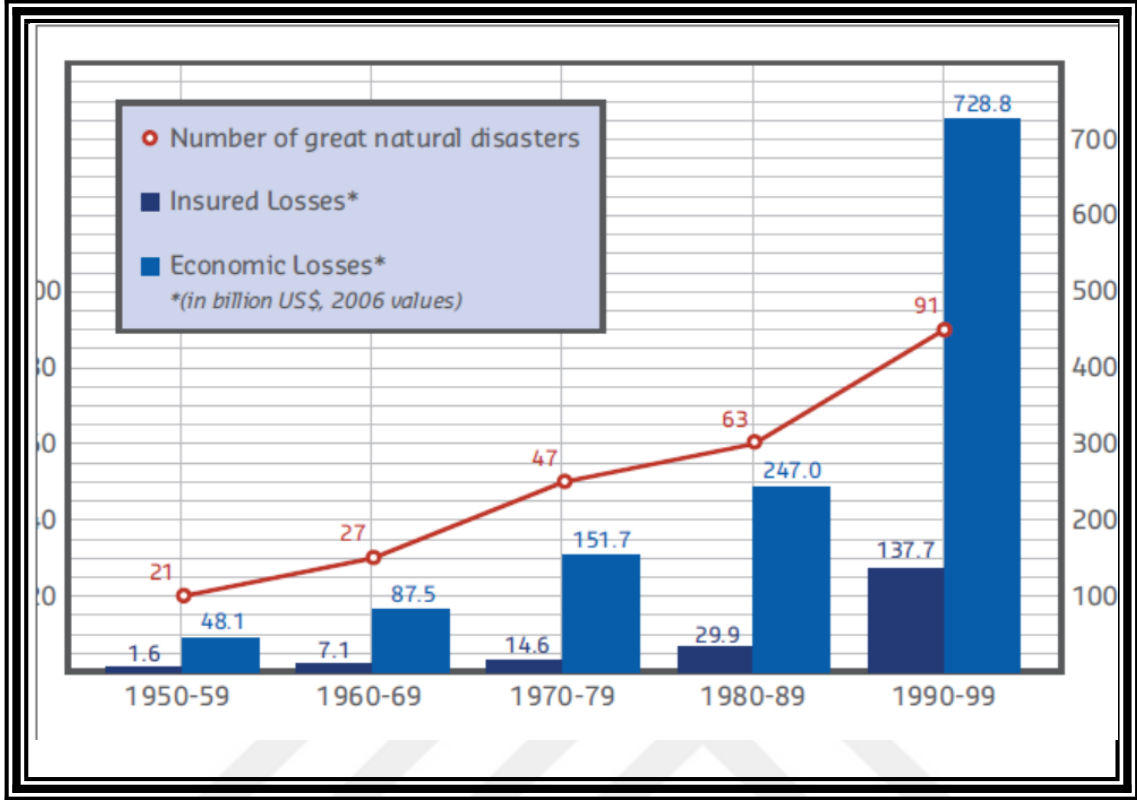
1990'lı yıllarda iklim bağlantılı afetlerin sayısı ikiye katlandı.

2003'te ekolojik felaketlerin ekonomik kaybı 11 milyar dolara yükseldi.. (Aksay, Ketenoğlu, & Kurt, 2005)

İklim değişiminin ağır etkileri sonucu yoğun fırtınalar, seller, ısı dalgaları ve kuraklıklar da var olan, gelecek yıllarda da artması beklenen afetlerdir. Doğal afetlerin insan güvenliği ve refahı üzerine olumsuz etkileri olduğu bir gerçektir. Ancak doğal afetlerin getirdiği yıkımın sebep olduğu ekonomik ve ekolojik marjinalleşmenin özellikle yoksul kesimler üzerindeki etkileri çok daha büyük olma eğilimindedir.

Doğal afetler, tıpkı depremler gibi uzun dönemli olarak etkilediği alanda yaşanabilirliği fiziksel ve ekonomik anlamda zayıflatabilir. Bu etkilerin alt başlıkları diye adlandırabileceğimiz işsizlik, yoksulluk, borçluluk gibi sorunların da uzun süre bu afetleri yaşayan bölgelerde var olacağını tahmin etmek mümkündür. Toplumda görünürlüğü az olan sosyal fay hatlarının derinleşmesine de sebep olabilir. Örneğin zengin-yoksul farkı

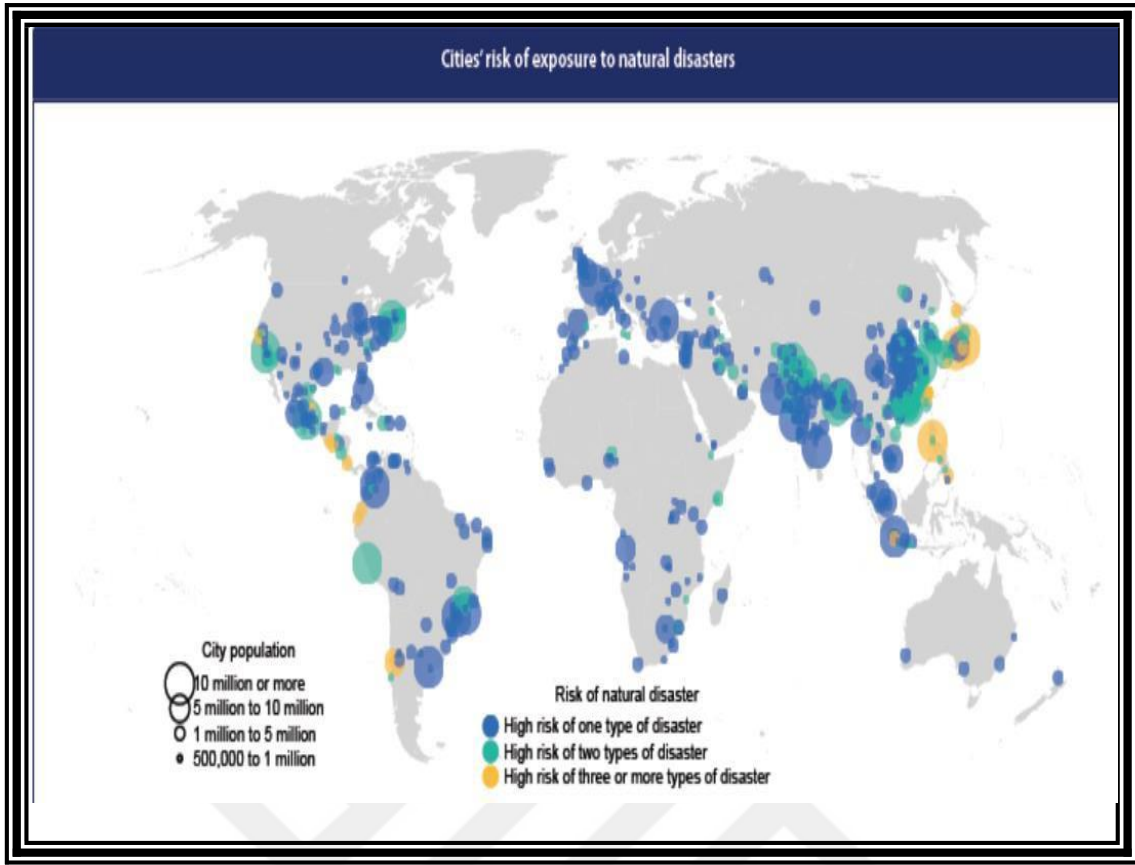
ya da kent kökenli-kır kökenli olmak ya da etnik köken gibi farkların toplumda bir anda çatışmaya dönebileceği durumları güçlendirebilir.

Şekil 12: Dünyada Büyük Doğal Afetler ve Sebep Oldukları Kayıplar

Kaynak: (World Economic Forum, 2021)

Böyle durumlarda, bir grubun diğerine iyilik yapma çabası veya yardım dağıtması, bu konularda hükümetlerin de yanlış tutumlar izlemeleri küçük bir kıvılcımın yangına dönerek çatışma çıkmasına neden olabilir.

Şekil 13: Doğal Afetler Konusunda Farklı Büyüklükteki Kentlerin Riskleri

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Felaketler mevcut kurumlara tepki doğmasına da sebep olabilir, Yaşanacak felakete hazır olmayan kurumlar insanların kayıplarıyla yan yana geldiğinde sosyo politik krizlerin doğmasına da sebep olabilirler. Felaketler ayrıca siyasi güçle savunmasızlık arasındaki ters orantı nedeniyle sosyal gerilimi artırma potansiyeli taşırlar. 23 Şubat 2004 yılında Fas'ta deprem sonrası zamanında yardım gelmediği için yapılan protesto yürüyüşleri açık bir muhalefete ortam yaratmıştır.

3.15. GELECEĞİN KENTLERİ

Kentler içinde yaşayan kentlilere hizmet veren canlı yapılardır ve aralarında benzerlikler olsa dahi her birinin eşsiz olduğunu kabullenmek gerekir. Gelecekte insanlığın içinde yaşayacağı kentleri hayal ederken, günümüzde içinde yaşadığımız kentleri, geçmişten çok daha fazla teknolojik üstünlüklerle donatılmış olmamıza karşın,

bir çok sorunu ve yanlışı da içerdiklerini farkında olmak her zaman çok önemlidir. Kentleri daha yaşanabilir kılmak, içinde yaşayanların onlardan beklediği refahı ve öngörülen yaşam tarzlarını sağlamanın da bir yolu olduğunu görmek gerekmektedir. Ancak bunlar sağlanırken çevre ön planda tutulmalıdır. Uygulanan teknolojiler coğrafi, iklimsel ve kültürel koşullara göre her bir kent için özel uygulanmalıdır. *“Düşük karbonlu şehirlere ulaşmanın anahtarı, farklı bina tipleri, iklimler, kültürler ve sosyo-ekonomik koşullar için performansı optimize etmek, bu yönde mevcut birçok teknolojiden uygun olanın en iyi nasıl seçileceğini ve entegre edileceğini anlamaktır. Bir bütün olarak verimli çalışmasını sağlamak için sürdürülebilir bir şehir elde etmek için stratejik bir yaklaşım gerekecektir. Ancak planlama parametreleri o kadar merkezileşmiş ve katı olmamalıdır ki, farklı topluluk işaretleri ve mimari tarzlarının ifade bulmasına izin vermemelidirler.”* (Riffat, Powell, & Aydın, 2016)

Kentleşmenin sebep olduğu aşırı nüfus artışı, kentsel alanlarda en görünür ya da öncelikli etki olarak gıda ve su güvenliği yönünden bir kıtlık ortamı yaratarak kendini ortaya koymaktadır. Artan nüfusun taleplerini karşılamak için, konut ve sanayi alanlarına dönüştürülen alanlar arttıkça, kenti çevresinde besleyen tarım toprağı yok olmaktadır.

Ghana’da Accra kentinde, her yıl 2600 dönümlük tarım toprağının, nüfus baskısı ile yerleşme alanına dönüştüğü bilinmektedir. Bu anlamda Çin ve Endonezya çok ciddi kayıplar yaşamayı sürdürmektedirler. Oysa artan nüfus yaşam alanı kadar, gıdaya da ihtiyaç duymaktadır. Güncel eğilimlere bakıldığında, bu bölgelerde nüfusun gıda talebinin kırsal alanlardan, kentin yakın çevresinden veya ithalat yolu ile dışarıdan karşılanması yoluna gidilmektedir.

Aslında ülkeler arasında bu bağlamda, gelişmiş ve az gelişmiş olmalarına bağlı olarak yaşanan süreç de değişikliğe uğramaktadır. Bir çok gelişmekte olan şehirlerde, genellikle düşük gelir grubunda yer alan daha çok marjinal alanlarda yerleşen, daha az finansal ve yasal güvenceye sahip, sigortası olmayan insan olarak değersizleştirilmiş,

uyum sağlama kapasiteleri düşük bir nüfus yerleşmektedir. Tüm bu nüfusun kentsel alanlara yerleşme isteğinin altında daha kolay bulunacağı düşünülen ‘ iş ’ olanakları ve daha yüksek olduğu hayal edilen ‘ yaşam kalitesi ’ beklentisi, birçok kültürü barındıran ‘ dinamik ’ bir ortamda yaşama umududur. Bu çerçeveden bakıldığında gelişmiş ülkelerde yüksek kentleşme oranına karşın yukarıda vurgulanan fırsatların daha çok olduğu, kabul edilebilir.

Artan kentsel nüfusun, doğuracağı yük daha fazla gıda, daha çok enerji, daha geniş toprak, daha çok yerleşim alanı kısaca her alanda daha çok kaynak gereksinimi oluşturacaktır. Bu kentler, üretim-tüketim dengesini gerçekten çok iyi sağlamak durumundadırlar. Bu konuda verimsiz olmaları halinde, yoksulluk, bireysel eşitsizlikler, çevre kirliliği ve bozulmalar, hastalıklarla ve ekonomik olarak dışa bağımlılıkla yüz yüze kalacakları öngörülebilir. Çünkü kentin üretkenliği içinde yaşayan insanların refah düzeyi ve sosyo- ekonomik durumları birebir bağlantılıdır. Bu noktada, yine gelişmiş/az gelişmiş farkı açısından baktığımızda bir kentin verimliliği, bir kentin girdi miktarının ne kadarını verimli şekilde çıktı haline getirdiği ile ölçülür. Bu anlamda başarılı kentler aynı miktarda girdiden veya kaynaktan daha fazla çıktı yaratabilenlerdir. Bunu da GSMH olarak isimlendirebiliriz.

“Kentsel verimlilik bir şehrin girdileri çıktılarına ne kadar dönüştürdüğünün ölçüsüdür. GSMH genellikle kenti verimliliğini temsil etmekte kullanılır.” (Riffat, Powell, & Aydın, 2016, p. 4) “ GSMH aynı zamanda sürdürülebilirlik için de bir ölçüdür. Bir kentin içinde bulunduğu ülkenin ulusal gelişmişlik düzeyinden doğrudan etkilenmektedir. 2008 yılında BM gelişmişlik açısından sınırladığı 30 kentin içinde yalnızca 7 tanesi gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerdendir. Yapılan bu çalışmada Moskova, Mumbai, Bouenos Aires, Sao Paulo, Mexico City olmasına karşın Afrika’dan, Orta Doğu’dan kentler yer almamaktadır.” (Riffat, Powell, & Aydın, 2016)

3.16. GÜNÜMÜZDE ÇEVRESEL GÜVENLİK VE KENTLEŞMENİN ELE ALINIŞI

Çevre kavramının tanımına baktığımızda, “çevre etkileşimli bir süreç içinde yaşayan bir varlığı çevreleyen ve etkileyen faktörlerin toplamı...” (Osawe & Ibebunju, 2010) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda araştırmacıların tanım içinde bahsettikleri faktörler yaşayan ve yaşamayan organizmalardır. Yani ‘biyotik’ ve ‘abiyotik’ faktörlerdir. Yaşamayan abiyotik faktörler kendi içlerinde de iki kısımdan oluşurlar. İlki yani ısı, doğal kaynaklar, denizler, topraklar gibi fiziksel alt faktörlerdir. İkincisi ise, insan eliyle üretilmiş ekonomi, bilim sosyal politikalar gibi konulardır. Sonuç itibarı ile bunların tümünü bir şekilde barındıran ‘çevre’ hepimizin bildiği üzere yeryüzünde yaşamın devamlılığını sağlayan, sadece refah düzeyimizi değil yaşamımızın bütünü de sağlayan kaynaktır. Çevresel güvenlik 1987’de ilk kez Brundland Raporunda gündeme gelmiştir. Ancak 1994 yılında, BM Çevre Programı kapsamında hazırlanan İnsani Kalkınma Raporu’nda yer alması ile popüler bir konu olma yönünde en büyük adımı atmıştır. Çünkü bu raporda çevresel güvenlik insani güvenliğin bir parçası olarak ele alınmıştır. İnsani güvenlik konusu geleneksel ulusal güvenliğin, güvenli bir dünya için yetersiz kaldığı noktada ortaya çıkmıştır. Çevresel güvenlikle daha gelişmiş bir yapı kazanmıştır. çevresel güvenlik tanımlarına baktığımızda bir çok tanım olduğunu görmekteyiz.

Varshney’in tanımına göre, “ *çevre güvenliği - cehalet, kaza, kötü yönetim veya tasarım nedeniyle doğal veya insani süreçlerin neden olduğu ve ulusal sınırlar içinde veya ötesinde ortaya çıkan çevresel değişikliklerden kaynaklanan göreceli güvenlikle ilgilidir.*” (Varshney, 2017) “ *Hükümetlerin kendi kapasitelerinin yanı sıra, hükümetler arası ve STK ‘ların yeteneklerinden yararlanarak kaynakların çevresel kıtlığının sosyal ve politik etkilerini hafifletebildiklerinde var olan durum*”(Moss, 1992) olarak tanımlamış ve çevresel güvenliği üç faktörle ilişkilendirmiştir.

“

- *Mevcut ve öngörülen kaynak kullanımı*
- *Kıtlığın sosyal ve politik etkileri*
- *Kıtlığın etkilerini azaltmak için mevcut müdahale kapasitesi ” (Moss, 1992)*

Birçok tanımın nerdeyse tümü doğal kaynak kıtlığı ve insani güvenlik konusuna vurgu yapmaktadır. Bu nedenle bir ulusun sahip olduğu çevresel altyapı yani su, toprak, bitki örtüsü, iklimle ilgili tüm özellikler o ulusun sosyo-ekonomik faaliyetlerinin ve siyasi istikrarının temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede güvence altında olması gereken kaynakları irdelediğimizde, su bir ülkenin toprakları içinde yer alan tüm tatlı su kaynakları, nehirler, göller, denizler, okyanuslar, bunların üzerinde yer alan boğazlar, barajlar, sınıraşan sular gibi tüm suları, bu sularda bulunan mineralleri, petrol vb. doğal kaynakları, balık stoğu gibi canlıları ve sularla bağlantılı konuları içerir.

Toprak ise, o ülkenin tüm karasal yüzeyini, bu yüzeyde yer alan tarım toprağı, tepe, dağ, vadi, çöl, düzlük ve bu alanlarda yer alan tüm mineral maden ve doğal kaynakları içerir.

Bitki örtüsü bir ulusun kara ve deniz bölgesinde yetişen, gıda olarak kullanılan, veya üretimde girdi olarak kullanılan ya da hiç kullanılmayan, büyüyen bitki örtüsüdür.

İklim ise küresel ısınmadan etkilenme, ormansızlaşma, çölleşme, su seviyesi değişiklikleri, kıyı şeridi kaybı, seller, felaketler, afetler, kuraklık, halk sağlığı gibi konuları içerir.

“ *Bu nedenle çevre güvenliği, üç faktör kümesinin bir işlevidir:*

(a) mevcut ve öngörülen kaynak sömürü seviyeleri,

(b) kıtlığın sosyal ve politik etkileri ve

(c) kıtlığın etkilerini azaltmak için mevcut müdahale yetenekleri ” (Moss, 1992)

Doğal kaynaklar bu derece kolay tanımlanabilirken, bir ulusun çevresel güvenliğine dair tehditler, içerdiği çok yönlü dinamikler ve ilişkilerinin karmaşık doğası

nedeniyle o kadar kolay tanımlanamamaktadırlar. Öncelikli olarak, bir ulusun çevresel güvenline yönelik tehditler kasıtlı ya da kasıtsız, doğrudan ya da dolaylı, içten ya da dıştan olabilir. Bir tek ülkeyi etkileyebileceği gibi, bir bölgeyi de etkileyebilir. Bir kısım teorisyenler konuyu “ *Bu nedenle çevre güvenliği, bir ülkenin bitki, hayvan ve insan yaşamının tüm bileşenini, ülkenin çevresinin tüm unsurlarıyla (yani havası, toprağı ve su kütlesi) etkileşim içinde kaplar.*” (Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O., 2019) Ayrıca siyasi istikrarsızlık, ekonomik zayıflık, gıda güvensizliği ve kitlesel göç katkıda bulunabilecek diğer faktörlerdir. Sonuç olarak, “*iklim değişikliğinden kaynaklanan güvenlik tehdidi, her ülkenin özelliklerine ve farklı iklim ve sosyo-ekonomik ortamlar kadar potansiyel kriz katalizörü yaratan diğer bağlamsal faktörlere büyük ölçüde bağlıdır.*” (Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O., 2019) Ancak buna karşın “*Küresel iklim değişikliğinin, organize suç, terörizm ve şehirlerde kümelenme eğiliminde olan diğer devlet dışı silahlı gruplar gibi güvenlik tehditlerinin kolaylaştırıcısı veya hızlandırıcısı olduğu, AB veya BM gibi çeşitli devlet kurumları veya uluslararası kuruluşlarca vurgulanmıştır.*” (Sampaio, 2018)

Konunun akademik yönü bir yana kentlerin Gündelik hayatta yaşadıkları çevresel güvenlik sorunlarına yönelik bir çok konu bulunmaktadır. Örneğin:

“*Çin şehirlerinde seller artık rutin hale geldi. 2008 yılından bu yana selden etkilenen kent sayısı iki kattan fazla arttı. Hem de aynı dönem içinde ülkenin büyük nehirlerinde herhangi bir seviye artışı vs. olmamasına rağmen. 2013’te örneğin 200’den fazla Çin kentinde sel ve su baskını olmuştu.*” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023)

“*Çin’in kuzeyinde normal zamanda kuraklık sorunu yaşayan Şansi eyaletinde, bir hafta içerisinde 3 aylık yağmur yağdı. Şiddetli yağmur ve sel sonrasında 15 kişinin hayatını kaybettiği bölgeden 120 binden fazla kişi tahliye edilirken, yaklaşık 1.8 milyon kişi ise etkilendi.*” (NTV, 2021)

“Dünyada bu yıl meydana gelen en büyük 10 iklim felaketinin ekonomik hasarı en az 200 milyar doları bulurken, iklim felaketleri nedeniyle binlerce insan hayatını kaybetti ve milyonlarca kişi yaşadığı yeri terk etmek zorunda kaldı.” (NTV, 2022) Seller Çin’in daha fazla sayıda kentnin sorunu haline gelecek ve daha büyük ölçekli sorunları beraberinde getirecektir. Çünkü mevcut kentler büyüyen iklim değişikliğinin hem sıklaştıran hem de daha da şiddetlendirdiği ekstrem hava olayları dikkate alınmadan kurulmuş durumdadır. *“Guangzhou metropoliteni dünyanın en hassas 136 büyük kıyı kentinden biri. Eğer önlemler alınmazsa 2050 yılında şehrin yıllık sel masrafının 13,2 milyar dolara mal olması bekleniyor.”* (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>, 2023) *“Sigorta firması Aon, 2021’de dünya genelinde gerçekleşen doğal felaketlerin sigorta kapsamındaki 100 milyar doları aşkın kayıp eşiğini altıncı kez aştığına dikkat çekiyor.”* (iklimhaber.org, 2021)

Kentlerde yaşanan bu çevresel sorunlar ve sonuçları, dünyada bir çok farklı yerde farklı başlıklarda yaşanmaktadır. Kimi kentte atık sorunu, kimisinde hava kirliliği, kimisinde doğal kaynak sıkıntısı, bazısında biyolojik çeşitlilik azaması gibi ucu açık sayıda ancak tamamen çevre kaynaklı, toplumlarda bazen kısa dönemde bazen uzun dönemde sosyal ve toplumsal gerginlikler ve bağlantılı olarak çatışmalar yaratabilecek konular gündemdedir.

Son yıllarda yaşanan Covid 19 pandemisi de hepimizin yaşadığı örneklerdendir. Dünya nerdeyse toplu halde kapanmak zorunda kalmış, buna karşın aşı karşıtları, kapanma karşıtları, maske karşıtları çeşitli konular temelinde hemen hemen her ülkede protestolar, cezalar, hükümet karşıtlıkları gibi sosyal gerginlikler hemen tırmanmıştır. Geceğe yönelik tüm projeksiyonların ortaya koyduğu nüfus artışı ve kentleşme bu durumun kentsel alanda daha çok gündeme oturacağının bir göstergesi gibidir.

Kentlerin içinde barındırdıkları dinamik yapı, ekonomik faaliyetler, enerji, teknoloji, bilgi akışı ve yoğunlaşmış nüfus çevresel problemlerin doğumunu kaçınılmaz

kılmaktadır. Aynı zamanda, bu çalışmada çevresel güvenlik ve kentleşme başlıklarının yan yana gelmesinin de temel gerekçesidir.

3.16.1. İçinde Yaşadığımız Yüzyıla Özgü Zorluklar ve Çevresel Güvenlik

İçinde yaşadığımız yüzyılın en önemli sosyal olgusunun kentleşme olduğu düşünülebilir. Çünkü özellikle düşük ve orta gelir grubunda yer alan ülkelerde, demografik, ekonomik ve çevresel sorunların odağında yer alan en çarpıcı kavram kentleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya nüfusunun nerdeyse %70 inden fazlasının (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019) yaşam alanı olarak seçeceği bu kentler ve merkezleri, yeni küresel yapının sınırlarının ve sisteminin ortaya koyulacağı ve sahneleyeceği alanlar olarak da kabul edilebilirler. Ancak dünyada süregelen bir çevresel bozulma, kaynak kaybı yaşandığı, bunların yan etkilerinin ve ağır sonuçlarının da bilindiği bir gerçektir. Bu anlamda dünyayı ele almak istediğimizde karşımıza en çok son yıllarda yaşadığımız süreçler ve sonuçları çıkmaktadır. Son yıllarda bu anlamda yaşamış olduğumuz Covid 19 salgınının tek iyi yönü belki de dünya ölçeğinde kapanmaların, 2020 yılının ilk yarısında küresel emisyonları düşürmesi olsa da, insanlığa ekonomik ve sosyal birçok maliyet yüklediği açıktır. Bu maliyetler bütün dünyada farklı ölçeklerde iş kayıpları, kapanmalarla tetiklenen yoksulluğun artışı, eğitim, iş dünyası gibi her konuda dijital platformlara geçiş zorunluluğu ve bundan doğan uçurumlar, yüzyüze ilişkilerde nerdeyse durma noktasına gerilemenin getirdiği sosyal kayıplar küresel olarak bütün dünyada olumsuz sonuçlara ve kaybedilen fırsatlara yol açmıştır. “ *Sadece 2020 nin ilk çeyreğinde 495 000 iş kaybedildi.*” (World Economic Forum, 2021, p. 7) Buradan doğan sosyal huzursuzluklar çok büyük çaplı olmamalarının yanında hükümetlerin tedbirleri ile bertaraf edilmiştir. Ancak önümüzdeki yılların iklim değişimine bağlı olarak aşırı hava koşullarını, insan kaynaklı çevresel bozulmaların artışı tetikleyeceği düşünülmektedir. Bunların yanı sıra dünyada dijital göçmenler ve yerliler arasında dijital mecraların kullanımı konusunda açılan uçurum derinleşerek artacak siber saldırıları daha

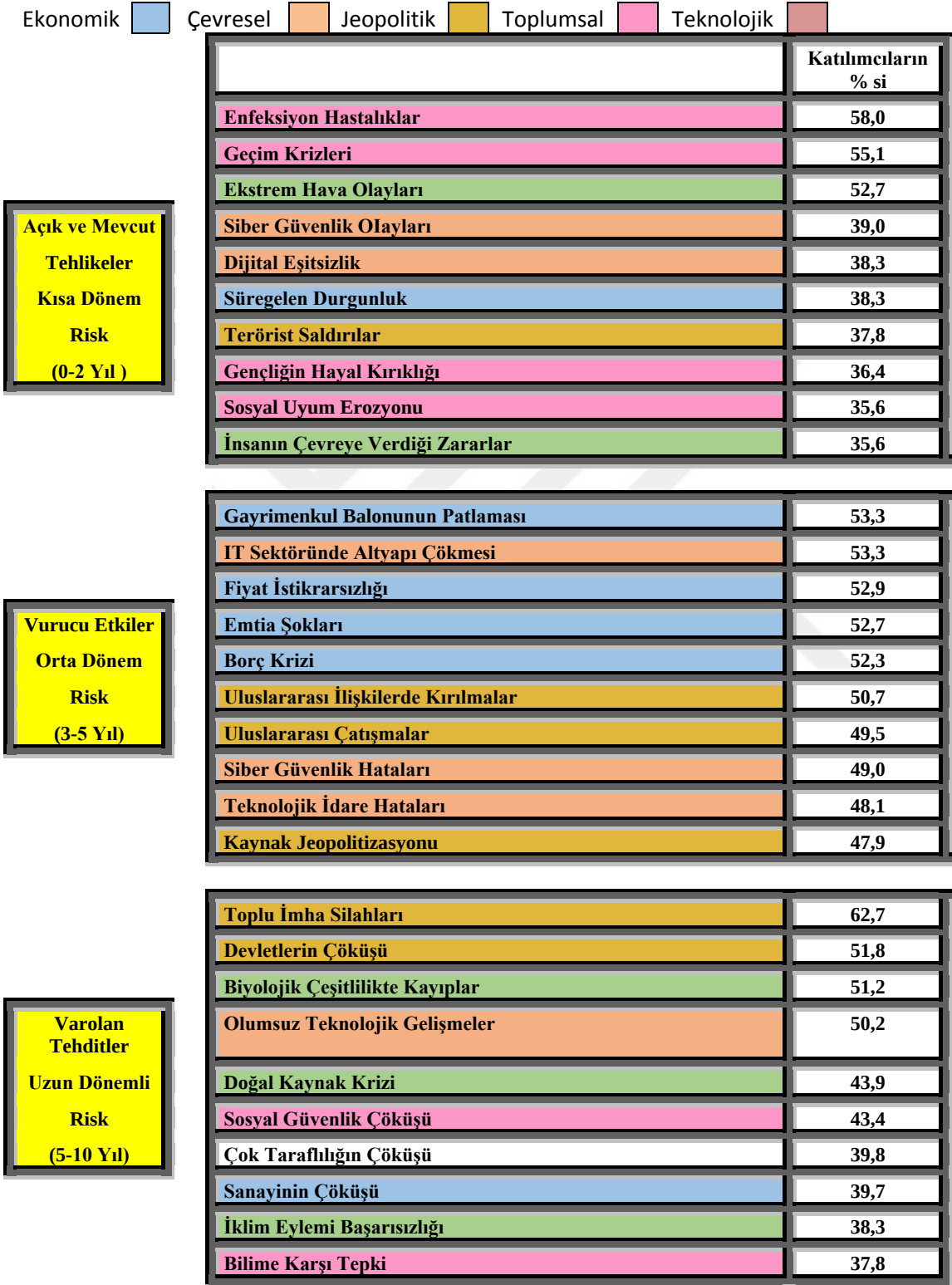
fazla tetikleyecektir. Ancak gelecek on yıl için yapılan tahminlerde en büyük risklerin çevresel kaynaklı, iklime bağı, kitle imha silahlarının artışına ve ekonomik krizlerin tetiklenmesine bağı olacağı düşünölmektedir. “Ekonomik riskler, gayrimenkul sektöründe sorunlar, fiyat oluşabilecek istikrarsızlıklar, emtia şokları ve borç krizleri gibi başlıklar dahil olmak üzere 3-5 yıllık zaman diliminde belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Bunu jeopolitik riskler, uluslararası ilişkiler ve çatışmalar dahil, kaynak jeopolitizasyonu izlemektedir. 5-10 yıllık ufuk içinde ise, biyoçeşitlilik kaybı, doğal kaynak krizleri ve iklim eylemi başarısızlığı gibi çevresel riskler hakim olacak, kitle imha silahlarının yanısıra, teknolojinin olumsuz etkileri ve devletlerin ve çok taraflı kurumların çöküşü eşlik edecektir.” (World Economic Forum, 2021) Burada belirtilen krizlerin belirli grupları orantısız olarak etkilemesi, sağık eğitim, teknoloji gibi bir kısım sektörde yer alan eşitsizliklerle ve ekonomik istikrarsızlıklarla da yan yana geldiğinde toplumsal bölünmeleri doğuracak kırılğanlıklara sebebiyet verecektir.

Dünya ölçeğinde yaşadığımız salgının en büyük etkilerinden biri de dijital alanda gerçekleşen, toplumlar hazır olmasalar bile mecburen geçilmesi zorunlu olan genişlemelerdir. E ticareti, çevrim içi eğitimi ve iş yapma kültürünü zorunlu hale getiren dijital dönüşüm pandeminin olumsuzlukları ile bir araya gelince özellikle gençlerin üzerinde çok büyük etkiler oluşturmuştur. Eğitimde, sosyal hayatta, çalışma ve iş hayatında eksik kalan bu nesil aslında hayal kırıklıkları ile ciddi bir sosyal risk oluşturmaktadır. Yaşanan süreç sosyal etkilerinin yanında, küresel anlamda süregelen iş birliklerini de zayıflatmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen başlık çevre olmaktadır ve iklim değışikliğı de öne çıkmaktadır.

Aşağıda yer alan ve renk kodlarıyla gösterilmiş olan tablolarda geçmiş ve geleceğe yönelik risk beklentileri yer almaktadır. Bu tabloların tümünde yeşille işaretlenen alanlar çevre ile ilgi bir sorunu, bir kıtlığı veya krizi göstermektedir. Bu

anlamda, çevre ile ilgili sorunların insanlık için artarak süreceğini ve bunlardan bazılarının da çatışmaya sebep olabilecek nitelikte olduklarını belirtmek mümkündür.

Tahmin Edilen Riskler Ne Zaman Kritik Tehdit Olur?

Şekil 14: Küresel Risk Geleceği

Kaynak: (World Economic Forum, 2021)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
2021	Ekstrem hava koşulları	İklim Eylemi Başarısızlığı	İnsanın Çevreye Verdiği Zararlar	Enfeksiyon Hastalıklar	Biyo Çeşitlilik Kaybı	Dijital Güç Yoğunlaşması	Dijital Eşitsizlikler
2020	Ekstrem hava koşulları	İklim Eylemi Başarısızlığı	Doğal Afetler	Biyo Çeşitlilik Kaybı	İnsan Yapımı Çevresel Afetler		
2019	Ekstrem hava koşulları	İklim Eylemi Başarısızlığı	Doğal Afetler	Veri Sahtekarlığı veya Hırsızlığı	Siber Saldırıları		
2018	Ekstrem hava koşulları	Doğal Afetler	Siber Saldırıları	Veri Sahtekarlığı veya Hırsızlığı	İklim Eylemi Başarısızlığı		
2017	Ekstrem hava koşulları	Zorunlu Göçler	Doğal Afetler	Terör Saldırıları	Veri Sahtekarlığı veya Hırsızlığı		
2016	Zorunlu Göç	Ekstrem hava koşulları	İklim Eylemi Başarısızlığı	Uluslararası Çatışma	Doğal Felaketler		
2015	Uluslararası Çatışma	Ekstrem hava koşulları	Ulusal Yönetişim Hataları	Devletlerin Çöküşü veya Krizleri	İşsizlik		
2014	Çatışma	Ekstrem hava koşulları	İşsizlik	İklim Eylemi Başarısızlığı	Siber Saldırıları		
2013	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Fiscal Dengesizlik	Sera Gazı Emisyonu	Su Krizi	Nüfus Yaşlanması		
2012	Gelir Dağılımı Adaletsizliği	Fiscal Dengesizlik	Sera Gazı Emisyonu	Siber Saldırıları	Su Krizi		

Ekonomik ■ Çevresel ■ Jeopolitik ■ Toplumsal ■ Teknolojik ■

Şekil 15: En Önemli Küresel Yaşamsal Riskler

Kaynak: (World Economic Forum, 2021)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
2021	Enfeksiyon Hastahkları	İklim Eylemi Başarısızlığı	Toplu İmha Silahları	Biyo Çeşitlilik Kaybı	Doğal Kaynak Krizleri	İnsanın Çevreye Verdiği Zararlar	Yaşamsal Krizler
2020	İklim Eylemi Başarısızlığı	Toplu İmha Silahları	Biyo Çeşitlilik Kaybı	Ekstrem hava koşulları	Su Krizi		
2019	Toplu İmha Silahları	İklim Eylemi Başarısızlığı	Ekstrem hava koşulları	Su Krizi	Doğal Afetler		
2018	su Toplu İmha Silahları	Ekstrem hava koşulları	Doğal Afetler	İklim Eylemi Başarısızlığı	Su Krizi		
2017	Toplu İmha Silahları	Ekstrem hava koşulları	Su Krizi	Doğal Afetler	İklim Eylemi Başarısızlığı		
2016	İklim Eylemi Başarısızlığı	Toplu İmha Silahları	Su Krizi	Zorunlu Göç	Enerji Fiyat Şoku		
2015	Su Krizi	Enfeksiyon Hastahkları	Toplu İmha Silahları	Uluslararası Çatışma	İklim Eylemi Başarısızlığı		
2014	Fiscal Krizler	İklim Eylemi Başarısızlığı	Su Krizi	İşsizlik	Altyapı Çökmesi		
2013	Finansal Hatalar	Su Krizi	Fiscal Dengesizlik	Toplu İmha Silahları	İklim Eylemi Başarısızlığı		
2012	Finansal Hatalar	Su Krizi	Gıda Krizi	Fiscal Dengesizlik	Enerji Fiyatlarında Oynaklık		

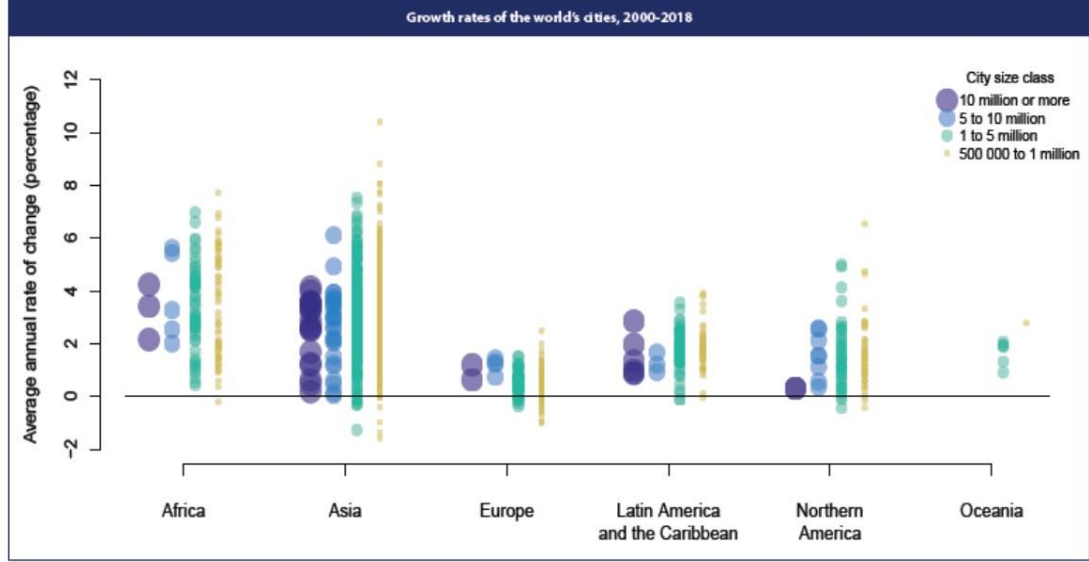
Ekonomik Çevresel Jeopolitik Toplumsal Teknolojik

Şekil 16: Etkilerine Göre En Önemli Küresel Riskler

Kaynak: (World Economic Forum, 2021)

3.17. ÇEVRESEL GÜVENLİKTE BİR ÖRNEK: AFRIKA ÇEVRESEL GÜVENLİKTE BİR ÖRNEK: AFRIKA

Most of the world's fastest growing cities are in Asia and Africa

Between 2000 and 2018, the populations of the world's cities with 500,000 inhabitants or more grew at an average annual rate of 2.4 per cent. However, 36 of these cities grew more than twice as fast, with average growth in excess of 6 per cent per year. Of these, 7 are located in Africa, 28 in Asia (17 in

Şekil 17: Asya ve Afrika'da Dünyanın En Hızlı Büyüyen Şehirleri

Kaynak: (World Urbanization Prospects: 2018 Revision, 2019)

Dünya üzerinde tüm yaşam bir devinim içinde sürmektedir. Bu nedenle bölgeler, ülkeler, kentler hatta mahalleler dahi bu süreçten paylarını almaktadırlar. Yaşanan bu dönüşüm sürecinin en önemli yönlerinden birisi de yaşanan nüfus artışıdır. Bu yönden Afrika Kıtasını ele aldığımızda, Afrika'nın 2010'da bir milyar olan tahmini toplam nüfusunun günümüzde 1.3 milyara ulaşmış olduğu, 2040'ta neredeyse iki milyara ve 2070'e kadar 3 milyara ulaşacağı tahmin edildiğinden, Afrika'nın benzersiz bir nüfus artışından geçtiğini gösteriyor. Afrikada mevcutta 256 milyon aç insan bulunmaktadır. Son 50 -100 yıl içinde büyük bir kesiminde sıcaklığın 0.5 °C, yani 20 .YY süresince her on yılda bir ısının 0.05 °C arttığı düşünülünce iklim değişikliğinden en ağır etkilenecek bölge olduğu öngörülebilir. Ayrıca Afrika'da sıcaklığın dünya ortalamasından daha hızlı artacağına yönelik tahminler de bulunmaktadır. (Boğaziçi University Centre for Climate Change and Policy Studies, n.d.)

30 milyon metre kare yüz ölçümünde, nerde ise Kanada'nın üç katı büyüklüğündeki kıta Yaklaşık 2021 yılı itibarı ile nüfusunun yaklaşık 1.3-1.4 milyon olduğu, küresel ihracatın 2.6% sını, ithalatınsa %2.9 unundan sorumlu olduğu belirtilebilir. 2022 verilerine göre Afrika Kıtası'nın toplam GSYİH sı 3.15 trilyon dolardır. 2021 yılı verilerine göre dünya toplam doğrudan yatırımcı girişleri bir önceki yıla göre %64 artmıştır. Afrika tüm dünya maden rezervlerinin yaklaşık %30'una, petrolün %12'sine, doğalgazın %8'ine sahiptir. Coğrafi yapısında Sahara ve Kalahari çöllerini, tropik yağmur ormanlarını, savana denilen otlak bitki örtüsünü taşıyan Afrika aynı zamanda sulama ve hidroelektrik açısından kendisini zenginleştirme potansiyeli taşıyan nehirlerle de sahiptir. Tüm bunların yanında biyolojik çeşitlilikte bu yapıyı destekler yoğunluktadır.. Dünyada yer alan 1 milyar 396 milyon hektar ekilebilir tarım alanının 226 milyon hektarı Afrika'da yer almaktadır. Ancak dünyada ekilebilir olduğu halde ekilmeyen tarıma elverişli arazilerin %60'ı da Afrika 'da bulunmaktadır. (İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birliği, 2023) Birçok gelişmekte olan ülkede de görüldüğü gibi Afrika'da da artan nüfusun göreceli olarak daha büyük şehirlerde daha iyi yaşam beklentileri ile toplanma/yerleşme eğilimleri bulunmaktadır. 1950'li yıllarda (Sub Saharan Africa) Sahra Altı Afrika ülkeleri dünyanın en az kentleşmiş bölgelerinden oluşmasına karşın günümüzde bu durum tam tersine dönmüştür. Sömürge döneminde kolonizasyonun etkisiyle kentleşme hızı son derece düşük seyretmekteydi. Toplam nüfusun bu tarihlerde %10-15 lik bir oranı kentsel bölgelerde yerleşik durumdaydı. (World Urbanization Prospects: The 2003 Revision, 2004)

Bu senaryo bağımsızlık sonrası dönemde farklılaşmış, 1970'li yılların başlarından itibaren Alt Sahra Afrika'sı bölgesi, dünyanın en hızlı kentsel büyüme oranlarına ulaşmıştır. Kentleşme genel anlamda, bir ülkede yaşayan toplam nüfusunun kentsel alanlarda yaşayan oranı olarak ele alınabilir. Kentsel alandaki hızlı bir artış genellikle kırsal alandan hızlı bir kopuşu da gösterir. Yani kırsal alandan kentlere bir göç olduğunu

ortaya koyar. Bir ülkenin kentsel alanlarda yaşayan nüfusunun artan payını ani kentleşme kelimesini yalnızca bir nüfus artışı veya bu konuda ele alınan bir oran ya da artan nüfusa bağlı olarak kentin fiziksel genişlemesi olarak ele almak yetersiz kalacaktır. Çünkü kentleşme yalnızca bundan ibaret değildir. Sosyal, ekonomik, politik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan yine sosyal, ekonomik, politik ve bağlantılı gelişmelerin mekânsal sonuçlar doğuran modernleşme ile bağlantılı gelişmelerin tetiklediği bir durumdur. Kalkınma üzerinde de olumlu bir etkisinin bulunması beklenen bir durumdur. Çünkü kentleşme ekonomik büyüme ile buna eşlik eden sanayileşme ile ilgilidir. Bu durum çoğunlukla gelişmiş ülkelerde gözlemlenebilmektedir. Bu tarz kentlerde planlamadan da bahsedilebilir. Ancak Alt Sahara Afrika'sında bunun planlı bir gelişme olduğunu söylemek yanlış olur. Çünkü az sayıda büyük şehirlerde yoğunlaşan nüfusun bir sonucudur. Beklenen sanayileşme ile dönüşüm bu kentlerde nüfus artışına eşlik etmemektedir. GSMH hızlı kentleşmenin gerçekleştiği süreçte nerede ise hiç artmamış ekonomik büyümenin çok az hatta düşmekte olduğu yıllarda meydana gelmiştir. Bu nedenle ” 2003 tarihli bir Birleşmiş Milletler (BM) raporu, Afrika'yı "büyüme olmadan kentleşme" olgusunun başlıca örneği olarak tanımladı. ” (World Urbanization Prospects: The 2003 Revision, 2004)

Afrika'da bu kadar bu kadar hızlı ve plansız kentleşme ile gelecekte birçok problemle yüzleşmek durumunda kalacaktır. Bu sorunlar arasında çevresel güvenliğin de ilk sıralarda yer alma potansiyeli oldukça yüksektir. Ekonomi tarihçisi Szreter 1997 tarihli çalışmasında, “ *sanayi devrimine öncülük eden İngiltere'de 19. yüzyılın ilk yarısındaki hızlı ekonomik büyümenin geleneksel otorite yapılarını, sosyal ilişkileri ve ideolojileri bozduğunu öne sürer.*” (Szreter, 1997) diye belirtmektedir.

Afrika'da yaşanmakta olan düzensiz kentsel göç, başta sanayileşmenin bozulması, kırsal alanda gıda bulunabilirliği konusunda güvensizliğe ve çevresel bozulmalara, kente göçenlerin istihdam sorununa kadar birçok alana yansımakta ve sonuçlar üzerinde

olumsuz etkiler bırakmaktadır. Afrika dünyada en hızlı kentleşen bölgelerden biriyken, en zayıf kalkınma ve şehirleşme düzeyindeki bölgelerin de başında gelenlerdendir. Sahara Altı Afrika bir yandan kırsal bölgelerden kente akan nüfusla artan yoksulluk, göç ederek kentlerin nüfusuna eklenenlerin mevcut nüfusla artan doğurganlık oranları, düzensiz kentleşmenin yansımaları olarak, çok daha üst ölçekli sorunlara temel oluşturmaktadır.

3.17.1. Sahara Altı Afrikasında Kentleşme

Toplam nüfusun nerdeyse 1/3'ü kentlerde yaşayan Alt Sahara Afrika'sı (%32) dünyanın en hızlı kentleşen bölgelerinden biridir. (Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O., 2019) Bu coğrafyada bulunan Accra(Ghana), Lagos(Nijerya), Monrovia (Liberya) Nairobi (Kenya) gibi alanlar ise kentleşme oranı en yüksek bölgelerdir. Mevcut nüfus buralarda daha çok sanayi, ticaret, üretim alanlarında çalışmaktadır. BM'in 1996 tarihinde yaptıkları çalışmalarda yer alan 2025 yılı tahminlerine göre toplam nüfusun %49'unun kentlerde yaşayacağı öngörülmüştür. Aslında 2010 yılında 10 milyonun üzerinde nüfusu olan 20 kentin bulunması da bu durumun göstergesidir (Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O., 2019)

3.17.2. Sosyo-ekonomik Sorunlar

Afrika'da kentlerin aldığı göç, artan nüfusun yanında bir de istihdam problemine sebep olmaktadır. Kırdan göçen, genellikle kentsel sektörler için uygun becerilerle donatılmamış kişiler, kentte zaten mevcut olan eğitimsiz ve vasıfsız kitleye eklenerek akrabalarının yanında yaşamak durumunda olan, işsiz kent yoksulları olarak mevcut yaşam döngüsüne dahil olmuşlardır.

Kentteki artan yoksulluk ve işsiz kesim informal yani 'kayıt dışı' sektörlerle kaymıştır. Kentsel yoksullukla derin bağlar içeren en önemli iki kavram genellikle ' yoksunluk ' ve ' dışlanma ' dır. Kentlerdeki yoksulluğun ayrıca bireyler üzerinde önemli psikolojik etkileri de bulunmaktadır. Kent yoksulluğunun diğer özellikleri ise beslenme

bozukluğu, açlık, sağlık sorunları ile, su, sanitasyondan uzak yaşam, aşırı kalabalık, elektrik gibi enerji kaynaklarından mahrumiyet, bozuk yaşam alanları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel hizmetlere ulaşamamak ya da sınırlı erişim, aşırı kalabalık ve sağlıksız konutlarda yaşamak durumunda olmak sayılabilir. Gerçekte hayatta kalmak kent yoksullarının en öncelikli endişesi olarak sıralanabilir. Kentsel yoksulluk en çok daha kırılgan olan kesimi yani kadınları ve çocukları etkilemektedir. Afrika’da ayrıca bu yoksulluğun farklı yaş gruplarına farklı yansımaları olduğu için çocuklarda da sokakta yaşama artmıştır. Bu şekilde yaşayan çocukların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunlar ‘ sokak çocukları ’ olarak adlandırılmaktadır. Bunların bazılarının evi, ailesi olsa da sokak yaşamına mecbur kalmış, dilenerek veya marjinal, geçici işlerde çalışarak hayata tutunmayı sürdürmektedirler. Bunların birçoğu için fuhuş ve suç kaçınılmaz son olarak görülmektedir. Çünkü yaşamlarının bütünü güvensizlik üzerine kuruludur.

Bu çocukların yaşamlarından bir de çatışma süreci geçtiği durumda üzerlerinde kalan hasarlar fazlasıyla tamir edilemez hal almaktadır. “Çatışma sonrası ülkelerde sokak çocukları silahlı çatışmanın en görünür miraslarından biridir. Özellikle sık sık yabancılaşmış, travma geçirmiş ve şiddete alışmış çocuk askerler göz korkutucu bir meydan okuma sunuyor.” (Rakisits, 2008) şeklinde yapılan tanımlamalar bile bu çocukların dünyasını tam açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar.

3.17.3. Sahara Alt Afrika’ında Fırsatlar ve Kısıtlılıklar

Afrika doğal kaynaklar açısından önemli zenginliklere sahip bir bölgedir. Geniş orman alanlarının yanı sıra altın gibi değerli madenler, elmas gibi kıymetli taşların yanında, bakır gibi farklı kullanım alanlı madenler, petrol gibi önemli kaynakları bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda zenginliğin çok büyük olmasına karşın, bu zenginliğin devamlılığı, oluşturduğu riskler ve kaybedilebilir olmaları dahi çatışma sebebidir. Ayrıca bu zenginlik Kıta’da yaşayan insanların hayat kalitesine yansımamış, yaygın yoksulluk hastalık, açlık, arazi bozulması, etnik çatışmalar, aşırı nüfusun insan güvenliğini tehdit

ettiği tüm durumlar tam tersi etkiler oluşturmuştur. Afrika'nın çevresel ve sosyal stresle temsil edilen bir kıta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tarihsel olarak da sömürülere hep açık olan kıta, yabancı yatırımcılar için ve onları doğrudan doğal kaynaklara çekebilmek için oluşturulmuş cömert yatırım kanunları ve düzenlemeleri ile bu duruma kaçınılmaz olarak sürüklenmiştir.

Planlama bir kent için kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelişimi sağlamak için son derece önem taşır. Oysa Afrika için planlama ve düzenlemeler olmadan gerçekleşen bir kentleşme söz konusudur. Farklı bakış açıları bu eğilimi kimi zaman kırsal nüfus yapısına dayandırsa da konunun odağında tüm kıtada, şehirlerde zayıf yönetim ve plansız gelişim yer almaktadır. Sürdürülebilir bir şehir planlamanın sağlayacağı şeyler, nüfus yoğunluğunun planlı ele alınması, çevreye uyumlu bir arazi planlama ve arazi gelişiminin düzenlemesi, altyapının gelişime uygun planlanması, mülkiyet haklarının güvence altına alınması, çevresel kaynakların korunması ve bu kapsamda doğabilecek risklerin azaltılmasıdır. Oysa Afrika nüfusları fazlasıyla hızlı artan, planlanmamış, kaotik, verimsiz, sürdürülebilirliği olmayan kentlere sahiptir.

“Kriminoloji literatüründe yaygın olarak paylaşılan bir görüş, sosyo-ekonomik yoksulluk ve yoksunluk tezahürleriyle planlanmamış mahallelerin ve şehirlerin suç ve suç korkusunu kolaylaştırabileceğidir.” (Sampson, 2006) ortaya koymaktadır. Bunun Afrika kentleri için de çoğunlukla geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Owusu George 2016 yılında ayrıca, *“suç çalışmalarında, suç ve suç korkusunun şehirler arasında eşit olmayan bir şekilde dağıldığı ve daha yüksek yoksulluk alanlarının da suç oranlarının yüksek olduğu alanlar olabileceği konusunda geniş çapta bir fikir birliği olduğunu gözlemlemiştir. Bu sonuç, şehirlerin yoksul bölgelerinin yüksek suç ile karakterize olduğu görüşüne dayanmaktadır.”* (Owusu, 2016)

3.17.4. Sahara Altı Afrika'sı için Neler Söylenbilir

Afrika'da hem alan hem de nüfus yönünden büyümekte olan kentsel alanlar, ekosistem ve biyolojik çeşitlilik açısından olduğu kadar tüm çevre açısından bir güvenlik tehdit oluşturmaktadır. Farklı yönlerden ele alındığında bu büyüme koruma için de bir fırsat olarak düşünülebilir olsa da Afrika'daki artan kentleşme, nüfus, mevcutta yetersiz altyapı üzerindeki yükü artırarak bu sorunların yönetimi konusunda yepyeni sıkıntılar doğurmaktadır. Afrika mevcut yapısı ile zengin kaynakları, ekosistemi ile artan kentsel nüfusa hizmet vermeyi sürdürse de bu sürecin varacağı sonuç tahmin edilebilir. Böyle bir kıtada, bu kadar muazzam bir potansiyelde yıkım benzeri bir kır/kent ilişkisi ve plansız kentleşme politikası/politikasızlığı sürdürmek aslında doğaya karşı bir kıyım gibidir. Kıtanın hızla büyüyen kent merkezlerinden yoksulluğun, eşitsizliğin, adaletsizliğin, açlığın artıracığı mutsuzlukların, yetersiz sağlık sistemlerinin yanlış politikaların sonucu olabilecek sorunlara varılmadan çözüme odaklı müdahalelerle kaybedilen değerler olabildiğince geri kazanılmalıdır.

Örneğin şiddet içeren çatışmalar yoksunluk ve yoksulluğa yol açabilir. Bu kaynakların tükenmesine, bulaşıcı hastalıkların artmasına, eğitim sorunları gibi olumsuzluklara yola açabilir. Bu durumda, toplumsal gerginlikler hızla çatışmaya kayabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada çevresel güvenlik konusunda yaşanabilecek problemlerde kentleşme tetikleyici bir faktör olabilir mi? şeklinde geliştirilmiştir olan araştırma sorusuna ve destekleyen diğer sorulara cevap aranmıştır. Bu sorular da aşağıda yer almaktadır.

- Kentleşmenin hangi yönleri daha büyük güvensizlik yaratmaktadır?
- Kentleşmenin sosyal yönü mü yoksa mekânsal yönü mü daha büyük güvensizlik yaratır?
- Kentleşme tetikleyen bir noktada mıdır? Yoksa destekleyen bir yapıda mıdır?
- Kentleşme çevresel anlamda güvensizliği tetikliyorsa nasıl politikalarla bu sorun azaltılabilir?
- Gelecekte nasıl bir durum beklenebilir?

Çalışmanın en başında araştırma sorusu ile birlikte çalışmanın çerçevesini çizen güvenlik, çevre, çevresel güvenlik ve kentleşme kavramlar teker teker ele alınarak vurgulanmış ve bu çalışmada hangi boyutta ele alınacağı ortaya koyulmuştur.

Güvenlik, farklı tanımları ile ele alınmıştır ancak sonuç itibarı ile hangi yönden ele alınırsa alınsın güvenlik karşılanması gerekli bir ihtiyaçtır, tarih sürecinde de birçok yönü ile çalışılmış olan bir kavram olmasına karşın hiçbir çalışma gerekli midir diye sorgulamamıştır. Ancak süreç içerisinde güvenlik kelimesi farklı dönemlerde farklı şeyler ifade etmiştir. Örneğin Roma döneminde güvenliğin ifade ettiği şeylerle günümüzde ifade ettiği şeyler farklıdır. Zamana, içinde bulunulan durumlara ve ihtiyaçlara bağlı olarak dönüşüme açık yapıda bir kavramdır. Bu nedenle tarih boyunca tartışmalı yapısını koruması nedeniyle uyandırdığı ilgiyi hiç kaybetmemiştir.

Güvenlik çoğunlukla risk, tehdit gibi varlığı güvenliği tehdit eden kavramlar yanı sıra savaş ve barış gibi varlığı, güvenliği başka bir boyuta taşıyan kavramlarla ele

alınmaktadır. Güvenlik uzun bir süre, savaş konusunda bir tarafta, dünyanın kaçınılmaz bir şekilde, şiddet ağırlıklı eğilimde olduğunu düşünen Hobbes'un olumsuz bakış açısına dayanan 'Realizm' ağırlıklı olarak ele alınmıştır. (Ardens, 2009) Realist düşüncenin merkezinde her an ortaya çıkabilecek bir çatışmanın tek çözüm sağlayıcı aktörü devlettir. Bunu güç kullanımı yoluyla, yani elindeki askeri ve stratejik araçlarla sağlanmaktadır. Uluslararası alanı da her ölçekten çatışmaya sebebiyet verebilecek bir tehlike bölgesi olarak gören Realist bakış açısına göre askeri konular güvenlik için en önemli ve öncelikli konulardır geri kalan çokta öncelikli bir önem taşımamaktadır. Bu görüşler içerisinde süregelen yapı II.Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve kendi iki kutuplu yapısının yarattığı özellikleri ile Soğuk Savaş döneminde de devletin merkezde olduğu bir süreç yaşanmıştır. Soğuk Savaş'ın sonlanması ve dünyanın yaşadığı dönüşüm, ihtiyaçları değiştirmiş, var olan güvenlik algısını da yetersiz ve eleştirilere açık bir konuma getirmiştir. SSCB'nin yıkılmasının ardından oluşan küreselleşme kavramının doğuşu, güvenlik kavramını da tek bir devletin çözebileceği bir sorun olmaktan çıkarmış, çok uluslu, bir yapı kazandırmıştır. Küreselleşme birçok alanda dönüşümün anahtarı olmuştur. Küresel ölçeğe taşınan terörizm, iç savaşlar, kitle imha silahları, salgın hastalıklar, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi güvenlik tehditleri konunun tek bir devlet üzerinden çözümünü imkansızlaştırmış, güvenlik kavramının ölçeğini değiştirip, algılanışını da dönüştürmüştür. Küreselleşme, yeni siyasi sorunları beraberinde taşımış, güvenlikte terör örgütleri gibi yeni aktörler belirmeye başlamıştır. Bu durumun yanı sıra 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizinin gözler önüne serdiği kaynak kıtlığı, atmosferde yer alan ozon tabakasındaki delinme ve sera gazlarının artışı gibi çevresel konuların da önem kazanmasına sebep olmuştur. Tüm bunlar kaçınılmaz olarak güvenlik kavramını da değiştirmiştir.

İnsanlık varoluşundan bu yana çevresinden sağladığı mal ve hizmetlere dayalı hayatını daha istediği noktalara taşımak adına içinde bulunduğu çevresini değiştirerek

yaşamını sürdürmüştür. Tüm canlılar varlıklarda yaşamlarını insanlık gibi çevreleri ile etkileşim halinde sürdürürler. Ancak insanlık doğanın cömertçe sunduğu özelliklerini ölçsüzce tüketip, büyük bir hızla zarar verme noktasına geçmiştir. Dünya üzerinde yaşayan insanlık için, çevresel bozulmaların negatif sonuçları olduğu ve bunun da fazla tüketimle derin bir bağlantı taşıdığı bir gerçektir.

II. Dünya Savaşı'ndan yaygın yoksulluk ve yıkımla çıkmış olan ülkeler, özellikle 20.YY'ın ikinci yarısında, sanayi devriminin de etkisiyle, ülkelerin yükseltme çabaları ile ele aldıkları kalkınma hızları, bilimsel gelişmelere dayalı olarak ortaya çıkan yeni teknolojiler, bu teknolojilerden doğan yeni sanayi kolları ve artan kentleşme, nüfus artış hızları ve hareketlilikleri, çevresel bozulma ve kirlenmeleri artırmıştır. Ortaya çıkan bu negatif etkiler konuya ilişkin duyarlılıkları artırdığı kadar, akademik alanın bu alana ilgisini de artırmıştır. Çevreye verilen zararın, ölçsüz kaynak kullanımını olumsuz sonuçları olduğu geç te olsa anlaşılmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllarda çevrenin korunması ve iyileştirilmesini öncelikli bulan bir anlayışın yükselişi, 68 kuşağının ve söylemlerinin de etkisiyle artan bir farkındalığa dönüşmüştür. Bu konudaki farkındalığın toplumun geneline ulaşması bu süreçte en önemli faktördür. 1970'lerde çevresel akımların ABD ve Avrupa'da belirginleştiği; 1980'lerde ise bu akımların siyasallaştıklarını söylemek mümkündür. Bu süreçte ele alış şekilleri ile Batı Almanya gibi öne çıkan ülkeler de bulunmaktadır. Bu tarihsel gelişimi bir noktadan diğerine taşıyan ve çevreci akımların gelişimini sağlayıp, toplumda önemini hissettiren bazı önemli kilometre taşı görevini üstlenmiş çalışmalarda hemen hemen aynı yıllarda yapılmıştır. Ayrıca bu soruna çözüm arayışında dünyanın yolu "sürdürülebilir kalkınma" kavramı ile de kesişmiştir. Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun 1987 yılında hazırlanmış olduğu "Ortak Geleceğimiz" raporu da bu konuda kilometre taşı olmuş bir çalışmadır. (Brundland, 1987) Kurumun o dönem başkanlığını yapan Norveç başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın adıyla da anılabilen rapor 'sürdürülebilir kalkınma' kavramını gündeme

taşıırken, iki temel başlığa odaklanmıştır. *“Birincisi oldukça karamsardır; küresel çevre sorunları artık yadsınamaz bir gerçektir ve tüm insanlığı tehdit etmektedir. İkincisi, birincisinin tersine, umut vericidir; çevre değerlerine dikkat etmek koşuluyla, tüm insanlık ekonomik ve toplumsal güvence içinde hem bu gün, hem de gelecekte varlığını sürdürebilir. İşte sürdürülebilir gelişme (sürdürülebilir kalkınma/ sustainable development) kavramı, nitelikli ve tüm dünyayı kapsayan bir ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi anlatmaktadır.”* (Kaplan, 1997)

Çevre sorunlarının sınır tanımama özelliği, yani bir yerde oluşan çevresel bir sorunun bir başka yerde bir başka sistemi etkilemesi gibi bir özelliğinin bulunması, çevre konusunun ulusların güvenliklerini tehdit etme potansiyeli fark edildiği bu dönemlerden itibaren, güvenlik başlığının yanında kendisine yer edinmiştir. Güvenlik konusunda oluşan dönüşümler de çevre ve güvenliğin yanyana gelişine ortam sağlamıştır.

Ancak çevre gibi bir kavram güvenlik için konu olabilir mi? Bir başka deyişle çevresel bir sorun askeri güçlerin müdahalesini gerektirecek ölçekte bir çatışmaya konu olabilir mi? Dünyanın artan nüfusunun, yaşanan, bozulan ve yok olan su kaynaklarının, değişen iklimin artan afetlerin, artan gıda talebi ile düşen arzın, zarar görüp bozulmuş doğal kaynakların artık olmamasından kaynaklı olarak dünyanın çeşitli yerlerinde çatışmalar yaşanmakta mıdır? Gelecekte artma potansiyeli var mıdır? Günümüzde dahi hız kazanmış olan ve projeksiyonlara göre gelecek yıllarda dünya nüfusunun büyük bölüşümünü taşıyacak olan kentlerin, kentleşmenin bu duruma etkisi nasıl olacaktır? Bu çalışmada, mevcut durum ve gelecek öngörülerinden bu soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır.

İnsanlık her koşulda refah ve güvenliğinin temelini oluşturan, ekosistemden gelen mallar ve hizmetlere bağımlıdır. İçilen suda, gıdaya, kullanılan cep telefonundan, en üst teknolojiye kadar her şeyin ekosistemle bağlantısı bulunmaktadır. Bu konuda dengelerin bozulması insanlığın güvenliğini ve refahını en olumsuz şekilde etkileyecek

güce sahiptir. Özetlemek gerekirse, çevresel güvenlikte dünyadaki yaşamı destekleyen ekosistemi korumak esastır. Bundan dolayı, kaynak şoklarının ve çevresel streslerin doğru yönetilmesi çok önemlidir. Bu alandaki olumlu olumsuz tüm gelişmeler sosyal dayanıklılığa da yansır. Herhangi bir çatışma durumunda bunun kaynağı her ne olursa olsun çevrenin korunması yönünden olumsuz etkiler taşıyacaklardır. Genel olarak çatışmaların insan sağlığı, geçim kaynakları yani ekonomileri ve üzerinde yaşadıkları alanın ekosistemine yönelik bozulmalara sebep olacağı kabul edilebilir.

Çevresel güvenlik, dünyanın su, yiyecek ve temiz hava üreten yaşamı destekleyen ekosistemlerini korumak için gereklidir ve bu anlamda risklerin azaltılması, temel olarak kaynak yönetiminin iyileştirilmesine ve doğal kaynak şoklarına ve streslerine karşı sosyal direncin güçlendirilmesine de bağlıdır. Herhangi bir çatışma veya bunu doğurabilecek gerginlikler olmadığında, yanısıra istikrarlı, etkili yönetim koşullarının var olduğu durumda, çevrenin çok daha korunabilir olduğu açıktır. İnsan güvenliğinin bir unsuru olarak çevresel güvenlik, konu ile ilgili tüm risklerin etkin yönetimine de bağlı görülmektedir. Çevresel güvenlik konusunun odağındaki başlık devletler veya toplumlar arasında şiddet ve çatışmaya yol açan çevresel bozulmalar, kaynak kıtlıkları gibi çevresel problemlerdir. Bu çalışmada temel hedef çevresel güvenliğin kentleşme ile arasındaki ilişkinin detaylı şekilde irdelenmesi, bu konudaki bağlantılara netlik kazandırılmasıdır.

Günümüzde yaşadığımız dünyada, hızlı kentleşme ve bunun çevresel etkilerinden bahsedebilmek için öncelikle kentleşmenin ne anlama geldiğine bakmak gerekir. Bir yere kent diyebilmemiz için bir demografik bir yapısını, yani belli bir nüfusunun olması gerekmektedir, ikinci olarak, bir çok ekonomik aktiviteyi içeren, insanlara geçim kaynağı sağlayan kentsel ekonomik yapıya sahip olması ve son olarak toprak, alanları tarım ve diğer ekosistem özelliklerinden çıkarıp kente dönüştüren arazisinin bulunması gerekmektedir.

Kentleşme ise toplam nüfusun kentlerde yaşayan oranını ifade etmektedir. Kentleşme olgusu aynı zamanda tarımda kullanıla, mera, orman alanı gibi özellikteki toprakların yerleşim alanlarına dönüşmesinden, mevcut ekonomik faaliyetlerin devamlılığı ve içinde yaşayan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yoğun kaynak kullanımından ve bu tüketime paralel atıkların oluşumundan da sorumludur. Buna karşın kentleşme aynı zamanda birçok fırsatlar sunan, demografi, ekonomik gelişmeler için ortam sağlayan bir kavramdır. Şehirler aynı zamanda sosyal hayat ve daha iyi bir eğitim ve yaşam beklentisinin, birçok kentsel servisin ve olanağın kısaca refahın da odağında bulunan alanlardır. Kentleşme belli bir nüfusu ekonomik faaliyetlerle buluşturan, bu nedenle de çevresel baskılara ve sonucunda ortaya çıkan bozulmalara sebebiyet vermesi nedeniyle negatif bir kavram olarak görülse de aynı özellikleri ile çevresel baskı ve bozulmaları ortadan kaldırmak için fırsatlarda yaratma gücündedir. Kısacası bünyesinde hem iyi hem kötü yönleri barındırabilen, kentleşme iki kutuplu bir kavramdır.

Gelecek yıllarda beklenen, özellikle bazı bölgelerde ortaya çıkan büyük kentleşme hızı, bu alanlarda ortaya çıkabilecek nüfus fazlası ile işsizlik, yoksulluk ve açlığın da bu bölgelerde yer alan kentlerin özelliği haline getirebilir. Kentleşmenin negatif yönleri, yalnızca refahı değil, sefaleti de yaşatabilir alanlar olmasından kaynaklanmaktadır.

Çevresel güvenlik ve kentleşme tartışması, çevre ve insan güvenliğine yönelik yukarda değinilen negatif etkilere dayalıdır. Son yıllarda süre gelen çevre ve kaynak temelli çatışmalar ve yaşanan felaketler, dünyadaki toplumları etkilemiş, küresel çevresel değişim ve kentleşme arasındaki yakın bağlantıların altını çizmiştir. Artan çevresel bozulmaların ve sorunların, tetikledikleri doğal felaketlerle, özellikle yoksul veya kırılganlığı yüksek topluluklar üzerinde büyük etkilere yaratmıştır.

Kentleşmeyi ele alırken disiplinler arası bir bakış açısını oluşturabilmek bir zorunluluktur. Kentler, vurgulandığı gibi kentleşme hızı ve biçimiyle yerel, bölgesel ve küresel çevresel dönüşümlerin de odağındaki merkezlerdir. Ancak kentlerle veya

kentleşme ile ilgili çalışmalarda, her bir kentin her bir özelliği ile eşsiz olduğu unutulmamalıdır. Bazı benzerlikler olsa da çok fazla farklılıklar olacaktır. Her kentin coğrafi olarak bir konumu, jeolojik olarak bir yapısı, mekânsal dili, ekonomisi, sosyolojisi vb. vardır ve kentlerle ilgili yapılacak genellemeler gerçekten dikkatle, çok önem verilerek yapılmalıdır.

Kentler kalkınma senaryolarının birçoğunda üstlendikleri stratejik rolleri ile öne çıkan, alanlardır. Geliştirilen ya da planlanan kalkınma stratejileri içinden ortaya çıkan çevresel sorunların birçoğunun çözümü de kentlerde üretilmektedir. Ayrıca kentsel büyümenin düzeni, yönetimi, coğrafi yönü, demografik yönü, ekolojik yönü, tümü ile çevresel etkileri, kentleşmenin uzun dönemli çevresel sürdürülebilirlik içindeki gücünü ve yerini ortaya koyarak, her geçen gün daha da çok önem kazanmaktadır.

Yukarda çerçevesini çizmiş olduğum olumlu/olumsuz yönleri ile kentleşmenin ve kentlerin gerçek hayatta bir çok anlamda gerçek çatışma sahneleri oluşturabilme potansiyellerinin yüksek olduğu düşüncesi ile, kentlerde kaliteli yönetim ve planlamanın yerel ve küresel ölçeklerde yaşam kalitesine ve küresel güvenlik ve barışa büyük katkı sağlayacağına inanmaktayım.

Bu konuda, bu çalışma içinde en önemli vurgum, kentleşmeyi zararlı bir olgu olarak görmek ve kontrol etmeye çalışmak yerine, daha faydalı ve elbette planlı gelişme modelleri oluşturarak, tüm kesimlerin adil faydasına açık kentlere ulaşmak konusundadır. Bu şekilde sosyal stres ve çatışmaları ve çevresel riskleri en aza indirerek, yerel ve küresel ölçeklerde olabildiğince sürdürülebilir ve güvenli bir yaşamsal devamlılığın geliştirilebilir olacağı açıktır.

Kentleşme ise sosyal, ekonomik, çevresel bozulmalarla ilgili olarak sıkça ele alınan bir başlık olmasına karşılık, çevresel güvenlik yönünden hak ettiği ilgiyi görememektedir. Oysa günümüzde karşımıza çıkan ve öngörülerle desteklenen yapı bizlere, gelecekte yaşanabilecek çevre bağlantılı çatışmaların bu günün kentleşme yapısı

ve yaklaşmakta olan kentsel organizasyonlar üzerine alınacak kararlar ile yakından ilişki içinde olduğunu düşündürmektedir.

Bu alanda yapılan bu çalışmanın ortaya koyacağı katkı, bu alanda yapılacak başka nicel ve nitel çalışmalara başlangıç oluşturacağı, bu konuda ihtiyaç duyulan birikime vurgu yapacağı yönündedir.

Nüfusun hızlı artışı ve kentsel alanlarda yoğunlaşmasının, insanlık için uzun vadeli ve büyük etkileri bulunmaktadır. Bu özellikle, ekonomik, finansal veya sosyal krizlerin, kentsel alanların hızlı ve kontrolsüz büyümesiyle birlikte, mekansal ayrışma ve sosyal dışlanmanın iyice görünürleştiği, parçalanmış alanlar yarattığı yoksul ülkelerde geçerlidir. Kentleşme ve bu anlamda yaşanan olumsuz büyüme ile ilgili kirlilik, göç, yoksulluk, çevresel bozulmalar, enerji arzında düşüşler gibi sorunlarla yüklenen kentsel alanlar giderek daha büyük krizlere maruz kalabilirler.

Kentleşirken tarım arazilerini ve değerli tarım toprağını yitirmek, ormanları ve hayvancılık için kıymetli mera arazilerini başka kimliklere dönüştürmek, biyolojik çeşitliliği kaybetmek, su kaynaklarının değişip bozulmasına göz yummak, bu tartışmaların temel varlık sebebidir.

Dünyada kentleşme öngörülleri dikkate alındığında, nüfusun çok büyük kısmının kentsel alanlarda yaşaması beklenmektedir. Kentleşmenin enerji, sağlık, eğitim gibi bazı önemli başlıklarda olumlu sonuçlar getireceği de düşünülmektedir. Örneğin kentleşme hızının yüksek olması aslında, gelir seviyelerinde artışlar veya daha düşük yeni doğan ölümleri oranlarının yakalanması gibi sonuçların yanında, daha başka fırsatları da beraberinde getirmesi beklenen bir kavramdır. Ancak bu pozitif etkiler hızlı kentleşmenin negatif etkileri nedeniyle, özellikle çatışmalardan etkilenmiş alanlarda, risk altındadır.

Günümüzde yaşanan çevresel güvenlik konulu örneklerle baktığımızda, Şangay en büyük sınavını son yıllarda şiddetli seller karşısında vermiş bir kenttir. Yangtze

havzasında yaşananlar nedeniyle 3000 kişi ölmüş, 16 milyon kişi göç etmek durumunda kalmıştır. (suhakkı.org, 2016)

Çin Üç Boğaz Projesi ile, Yangtze nehri üzerine dünyanın en büyük barajını inşaa etmiştir. Teknoloji harikası olarak kabul edilen barajda 40000 civarında işçi çalışmaktadır. Yani sadece mühendislik yönü ile değil yarattığı istihdam nedeniyle sosyal başarısı yönünden de muhteşem bir projedir. Ancak inşaat sırasında tarihi alanların sular altında kalmasına sebep olmuş, yanısıra 1.3 milyon kişinin göç etmek durumunda kalmasına neden olmuştur. Ayrıca bölgede ekolojik dengeyi bozmuş, toprak kayması riskini arttırmıştır. (Ponseti & López-Pujol, 2006) Bu tarz projelerde yerel halkın etkilenme düzeyi oldukça yüksek olmaktadır. Bu nedenle bu gibi projeler sosyal stresleri tetitikleyp toplumsal kırılmalara dahi sebebiyet verebilir. Çevreye verilmiş olan zararlar, mecbur bırakılarak, yaşam alanının terk edilme zorunluluğunun doğmuş olması her ikisi de çevresel güvenlik başlığının konularıdır ve potansiyel çatışma riski taşımaktadır. (Ponseti & López-Pujol, 2006)

Bazı durumlarda da kentlerin mevcut bünyesinde taşıdığı kırılganlıklar çevresel güvenlikle ilişkili sorunları doğurabilir. Örneğin Hindistan'da Bombay düz ancak jeolojik olarak konsolide bir dolgu oluşturmeyen topografya üzerinde kurulu bir şehir olarak devamlı sel riski taşıyan bir alandır, şehrin önemli bir bölümü imar dışı yani illegal uygulamaları içeren bir yapıdadır, özellikle de önceki sellerden zarar görmüş mevcut binaları ve inşaat koşulları kent için önemli bir kırılganlık başlığı oluşturmaktadır. Hem çevresel zararlar, hem de çevresel güvenlik açısından doğacak sosyal problemler gelecek için önemli çatışmalara konu olabilecek sorunlardır. Bombay için bir başka çevresel güvenlik konusu da kıyıda deniz seviyesinde ortaya çıkan yükselmelerdir. (Rodriguez, et al., 2007)

İdari yapıda söz konusu olan yönetim bozuklukları ile birleşince jeolojik ve coğrafi kırılganlıklarda çevresel güvenlik yönünden kentlerde risk oluşturabilmektedir.

Rio De Janeiro, nüfusunun büyüklüğü, yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizlikleri, kentleşme hızının yüksekliği, kanalizasyon sistemindeki kötü alt yapı, sanitasyon eksikliği gibi konular da bu kırılganlıkların daha da etkin hale gelmesinde pay sahibidirler. Bu durum turizm sektörü ağırlıklı ekonomisi ile bir arada olunca bir de dar sahil şeridi ve deniz seviyesi yükselmeleri eklenince şehrin çok büyük sorunları olduğu açıktır. Bu nedenle Rio'nun İçinde yaşayan halk için de derin kırılmalar söz konusudur. Bir yerde favellalarda ve su yollarında yaşayan savunmasız yoksul nüfus, diğer yanda su baskınlarından korunaklı evlerinde yaşayan üst gelir grubuna dahil nüfus ve bu sosyal ayrışma büyük bir kırılganlığa konudur. (Rodriguez, et al., 2007)

Bazı durumlarda bir kent için çok önemli bir üstünlük taşıyan, pazarda da bir değere konu olan çevresel bir özellikte kötü kullanımla çevresel çatışmalara konu olabilmektedir. Bu konuda en önemli örnek şüphesiz ki Yemen'in başkenti Sana'a dır. Şehrin altında jeolojik olarak bir çeşit üçlü süzgeç görevi kum içerikli bir katman ve onun altında da çok kıymetli ve içilebilir nitelikte bir yeraltı suyu bulunmaktadır. Suyun orada birikimine olanak veren bu yapı suyun temiz kalmasına da olanak vermektedir. Ancak kentte hayati önem taşıyan bu su doğru kullanılmamıştır. İçme suyu, kentsel kullanım suyu, ,sanayi ve üretimde kullanılan su hiç bir işleminden geçirilmeden tümüyle yeraltından sağlanırken, kanalizasyon, endüstriyel atıklar her türlü atık bu suya geçecek şekilde bırakılmış su kontamine edilmiştir. Aslında üçlü süzgeç yapısının normalde suyu koruyamamasının sebebi ise burada yer alan aquifer yapıyı çıkararak inşaatlarında inşaat kumu yol yapımında vb. olarak çıkarılmış ve kullanılmış olmasıdır. Çok büyük bir çevresel bozulmayla karşı karşıya kalınmış, Sana'a susuz kalmıştır. Kentin sanayisi durmuş, gıda kıtlığı doğmuş ve bu durum çevrede yer alan grupların dikkatini çekmiş, Yemen'in su eksikliğini ve düştüğü zaafiyeti gören, bu zor koşullardan yararlanmak isteyen çevrede yer alan kabileler doğrudan Yemen'e saldırmışlardır. (Al-Hamdi, 1997)

Özellikle az gelişmiş ve kırılganlıklar taşıyan bir çok kentte, çevresel problemler ve doğal zenginliklerin adaletsiz kullanımı ve derin yoksulluk ve her şeyden önemlisi çoğu zaman kentin taşıma kapasitesinden yüksek nüfus baskısı, uygun olmayan yöntemlerle sürdürülen sanayileşme, uygun olmayan ekonomi politikaları ve en önemlisi bu politikaların belli bir elit kesimin elinde adaletsizce kullanılması çevresel güvenlik başlığı altında yer alabilecek çatışmalara uygun alt yapıyı oluşturmaktadır.

Tüm bu örneklerden de yola çıkarak kentleri, tek başına olmasa da, çevre güvenliği, çatışmanın çevresel nedenleri ve itici güçleri, çatışmanın çevresel etkileri, çevresel iyileşme ve çatışma sonrası barış inşası dahil olmak üzere, çevrenin ve doğal kaynakların barış ve güvenlikte oynayabileceği rolü içeren bir dizi konuda etkili bir pozisyonda olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle kentlerin çevresel güvenlikte önemli tetikleyici bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, güvenlik ve güvensizliğin kapsamı hiçbir şekilde şiddetli çatışmanın ya da savaşın varlığı veya yokluğu ile sınırlı ya da bunlardan ibaret değildir, fakat sürdürülebilir geçim kaynaklarının, sağlığın ve toplumsal refahın hatta esenliğin tüm yapıtaşlarını bünyesinde barındırmaktadır diyebiliriz. Bu noktada toplumsal refahın ve esenliğin, sürdürülebilir gelir kaynağının, kentler ve bu alanlardaki planlı iyi yönetimle yakından ilgisi vardır.

Burada ve çalışmanın içinde ortaya koyulan çerçevede ve örneklerde, çevresel güvenlik ve kentleşmenin gerçekten önemli bir bağlantısı olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak çalışma sürecinde kentleşmenin çevresel güvenliği tetiklemesinin yanında çevresel güvenliğin de kentleşmeyi tetikler bir yapıda olduğu yani her iki başlığın da problemin konusuna göre birbirini etkileyebildiği görülmüştür. Örneğin bir alanda yapılan bir baraj etrafında yeni bir kentin oluşumunu da sağlayabilmektedir ya da çevrede oluşturduğu tahribatla yaşayan nüfusun göçmesine, bir başka kentin kentleşmesine katkıda bulunmasına sebep olabilmektedir. Bu konuda çok daha fazla nicel ve nitel çalışmaya ihtiyaç duyulacağı açıktır. 2050 yılında kentleşme oranının bazı kentlerde çok

yüksek olacağı çalışma içinde ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede çevresel güvenliği bu günden potansiyel bir sorun olarak ele almak ve geleceğe yönelik planlama ve doğru yönetişime ulaşma konusunda faydalı olacaktır.

İçinde yaşadığımız yüzyılın en önemli sosyal olgusunun kentleşme olduğu düşünülebilir ve bu noktada uygulanacak doğru politika ve tedbirlerin konuyu olumlu sonuçlara taşıma olasılığı her zaman bulunmaktadır. Dünyada mevcutta gerçekten iyi yönetilen, iyi şehircilik örneği, iyi planlanmış ve ekonomik olarak gelişmiş kentler olmakla birlikte, gerçekten bunun tam tersi durumların yaşandığı, kanun dışı her türlü, uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı gibi aktivitelerin ve bunların silahlı aktörlerinin bir araya geldiği kentler de bulunmaktadır. Özellikle Afrika’da bazı ülkeler ile, özellikle bazı ülkelerde Orta Doğu ve Güney Asya’da böyle örneklerle rastlanmaktadır. Bu tip alanlarda iyi yönetimle, devletlerin, uluslararası örgütlerin hatta sivil toplumun konuyu ciddiyetle ele alması gerekir. Bu konuda çalışan çeşitli uluslararası örgüt ve STK’nın geliştirdiği çözüm olarak belirlenen yollar bulunmaktadır.

Uluslararası güvenlik tartışmalarında, bu çerçevede geliştirilen politikalarda, gerçekleştirilen insani müdahalelerde ve tüm bunların yanısıra özellikle kentsel süreçlerde çevreye daha fazla odaklanılmalı, hak ettiği ilgi her konuda gösterilmelidir. Bu nedenle silahlı çatışmalar ile iklim değişikliği, göç, gıda güvenliği ve su kıtlığı arasındaki karmaşık ilişkileri ele almak her zamankinden daha hayati önem taşır hale gelmiştir. Bu çerçevede iklim değişikliği ile doğal kaynaklar arasındaki ilişki ve çevresel verilerin güvenlik politikasına entegrasyonu ile kentler ve çevresel güvenlik başlığının da özellikle çatışmalarla ilgili boyutta bunlarla bütünleştirilmesi, bu konuda çevreyi koruyan yasal çerçevenin oluşturulması ve güçlendirilmesi çok büyük önem taşımaktadır.

İnsan güvenliğinin çevre güvenliğine bağlı olduğu ön kabulü ile güçlü bir yasal çerçeve ve kurumsal yapının oluşturulmasının gerekliliğini göz ardı etmemek gerekir. Devletler, uluslararası örgütler, STK’lar, akademi ve etkilenen toplulukların tümü, çevre

güvenliğini artırmak için ve sivilleri, geçim kaynaklarını ve geleceklerini koruyan yenilikçi ve pratik çözümlerin belirlenmesi ve uygulanmasında bir pay almak adına bu konulara sahip çıkmalıdırlar. Verimli ve akıllı teknolojilerin, yaşanması muhtemel zorlukların çoğunun cevabını elinde tuttuğunun da bilinmesi gerekmektedir.

Tüm bunlardan yola çıktığımızda, çevresel güvenliğin sorunlarının da çözümlerinin de en önemli uygulama noktalarının kentler olduğunu söylemek mümkündür. *“Kentsel güvenliğin ne anlama geldiğine dair anlayışın bu şekilde genişlemesi, güvenlik, kalkınma ve sürdürülebilirlik gündemlerinin birbirine bağlanmasını sağlayacak, kamu politikası koordinasyonunda eşdeğer bir artış için umut veriyor.”* (Sampaio, 2018) *“Çevresel güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma el ele gider, ancak çevrenin çatışma için bir risk faktörü, kurbanı ve çatışma sonrası işbirliği ve barış inşasının kritik bir bileşeni olarak rolü tanınmadan ikisi de mümkün değildir.”* (Amnesty International Public Statement, 2018, p. 2)

Bu çalışmanın en önemli sonuçlarının başında, çevreden kaynaklanan sorunların veya streslerin, toplumdan kaynaklanan sorun veya gerginliklerle birleştiğinde, bir bütün olarak insan çevre sistemi için önemli olumsuz sonuçlar doğurabileceği yönündedir. Özet olarak, çevre, kaynaklar, güvenlik, çatışma hatta savaş ve barış kavramlarının tümü arasında birçok bağlantı bulunmaktadır. Gerçekte bu bağlantıların gündelik hayatta yapılan çalışmalarda da ciddi bir karşılığı bulunmaktadır. Uluslararası örgütler, kamu ve sivil toplum kuruluşları uyguladıkları proje ve programlarla dünyada pek çok alanda çevre ve güvenlik ilişkisinin hali hazırda kabul gördüğünü ortaya koymaktadırlar.

Çevre ve güvenliği birbirine bağlayan çok sayıda geri bildirim döngüsü olsa da aynı ikilinin olumlu bir şekilde bağlantıda olmaması için bir neden yoktur. Ortak çıkarlar ve çevresel ihtiyaçlar temelinde farklı topluluklar ve ülkeler arasında işbirliği de mümkündür.

Bu noktada, sürdürülebilir kentleşme ilkelerinin gerçekleştirilebilmesinin, şehir ve bölge planlama disiplini için, teoriden pratiğe, gerçek bir meydan okuma olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kentler, içinde yaşanırken fark edilmese de, insanlığın elindeki müdahale edebildiği, en kıymetli sosyal ve ekonomik araçtır. Burada uluslararası toplumun ihtiyacı olan gerek politik, gerek stratejik, gerek çevresel, gerek fiziksel ve en önemlisi ise insani açıdan iyi planlanmış kentsel kalkınmadır. Daha açık ifade etmek gerekirse kentleşme sürecinin her boyutu ile iyi yönetilmesidir Bu çerçevede politika oluşturucuların, küresel kalkınmayı hedefledikleri durumda, şehirleri ve kentleşmeyi ele alırken, oluşabilecek çatışma ve riskleri önlemek amaçlı olarak istikrarı çok önemseyerek ele almaları gerekmektedir.

Kentleşme iki kutuplu bir kavramdır. Negatif yönlerine bakıldığı kadar pozitif yönleriyle de değerlendirilmelidir. Ayrıca, bu güne dek bir ülkenin yalnızca kırsal gelişmelerle kalkındığı görülmemiştir. Bu nedenle kentleşme, kalkınmak için kaçınılmazdır. Bu özellikler nedeniyle kentleşme çevresel güvenlik yönünden önemli bir başlıktır ve bu özellik nedeniyle çalışmanın konusu olarak tercih edilmiştir. Kentleşme nüfus artışı açısından sürdüğü sürece, kentlerin artan nüfusa konut iş yeri, yaşam alanları sağlanması için genişlemesi kaçınılmazdır. Bu genişleme kendi başına bile çevresel tehditleri içinde barındıran bir konudur. Kentin konumuna göre (örneğin kıyı kentler gibi) yarattığı problemlerin doğası değişse dahi, temelde yok olan karbon havuzları, biyolojik çeşitlilik kaybı genişleyen tüm kentler için geçerlidir. Birçok başlığın yanında, kentleşme bu nedenle de çevresel güvenlik kavramı ile ilişkili bir konudur.

Çevresel güvenlik sorunları konusunda kentler gelecekte bu gün olduğundan daha büyük önem taşıyacaklardır. Kentlerde bu gün oluşan sorunlar gelecekteki kentleşme hızlarıyla bir araya geldiğinde özellikle sıcak noktalarda, çok ciddi çatışma potansiyelleri taşır hale geleceklerdir. Ayrıca kentlere yeni eklenen nüfus, kentlerin taşıma kapasitesi, boşalan kırsal alanlar, gıda krizi, işsizlik, yoksulluk ve açlık çevresel güvenliği, hem

akademik olarak hem uygulama yönünden çok çalışılması gereken bir konu haline getirecektir.

Sorunu kentleşme değil, kentleşme sürecinin doğru ve rasyonel şekilde kurgulanarak, yönetilebilmesidir. Aynı şey çevresel güvenlikle ilgili problemlerde de geçerlidir. Planlama, kentleşme ve çevresel güvenlikle, ilgili sorunların çözümü, azaltılması ve tekrar düzenlenmesi yönünde önemli bir araç olacaktır

Geleceğin kentlerinin de oluşturulurken, insani değerlere yönelik iyi tanımlanmış bir strateji üzerinde çalışan, yaratıcı şehir planlaması yaklaşımlar ile desteklenmesinin, hızlı kentleşme ve sanayileşme süreçlerinde, kontrolsüz büyümesinin yaratacağı sorunların belli bir ölçüde önlenabilir olması sağlanabilecektir. Mühendisliğin, mimarlığın özellikle şehir ve bölge planlamanın, bunlardan gelecek teknoloji ile gelecekteki şehirlerin tasarımına sunacakları, sorunların oluşmadan çözümünü getirecek, özgün çözümler olabilecektir. Ancak, içinde yaşayan insanlara duyulan saygıyla güçlendirilmiş, esnek, dayanıklı, kültürel değişimlere cevap verebilen kentlerin oluşturulabilmesi adına, çevresel değişimlerin farklı paydaş gruplarının kırılganlıklarını nasıl etkilediğinin tespit edilmesi ve bu eğilimlerin nasıl azaltılabileceğine veya tersine çevirebileceğine ilişkin analizlerin yaygınlaştırılması da gerekmektedir.

Bu konuda bir uluslararası ve ulusal ölçeklerde kurumsallaşma gerekliliği, insani güvenlikten başlayarak çevresel güvenliği her yönü ile ele alan ‘güvenlik planlaması’ ihtiyacı bu çalışma süresince bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu kapsamda ülkemizin veya dünyada diğer ülkelerin çevresel güvenlik konusunda stratejisi olup olmaması, bu konuda kurumsal altyapıya sahip olup olmamamız, gelecekte böyle bir sorunla yüzleşmek durumunda kalırsak, tüm sorunlara karşın insanlığı başarıya taşıyacak faktörlerinin neler olduğu da ayrıca çok önemli başlıklar olacaktır.

Çevresel bozulmalar, nadiren kendiliğinden oluşan durumlardır. Burada mutlaka insan elinin bir müdahalesi söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı çevresel güvenlik

alanında da sorun var olduğunda ilk bakılması gereken yer insan müdahalesidir. Çevresel güvenlik, güvenli bir ortam yaratmak adına, çevresel sorunların çözümünde önemli bir kavramdır. İçinde yer alan çevre ve güvenlik kavramları nedeniyle, yeni tür bir yüksek politika alanı olarak kabul görmeli, bu çerçevede ilgili konular yeniden sorgulanarak tanımlanmalıdır. Bu anlamda ilk ele alınması gereken konuların başında çevresel konular gelmektedir. Sorun olan çevre konularının çevresel güvenlikle bağlantısı yeniden sınıflandırılmalıdır.

Çevresel güvenlik konusundaki problemlerin tıpkı askeri tehditler kadar önem taşıdığı görülmeli, kentlerin ise bu konuda yapıları nedeniyle en öncelikli risk alanları olduğu kabul edilmelidir. Ancak bunların çözüm yolları askeri müdahalelerden çok daha derin ve detaylı olmak durumundadır. Çevre ile ilgili sorunlar çözülmeye çalışılırken, konuya göre yaklaşımlar geliştirilmelidir. Çünkü devletlerin çevresel sorunlarla tek başına başa çıkmaları oldukça zordur. Bu nedenle konunun ölçeğine göre halk katılımı, uluslararası işbirlikleri, diplomatik yollar tercih edilmelidir. Özel sektör destekleri ve STK işbirlikleri de bu sorunlarla savaşta çok önemli yer tutacaktır.

Bir model önerisi olarak çevresel güvenlik konusunda uluslararası ve ülkesel ölçekte arabuluculuk konusunda kurumlar oluşturulmalı. Potansiyel çözümler arabuluculuk diplomasisi ile çözülmeye çalışılmalıdır. Ülkesel ölçekte kurulabilecek arabuluculuk kurumları kentlerle ilgili güvenlik konularını da ele alabilecek şekilde örgütlenmelidirler.

Çevresel güvenlik konusuna, ulusal güvenlik strateji belgelerinde ve politika oluşturma belgelerinde yer verilmesi, ulusal güvenlik için stratejik önem taşıyan kaynak, su, iklim, kirlilik, atıklar vb. tüm çevresel değerlere ve sıcak nokta diye adlandırabileceğimiz kentlere ve coğrafi bölgelere özellikle odaklanması ve bu yolla potansiyel kırılganlıkların azaltılması ve kontrol edilebilir düzeyde tutulması sağlıklı ve sürdürülebilir bir gelecek için çok kıymetli çabalar olarak düşünülmektedir.

Bu çalışma süresince çevresel güvenlik stratejik bir sorun olarak ele alınmaktadır. Çünkü küreselleşmiş bir dünyada, çevresel bozulmalar ve bunlardan doğan çatışmaların çok daha derin ve kapsayıcı bir güvenlik anlayışına ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir.

Bu nedenle çevresel güvenlik başlığının her ölçekte, çevresel etki değerlendirme çalışmalarına eklenmesi, çatışma riskini azaltan projelerin önü açılması gerekmektedir. Uzun dönemde kaynak eğilimleri izlenmeli, çevresel bilgilere ulaşım kolaylaştırılmalıdır. Şeffaflık arttırılırken farkındalığı yüksek proaktif paydaş katılımları sağlanmalı, çatışma olasılığı göz önüne alınarak potansiyel işbirliği kalıpları oluşturulmalıdır Çevresel güvenlik konusunda, süreçlerin ve sonuçların iyi yönlendirilmesi, toparlanması yönünde olumlu adımlar atılmalıdır.

Çevresel güvenlik konusunda farkındalığın, bu alanda çalışan bilim insanlarının dışında, halka da ulaşması gerekmektedir. Bu konuda gereken bilgilendirmenin yapılmasında medyaya da önemli görevler düşmektedir. Doğru bilgilendirilmiş vatandaşlar çevre ile ilgili tüm alanlarda olduğu gibi çevresel güvenlikle ilgili sorunların potansiyel sonuçları hakkında daha geniş bilgiye sahip olabilirler. Bu konuda bilgilendirme, bireysel vatandaş sorumluluklarını yerine getirmenin yanında doğanın sağladığı kaynakların değerini daha fazla farkında olmayı ve konuya halk katılımını sağlayabilecektir. Bu ise, geliştirilen politikalara daha net kamu desteği kazandırabilir, yan ısıra yöneticilere veya karar mekanizmasında yer alan kişilere yasalar ve düzenlemeler oluşturulması ve küresel alınan kararlara uyum sağlanması konularında kamu baskısı oluşturabilirler. Tüm bunlara ek olarak çevresel güvenlik konusunun altında yatan çevresel bozulma ve iklim değişikliği gibi başlıkların ekonomik bir maliyete konu olduğunun da fark edilmesi gerekmektedir.

Çevresel güvenliğin önemi gelecek yıllarda daha da artacaktır. Yeni güvenlik alanlarının eklenmesi (siber güvenlik, uzay güvenliği vb.) algıladığımız çevreden çok daha geniş bir alanda güvenlik ihtiyacını ortaya çıkaracaktır. Bunların yanında yeni akıllı

kentler ve uydu öplüğü haline çevirdiğimiz uzay vb. konular kendileri yeni başlıklar haline gelene dek, çevresel güvenliğin alt başlıkları olarak ‘evresel güvenliğin genişletilmesine’ sebep olacaklardır.

Küreselleşmenin kendi yapısından getirdiği özellikleri nedeniyle, çevresel güvenlik kavramı kapsamında önemli etkileri de bulunmaktadır Çünkü küreselleşme örneğın bilginin ve teknolojinin yayılımını da küreselleştirerek ölçek büyötmektedir. Bu nedenle tehditleri de büyötmektedir. Küreselleşmenin farklı özellikleri bazı ulus ötesi tehditleri de artırma yönünde etki etmektedir. Örneğın son yıllarda yaşadığımız Covid 19 küresel bir pandemidir. Bütün dünyayı neredeyse aynı anda kapanmak durumunda bırakan bu salgın dünya ekonomisini de en derin şekilde etkilenmiştir. Benzer şekilde tehlikeli silahların yayılması, küresel suç, çevresel bozulma, uyuşturucu, insan kaçakçılığı, siber saldırılar, bulaşıcı hastalıklar gibi başlıkların tümü de ölçeğine bağılı olarak küresel etkiler yaratabilecek başlıklardır ve çevresel güvenliğin konularıdır.

Çevresel güvenlik günümüzde dünya genelinde kabul gören bir kavramdır. Bu nedenle tüm savuma ve güvenlik politikalarında yer almalıdır. Gerek akademik alanda gerekse uluslararası çalışmalarda yer alması artık bir gereklilik olmuştur. evre kavramı küreselleştiği için ortak farkındalık ve müdahaleleri de zorunlu kılmaktadır.

Çevresel güvenlik konusunda oluşan farkındalığın, bu alanda çalışan bilim insanlarının dışında, halka da ulaşması gerekmektedir. Bu konuda farkındalığın artırılması, geliştirilen politikalara daha net kamu desteğı kazandırabilir, yanısıra yöneticilere veya karar mekanizmasında yer alan kişilere yasalar ve düzenlemeler oluşturulması ve küresel ölçekte alınan kararlara uyum sağlanması konularında kamu baskısı oluşturabilirler. Tüm bunlara ek olarak çevresel güvenlik konusunun altında yatan çevresel bozulma ve değışikliğı gibi başlıkların ekonomik bir maliyete konu olduğunun da fark edilmesini sağlayabilecektir

İklim değışikliklerine uyum sağlamak, direnç geliştirmek çevresel koşullarda ortaya çıkacak şartlarla başa çıkabilme kapasitesini artırma konularında stratejiler oluşturmak potansiyel olarak yaşanabilecek terör riskini azaltacak, korsanlık, bölgesel istikrarsızlık ve siber saldırıları azaltacak tedbirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha az tehlike içerse de artma potansiyeli taşıyan, özellikle de su kullanımı yoğun sanayiler ve enerji tesislerine tepki duyan eko-terörizm ve eko-aktivizm hareketlerini de hesaba katmak gerekmektedir.

Tüm bunlardan yola çıktığımızda, çevresel güvenliğin sorunlarının da çözümlerinin de en önemli uygulama noktalarının kentler olduğunu söylemek mümkündür. *“Kentsel güvenliğin ne anlama geldiğine dair anlayışın bu şekilde genişlemesi, güvenlik, kalkınma ve sürdürülebilirlik gündemlerinin birbirine bağlanmasını sağlayacak, kamu politikası koordinasyonunda eşdeğer bir artış için umut veriyor.”* (Sampaio, 2018) *“Çevresel güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma el ele gider, ancak çevrenin çatışma için bir risk faktörü, kurbanı ve çatışma sonrası işbirliği ve barış inşasının kritik bir bileşeni olarak rolü tanınmadan ikisi de mümkün değildir.”* (Amnesty International Public Statement, 2018)

Bu çalışmanın en önemli sonuçlarının başında, çevreden kaynaklanan sorunların veya streslerin, toplumdan kaynaklanan sorun veya gerginliklerle birleştiğinde, bir bütün olarak insan çevre sistemi için önemli olumsuz sonuçlar doğurabileceği yönündedir. Bu nedenle, çevre, kaynaklar, güvenlik, çatışma, savaş ve barış gibi çevresel güvenlik kavramının temelinde yer alan başlıkların arasında birçok bağlantı bulunduğu anlaşılmalıdır. Gerçekte bu bağlantıların gündelik hayatta yapılan çalışmalarda da ciddi bir karşılığı bulunmaktadır. Uluslararası örgütler, kamu ve sivil toplum kuruluşları uyguladıkları proje ve programlarla dünyada pek çok alanda çevre ve güvenlik ilişkisinin hali hazırda kabul gördüğünü ortaya koymaktadırlar.

Çevre ve güvenliği birbirine bağlayan çok sayıda olumsuz geri bildirim döngüsü olsa da aynı ikilinin olumlu bir şekilde bağlantıda olmaması için bir neden yoktur. Ortak çıkarlar ve çevresel ihtiyaçlar temelinde farklı topluluklar ve ülkeler arasında işbirliği de mümkündür.

Bu noktada, sürdürülebilir kentleşme ilkelerinin gerçekleştirilebilmesinin, şehir ve bölge planlama disiplini için, teoriden pratiğe, gerçek bir meydan okuma olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kentler, içinde yaşanırken fark edilmese de, insanlığın elindeki müdahale edebildiği, en kıymetli sosyal ve ekonomik araçtır. Burada uluslararası toplumun ihtiyacı olan gerek politik, gerek stratejik, gerek çevresel, gerek fiziksel ve en önemlisi ise insani açıdan iyi planlanmış kentsel kalkınmadır. Daha açık ifade etmek gerekirse kentleşme sürecinin her boyutu ile iyi yönetilmesidir Bu çerçevede politika oluşturucuların, küresel kalkınmayı hedefledikleri durumda, şehirleri ve kentleşmeyi ele alırken, oluşabilecek çatışma ve riskleri önlemek amaçlı olarak istikrarı çok önemseyerek ele almaları gerekmektedir.

Geleceğin kentlerinin de oluşturulurken, insani değerlere yönelik iyi tanımlanmış bir strateji üzerinde çalışan, ilham verici şehir planlaması ile desteklenmesinin, hızlı kentleşme ve sanayileşme süreçlerinde, kontrolsüz büyümesinin yaratacağı sorunların belli bir ölçüde önlebilir olması sağlanabilecektir. Mühendisliğin ve mimarlığın, bunlardan gelecek teknolojiyle gelecekteki şehrin tasarımına sunacakları çok şey vardır. Ancak geçmişin tecrübeleri ile zenginleştirilmiş, içinde yaşayan insanlara duyulan saygıyla güçlendirilmiş, esnek, dayanıklı, kültürel değişimlere cevap verebilen kentlerin oluşturulabilmesi adına, çevresel değişimlerin farklı paydaş gruplarının kırılganlıklarını nasıl etkilediğinin tespit edilmesi ve bu eğilimlerin nasıl azaltılabileceğine veya tersine çevirebileceğine ilişkin analizlerin yaygınlaştırılması da gerekmektedir

Nüfus ve ekonomik yönden büyüme yaşayan şehirlerin, kentsel çevrelerinin mekansal olarak genişlemesine hazırlanmaları gerekecektir. Özellikle kamu sektöründe

karar verici noktada yer alan kişilerin yerel, ulusal ve uluslararası ölçeklerde karşı karşıya oldukları temel sorun, kentsel genişlemenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği yönünde değil, kentsel genişlemenin muhtemel ölçeğinin ne olacağı konusunda olacaktır. Buna yeterince hazırlanmak için erken dönemde önlemler alınmalı, yapılması gerekenler planlanmalıdır. Özellikle bölge planlama ölçeğinde başlayarak, sektörel planlamalardan yerel yönetimlerin de kontrolünde yer alan ölçeklerle bütüncül planlama yöntemlerini uygulamak buralardan doğacak çevresel güvenlik sorunlarını öngörerek çözüm sağlamayı kolaylaştıracaktır.

Bu konuda bir uluslararası ve ulusal ölçeklerde kurumsallaşma gerekliliği, insani güvenlikten başlayarak çevresel güvenliği her yönü ile ele alan ‘güvenlik planlaması’ ihtiyacı bu çalışma süresince bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu kapsamda ülkemizin veya dünyada diğer ülkelerin çevresel güvenlik konusunda stratejisi olup olmaması, bu konuda kurumsal altyapıya sahip olup olmamamız, gelecekte böyle bir sorunla yüzleşmek durumunda kalırsak, tüm sorunlara karşı insanlığı başarıya taşıyacak faktörlerinin neler olduğu da ayrıca çok önemli başlıklar olacaktır.

Çevresel güvenlik konusuna, ulusal güvenlik strateji belgelerinde ve politika oluşturma belgelerinde yer verilmesi, ulusal güvenlik için stratejik önem taşıyan kaynak, su, iklim, kirlilik, atıklar vb. tüm çevresel değerlere ve sıcak nokta diye adlandırabileceğimiz kentlere ve coğrafi bölgelere özellikle odaklanması ve bu yolla potansiyel kırılganlıkların azaltılması ve kontrol edilebilir düzeyde tutulması sağlıklı ve sürdürülebilir bir gelecek için çok kıymetli çabalar olarak düşünülmektedir.

Bu çalışma süresince çevresel güvenlik stratejik bir sorun olarak ele alınmaktadır. Çünkü küreselleşmiş bir dünyada, çevresel bozulmalar ve bunlardan doğan çatışmaların çok daha derin ve kapsayıcı bir güvenlik anlayışına ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çevresel güvenlik başlığının her ölçekte, çevresel etki değerlendirme çalışmalarına eklenmesi, çatışma riskini azaltan projelerin önü açılması gerekmektedir.

Uzun dönemde kaynak eğilimleri izlenmeli, çevresel bilgilere ulaşım kolaylaştırılmalıdır. Şeffaflık arttırılırken farkındalığı yüksek proaktif paydaş katılımları sağlanmalı, çatışma olasılığı göz önüne alınarak potansiyel işbirliği kalıpları oluşturulmalıdır Çevresel güvenlik konusunda, süreçlerin ve sonuçların iyi yönlenebilmesi, toparlanması yönünden olumlu adımlar atılmalıdır.

Çevresel güvenlik konusunda farkındalığın, bu alanda çalışan bilim insanlarının dışında, halka da ulaşması gerekmektedir. Bu konuda gereken bilgilendirmenin yapılmasında medyaya da önemli görevler düşmektedir. Doğru bilgilendirilmiş vatandaşlar çevre ile ilgili tüm alanlarda olduğu gibi çevresel güvenlikle ilgili sorunların potansiyel sonuçları hakkında daha geniş bilgiye sahip olabilirler. Bu konuda bilgilendirme, bireysel vatandaş sorumluluklarını yerine getirmenin yanında doğanın sağladığı kaynakların değerini daha fazla farkında olmayı ve konuya halk katılımını sağlayabilecektir. Bu ise, geliştirilen politikalara daha net kamu desteği kazandırabilir, yan ısıra yöneticilere veya karar mekanizmasında yer alan kişilere yasalar ve düzenlemeler oluşturulması ve küresel alınan kararlara uyum sağlanması konularında kamu baskısı oluşturabilirler. Tüm bunlara ek olarak çevresel güvenlik konusunun altında yatan çevresel bozulma ve iklim değişikliği gibi başlıkların ekonomik bir maliyete konu olduğunun da fark edilmesi gerekmektedir

KAYNAKLAR

- aa.com.tr. (2018, 5 17). aa.com.tr. adresinden alındı
- aa.gov.tr. (2022, 2 28). aa.gov.tr. adresinden alındı
- Ağır, B. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri, Vol.: 11*(Sayı: 22), 97-130.
- Ahsan, M., & Varol, N. (2020). Çevreden Kaynaklanan Göçün Boyutu: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Çalışma. *Antropoloji, Vol. 39*, 123-128. doi:<https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.694151>
- Ak, T. (2013). *Ulusal Güvenlik-Çevresel Güvenlik Ekseninde Silahlı Kuvvetler Çevre İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Ak, T. . Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 3*(No 1-2), 99-115.
- Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı?Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, Cilt 8*(Sayı 30), 43-73.
- Akiyode, O. O. (2013). Implications of Urbanization on Environmental Security In Developing Economy Countries: A Case Study of Nigeria. *Journal of Sustainable Development in Africa, Volume 15*(No :3).
- Akkuş, Zafer; Efe, Tamer;. (2016). Doğal Çevre Felaketlerinin Suça Etkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7*(Sayı:1), 1-24.
- Aksay, C., Ketenoğlu, O., & Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *SÜ Fen Ed Fak Fen Dergisi*(Sayı 25), 29-41.
- Al-Hamdi, M. (1997). *Case Study XIII-Sana'a Yemen*. UNEP, The Water Supply&Sanitation Collaborative Council &WHO. UNEP&WHO.
- Alpas, H., Berkowicz, S., & Ermakova, I. (Dü). (2006). *Environmental Security and Ecoterrorism*. Springer&NATO Emerging Security Challenges Division.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Amnesty International Public Statement. (2018, November 6). *Amnesty International*. www.amnesty.org. adresinden alındı
- Ardens, J. F. (2009). Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları (ÇEV.: Burcu YAVUZ)). *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, 6*(22), s. 3-33.

- Arpa, E. (2011). Sudan ve Darfur Sorunu. *Avrasya Etüdleri*, 40(1-2), 97-122.
- Averyt, K.J. Fisher; Lee, Huber A; Lewis, A.; Macknick, j.; Madden, N.; Rogers, J.; Tellinghuisen, S.,. (2011). *Freshwater use by U.S. Power Plants: Electrycity's thirst for a precious resource. A Report of the Energy and Water in a Warming World Initiative*. Cambridge: Union of Concerned Scientists.
- Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü*. (2009). Ankara: Matus Yayınevi.
- Avrupa Birliğinin Çatışmalı Madenleri Kapsayan Düzenlemesi İle İlgili Soru/Cevaplar*. . Avrupa Birliğinin Çatışmalı Madenleri Kapsayan Düzenlemesi İle İlgili Soru/Cevaplar: <https://www.borsaistanbul.com/files/avrupa-birliginin-catismali-bolgeler-madenlerini-kapsayan-duzenlemesi-ile-ilgili-soru-cevaplar.pdf> adresinden alındı
- Avrupa'dan Örnek Projeler"Kentlerin Büyümesinde İtici bir Güç Olarak Yapı Kültürü". (2007, Temmuz-Agustos). *Mimarlık*(Temmuz-Agustos). <https://mimarlikdergisi.com> adresinden alındı
- Aydoğdu, İ. B. (2008). *Tehlikeli Atıkların Yarattığı Çevre Sorunlarının Çevresel Güvenlik Bağlamında İncelenmesi, Doktora Tezi*. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler EnstitüsüSosyal Çevre Bilimleri ABD.
- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23, s. 5-26.
- Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *AEÜSBE Dergisi*, Cilt 5(Sayı 2), 368-388.
- Barnett, J. (2001). *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era*. London: Zed Books.
- Barnhouse, Lawrence W.; Munns, Wayne R. Jr.; Sorensen, Mary T.,. (2007). *Population Level Ecological Risk Assessment*. New York: Taylor and Francis Group.
- Batuman, B. (2022, Aralık 29). gazeteduvar.com.tr. gazeteduvar.com.tr adresinden alındı
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt. 5(Sayı 18), 69-85.
- bianet.org. (2021, Mart 10). bianet.org adresinden alındı
- Bilen, Ö. (2003). Çevre Emperyalizmi ve Ilısu Barajı Örneği. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Bimay, M. (2022). Küresel Göç Krizleri ve Uluslararası Göçlerin Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme,Araştırma Makalesi. doi:DOI: 10.47147/ksuiibf.1173561

- Bisvas, N. R. (2011). Is Environment a Security Treat: Environmental Security Beyond Securitization. *International Affairs Review*, Vol. XX(No I).
- Boğaziçi University Centre for Climate Change and Policy Studies. .
<https://climatechange.boun.edu.tr>. adresinden alındı
- Brady, A.-M., & Thorhallsson, B. (Dü). . *The World of Small States* (Cilt Volume 7). London: Springer.
- Brauch, H. G., Liotta, P. H., Marquina, A., Rogers, P. F., & Selim, M. E.-S. (Dü). (2003). *Security and Environment in the Mediterranean-Conceptualising Security and Environmental Conflicts*. Springer.
- Brennan, E. (1999). *Population, Urbanization, Environment, and Security: A Summary of Issues*. Washington,DC: The Comperative Urban Studies Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars.
- Briggs, C., & Matejova, M. (2019). *Disaster Security-Using Intelligence and Military Planning for Energy and Environmental Risks*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brisman,, A., South, N., & White, R. (Dü). (2015). *Environmental Crime and Social Conflict Contemporary and Emerging Issues*. Ashgate.
- Brooks, Stephan G.; Wohlforth, William C.;. (2008). *World Out of Balance*. Oxford: Princeton University Press.
- Brown, L. (1977). *Redifining National Security*. Education Information Centre: <https://www.eric.ed.gov/PDFS/ED147229.PDF> adresinden alındı
- Brundland, G. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Comman Future*. United Nations General Assembly document.
- Buhaug, H., & Urdal, H. (2013). An Urbanization Bomb?Population Growth and Disorder in Cities. *Global Environmental Change*, Vol.23, 1-10.
- Busch, R. (2012). *The Green City Index-Digital Asset Management*. München: Siemens AG. <https://asset.new.siemens.com> adresinden alındı
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Security Studies*. Sussex: Weatsheaf Books.
- Buzan, B.; Waever, O.; Wilde, J.;. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- Buzzan, Berry; Waever, Ole; De Wilde, Jap;.. (2005). *Security New Framework for Analysis* (1. b.). Brno: Centre of StrategyStudies.
- Carson, R. (1962). *Silent Spring*.

- Cha, V. (2000). Globalization and the Study of International Security. *Journal of Peace Research*, Vol.:37(No: 3).
- Coaffee, J., & O'Hare, P. (2008). Urban Resilience and National Security: The Role for Planning. *DP4*, s. 173-182. Manchester: Uerban Design and Planning 161.
- Commission on Human Security . (2003). *Human Security Now*. NY.
- Conka , K.; Dabelko, G.D. (2002). *Environmental Peacemaking*. Washington,D.C.: John Hopkins University Press.
- Çakır Sümer, G. (2016). Çevresel ve Milli Güvenlik Boyutları Açısından Biyolojik Çeşitlilik ve Tehlikeler. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Vol.11(No.1), 207-230.
- Çakmak, P. . *SU KAYNAKLARI, DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SU DURUMU* .
<https://acikders.ankara.edu.tr/>. adresinden alındı
- Çamurcu, H. (2005, Haziran-Aralık). Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Çevre Adaleti Atlası*. . ejatlas.org. adresinden alındı
- Çıtak, E., Şen, O., Akgül Durakçay, F., Özdemir Albayrak, D., Güneş, A. G., Kolasi, K., . . . Ünal, S. (2014). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*. İstanbul: Uluslararası İlikiler Kütüphanesi.
- ÇMO. (2022). Çevre Mühendisleri Odası: <https://www.cmo.org.tr> adresinden alındı
- Dabelko, G. D., & Conca, K. (1998). *Green Planet Blues: Environmental Politics From Stockholmto Kyoto*. Avalon Publishing.
- Dabelko, G., Lonergan, S., & Matthew, R. . Environment,Development and Sustainable Peace Initiative. *State- of-the-Art Review o Environment, Security and Development* Co-operation.
http://www.sustainablepeace.org/download/sate_of_art_envsec_oecd_reviw.pdf
adresinden alındı
- Dağdemir, Ö. (2015). Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dalby, S. (1992). Security,Modernity, Ecology: The Dillemas of Post Cold World War Security Discourse. *Alternatives: Global Local Political*, 17(1), 95-134.
- Dalby, S. (2002). *Environmental Security*. U of Minnesota Press.
- Dalby, S. (2002a.). *Environmental Security*. Minneapolis: University of Minneasota Press.
- Dalby, S. (2002b.). *Security and Ecology in the Age of Globalization*.

- Dale, V., Bartell, S., Brothers, R., & Sorensen, J. (2004). System Approach to Environmental Security. *Ecohealth Journal*, Vol.1, 119-123.
- Danış, D. . Demografi: Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış, Ders 12: Şehirleşme. İstanbul.
- Das, O. (2013). *Environmental Protection, Security and Armed Conflict*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Das, S. (2023). *Environmental Security and India - Global Concerns and National Interest*. New York: Routledge-Taylor & Francis Group,.
- Davis, L. E. (2003). *Globalization's Security Implications*. Rand Corporation.
- Dedeoğlu, Ç. (2010). *Türkiye'de Çevre-Güvenlik İlişkisinin Ergene Havzası Örneği Üzerinden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.
- Dedeoğlu, Ö. (2002). Tüketici Davranışları Alanında Kalitatif Araştırmaların Önemi ve Multidisipliner Yaklaşımlar. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 17(2), 75-92.
- Desai, N. (2005). Global Environmental Security. *Global Order and Developing Countries*. içinde Dhaka: University Press Limited.
- Deudney, D. (1990). The Case Against Linking Environmental Degradation and National Security Connections. *Journal of International Studies*, 19(3), 461-476.
- Doğru, H. E., Kaşdoğan, D., Hacıoğlu Deniz, M., Demirkol, E. C., Çetin, O. B., Uzunyayla, F., . . . Gürbüzöğlü Yalman, S. (2020). *Çeve Sosyolojisi*. (O. B. Çetin, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Economist Intelligence Unit, London. (2012). *The Green City Index*. Munich: Siemens AG.
- EDAM (Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi). (2022). Edam: www.edam.org.tr adresinden alındı
- ekohaber.com.tr*. (2012, 4 30). *ekohaber.com.tr*: <https://ekohaber.com.tr> adresinden alındı
- Engelke, P. (2013). *The Security of Cities*. Washington ,D.C.: Atlantic Council and Stimson Center.
- Environment News Services. (2004). *Creeping Desertification: The Cause and Consequence of Poverty*.
- Eren, M. (2020). Nüfus Artışı ile Kalkınma Arasındaki İlişki: Sahra Altı Afrika Ülkeleri Üzerine Amprik bir Analiz. (Sayı 27), 141-158. doi:DOI: 10.18092/ulikidince.586948

- Ermolaeva, P. (December 2017). In the Labyrinths of the 'Sustainable City' Concepts: The Meta -Analysis of Contemporary Studies. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC*, 1288-1293.
- Ertürk, H. (1998). *Çevrebilimlerimne Giriş(3.b)*. Bursa: Vipaş A.Ş.
- Europe, U. N. (2003). *Enhancing Security in The Economic and Environmental Dimensions: The Analytical Framework*. Villars, Switzerland: UNECE.
- Fernandes, E. (1998). *Environmental Strategies for Sustainable Development in Urban Areas: Lessons from Africa and Latin America*. Brookfield: Ashgate Publishing Company.
- Florescu, E., & Glenn, J. C. (2015). Environmental Security Rising on the International Agenda. *Development, Environment and Foresight*, 1(1), 6-23. <http://def-journal.eu> adresinden alındı
- Florescu, Elizabeth; Glenn, C. Jerome;. (2015). Environmental Security Rising on International Agenda. *DEF Journal*, 6-23.
- Floyd, R. (2008). *The Environmental Security Debate and Its Significance for Climate Change, Basılmamış Taslak Metin*.
- Floyd, R. (2010). *Security and The Environment*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Forrester, M., & Sullivan, C. (2018). *Doing Qualitative Research in Psychology: A Practical Guide*. New York: Sage.
- Fragile State Index 2014*. (2014). <https://fundforpeace.org> adresinden alındı
- Gilbert, A. (1999). *Urbanization and Security*. Washington, DC: Woodrow Wilson International Centre for Scholars.
- Giraud, Pierre- Noel; Bernard, Michael; Lefevre, Benoit; Renard, Vincent; Cochran, Ian; Restrepo Cadavid, Paula; Saujot, Mathieu;. (2010). *Energy and Urban Innovations*. London: World Energy Council. <http://worldenergy.org/publications/2842.asp>. adresinden alındı
- Giraud, Pierre-Noel; Bernard, Michel; Lefevre, Benoit; Renard, Vincent; Crocan, Ian; Restrepo Cadavid, Paula; Soujot, Mathieu;. (2010). *Energy and Urban Innovation*. London: World Energy Council.
- Gleditsch, N. (1997). *Conflict and the Environment*. Dordrecht: Kluwer.
- Gleditsch, N. (1998, May 3). Armed Conflict and the Environment: A Critique of Literature. *Journal of Peace Research*, 35, 381-400.
- Gleditsch, N. F. (1998). Armed Conflict and Environment: A Critique of the Literature. *Journal of Peace Research*, 35(3), 381-400.

- Hart, Therese; Mwinyihali, Robert;. (2001). *Armed aConflict and Biodiversity Sub Saharan Africa: The Case of the Democratic Republic of Congo(DRC)*. Biodiversity ASupport Programme, 2001.
- Hartmann, B. (1998). Population, Environment and Security: A New Trinity. *Environment and Urbanization*, Vol. 10(No. 2), 113-127.
- (2005). *Heidelberg Institute for International Conflict Research, Conflict Barometer*. Heidelberg Institute for International Conflict Research.
- Heitzman, J. (2008). *The City In South Asia*. New York: Routledge.
- Hettne, B. (1997). Development Security and World Order: A Regionalist Approach. *The European Journal of Development Research*, 9(1), s. 83-106.
- Hettne, B., & Söderbaum, F. . Theorising the Rise of Regionness. *Contribution to New Political Economy*, 5(3), s. 457-473.
- Higgitt, D. . Urbanization and Environmentalş Degradation in Jordan. *Human Setteltment Development, Volume 1*. <https://www.eolss.net> adresinden alındı
- Hobbes, T. (2019). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Hobbes, T. (2019). *Leviathan (Çev. S.Lin)*. (S. Lim, Çev.) Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Holder, Jane; Lee, Maria;. (2007). *Environmental Protection, Law and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Homer-Dixon, T. (1998). Environmental Scarcity and Violeent Conflict: The Case of Africa. *Journal of Peace Research*, 35(3), 279-298.
- Homer-Dixon, T. F. (1994, 1). Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases. *International Security* 19, s. 5-44.
- Hoornweg, D. (2010). *Cities and Climate Change: An Urgent Agenda*. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. <http://climatechange.worldbank.org/content/new-report-sees-cities-central-climate-action> adresinden alındı
- <https://documents1.worldbank.org/curated/en/720451468171242999/pdf/759570BR0SE>
- . .
- <https://india.un.org/en/171267-poverty-and-urbanisation>. . un.org. adresinden alındı
- <https://tr.m.wikipedia.org/chiapas>. . <https://tr.m.wikipedia.org/chiapas>: <https://tr.m.wikipedia.org/> adresinden alındı
- <https://tr.wikipedia.org>. . <https://tr.wikipedia.org/chiapas>. adresinden alındı
- [https://tr.wikipedia.org/wiki \(Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_Kalkınma_Amaçları). . <https://tr.wikipedia.org/> adresinden alındı

[illegible]

rumu%20muazzam,%27te%20%27si%20harcan%C4%B1yor. adresinden alındı

<https://www.usiad.gov>. (United States Agency for International Development) Sustainable Urbanization. adresinden alındı

Human Security Centre. (2006). *Human Security Centre Report 2005*. NY: Oxford University Press. <https://humansecurityreport.info/> adresinden alındı

iha.com.tr. (2009, Ekim 30). iha.com.tr. adresinden alındı

iklimhaber.org. (2021, Aralık 27). iklimhaber.org: <https://www.iklimhaber.org> adresinden alındı

International Energy Agency. (2008). *World Energy Outlook 2008*. Office of the Chief Economist, 2008. Paris: International Energy Agency.

İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birliği. (2023). <https://immib.org.tr>. adresinden alındı

Işıldar, G. (2012). 2011Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg: Eko-Kent Kriterleri ve Performans Göstergeleri açısından İncelenmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 12(Sayı 23)*, 241-262.

Jackson, K. T. (1998). *The Columbia History of the 20th Century* (Cilt Cities). (R. Bulliet, Dü.) NY: Columbia University Press.

Kalpers, J. (2001). *Volcanoes Under Siege: Impact of A Decade of Armed Conflict in the Virungas*. Washington,DC: Biodiversity Support Programme, 2001.

Kama, Ö. (2009). Küreselleşen Dünyada Çevre Mülkiyet İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 1(Sayı 1)*.

Kaplan, A. (1997). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikalar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Tezler Dizisi.

Kaplan, R. D. (1994, February). The Coming Anarchy. *The Atlantic Monthly*.

Karabulut, B. (2015). *Güvenlik*. Ankara: Barış Kitap.

Karaca, C. (2019). Çevre ve Kentleşme Politikası. Ekin Yayınevi.

Karaman, Zerrin Toprak; Sancakdar, Oğuz;. (2019). *Afetler ve Güvenlik Yönetimi*. Ankara: Palme Yayınevi.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Karasu, M. (2017). Suriyedeki İç Savaşın Çevresel Kökenleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 26(Sayı 3)*, 69-89.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırma Dergisi, Cilt 1(Sayı 1)*.

- Karavelioğlu, F. (2009). *Körfez Savaşlarının Çevreye Etkisi, Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri ABD.
- Karavelioğlu, F. (2009). *Körfez Savaşlarının Çevreye Etkisi, Doktora Tezi*. Ankara: T.C.
- Kats, G. (2010). *Greening Our Built World: Costs, Benefits, and Strategies*. Washington: Island Press.
- Kaypak, Ş. (2012). Güvenlikte Yeni Bir Boyut: Çevresel Güvenlik. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol.8*(No.3), 1-22.
- Kaypak, Ş. (2013). Çevresel Güvenlik ve Sınırşan Çevre Suçları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 38*.
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge.
- Keleş, R., & Hamamcı, C. (1997). Çevrebilim. Ankara: İmge Kitabevi.
- Khagram, S., Clark, W., & Raad, D. (2003). From Environment and Human Security To Sustainable Security and Development. *Journal of Human Development, Vol. 4*(No. 2).
- Kiel, Roger; Bell, David V.J.; Penz, Peter; Fawcett, Leesa;. (1998). *Political Ecology*. London: Routledge.
- Kışlalıoğlu, Mine; Berkes, Fikret;. (1993). *Çevre ve Ekoloji*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Klare, M. (2001). *Resource Wars: the New Landscape of Global Conflict*. New York: Henry Holt and Company.
- Klare, M. (2002). *Resource Wars: A New Landscape of Global Conflict*. Henry Holt and Company.
- Kocatepe, D. (2018). Güvenlik Çalışmalarında Çevre Güvenliği Sorunsalı. *KAÜİİBFD, 9*(17), 335-358.
- Koon. (2017, Haziran 26). koon.ru. adresinden alındı
- Koru, A. (2012). Tüketime Ayak İzleri: Dünyaya Bakış. *İktisat ve Toplum, 24*, 13-19.
- Kraft, M. E. (2018). *Environmental Policy and Politics*. New York, NY: Routledge-Taylor and Francis Group.
- Kula, Sedat; Çakar, Bekir. (2015, 6 12). Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, s. 191-210*.
- Kumar, A., & Meshram, D. (Dü). (2022). *Future of Cities Planning, Infrastructure, and Development*. New York: Routledge - Taylor & Francis Group.

Küçüksolak, K. (İ LKBAHA R, 2012). GÜVENLİK KAVRAMININ REALİZM, NEOREALİZM ve KOPENHAG OKULU ÇERÇEVESİNDE TARTIŞILMASI. *TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, C İ LT: 4 (SAYI: 14)*.

Le Gloannec, Anne-Marie; Irondelle, Bastien; Cadier, David;. (2013). *New and Evolving Trends in International Security*. The Transatlantic Relationship and Future Global Governance (Transworld). <https://www.ial.it> adresinden alındı

Leopold, A. (1949). *A Sand Almanac*. Oxford University Press.

Long, D. (2004). *Ecoterrorism*. New York NY: Facts On File, Inc.

Lukin, A. . *Environmental Security of the Russian Far East Domestic, Transnational and Regional Dimentions*. <https://en.apu.ac.jp>: <https://en.apu.ac.jp> adresinden alındı

Lüdeke, Matthias K.B.; Petschel-Held, Gerhard; Schellnhuber, Hans-Joachim;. (2004). Syndromes of Global Change: The First Panoramic View. *GAIA, Vol 13*(No 1).

M. Griffiths, T.O'Callaghan, C.S.Roach. (2013). Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar (Çev.Cesran). Ankara: Nobel.

Mallat, N. (2007). Exploring Consumer Adoption of Mobile Payments- AQWualitative Study. *The Journal of Strategic Information Systems*, 16(4), 413-432.

Martine, G., McGranahan, G., Montgomery, M., & Fernández-Castilla, R. (Dü). (2008). *The New Global Frontier-Urbanization, Poverty and Environment in the 21st Century*. Earthscan.

Martinovsky, P. (2011). Environmental Security and Clasical Typology of Security Studies. *The Science for Population Protection*.

Martinovsky, P. (2011). Environmental Security and Classical Typology of Security Studies. *The Science for Population Protection*, 2.

Matthew, R. A., Barnett, J., Mc Donald, B., & O'Brien, K. (2010). *Global Environmental Change and Human Security*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Matthew, Richard A.; Gaulin, Ted; McDonald, Bryan;. (2003). Te Elusive Quest: Linking Environmental Cange and Conflict. *Canadian Journal of Political Science*, 36(4), s. 857-878.

Mayınsız Bir Türkiye Girişimi.

<http://www.mayinsizbirturkiyegirisimi.org/haberler/haberler/misket-bombalari-2019-arastirma-raporu-aciklandi-2019-08-19> adresinden alındı

Mazioumsaki, S. . *CNN World*. CNN World: <https://www.edition.cnn.com/2018/06/30/world/iran-water-protest-deatj/index.html> adresinden alındı

- Mc Granahan, Gordon; Morcotullio, Peter; Bai, Xuemei; Balk, Deborah; Braga, Tania; Douglas, Ian; Elmqvist, Thomas; Rees, William; Satterhwaite, David; Songsore, Jacob; Zlotnik, Hania; "Urban Systems" in Hassan, Rashid; Scholes, Robert; Ash, Neville;. (2005). *Ecosystem and Human Well-being Current State and Trends. Findings of the Condition and Trends Working Group of Millenium Ecosystem Assessment*. Washington, DC: Island Press.
- McKibben, B. (2007). *Hope, Human and Wild: True Stories of Living Lightly on the Earth*. Minneapolis: Milkweed Edition.
- McMichael, A. J. (2000). The Urban Environment and Health in a World of Increasing Globalization: issues for Developing Countries. *Bulletin of World Health Organization*.
- Meadows, D., Meadows, D., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). *Limits to Growth*. Potomac Association.
- Mercado, S. (2007, May). Urban Poverty: An Urgent Public Health Issue. *Journal of Urban Health*, 7-15.
- Mercille, J. (2011). THE U.S. "WAR ON DRUGS" IN AFGHANISTAN Reality or Pretext? *Critical Asian Studies*, 43(2), 285–309.
- Merriam, S. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded Form "Case Study Research in Education"*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Met, A. (2011). *Çevresel Güvenlik Politikalarının Analizi ve Türkiye'nin Çevresel Güvenlik Stratejik Planı için Bir Model Önerisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Savunma Yönetimi ABD.
- mevzuat.gov.tr. . <https://www.mevzuat.gov.tr> adresinden alındı
- Moran, E. (2010). *Environmental Social Science - Human–Environment Interactions and Sustainability*. West Sussex,: A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.
- Moss, R. (1992). *Environmental Security? The Illogic of Centralized State Responses to Environmental Treats*. (P. Painchaud, Dü.) Quebec : Cahierdu GERPE: University Laval: Geopolitical Perspectives on Environmental Security.
- Mossalanejad, A. (2013). Environmental Security and Global Violence. *International Journal of Environmental Research*, Vol 7(No 2), 4730478.
- Muigua, K. (2015). *Achieving Environmental Security in Kenya*. Nairobi: University of Nairobi.
- Mumford, L. (1934). *Technics and Civilization*. Harcourt, Brace and Company.
- National Research Council. (2003). Cities Transformed: Demographic Change and its Implications in the Developing World. M. R. Montgomery (Dü.), *Panel on Urban*

Population Dynamics, Cometeet on Population, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education. içinde Washington, D.C.: National Academy Press.

nationalgeographic.com. (2013). *nationalgeographic.com.* adresinden alındı

nationalgeographic.com. (2013). *nationalgeographic.com.* adresinden alındı

nationalgeographic.com. (2020, October 27). *nationalgeographic.com.* adresinden alındı

Neethling, T. (2005). The Security Development Nexusand the Imperative of Peace building with special reference to the African Context. *African Journal on Conflict Resolution.*

network23. (2022). <https://network23.org> adresinden alındı

Neuman, W. (2012). *Toplumsal Araştırma yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II.* Cilt. İstanbul: Yayın Odası.

NTV. (2021, 10 12). NTV: <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/cinde-sel-felaketi-15-can-kaybi.3PErXpfX5U> adresinden alındı

NTV. (2022, 12 27). NTV: <https://www.ntv.com.tr> adresinden alındı

O'Hanlon, M., & Odierno, R. (2017). *Securing Global Cities, Best Practices, Innovation, and the Path Ahead.* GLOBAL CITIES INITIATIVEA JOINT PROJECT OF BROOKINGS AND JPMORGAN CHASE.

Okorie, C., & Chidinma, D. (2017). Environmental Security and Sustainability of Community Resource in Nigeria. Promoting Community Participation through Adult Environmental Education. *Vision for Sustainability, Vol. 8,* 59-69. doi:DOI: 10.13135/2384-8677/2524

Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons(OPCW). . <https://opcw.org>. adresinden alındı

Orhan, G., Mazlum, S. C., & Kaya, Y. (2017). *Uluslararası Çevre Rejimleri.* Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Osawe, A., & Ibebunju, B. (2010). *Sustainable Environmentand Peace in the Niger Delta.* (A. Akpotor, Dü.) Abraka: Delta State University Press.

Osawe, Antony I.; Ojeifo, Magnus O.;. (2019, April). Unregulated Urbanization and Challange of Environmental Security in Africa. *World Journal of Innovative Research (WJIR),* 6(4), 1-10.

Otto, G. (2008). Urbanization in Nigeria: Implication for Socio Economic Development. *Journal of Research in National.*

Ovalı , Ş. (2009). Revisiting The Environment-Security Nexus and Prospects for Turkey. *İşletme Dergisi, Cilt 10(Sayı 2),* 221-243.

- Owusu, G. (2016). Introduction: Urban Crime and Poverty Nexus. *Ghana Journal of Geography*, 8(1), s. 1-10.
- Oxford Languages and Google. (2022). Oxford Languages and Google: languages.oup.com adresinden alındı
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özkan, A. (Şubat 2016). "Güvenlik Paradigmasında Sınırışan Bir Çevre Sorunsalı: "Nükleer Zarar". *alternatif politika*, Cilt 8,(Sayı 1).
- Patton, M. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage Publication, Inc.
- Payam, M. M. (2020). Teoriden Uygulamaya Kent Güvenliği Yönetişi. İstanbul: Hiperyayın.
- peacekeeping.un.org. . <https://peacekeeping.un.org/reports>. adresinden alındı
- Peijun, S., Yaozhong, P., & Xinli, L. . *Regional Urbanization and Environmental Security, A Case Study*. Institute of Research Science, Beijing Normal University.
- Pekcan, C. (2016). Güney Çin Denizi Sorunu Çerçevesinde Çin -Hindistan İlişkileri. *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 19-32.
- Pelling, M. (2003). *The Vulnerability of Cities - Natural Disasters and Social Resilience*. Earthscan Publications Ltd.
- Pimantel, David; Westra, Laura; Noss, Reed F.;. (200). *Ecological Integrity*. Washington,D.C.-Covelo, California: Island Press.
- Pirages, D., & Cousins, K. (Dü). (2005). *From Resource Scarcity to Ecological Security: Exploring New Limits to Growth*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Polyakova, E., & Gorina, L. (2021). Environmental security and sustainable development of large urban centres. *E3S Web of Conferences* 250, 01003 .
- Ponseti , M., & López-Pujol, J. (2006). The Three Gorges Dam Project in China: History and Consequences. *ORIENTATS-2006*.
- Pope, C., Ziebland, S., & Mays, N. (2006). Analysing Qualitative Data . *Qualitative Research in Health Care*, 63-81.
- Predicting the Future of Global Water Stress*; . (2014). MIT Joint Programme on Science and Policy of Global Change, Massachusetts IUnstitute of Technology.
- Price-Smith, A. T. (2009). *Contagion and Chaos*. Chambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Programme, U. N. (2003). The Challange of Slums: Global Report on Human Settlements 2003. London: Earthscan.

- Programme, U. N. (2003). *The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003*. London: Earthscan.
- Rakisits, C. (2008). *Child Soldiers in East Democratic of Congo* (Cilt 27(4)). Refugee Survey Quaterly.
- Ratner, B. (2018). Environmental Security: Dimentions and Priorities. Washington,DC: Scientific and Technical Advisory Panel to the Global Environmental Facility.
- Rees, W. E. (1992). Ecological footprints and appropriated carrying capacity: what urban economics leaves out. *Environment and Urbanization* 4,2, 121-30.
- Rees, W.E.; Wackernagel, M.,. (1994). Ecological Footprintsand Appropriated Carrying Capacity: Measuring the Natural Capital Requirements of the Human Ecology. A. Jansson, M. Hammer, C. Folke, & R. Constanza (Dü) içinde, *Investing in Natural Capital*. Washington, D.C.: Island Press.
- Renner, M. (1989). *National Security: The Economic and Environmental Dimension*. Worldwatch Institute. Washington,D.C.: Worldwatch Institute.
- Renner, M. (2002, October). The Anatomy of Resource Wars. *Worldwatch Paper* 162.
- Renner, M. (2006, January). *Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict*. The Hauge: The Netherlands: Institute for Environmental Security. Research.net. adresinden alındı
- Reyhan, Hakan; Mutlu, Ahmet; Doğan, Hüseyin H.; Reyhan, Ayşen S.,. (2014). Sosyal Çevre Bilimleri. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Riffat, S., Powell, R., & Aydın, D. (2016). Future Cities and Environmental Sustainability. *Springer Open Journal*.
- Rodriguez, R., Pacyna, J., O'Brien, K., Fragkias, M., Rosentrater, L., & Weihselgartner, J. (2007, October). The Implications of Global Environmental Change for Human Security in Coastal Urban Areas- Introduction to the Global E Natural Disasters Vulnerability and their Implications for Human Security in Coastal Urban Areas Issuenvironmental Change. *Magazine of the International Human Dimentions Programme on Environmental Changes*(Issue 2), 4-10.
- Rogers, P. Jalal; K F and Boyd, J.A.,. (2008). *An Introduction to Sustainable Development*. London: Earthscan.
- Ronnfelt, C. F. (1997). Three Generation of Environment and Security Research. *Journal of Peace Research*, 473-482.
- Rosan, C., Ruble, B., & Tulchin, J. (1999). *Urbanization, Population, EAnvironment, and Security*. Pennsylvania: Woodrow Wilson International Centre for Scholars.
- Rose, A. (2017). *Defining and Measuring Economic Resilience from a Societal Environmental and Security Perspective*. Los Angele, CA: Springer.

- Sağsen, İ. (2011). *İklim Değişiminin Güvenlik Boyutu ve Ortadoğu'ya Etkileri*. Ankara: ORSAM SU ARAŞTIRMALARI.
- Sampaio, A. (2018). *The Linkage Between Urban Security, Sustainability and Development*. Views of the Author.
- Sampson, R. (2006). *Collective Efficacy Theory: Lessons Learned and Directions for Future Inquiry*. (F. Cullen, J. Wright, & K. Blevins, Dü) London: Transactions Publisher.
- Sanayileşme Perspektifinde. .
- Sandelowsky, M. (1986). The Problem of Rigor in Qualitative Research. *Advances in Nursing Science*, 8(3), 27-37.
- Satterthwaite, D., Mc Granahan, G., & Tacoli, C. (2010). *Urbanization and Implication for Food and Farming*. The Royal Society.
- Schumacher, E. F. (1973). *Small Is Beautiful*. Blond&Bridges.
- Schwartz, D. M., Deligiannis, T., & Homer-Dixon, T. (2000). *Commentary: Debating Environment, Population and Conflict*. Environmental Change & Security Project Report.
- Seale, C. (1999). Quality in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.
- Senapati, M. (2009). *Impact of Climate Change of India Agriculture and Mitigating Priorities*. New Delhi: Discovery Publishing House PVT Ltd.
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama*, 23(2), 67-76.
- Seto, K. (2011). Environmental Impact on Expanding Cities. www.newsecuritybeat.org.
- Seto, Karen; Güneralp, Burak; Hutyrá, Lucy, R.; (2012, October 2). Global Forecast of Urban EXpansion to 2030 and Direct Impacts on Biodiversity and Carbon Pools. *pnas*, 109(40), 16083-16088. doi:<https://doi.org/10.1073>
- Sever, A. (1997). Yeni Bulgular Işığında 1962 Kğüba Krizi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(01).
- Shen, Z., Huang, L., Peng, K., & Pai, J. (Dü). (2018). *Strategies for Sustainability Spatial Planning and Sustainable Development*. Cham, , Switzerland: Springer.
- Shi, K., Chen, Y., Bailang, Y., Xu, T., Li, L., Huang, C., . . . Wu, J. (2016). Urban Expansion and Agricultural Land Lost. *Sustainability*, 8(790), 1-16.
- Smith, H. (2001). Facing Environmental Security. *Journal of Military and Strategic Studies*, 36-49. <https://www.jmss.org> adresinden alındı
- South Security School. (2019, Temmuz 28). South Security School: <https://gencdiplomatlar.com> adresinden alındı

- Spring, Ú. O. (2014). *Earth at Risk in the 21st Century Rethinking Peace Environment, Gender, and Human, Water, Health, Food, Energy Security, and Migration* (Cilt Volum 18). Springer.
- Stephans, Piers H.G.; Barry, John; Dobson, Andrew;. (2006). *Contemporary Environmental Politics*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Taylor and Francis Group.
- Sticklor, B. R. (2011, September 1). *NewSecurityBeat*. The blog of the Wilson Center's Environmental Change and Security Programm/Friday Podcasts /Karen Seto on the Environmental Impact of Expanding Cities(Part One): www.newsecuritybeat.org adresinden alındı
- Stoett, P., & Delon, A. O. (2021). *Spheres of Transnational Ecoviolence : Environmental Crime, Human Security, and Justice*. Palgrave Macmillan.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Nevbury Park: Sage.
- suhakki.org*. (2016). <https://suhakki.org/2016/07/cinde-yasanan-sel-felaketinin-hatirlattiklari/>: <https://suhakki.org/2016/07/cinde-yasanan-sel-felaketinin-hatirlattiklari/> adresinden alındı
- Sümer, G. (2014). Hava Kirliliği Kontrolü: Türkiye'de Hava Kirliliğini Önlemeye Yönelik Yasal Düzenlemelerin ve Örgütlenmelerin İncelenmesi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(13), 37-56.
- Svitková, K. (2022). *Resilience and Urban Governance Securing Cities*. Routledge Taylor & Francis Group,.
- Swatuk, L. (2004). Environmental Security in Practice: Transboundary Natural Resource Management. *Pan European Conference on International Relations*, (s. 1-18). The Hague.
- Szreter, S. (1997). Economic Growth, disruption, Deprivation and Death: on the importance of the Politics and Public Health for Development. *Population and Development Review*, 23, 702-703.
- Şatıroğlu, K. (2012). *ZORUNLU GÖÇ VE YENİDEN YERLEŞİMİN TOPLUMSAL ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TAHTALI BARAJI ÖRNEĞİ, Doktora Tezi. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİM DALI*.
- Thai, Khi V.; Rahm, Dianne; Cogburn, Jerrell D.;. (2007). *Handbook of Globalization and the Environment*. Boca Raton, Florida: CRP Press Taylor Francis Group , LLC.
- The Challenges of Slums: Global Report on Human Settlements* (2003). 2003. London: Earthscan.
- The Global Risks Report 2021 16th Edition*. World Economic Forum.

- The World Bank. (2009). *World Development Report 2009*. Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development.
- The World's Cities in 2018-Data Booklet*. (2019). United Nations, Department of Economic And Social Affairs, Population Division(2018).
- Thukydides. (2010). *(The History of Peloponnesian War) Peloponnessos Savaşları/Atina-Sparta Savaşları*. (F. Akderin , Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Tietenberg, T. (1988). *Environmental and Natural Resource Economics*. Illinois: Scott, Foresman and Company.
- Topçu, F. (2018, Ekim). Afrika'da E-Atık: Bir Fırsat mı? Bir Sorun mu? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol 11*(Issue 59).
- Toplal, K. (2011). Çevre Sorunlarının Kaynağı Olarak Nüfus Artışı mı?Tüketim mi? Neo-Malthusyen Düşünceye Eleştirel Bir Yaklaşım. *Türk İdare Dergisi*(Sayı: 470).
- Tosunoğlu, T. B. (2014). Ecological Footprint as an Indicator of Global Sustainable Welfare. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3*(5), s. 132-149.
- tr.m.wikipedia.org. (2023, Nisan). [tr.m.wikipedia.org/kentsel ısı adası](http://tr.m.wikipedia.org/kentsel_ısı_adası). adresinden alındı
- trguvenlikportali.com. (2021).
- https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/01/120117_china_cities#:~:text=Dünyanın%20en%20kalabalık%20ülkesi%20Çin,1%27den%20fazla%20arttığını%20gösteriyor. . <https://www.bbc.com/turkce/haberler>. adresinden alındı
- turkiye.un.org. . Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları-United Nations: <https://turkiye.un.org.sdgs> adresinden alındı
- turkiye.unfpa.org. . <https://turkiye.unfpa.org>. adresinden alındı
- turkiye.unfpa.org. . <https://turkiye.unfpa.org>. adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. . sozluk.gov.tr. adresinden alındı
- Türk, S. M. (2008). *Marmara Denizinde Çevresel Güvenlik, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri ABD.
- Uçar , Ahmet; Şemşit, Sühal; Negiz, Nilüfer;. (2017). Avrupa Birliği Akıllı Kentler Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C22*(Kayfor 15, Özel Sayı), s. 1785-1798.
- Ullman, R. H. (1983, 8 1). Redefining Security. *International Security*, s. 129-153.
- Ulusoy, O. (2008). *Uluslararası Ceza Mahkemesi*. İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- UNDP. (1994). *Human Development Report* . NY: Oxford University Press.

- UNDP. (1994). *New Dimentionsof Human SecurityHuman Development Report 1994*. New York: Oxford University Press.
- Urban, J. L. (2008). *Nation, Immigration, and the Environmental Security*. New York: Palgrave Mac Millan.
- US Environmental Protection Agency. (2023). [www.epa.gov: https://www.epa.gov/climate-indicators/climate-indicators-heat-related-deaths](https://www.epa.gov/https://www.epa.gov/climate-indicators/climate-indicators-heat-related-deaths) adresinden alındı
- Üstün, Ç. (2012). Turkey Between Environmental Protection and Energy Security: A Regional Perspective. *Vol.14*(No. 2), 177-192.
- Üstün, Y. (2019). [https://www.akademikcoğrafya.com. https://www.akademikcoğrafya.com/hindistan-cumhuriyeti](https://www.akademikcoğrafya.com/https://www.akademikcoğrafya.com/hindistan-cumhuriyeti). adresinden alındı
- Varshney, C. (2017, November 29). *Growing Threats to Environmental Security*. <https://isebindia.com/icpep-3-s-5.html> adresinden alındı
- Vasena, V., Dovletyarova, E., Cheng, Z., & Valentini, R. (Dü). (2018). Megacities 2050 Environmental Concequences of Urbanization. *Proceedings of the VI International Conference on Landscape Architecture to Support City Sustainable Development*. Springer.
- vd(ed.), M. (2015). *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe Arends, J.F.(2015)"Homeros'dan Hobbesve Ötesine Avrupa Geleneğinde "Güvenlik Kavramı"*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- visionofhumanity.org*. (2014). <http://visionofhumanity.org/reports>. adresinden alındı
- Vural, Ç. (2017). *Hindistan Örneğinde İklim Değişikliği Politikalarının Çevresel Güvenlik Bağlamında Değerlendirilmesi*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Vural, Ç. (2018). Çevresel Güvenliğin Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 6(1), s. 20-38.
- Vural, Ç. (2018). Küresel İklim Değişikliği ve Güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, Cilt 7*(Sayı 1), 57-85.
- Waewer, O. (2008). Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler, Cilt 5*(Sayı 18), 151-178.
- Wais, S. (2003). *ContemporaryIssus of International Security* (1. b.). Dobra Voda: Ales Cenek.
- Wall, D. (1994). *Green History*. London: Routledge.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World- System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the EuropeanWorld Economy in Sixteenth Century*. University of California Press.

- Waugh, D. (1990). *Geography: An Integrated Approach*.
- Weaver, Ole; DeWilde, Jaap;. (1998). *Security: A New Framework For Analysis*. Portland: Book News Inc.
- webdosya.csb.gov.tr. (2023, 10). Su-T.C. ÇevreŞehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. adresinden alındı
- Wilcoxon, P., & McKibbin, W. (2007). *Energy and Environmental Security*. BROOKINGS GLOBAL ECONOMY AND DEVELOPMENT.
- Williamson, D., & Fragkias, M. (Dü). (2007, October). *Magazine of International Human Dimenstions Programme on Global Environmental Change(UNU-IHDP)(2)*.
- Wirku, Lars; Vollmer, Ruth;. (2007). Monitoring Environment and Security. *Brief 37* (s. 95). Bonn, Germany: BICC-Bonn International Center for Conversion.
- Wolfers, A. (1952, 67 4). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, s. 481-502.
- Woodrow Wilson Center's Environmental Change And Security Project. . <http://wwics.si.edu> adresinden alındı
- World Bank. (2023). World Bank: <https://www.worldbank.org/en/topi/water/overwiew> adresinden alındı
- World Business Council for Sustainable Development. (2005). *Water, Facts and Trends*. Geneva: WBCSD.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future (Brundtland, Raporu)*. New York: Oxford University Press. <https://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> adresinden alındı
- World Economic Forum. (2021). *The Global Risk Report 2021, 16th Edition*. Insight Report.
- World Health Organization. (2023). World Health Organization: <https://www.who.int> adresinden alındı
- World Urbanization Prospects: 2018 Revision. (2019).United Nations. New York: Department of Economic Social Affairs, Population Division(2018). 2019 tarihinde alındı
- World Urbanization Prospects: The 2003 Revision. (2004). New York: United Nations.
- World Water Assessment Programme. (2003). *Water for People, Water for Life*. Paris: UN World Water Development Report.
- www.evrensel.net. . <https://www.evrensel.net/yemen>. adresinden alındı

YANIK, M. (2012). *KÜRESEL ISINMANIN GÜVENLİK BOYUTU, YÜKSEK LİSANS TEZİ*. HALIÇ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İŞLETME ANABİLİM DALI.

Yaşar, Doğan; Yıldız, Dursun;. (2009). *Küresel Isıtılan Dünya ve Su*. İstanbul: Truva Yayınları.

Yıkılmaz, D. N. . *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZET

Bu çalışmada amaç, çevresel güvenlik kavramının var oluş dinamiklerine ve anlamına yönelirken aynı şekilde kentleşme konusunun da sosyal gerçekliğinin farklı yönlerinin anlaşılmasını sağlamak, birbiri ile bağlantılarını göstermek, kentleşmenin çevresel güvenlik sorunlarını tetikler bir yapı taşıyıp taşımadığına dair cevaplara ulaşılmaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde güvenlik, çevre, çevresel güvenlik konuları ve gelişim süreçleri irdelenmiş, ikinci bölümde kentleşme kavramı ve çevresel güvenlikle ilişkisi ele alınmış, son bölümde ise bu konuda mevcut durum çeşitli örneklerle ele alınmış ve birbirleri ile olan bağlantıları incelenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarının başında, çevreden kaynaklanan sorunların ve streslerin, toplumdan kaynaklanan sorun veya gerginliklerle birleştiğinde, bir bütün olarak insan çevre sistemi için önemli olumsuz sonuçlara neden olabileceği yönündedir. Çevre, kaynaklar, güvenlik, çatışma ve kentler arasında birçok bağlantı bulunduğu sonucuna varılmıştır. Yaşadığımız yüzyılın en önemli olgusu olarak kentlerin, insanlığın elindeki müdahale edebildiği, en kıymetli sosyal ve ekonomik araçlar olmaları nedeniyle çevresel güvenlik sorunları konusunda gelecekte bu gün olduğundan daha büyük önem taşıyacakları sonucuna varılmıştır. Çevresel güvenlik konularının gelecekteki kentleşme hızlarıyla birlikte, özellikle sıcak noktalarda, çok ciddi çatışmalar doğurabilecekleri belirlenmiştir.

Ayrıca çalışma içinde, küreselleşmiş bir dünyada, çevresel bozulmalar ve bunlardan doğan çatışmaların çok daha derin ve kapsayıcı bir güvenlik anlayışına ihtiyaç duyduğu; kentleri ise, tek başına olmasa da, çevre güvenliği, çatışmanın çevresel nedenleri ve itici güçleri, çatışmanın çevresel etkileri, çevresel iyileşme ve çatışma sonrası barış inşası da dahil olmak üzere bir dizi konuda etkili bir pozisyonda değerlendirmenin mümkün olacağı belirlenmiştir. Ancak çalışma sürecinde kentleşmenin çevresel güvenliği tetikleme sinin yanında çevresel güvenliğin de kentleşmeyi tetikler bir yapıda olduğu, yani her iki başlığın da problemin konusuna göre birbirini etkileyebildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kent, güvenlik, çevre, kaynaklar, çevresel güvenlik, kaynak kıtlığı, kentleşme

ABSTRACT

The aim of this study is to provide an understanding of the different aspects of the social reality of urbanization in the same way as the concept of environmental security turns to the dynamics of existence and meaning, to reach answers about whether urbanization has a structure that triggers environmental security problems by trying to understand their connections with each other.

In the first part of the study, which consists of three parts, security, environment, environmental security issues development processes were examined, in the second part the concept of urbanization and its relationship with environmental security were discussed, and in the last part the current situation in this regard was discussed with various examples, their connections with each other were examined.

At the beginning of the results of this study, it is stated that problems or stresses caused by the environment, combined with problems or tensions caused by society, can have significant negative consequences for the human environmental system as a whole. It has been concluded that there are many connections between the environment, resources, security, deconfliction and cities. It has been concluded that cities, as the most important phenomenon of the century we live in, will be of greater importance in the future regarding environmental security problems than they are today, due to the fact that they are the most valuable social and economic tools that humanity can intervene in. It has been determined that environmental security issues may cause very serious conflicts with the future urbanization rates, especially in hot spots.

In addition, it was determined in the study that in a globalized world, environmental degradation and conflicts arising from them need a much deeper and more inclusive understanding of security; and cities, although not alone, it will be possible to evaluate environmental security, environmental causes and drivers of conflict, environmental effects of conflict, environmental recovery and post-conflict peacebuilding in an effective position on a number of issues, including environmental security, environmental causes and drivers of conflict, environmental effects of conflict, environmental recovery and post-conflict peacebuilding. However, in the course of the study, it was found that in addition to urbanization triggering environmental security, environmental security is also in a structure that triggers urbanization, that is, both topics can affect each other according to the subject of the problem.

Keywords: City, security, resources, environment, environmental security, resource scarcity, urbanization